

T.C.
EGE ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

**KORUMA SORUMLULUĞUNUN NORM
EVİRİMİNDE NORM GİRİŞİMCİLERİN ROLÜ**

Doktora Tezi

Zeynep Selin BALCI

Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

İZMİR

2022

T.C.
EGE ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

**KORUMA SORUMLULUĞUNUN NORM
EVİRİMİNDE NORM GİRİŞİMCİLERİN ROLÜ**

Doktora Tezi

Zeynep Selin BALCI

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Altuğ GÜNAL

Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı
Uluslararası İlişkiler Doktora Programı

ETİK KURALLARA UYGUNLUK BEYANI

Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü M¼d¼rl¼ğ¼ne sunduğ¼m **Koruma Sorumluluğ¼nun Norm Evriminde Norm Girişimcilerin Rol¼** adlı doktora tezinin tarafımdan bilimsel, ahlak ve normlara uygun bir şekilde hazırlandığını, tezimde yararlandığım kaynakları bibliyografyada ve dipnotlarda gösterdiğimi onurumla doğrularım.

Zeynep Selin BALCI

ÖNSÖZ

Uluslararası sistemin savaşlar ile dolu yapısında, insanlığa insanlığın hatırlatılması için oluşturulan idealler, rejimler, kurumlar, kurallar veya normlar yetersiz kaldıkça, yenileri oluşmaktadır. Yine de insanlığın savaş ile savaşı bitmemekte ve yeryüzünün kaynakları insanlık için değil, savaşlar uğruna tüketilmektedir. Devletlerin varlık sebebinin insanlar olduğunun unutulmaması ve insanların korunması için uluslararası ilişkiler yazınının bir parçası olan ve tüm devletlerin de tanınmasını bekleyen Koruma Sorumluluğu normuna ihtiyaç da bu nedenledir.

Bu çalışmanın konusu da, insanlık için var olan normların yayılımı ve içselleşmesinde norm girişimci olarak devletlerin ya da örgütlerin değil, yine insanların rolüdür. Bu rolün ortaya konması için insanların kendi devletleri tarafından zulüm ve işkence görmesi veya öldürülmesinin yanı sıra savaş, ekonomi veya iklim nedeniyle göçe zorlanması, gelecek nesillere aktarılacak kültürel miraslarını kaybetmesinin ve toplum hafızasının acıdan ibaret olmasının engellenebilmesi ve insanlığın en temel değer olduğunun hatırlanması için varlığını koruyan Koruma Sorumluluğunun üç tip norm girişimcisi seçilerek söylemleri analiz edilmiştir. Zamansal sınırlama, Koruma Sorumluluğunun ortaya çıkmasındaki temel role sahip eski Birleşmiş Genel Sekreteri Kofi Annan'ın hayatının sona erdiği tarih olan 2018 olarak belirlenmiştir. Bu çalışma Uluslararası İlişkiler yazınına, uluslararası sistemde normların ve bireylerin de etkin ve etken olabildiğini gösteren bir katkı sunmayı amaçlamıştır.

Çalışma, norm çalışmalarına dair Uluslararası İlişkiler yazınında bulunmayan pekçok terimi Türkçe yazında ilk kez kullanmıştır. Bunun dışında, yabancı dil kökenli kelimeler yerine, metnin anlaşılabilirliğini bozmayacak şekilde, Türkçeleri kullanılmaya çalışılmıştır. Ancak metnin anlaşılabilirliğini bozabileceği düşünülen yabancı kökenli kelimelerin hepsini kullanmamak mümkün olmamıştır. Ayrıca çalışmada, ayrılıkçı ve cinsiyetçi kelimeler yerine kapsayıcı ve eşitlikçi bir dil kullanmaya özen gösterilmiştir.

Bu çalışmanın yazarı, uluslararası ilişkilerde artık devletlerin ve siyasi farklılıkların yerine insanlığın öne çıkması gereken ancak bunun yerine savaşlara sahne olmaya devam eden 21. yüzyılın üçüncü onyılıının başlarında çalışmayı tamamladığında, insanlık norm ve değerlerinin de bir gün yükselişe geçeceği umuduna sahiptir.

İzmir, 2022

Zeynep Selin Balcı

ÖZET

Uluslararası sistemin parçası olan aktörlerin davranışlarında normların rolü arttıkça, normların evrimlerinin önemi de artmaktadır. Evrim sürecinde normatif çevre ve norm alıcıların öneminin yanı sıra, norm girişimcilerin payları da devletler ya da bireyler olarak gösterilmelidir. Bireylerin norm girişimci olarak rolünü araştırma amacı ile yola çıkan bu tez çalışması, normun evrimini de girişimcilerini de iyi ya da kötü olarak ayırmadan ele alan eleştirel sosyal inşacı bakış açısına sahiptir. Teorik açıdan, norm girişimcilerin normatif değişimlere etkisini göstermeyi amaçlayan tez çalışması; ampirik açıdan ise Koruma Sorumluluğunun evriminin izini sürerek norm girişimcilerin bu süreçteki rolünü ortaya koymayı amaçlamıştır. Bu amaç doğrultusunda teorik olarak norm girişimcilerin karşısında konumlandırılan normu reddedenler ya da karşıt girişimcilerin normun üzerindeki etkisinin nasıl olduğu sorusu sorulmuştur. Çalışma boyunca ampirik olarak egemenlik normları ile aynı normatif çevrede var olmalarının Koruma Sorumluluğu için ne kadar tehdit oluşturduğu ve Batılı olmayan Brezilya ve Rusya'dan aktörlerin norm girişimciliğinin norma etkisi tespit edilmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın temel varsayımı, Koruma Sorumluluğunda norm girişimci ve karşıt girişimcisinin karşılıklı söylemlerinin, normun evrimindeki etkin rolünün normatif değişimlerde bireyin rolünü arttırdığını gösterdiğidir. Bunun yanı sıra çalışmanın sağlamayı amaçladığı alt varsayım da, norm girişimcilerin kutupsal karşıtı olarak tanımlanan karşıt girişimcilerin, rekabetçi girişimci veya yaratıcı direnişçi fark etmeksizin, norm evriminin doğası gereği ihtilaflı olması ve norm dolaşımında geribildirimlerin yer alması nedeniyle, norma engel olmak yerine onun evriminde önemli rol oynadığıdır.

Bu doktora çalışması, eleştirel sosyal inşacı bakış açısından Koruma Sorumluluğunun norm evrimini, ihtilaflı norm dolaşımı analiz çerçevesinde takip etmiştir. Koruma Sorumluluğunun ihtilaflı kaynakları ve bağlamlarını ele aldıktan sonra, ihtilaflı norm girişimcileri, Batılı olmayan, üç farklı tip norm girişimci üzerinden incelemiştir. Birleşmiş Milletler (BM) eski Genel Sekreteri Kofi Annan, Brezilya eski Dışişleri Bakanı Antonio de Aguiar Patriota ve Rusya Dış İşleri Bakanı Sergey Lavrov'un 1998-2018 yılları arasındaki resmi konuşmaları ve demeçleri, söylem-tarihsel eleştirel analiz ile Nvivo'da kodlar oluşturularak iki okumada incelenmiştir. Nvivo'da kod olarak

oluşturulan temalardaki metinlerarasılığın ortaya çıkarılması için “Egemenlik, Koruma Sorumluluğunun karşısında mı konumlandırılmıştır?” ve “Koruma Sorumluluğu BM Şartı’na girebilir mi?” soruları sorulmuş ve girişimcilerin söylemlerinden çıkan cevaplar belirlenmiştir. Söylemlerin analizi ile Annan’ın incelenen 215 konuşmasında ortaya çıkan 74 kod, Lavrov’un incelenen 201 konuşmasında 83 kod ve Patriota’nın incelenen 65 konuşmasında 49 kod oluşturulmuş ve sorulara verilen cevaplar ortaya konmuştur. Koruma Sorumluluğunun egemenliğin karşısında olup olmadığına Annan’ın söylemleri karşıtlık yerine olumlu biraradalık, Lavrov’un söylemleri kesin karşıtlık ile cevap verirken; Patriota’nın söylemlerinde bu soruya cevap verebilecek bir ilişki bulunamamıştır. Normun BM Şartı’na girmesine dair Annan’ın söylemlerinin olumlu, Lavrov’un söylemlerinin olumsuz ve Patriota’nın söylemlerinin ise koruma öncelikli sorumluluğun (responsibility while protecting) dahil edilmesine bağlı koşul sunarak cevap verdiği görülmüştür. Genel olarak değerlendirildiğinde, Annan’ın söylemlerinde Koruma Sorumluluğunun sıklığı ve çokluğu, kendi norma adanmışlığını ortaya koyarken; Lavrov’un norma yalnızca devletin eylemlerini meşrulaştırmak için bir kereye mahsus kullanması ancak sonrası bilinçli olarak atıfta bulunmaması norma ihtilafını göstermiştir. Patriota’nın söylemlerinde ise kullanımdaki anlamını değiştirerek normun evrimine katkı sunduğu ortaya çıkmıştır.

Bu tez çalışması ile Koruma Sorumluluğunun evriminde Annan, norm dinamikleri rol yelpazesindeki saf norm girişimci ve Lavrov da saf norm karşıt girişimci olarak belirlenirken; Patriota da yelpazede yer almayan yeni bir tip olarak arabulucu girişimci olarak ortaya çıkmıştır. Sonuç olarak bu çalışma, farklı tip norm girişimcilerin ve norm ihtilafının Koruma Sorumluluğunun evrimine katkısı ortaya koymuştur.

Anahtar kelimeler: eleştirel sosyal inşacılık, ihtilafı norm dolaşımı, Koruma Sorumluluğu, norm evrimi, norm girişimci

ABSTRACT

As the role of norms increases in the behaviour of actors who are part of the international system, the importance of the norm evolution also increases. In the norm evolution process, in addition to the normative environment and norm takers, the share of norm entrepreneurial actors should be shown in terms of individuals as well as states. The thesis study, which sets out to investigate the role of individuals as norm entrepreneurs, has a critical social constructivist perspective that deals with the norm evolution and norm entrepreneurs without distinguishing them as good or bad. Theoretically, the thesis study aimed to show the effect of norm entrepreneurs on normative changes; while empirically, it aimed to reveal the role of norm entrepreneurs in this process by tracing the norm evolution of Responsibility to Protect (R2P). For this purpose, from theoretical view, the study asked questions such as how norm rejecters or antipreneurs, who are positioned against norm entrepreneurs, affect the norm. Throughout the study, it has been tried to empirically determine how much a threat the coexistence of the R2P with sovereignty norms pose to the R2P and the effect of norm entrepreneurship of non-Western actors from Brazil and Russia on the norm.

The main hypothesis of the study is that in Responsibility to Protect, the effective role of mutual discourses of the norm entrepreneurs and the norm antipreneurs in the norm evolution shows that the role of the individual in normative changes increases. In addition, the sub-hypothesis is that, norm antipreneurs, defined as polar opposites of norm entrepreneurs, regardless of competitive entrepreneurs or creative resisters, play an important role in the norm evolution rather than hindering it, since the norm evolution is contested in nature and norm circulation includes feedbacks.

This thesis study has followed the norm evolution of Responsibility to Protect from a critical social constructivist perspective, within the framework of contested norm circulation. After addressing the contested sources and contexts of responsibility to protect, it is examined the contested norm entrepreneurs over three different types of non-Western norm entrepreneurs. The official speeches and statements of the United Nations (UN) former Secretary General Kofi Annan,

former Brazilian Foreign Minister Antonio de Aguiar Patriota and Russian Foreign Minister Sergey Lavrov between 1998 and 2018 are examined with discourse historical critical analysis, on Nvivo by creating codes after double reading. In order to reveal the intertextuality in the themes created as codes in Nvivo, the questions of “Is sovereignty positioned against the Responsibility to Protect?” and “Can the Responsibility to Protect be under the UN Charter?” were posed and the answers emerged from the discourses were determined. With the analysis of the discourses, 74 codes from Annan’s 215 speeches, 83 codes from Lavrov’s 201 speeches and 49 codes from Patriota’s 65 speeches emerged and were examined in terms of the answers to the posed questions. To the first question, while Annan’s discourses responded with positive coexistence rather than opposition, Lavrov’s discourses responded with strict opposition. On the other hand, no relation could be found in Patriota’s discourses. It has been seen that Annan’s discourses regarding the norm to become a part of the UN Charter were positive while Lavrov’s discourses were negative. Patriota’s discourses, on the other hand, responded with a condition that was to include the responsibility while protecting (RwP). Generally, the frequency and multiplicity of the RtoP in Annan’s discourses revealed his devotion to the norm. Meanwhile Lavrov’s one time address to it only akin to legitimize his state’s actions but consciously non referring to it afterwards has shown his contestation to the norm. Regardless, in Patriota’s discourses, it was revealed that he contributed to the norm evolution by changing its meaning-in-use.

This doctoral thesis found that in the evolution of the RtoP, Annan was determined as a pure norm entrepreneur and Lavrov as a pure norm antipreneur, both of which existed in the norm dynamics role spectrum. Moreover, Patriota has emerged as a new type that is not included in the spectrum, named a mediator norm entrepreneur. In conclusion, this study revealed the contribution of coexistence of different types of norm entrepreneurs and norm contestation in the evolution of the Responsibility to Protect.

Keywords: critical social constructivism, contested norm circulation, norm entrepreneur, norm evolution, Responsibility to Protect

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
ÖZET.....	ii
ABSTRACT	iv
İÇİNDEKİLER	vi
TABLolar LİSTESİ.....	viii
ŞEKİLLER TABLOSU	ix
GİRİŞ	1
a) Araştırmanın Amacı, Soruları ve Varsayımları.....	6
b) Araştırma Yöntemi	8
c) Araştırma Tasarımı	11
1. TEORİK ÇERÇEVE	13
1.1. Sosyal İnşacılık ve Norm	20
1.1.1. Norm Çeşitleri	24
1.1.2. Uluslararası Normlar	26
1.1.3. Metanorm	28
1.2. Eleştirel Sosyal İnşacılık.....	30
1.2.1. Birinci Dalga (Birinci Nesil Sosyal İnşacılık)	32
1.2.2. İkinci Dalga (İkinci Nesil Sosyal İnşacılık).....	33
1.2.3. Eleştirel Dalga (Üçüncü Nesil Sosyal İnşacılık)	35
1.3. Norm Girişimcilik	39
1.3.1. Norm Girişimci Olarak Devlet	41
1.3.2. Devlet dışı Norm Girişimciler	42
1.3.3. Norm Girişimci Tipleri.....	43
2. ANALİTİK ÇERÇEVE	50
2.1. Norm Evriminin Analitik Çerçevesi.....	51
2.1.1. Norm Yaşam Döngüsü.....	53
2.1.2. Norm Dolaşımı	55
2.1.3. İhtilaflı Norm Dolaşımı	58
2.2. Sosyal İnşacılık ve Söylem Analizi.....	60
2.2.1. Sosyal İnşacılıkta Söylem: Söylemsel İnşacılık	60

2.2.2.	Sosyal İnşacılıkta Söylem ve Söylem Analizi.....	63
2.2.3.	Eleştirel Sosyal İnşacılık ve Eleştirel Söylem Analizi.....	66
3.	KORUMA SORUMLULUĞUNUN İHTİLAFLI NORM DOLAŞIMI.....	72
3.1.	Koruma Sorumluluğunun Ortaya Çıkışı ve Gelişimi.....	72
3.1.1.	Koruma Sorumluluğuna Giden Süreç	73
3.1.2.	Koruma Sorumluluğunun Ortaya Çıkışı: Koruma Sorumluluğu Raporu 81	
3.1.3.	Koruma Sorumluluğunun Gelişimi: Tepkiler ve Raporlar	90
3.2.	Koruma Sorumluluğunun Kaynakları ve Bağlamı.....	104
3.2.1.	Koruma Sorumluluğunun Düşünsel Kökeni – Haklı Savaş	105
3.2.2.	Koruma Sorumluluğunun Öncülü – İnsani Müdahale	114
3.2.3.	Koruma Sorumluluğunun Normatif Dayanağı – Egemenlik.....	127
3.3.	Koruma Sorumluluğunun Norm Girişimcilerinin Söylem Analizi.....	138
3.3.1.	Siyasi Bir Lider – Norm Girişimci: Kofi Atta Annan	141
3.3.2.	Devlet İnsanı – Karşıt Girişimci: Sergey Viktoroviç Lavrov	152
3.3.3.	Güneyden bir Diplomat – Arabulucu Girişimci: Antonio de Aguiar Patriota	163
	SONUÇ.....	171
	KAYNAKLAR	178
	EKLER.....	206
	TEŞEKKÜR	213
	ÖZGEÇMİŞ.....	214

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1 - 2001-2005 Koruma Sorumluluğu Referanslı Konuşmalar.....	144
Tablo 2 - 2006-2018 Koruma Sorumluluğu Referanslı Konuşmalar.....	146
Tablo 3 - 1998-2005 Devlet Egemenliği Referansları	148
Tablo 4 - 2006-2018 Devlet Egemenliği Referansları	149
Tablo 5 - 1998-2005 Müdahale Referansları	150
Tablo 6 - 2006-2018 Müdahale Referansları	151
Tablo 7 - 1998-2005 Uluslararası Hukuk Referansları	154
Tablo 8 - 2006-2018 Uluslararası Hukuk Referansları	156
Tablo 9 - 1998-2005 Egemenlik - Egemen Eşitlik Referansları	157
Tablo 10 - 2006-2018 Egemenlik - Egemen Eşitlik Referansları	158
Tablo 11 - Koruma Sorumluluğu Referansları.....	160
Tablo 12 - Uluslararası Toplum ve Önleyici Eylem Referansları.....	167
Tablo 13 - Koruma Sorumluluğu, Koruma Öncelikli Sorumluluk ve Sivilleri Koruma Referansları	168

ŞEKİLLER TABLOSU

Şekil 1 - Ruth Wodak'ın Söylemsel Stratejileri	70
--	----

GİRİŞ

Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra Uluslararası İlişkiler'de norm çalışmalarının önemi artmıştır. 1980lerde tartışılmaya başlayan ve normatif teori, sosyal inşacılık ve İngiliz Okulu gibi kuramların temel kavramı haline gelen normlar, uluslararası siyaset için önemli hale gelmiştir. Bu çalışmada da, bir kavramın norm haline gelirken geçirdiği aşamaların tanımlanması ve bu süreçte etkili olan faktörlerin belirlenmesi bağlamında, norm yazınının Uluslararası İlişkilerdeki gelişimi incelenmiştir.

Eleştirel uluslararası ilişkiler teorileri arasında 1980lerde ortaya çıkmaya başlayan ve Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle 1990larda güçlenen sosyal inşacılık, uluslararası ilişkilerde temsilci¹ (agency) - norm ilişkisini değerlendirir. Bu ilişkide sosyal inşacılar, tanıtılan normun özellikleri ve yapısını açıklarken olduğu gibi, tanıtan temsilcileri tanımlarken de normatif değerler üzerine kurulu bir sistematik kullanırlar. Bu sistematik hareket noktası ise normatif değerlerden, beklenen/tahmin edilen sonuç ve normların oluşacağı varsayımdır. Beklenmeyen sonuçlar ise kabul edilebilir davranış biçimleri arasına giremez. Beklenen şekilde oluşan ve uygun kabul edilen normlar, normatif sistemde daha önceden kabul edilegelen normlara meydan okuyarak onların yerini alır ya da norm değişimi (norm turn) yaşanır.

Sosyal inşacılığın uluslararası ilişkileri yoğunlukla incelemesi, 1990larda, “dekolonizasyon”, “köleliğin kaldırılması”, “ırk ayrımının (apartheid) bitişi”, “insani müdahaleler” ve “kimyasal silah tabuları – kitle imha silahlarının veya kara mayınlarının yasaklanması” süreçlerinin analizi ile başlar. Ancak bu dönemde çalışılan normlar, genellikle yalnızca önceki uygun davranışı değiştirmede başarıya ulaşanlardır. (Ruggie, 1998, s. 867) 2000lerde ise kendi içlerindeki eleştiri akımıyla eleştirel inşacılar, liberal

¹ Toplumda insanların nasıl davranması gerektiğini söyleyen kurallar, aktif katılımcıların kim olduğunu da belirtir. Kuralların bulunduğu durumlarda, kurallar sayesinde bulunan aktörler, “agent” olarak adlandırılır. Kuralların ve kurumsallığın oluşmuş olduğu durumlar dışındaki durumlarda “agent” değildir. “Agent”, sosyal olarak inşa edilmiş olan insanların, kuralların ve pratiklerin adına hareket edebilen ve onları temsil edebilen bireysel veya kolektif insanlardır. Kurumsal bağlamda temsil sağlayabilen agentlar, sosyal olarak inşa edilmiş ve duruma özel aktörlerdir. (Onuf, 1998/2015, s. 59-61) Türkçe yazında “agent” aktör olarak ya da agent-structure olarak kullanıldığında “yapan”-yapı ya da “eden” olarak kullanılsa da; (Yalvaç, 1997, s. 144, dn. 22; Ereker, 2010, s.1, dn.2) toplumdaki her aktör, agent değildir ve yapı ile kullanılmadığında yapan/eden terimi de karşılıksız kalır. Norm çalışmalarında kullanılan “agent/agency” yapı, norm veya kimlik inşasında hem etken hem edilgen olan aktörleri ifade eder. Bu çalışmada bu nedenle agent/agency, temsilci olarak kullanılmıştır.

kabul ettikleri geleneksel sosyal inşacıları, kendi oluşturdıkları norm sistematığı üzerinden eleştirmeye başlar.

Bir Sosyal Bilimler disiplini olan Uluslararası İlişkiler’de, ana-akım teorilerin analiz birimi olarak kullandığı “devlet”in yanı sıra, “egemenlik” ve “anarşi” gibi kavramların tanımları vardır. Ancak Uluslararası İlişkiler’e Sosyoloji, Siyaset Bilimi, Hukuk gibi disiplinlerden gelen ve yapısalcılık, rasyonel tercih teorisi, karşılaştırmalı siyaset, hukuk felsefesi (içtihat bilimi), eleştirel hukuk analizi teorilerinden bakış açıları barındıran kavramların tanımları net olmayabilir. Uluslararası İlişkiler’e sonradan girdikleri için ilk kullandıkları disiplinler ve teorilerdeki anlamlarından farklı şekillerde kullanılabilirler. Ancak zamanla bu kavramların Uluslararası İlişkiler’e has tanımları da oluşmaya başlar. Bu nedenle bu çalışmada takip edilen normun, norm girişimcinin ve norm evriminin tanımlanması, genel olarak Uluslararası İlişkiler’de ve özellikle bu çalışmada kullanılan anlamının belirlenmesi ve bunların daha önce tanımlandığı diğer teoriler ve disiplinlerden farklılaştığı noktaların belirlenmesi önemlidir.²

Norm, bir topluluğun parçası olmanın gerektirdiği şekilde beklenen standart davranış bütünleri olarak tanımlanabilir. (Kratochwil ve Ruggie, 1986, s. 767) Norm ayrıca, “verili bir referans grubunda yaygın olan gönüllü davranış” olarak da tanımlanır. (Interis, 2011, s. 425) Oyun teorileri açısından norm, toplumsal ilişki içerisindeki aktörlerin davranışlarının düzenliliği olarak ifade edilebilir. (Voss, 2001, s. 108) Normların toplumsal karşılıklı bağımlılığına vurgu yapan Voss, bu düzenliliğin negatif yaptırım³ tehdidiyle dengelendiğini savunur. (Voss, 2001, s. 109) Hukukçuların yasa dediği hukuki normlar, alanının uzmanları temsilcilerin kurallara uyulup uyulmadığını denetlemesi ve ihlalleri cezalandırması ile uygulanır. Resmileşmemiş ya da yasalaşmamış normlar ise normu uygulaması gereken, diğer bir deyişle normun hedefi olan aktörlerce yaratılan yaptırımlarla uygulanır. Bu nedenle bu normlar kendi kendine yeten normlardır (self-help). (Voss, 2011, s. 109)

² Bu kavramlar teorik çerçeve bölümünde ayrıntılı olarak tartışılacaktır.

³ Negatif yaptırım, bir aktörün davranışlarına etki etmek için uygulanan veya uygulanmakla tehdit edilen yoksun bırakma veya cezalandırmadır. Aktörün algısına ve beklentisine göre ödül ile benzeştiği yönler de ortaya çıkabilir. Zarar verme gücü aktörün beklentisinden daha az ise yoksun bırakma, aktör tarafından ödül olarak bile değerlendirilebilir. Aynı zamanda aktöre uygulanan pozitif yaptırım (ödül), aktörün beklentisinden daha düşükse de; bu aktör tarafından cezalandırma olarak algılanabilir. (Baldwin, 1971, s. 22-24)

Thibaut ve Kelly, normu bir grup aktör arasında, en azından belli bir dereceye kadar kabul edilmiş davranış kuralları olarak tanımlar. (Interis, 2011, s. 426) Homans, normu bir grubun üyelerinin aklında, neye göre davranışları gerektiğine dair oluşan ve dışına çıkıldığı zaman bir cezanın olacağını bildikleri fikirler şeklinde tanımlar. (Homans, 1950, s. 123; Lempert, 1972, s. 7)

Bunların dışında, normun neyi tarif ettiği konusunda da tartışmalar mevcuttur. Belli bir davranış kuralının kendisi mi normdur ya da o kurala uymak mı normdur? konusunun kendisi ihtilaflıdır. Interis (2011, s. 426), Coleman'ın "doğru ve yanlış eylemi belirten eyleme yönelik beklentiler" olan norm tanımını değiştirir. Interis'e göre norm, "hakkında doğru olup olmadığına yönelik beklentiler bulunan davranış" olarak tanımlanırsa, bu ihtilaf çözülmüş olur. Norm, zorunlu bir davranış olmaktan ziyade yaygın olan davranıştır. Bu nedenle zorunlu olan bir davranış eğer yaygın değilse, norm da olamaz. (Interis, 2011, s. 427)

Yazında iki norm tipi de tanımlanır: insanların nasıl davrandığını söyleyen "betimleyici normlar" ve nasıl davranması gerektiğini söyleyen "buyruksal normlar". İlki, davranışa etki etmediği halde davranışın düzenliliğini betimlerken; ikincisi bir davranışa salık vererek davranışı etkiler. Posner'in normu, düzenli olarak uyulan kural olarak tanımlaması bu nedenle betimleyici norma işaret ederken; Becker'ın aktörlerin üzerinde tercih haklarının olmadığı normları tanımlaması da buyruksal normu ortaya koyar. (Posner, 1997, s. 365; Becker, 1996, s. 225'ten akt. Posner, 1997, s. 365; Interis, 2011, s. 428) Bazı sosyologlar normları doğal olarak buyruk içeren kavramlar olarak tanımlar. Öte yandan bazıları, normların buyruklardan daha fazlası olduğunu savunur. Emile Durkheim'in normları sosyal olgular olarak kabul etmesinden yola çıkılarak, normun buyruklardan farklılığı iki şekilde açıklanabilir. Öncelikle normlar kolektif olgular olmalarından ötürü kişilerin bilinçlerinden bağımsız olarak varlıklarını sürdürürler. Bu nedenle de, toplumsal alanda var olan bir normun, varlığından haberdar olunarak ya da olunmayarak ihlal edilmesi durumunda, yaptırımlar uygulanır. İkinci

açından da, aktörlerin normun içeriğini bilmesi ve geçerliliği konusunda hemfikir olması, normu harfiyen uygulayacakları⁴ anlamına gelmez. (Voss, 2011, s. 108)

Normun tanımı yapıldıktan sonra, bu çalışmanın normun zaman derinliğinde incelediği normlaşma süreci, yani norm evrimi⁵ de tanımlanmalıdır. Norm evrimi, “norm evolution” olan orijinalinden “norm oluşumu” olarak da çevrilebilir. Ancak devamlılık arz eden, dinamik ve hem ileri hem geri yönlü hareket eden normun geçirdiği süreç ve dönüşümler, Darwin’in evrimine benzer nitelik taşır. Genlerin biyolojik çevreye uyum sağladığı ya da biyolojik çevreyi etkilediği gibi normlar da, ortaya çıktığı normatif çevreyi şekillendirir ve onun tarafından şekillenir. Diğer yandan her ikisi de, süreçte karşılaştıkları benzerleri veya o çevrenin diğer üyeleri ile rekabet halindedirler. (Florini, 1996) Bu rekabette ya bir kaybeden ve bir kazanan olur, ya da ikisi de birlikte yaşamına devam ederek yeniden şekillenir. Evrim, öncüllerini kapsadığı gibi dönüşümleri de kapsar. Böylece evrim süreci tarif edilen olgu, bir önceki ya da bir sonraki form ile değil, şu anki form ile de adlandırılabilir. Norm evrimi de normun öncüllerinin, öncülleriyle ilişkisinin, değişiminin, ilerleme ve gerilemesinin, içselleştirilme ve tartışılmasının, içeriğinin bozulması ve anlamının dönüştürülmesinin ve başka normlarla yarışmasının veya birleşmesinin yer aldığı süreçtir. Norm evriminden bahsedebilmek için evrimin tamamlanması şartı da bulunmaz. Nasıl ki evrimini tamamlamadığı halde insan formu, insan adını alabiliyorsa, henüz yerleşik (settled) bir norm olmayan norm da, norm adını alabilir.

Norm ve norm evriminden sonra, çalışmada etkisi araştırılan norm girişimcinin (norm entrepreneur) de tanımlanması gerekir. Norm girişimciler, toplum için istenen ve uygun olan davranışlara dair beklentileri ve bu beklentilerin karşılanması için gerekli ortamı yaratarak, normun ortaya çıkması için aktif olarak çalışan aktörler olarak tanımlanır. (Finnemore ve Sikkink, 1998, s. 896) Normun yayılım sürecinde ise norm girişimciler, bilinçli olarak ve çeşitli yöntemleri özellikle kullanarak, mevcut normatif yapıyı yeni fikirleri ile değiştirmeye çalışan aktörlerdir. (Wunderlich, 2014, s. 85) Bu

⁴ Voss (2011, s. 108) buna spor müsabakalarında dopingin yasaklanması örneğini verir. Sporcular, doping ilacı kullanmayı yasaklayan normun bilincindedir. Ancak bunu bilmeleri ve geçerliliğini kabul etmeleri, müsabakadan daha iyi sonuç elde etmek için normu ihlal etmesine engel olmaz.

⁵ “Norm evolution” kavramı Türkçe yazında ilk defa “norm evrimi” olarak bu çalışmada kullanılmış ve “evrim” olarak çevrilme nedeni açıklanmıştır.

aktörler, buldukları fırsat kapılarını kullanarak veya yeni fırsatlar yaratarak, ortaya attıkları fikirleri norm adayı haline getirirler. Genellikle ikna edici çerçeveler oluşturarak belirli anlamlar kurgular ve yaygın normatif yapının aksaklıklarını ortaya çıkarırlar. Böylece onlara çözüm önerileri oluşturur ve belli bir bağlamda uyulması gereken uygun davranışlara işaret ederler. (Payne, 2001, s. 39; Björkdahl, 2002a, s. 46) Norm adayını ortaya atmanın yanında norm girişimciler, onu tanıtır, sosyalleştiren ve kurumsallaştırır. Ayrıca yerleşik hale gelen normun uygulanmasında, devam ettirilmesinde ve güçlenmesinde de yine etkili olan aktörler, norm girişimcilerdir. (Finnemore ve Sikkink, 2001, s. 401; Johnston, 2007, s. 127; Björkdahl, 2013, s. 325–6; Wunderlich, 2019, s. 88)

Norm karşıt girişimci⁶ (norm antipreneur) ise “*normatif çevreyi değiştirmeye çalışanlara karşı, yerleşik normları ve normatif statükoyu savunan aktörler*” olarak tanımlanır. (Bloomfield, 2016, s. 321) Bu çalışmanın konusu olan Koruma Sorumluluğuna gösterilen direnç incelenirken ortaya çıkan norm karşıt girişimcilik, norm girişimcilerin, yeni normların oluşmasına ya da yayılmasına engel olmaya çalışmak olarak da ifade edilir. (Bloomfield, 2017, s. 15-16) Bu aktörler, oluşmakta olan normu sabote etmeye veya özellikle yanlış kullanmaya çalışarak, değerini azaltırlar. (Wunderlich, 2019, s. 266) Norm karşıt girişimcinin, norm kırıcıdan⁷ (norm breaker) farklı olduğuna dikkat edilmelidir. Norm kırıcı, normatif değişime karşı çıkan değil, var olan normatif çevreyi ihlal eden, var olan norma uymayı reddeden ya da gözardı eden aktörlerdir. (Wunderlich, 2019, s. 71,76) Ancak bu aktörler normatif düzeni değiştirmeyi yeni bir norm getirerek değil, yalnızca bozarak yaparlar.

Geleneksel sosyal inşacılar, Batılı düzlemde “kötü” kabul edilen kavramları, doğal olarak istenen bir içeriğe sahip olmamaları nedeniyle analizlerinin içine almamıştır. Eleştirel inşacılar ise normun her zaman “pozitif”, Batı kaynaklı veya devlet merkezli olmayabileceğine işaret etmişlerdir. Bu yüzden de, Batılıların “kötü” kabul ettiği kavramların da normlaştığını ve değerlendirmeye alınması gerektiğini savunmuşlardır. Bu normları tanıtan norm girişimciler de, eleştirel inşacılara göre, iyi kabul edilen normu yıkmaya çalışan norm kırıcılar olarak düşünülmemelidir.

⁶ “Norm antipreneur” kavramı Türkçe yazında ilk defa “norm karşıt girişimci” olarak bu çalışmada kullanılmıştır.

⁷ “Norm breaker” kavramı Türkçe yazında ilk defa “norm kırıcı” olarak bu çalışmada kullanılmıştır.

Amitav Acharya, Antje Wiener, Alan Bloomfield gibi eleştirel inşacılar, normlaşma sürecinin doğrusal ve yukarıdan aşağı değerlendirilmesine karşı çıkar. Norm tanıtımı doğrusal olmayan, aşağıdan yukarı da gerçekleşebilen ve norm karşıtlığını da doğal olarak içinde barındıran dinamik bir süreçtir. Normun kendi içinde karşıtlığını da barındırması, norma muhalif olanların ya da karşıt normu geliştirmeye çalışanların kötü olmak zorunda olmadığına dikkati çeker. Eleştirel inşacılar göre, ortaya çıkan normun ikili (dual) ve kendi içindeki ihtilaflı (contested) yapısına da odaklanılmalıdır. Böylece norm karşıtlığını da normlaşma sürecine dahil eden eleştirel inşacılar, norm karşıtlarının bu süreçte ileri-geri devinimi sağladığını savunur. Eleştirel inşacılar göre bu ikilik, uluslararası sistemi yönlendirme gücüne sahip devletlerin, kendi normlarını kabul ettiremedikleri devlet ve aktörleri sistemin dışına atmasına engel teşkil edebilir. (Wunderlich, 2019, s. 3)

a) Araştırmanın Amacı, Soruları ve Varsayımları

Çalışmanın teorik amacı, norm girişimcilerin uluslararası ilişkilerdeki normatif değişimlere etkisini ortaya koymaktır. Norm girişimcilerin rolünün açıklanabilmesi için bu çalışmada analiz birimi devlet ya da uluslararası sistem değil, bireydir. Çalışma, eleştirel sosyal inşacılık bakış açısından, norm evriminde norm girişimcinin rolünü ortaya koymak için şu soruya cevap arar:

- Norm girişimcilerin karşısında konumlandırılan normu reddedenler ya da norm karşıt girişimcilerin (norm antipreneur) normun üzerindeki etkisi nasıldır?

Çalışmanın ampirik amacı, Koruma Sorumluluğunun norm evriminin izini sürmek ve norm girişimcilerin bu süreçteki rolünü açıklamaktır. Bu çalışma, norm evrim sürecinin ihtilaflı norm dolaşımı⁸ (contested norm circulation) analitik çerçevesinden, aşağıda yazılı sorulara cevap verebilmek için, norm girişimcilerin normatif değişimlerdeki önemini ortaya koymak istemektedir.

- Egemenlik normlarıyla aynı normatif çevrede var olmak, Koruma Sorumluluğu normu için ne kadar tehdit oluşturur?

⁸ İhtilaflı norm dolaşımı, norm ihtilaflı ve norm dolaşımının birleştirilmesi ile bu çalışmanın yazarı tarafından oluşturulmuştur. Sonraki bölümlerde birleştirilen parçalar ile birlikte, ihtilaflı norm dolaşımı da açıklanacaktır.

- Batılı olmayan Brezilya ve Rusya'dan norm girişimcilerin olmasının Koruma Sorumluluğu normuna etkisi nasıldır?

Çalışmanın temel varsayımı, Koruma Sorumluluğunda norm girişimci ve norm karşıt girişimcinin karşılıklı söylemlerinin normun evrimindeki etkin rolünün, normatif değişimlerde bireyin rolünü arttırdığını gösterdiği'dir. Buna bağlı alt varsayım ise şu şekildedir: norm girişimcilerin kutupsal karşıtı olarak tanımlanan norm karşıt girişimciler, rekabetçi girişimci veya yaratıcı direnişçi fark etmeksizin, norm evriminin doğasının ihtilaf içermesi ve norm dolaşımında geribildirimlerin yer alması nedeniyle, norma engel olmak yerine normun evriminde önemli rol oynar.

Teorik ve ampirik soruların yanıtlanmasında, bu çalışmanın sınırlamaları bulunduğu belirtilmelidir. Uluslararası İlişkiler disiplinde merkezi rolü bulunan egemenlik normları ve aktörlerin bu norma yaklaşımları, bu çalışmanın konusu dışında bırakılmıştır. Öte yandan egemenlik, evrim sürecinde Koruma Sorumluluğunun kaynağı olması ve aynı zamanda karşıtı olarak kullanılması nedeniyle, ihtilaflı norm dolaşımı analizinde konuya dahil edilmiştir. Bu bağlamda, BM Şartı'nda yer alarak kurulu/yerleşik olan egemenlik ve iç işlerine karışmama normları, Koruma Sorumluluğunun evriminin aşamalarında analiz birimi haline geldiği sürece tartışılmıştır.

Çalışmada Brezilya ve Rusya'dan eski ve görevdeki dışişleri bakanları, Antonio de Aguiar Patriota ve Sergey Lavrov ile birlikte devlet bağı ile tanınmayan Birleşmiş Milletler (BM) eski Genel Sekreteri Kofi Annan gibi bireysel norm girişimcilerin norma etkisi ölçülüyor olsa da, bu çalışma Koruma Sorumluluğunun başka norm girişimcileri olmadığını öngörmez. Ancak normları iyi ve kötü, norm girişimcileri de ahlaki olarak iyi ya da kötü olarak ayırmaya ve norm girişimcilerin Batılı kabul edilmesine karşı olan eleştirel sosyal inşacılık gereği, halihazırda Batı merkezli olduğu kabul edilen Koruma Sorumluluğu için bu çalışmada incelenen norm girişimcilerin hiçbiri Batılı değildir. Bu nedenle norm dinamikleri rol yelpazesinin⁹ üç bölgesinden seçilen bireyler, Afrikalı Annan, Rus Lavrov ve Güney Amerika'dan Brezilyalı Patriota'dır.

⁹ "Norm dynamics role spectrum" kavramı Türkçe yazında ilk defa "norm dinamikleri rol yelpazesi" olarak bu çalışmada kullanılmıştır.

b) Araştırma Yöntemi

Nitel bir araştırma yaklaşımına sahip olan bu tez çalışmasının felsefi dünya görüşü, sosyal inşacı dünya görüşüdür. Sosyal inşacı dünya görüşü, objektif ve evrensel bir bilgiye ulaşmanın zor olduğundan hareket eder. Buna göre araştırmacının konusu olan durumlar ya da olgular, sosyal ve kültürel etkileşim sonucu ve tarihsel uzlaşıya dayalı oluşturulmuş/inşa edilmiştir. Sosyal olarak inşa edilmiş anlamların yorumlanması veya anlamlandırılması için, araştırmacı da kendi konumunu, tarihsel ve kültürel deneyimlerinden beslenerek kabul eder ve araştırmaya bu noktadan başlar. (Creswell, 2014, s. 8) Araştırmada ulaşılmak istenen bilginin evrensel ve nesnel olması mümkün olmadığı gibi tamamen öznel olması da mümkün değildir. Araştırmacı kendisinin olduğu kadar, toplum içinde var olan veya işaret edilen tecrübe ve anlamları birleştirerek bir anlamın nasıl inşa edildiğini ortaya çıkarmaya çalışır. (Crotty, 1998, s. 42-48) Doğal olarak bu felsefi dünya görüşünün bir parçası olan eleştirel sosyal inşacılık, bilginin ve anlamların öznelarası (intersubjectivity) olduğunu kabul eder. Çalışmanın teorik yaklaşımı da, buna uygun olarak eleştirel sosyal inşacılıktır.

Bu çalışmanın araştırma geleneği, örnek vaka çalışmasıdır. Durumların, vakaların veya olguların olduğu gibi tanıtılması üzerine kurulan örnek vaka çalışmaları, seçilen vakalara ilişkin etkenlerin etkileşimini ortaya çıkarmakta kullanılır. (Creswell, 2014, s. 14; Deveci ve Deveci, 2018, s. 127; Yin, 2009, s. 4) Hem nitel hem nicel araştırma desenlerinde kullanılan bir yöntem olan örnek vaka çalışmaları, aynı zamanda durum çalışması olarak da anılır. Örnek olarak seçilen vaka(lar), tümevarım yöntemi ile genel bir sonuca ulaşmak için araştırılır ve araştırmacı tarafından hazır alınarak incelenir, yeniden oluşturulmaz. (Deveci ve Deveci, 2018, s. 128) Örnek vakalar, zaman kesitinde farklı vakalar olarak incelenebildiği gibi, tek vakanın zaman derinliğinde de incelenebilir. (Creswell, 2014, s. 14; Deveci ve Deveci, 2018, s. 128) Bu çalışmanın araştırma yöntemi de, Robert Yin'in (1984, 23) karmaşık olguların derinlemesine anlaşılabilmesi için kullanışlı bulduğu tek-vaka çalışmasının zaman derinliğidir.

Çalışmada ele alınan tek-vaka, Koruma Sorumluluğu normudur. Uluslararası İlişkiler'de de kullanılan tek-vaka çalışması, Koruma Sorumluluğu norm evriminin

zaman derinliğinde izlenmesi¹⁰ ile norm girişimcilerin norm ile ilişkilerini ortaya çıkaracak bir yöntemdir. (Björkdal, 2002a, s. 33). Tek vaka analizi, yazında da normların başlangıç noktasını ve yayılımını analiz etmek için norm çalışmalarında sıkça tercih edilir. Bunun nedeni de tek bir örnek üzerinden yapılan analizlerin norm evrimini hem derinlemesine hem de ayrımları ve dinamizmi ile birlikte yakalayabilmesidir. (Checkel 2012, 4'ten akt. Wunderlich, 2019, s. 81) Tek-vakanın zaman derinliği izlenerek çalışma mekanizması hakkında çıkarımlar yapılabilir. Etkisi zaman ve mekâna göre farklılık gösteren normların ne zaman ve nerede önemli hale geldiğinin bulunabilmesi için zaman derinliğinin incelenmesi gereklidir. Buradan hareketle bu çalışmada incelenen Koruma Sorumluluğunun norm evrimi, tek vakanın zaman derinliğinde izlenmesidir.

Çalışmanın temel motivasyonu Koruma Sorumluluğunun evriminde norm girişimcilerin rolünü ortaya çıkarmak olduğu için analiz birimi, norm girişimcilerdir. Norm girişimcilerin etkisini ölçecek veri toplama tekniği ise söylem analizidir.¹¹ Norm girişimcilerin söylemlerinin analizi ile “iyi” ve “kötü” norm girişimcilerin bir norm evrimine edebileceği dinamik etki ortaya çıkarılarak; çalışmanın dayandığı eleştirel sosyal inşacılığın da Uluslararası İlişkiler’e katkısı ortaya konmaya çalışılmaktadır.

Annika Björkdahl (2002a, s. 33, 34), bu tez çalışmasının da analiz birimi olan norm girişimcilerin aktivitelerinin ve bunların ne kadar tutarlı ilerlediğinin izlenmesi ile, normatif yapılarıdaki değişikliklerin belirlenebileceğini savunur. Var olan veya oluşmakta olan bir norm, örgütsel ve politik davranışlarda, prosedürlerde, normun oluşturduğu değişikliklerde ve bir davranışa yönelik söylemlerde kendini gösterebilir. Normun evrim sürecinin zaman derinliğinde izlenmesi, bunlardan herhangi birindeki farklılıkların ortaya çıkarılması için önemlidir.

Normun tartışılması doğal olarak, paylaşılan ve ortak bir değerler bütünü olacak normun üzerinde uzlaşılmasından önce gerçekleşir. (Florini, 1996, s. 364; Björkdahl

¹⁰ Burada belirtilen sürecin izlenmesi, “süreç takibi” (process tracing) ile karıştırılmamalıdır. Uluslararası İlişkiler disiplini ve hatta geleneksel sosyal inşacılıkta da kullanılan süreç takibi yöntemi, pozitivist bilim felsefesine uygun olarak neden-sonuç zincirini ortaya çıkarmayı amaçlar ve ampirik yöntemleri kullanır. (Bennett, 2010, s. 209, 210; Checkel, 2008, s. 114-116) Çoğunlukla nicel analiz içeren yöntem, bu çalışmanın sosyal inşacı bilim felsefesine ve eleştirel sosyal inşacı bakış açısına uygun olmadığı için kullanılmamıştır.

¹¹ Çalışmanın kullandığı veri toplama yöntemi söylem analizi, teorik çerçeve bölümünde aralarındaki ilişki de ortaya konarak açıklanacaktır.

2002a, s. 34; Björkdahl, 2002b, s. 13) Uzlaşmış ve ortaklaşa kabul edilmiş normlar, artık yerleşik ve içselleştirilmiştir; bu yüzden genellikle ona göre hareket edildiğinin bilincinde olmadan uygulanır. Bu nedenle de yerleşik normlar söylemlerde yer almayabilirken; oluşmakta olan normlar söylemlerde izlenebilir. Aktörlerin bir norma dair söyleminin sıklığı ve çokluğu, davranışları kadar önemlidir ve incelenmesi gerekir. Söyleminde norma dair izler olmaması halinde davranışında norma uygunluk aranabilir. Ayrıca davranışından bağımsız olarak söyleminde norma nasıl ve ne kadar yer verdiği de ölçülebilir. Söylemin bir diğer işlevi ise, aktörün normları söylemine katarak diğer aktörleri de aynı şekilde davranmaya ikna etme veya kendi davranışını norma dayandırarak meşrulaştırabilmesidir. Bütün bunlar da, aktörlerin söylemlerinin norm ile ilişkisinin iki husus açısından değerlendirilmesi gerektiğini gösterir. İlki, aktörün söyleminde normun sıklığı ve nasıl ifade edildiğidir. İkincisi de normun söylemde yer alması ile aktörün davranış motivasyonunda normun yeridir. Ayrıca normun söylemde yer almadığının da saptanması, normun içselleştirilme durumunu ortaya çıkarır. Bu çalışma ise norm girişimcilerin söylemlerine odaklanarak norm evrim sürecini izlemekte ancak davranış analizini dışarıda bırakmaktadır.

Tek vaka analizinde eleştirel söylem analizi yapılan bu çalışmada, Koruma Sorumluluğunun da öncülü olan insani müdahale gibi, uluslararası hukuk belgelerinde, örgütsel yapılanmalar ve prosedürlerdeki yeri ve değişikliklerinin gösterilmesi için hem sözlü ve hem yazılı konuşmaları içeren kaynaklara başvurulmuştur. Koruma Sorumluluğu henüz içselleştirilmiş ve kurulu bir norm olmadığı için yalnızca resmi değil, resmi olmayan söylemler de incelenmiştir.

Koruma Sorumluluğunun norm evriminde, insani müdahale tartışmalarını da dahil edecek şekilde, 1998 ile 2018 arasındaki resmi belgeler, açıklamalar, basın açıklamaları, konuşmalar, özetler kullanılmıştır. Başlıca resmi belgeler ise Birleşmiş Milletler Şartı, BM Genel Kurulu ve Güvenlik Konseyi (BMGK) Kararları, BM Genel Sekreteri (BMGS) raporları, BM İnsan Hakları Konseyi kararları, BMGS Özel Koruma Sorumluluğu Danışmanı raporları ile resmi BMGK tartışma özetler olarak alınmıştır. Ayrıca BM Güvenlik Konseyi ve Genel Kurul toplantılarında gerçekleşen ve BM'nin yayımladığı resmi olmayan raporlar da ele alınmıştır. Ancak yalnızca resmi kaynaklara dayanmak, normun evrim sürecini takip etmek için yetersiz olacağı için ve söylemin devamlılığının

da ölçülebilmesi adına, norm girişimcilerin BM'deki ve başka ortamlardaki konuşmaları, anıları ve basın açıklamaları da söylem analizine tabi tutulmuştur. Bu söylemlerin yerinin ve çeşitliliğinin analizi ise norm evrim sürecinin takibini görünür kılmıştır.

Bu çalışmanın metod itibarıyla iki kısıtı bulunmaktadır. Birinci kısıt, çalışmanın yapılandırma aşamasında motivasyon kaynağı olan BM eski Genel Sekreteri Kofi Annan'ın 2018 yılında vefat etmesi ile en önemli norm girişimcinin söylemlerinin incelenmesi için bir zaman sınırı oluşmuş olmasıdır. Ancak onun norm girişimci olarak biricikliğini/öncüllüğünü kabul ederek 2018'in bu çalışma için zaman sınırı olmasının önüne geçilmiş ve norm girişimciliğinin dinamikliği ve dönüşümü de bu sayede ortaya çıkarılmıştır. İkinci kısıt ise, norm girişimcilerin söylemlerinin arkasındaki siyasi motivasyonların, her zaman ortaya çıkarılmasının mümkün olmamasıdır. Bu kısıt, Uluslararası İlişkiler'de rasyonel tercih teorisyenleri ve çıkar-güç odaklı yaklaşımclar tarafından sosyal inşacılara genelde yapılan eleştirinin nedenidir. Bunun birlikte, bu çalışmanın amacı, eleştirel sosyal inşacılığı kullanarak "iyi" ve "kötü" norm girişimcilerin her ikisinin de norm evrimine katkısını tespit ederek bu kısıtın etkisini azaltmaktır.

c) Araştırma Tasarımı

Tez çalışmasının araştırma tasarımı şu şekildedir: Birinci bölümde, tezin temel teorik çerçevesi olan ve yöntemine zemin hazırlayan eleştirel sosyal inşacılık anlatılmıştır. Eleştirel sosyal inşacılığın Uluslararası İlişkiler'deki yeri ve nasıl işlendiğinin anlaşılabilmesi için birinci bölüm, sosyal inşacılık ve norm çalışmaları ile başlamıştır. Daha sonra tezin temel konusu olan norm evrimi, sosyal inşacılığın tamamında ve eleştirel inşacılıkta tanıtılmıştır. İkinci bölümde normun evrim sürecine dair iki analiz çerçevesi tanımlanarak, eleştirel sosyal inşacı bakış açısıyla norm girişimcilerin önemini tartışmak için en uygun analitik çerçeve ortaya konmuştur. Bu bölümde son olarak tezin araştırma yöntemi ve bu yöntemin teorik çerçevedeki yeri açıklanmıştır.

Üçüncü bölümde, eleştirel inşacı bir bakış açısından, norm girişimcileri iyi ya da kötü olarak ayırmaksızın, ihtilaflı norm dolaşımı analizi yapılmıştır. Öncelikle bu çalışmada evrimi incelenen Koruma Sorumluluğu anlatılmış; daha sonra da Koruma Sorumluluğunun ihtilaflı kaynakları ve bağlamı birlikte açıklanmıştır. Sonrasında Koruma Sorumluluğunun üç norm girişimcisinin söylemlerine tarihsel söylem analizi

yapılarak bunların hangi tip norm girişimci oldukları ortaya çıkarılmış ve söylem analizinde sorulan soruların cevapları belirlenmiştir. Bu sayede Koruma Sorumluluğu ihtilaflı norm dolaşımı çerçevesinde incelenmiştir.

Sonuç bölümünde ise Koruma Sorumluluğunun ihtilaflı norm dolaşımının söylem analizi ile incelenmesi, normun zaman derinliğinde evrimin ortaya çıkarılması ve analiz sonuçlarının çalışmanın teorik ve ampirik sorularına verdiği cevaplar tartışılmış ve varsayımlar doğrulanmıştır.

Bu çalışma, eleştirel sosyal inşacı bir bakış açısından normun evrimini takip ederken, Türkçe norm yazınında bulunmayan pek çok terim kullanmıştır. Norm girişimci (norm entrepreneur/NE), norm karşıt girişimci (norm antipreneur/NA), norm kırıcı (norm breaker), norm dinamikleri rol yelpazesi (norm dynamics role spectrum), saf norm girişimci (pure norm entrepreneur) kavramları ilk defa bu çalışmada kullanılmış ve her biri ilk kullanıldığında dipnot ile ifade edilmiştir. Türkçe yazında yer almayan kavramların yanı sıra “ihtilaflı norm dolaşımı”, uluslararası yazında da bulunmamakla birlikte, bu çalışmada norm ihtilafı ve norm dolaşımının birleştirilmesi ile oluşturulmuştur. Bunun dışında bu çalışmada, yazında bulunmayan iki kavram daha kullanılmıştır. Norm girişimci tipleri tanımlırken, yazında tanımlanan reformcu norm girişimcinin aksine gerileme amaçlı versiyonu olan gerileyici norm girişimci, bu çalışmada tanımlanmıştır. Ayrıca norm dinamikleri rol yelpazesindeki norm girişimci tipleri arasında yer almayan “arabulucu norm girişimci” de, bu çalışmadaki bulgular sonucu oluşturulmuştur. Bu çalışmada yer alan tablolar ise özgün olup çalışmada kullanılan veri analiz programı Nvivo ile oluşturulmuştur.

1. Teorik Çerçeve

İlkelerin ve normların önemi kolayca hafife alınabilir; ancak Birleşmiş Milletler'in kuruluşundan bu yana geçen on yıllarda, yeni normların yaygınlaşması milyonlarca insanın hayatını derinden etkilemiştir.

Kofi Annan

Uluslararası İlişkiler’de normun önemli olduğu fikrinin tartışılmaya başlaması ile uluslararası sistemin normatif yapısına verilen önem artmaya başlamıştır. Başlangıçta normun önemli olup olmadığı tartışılırken; zaman içinde norm çalışmaları, normun önemini vurgulamak için uluslararası normların etkisini tespit etmeye dönüşmüştür.

Normlar, uluslararası ilişkilerde normatif teori ve sosyal inşacılık bağlamında incelenmeye başlamış olsa da; bu çalışma, norm evrimine dair pek çok tartışmayı barındıran sosyal inşacılığın eleştirel sosyal inşacılık yaklaşımını temel almıştır. Sosyal inşacılık, normatif teorinin deontolojik¹² bakış açısının dışında, normların uluslararası politika değişimlerine etkisini de analiz etmesi ve Uluslararası İlişkiler disiplininin Büyük Tartışmalarına da girmesi nedeniyle seçilmiştir. Sosyal inşacılığa dışarıdan yapılan eleştirilerden biri, bir norm kabul görürken bir başkasının kabul görmediğine dair varsayımlardan kaçınması olmuştur. Sosyal inşacılık kendi içinde de, başlangıçta yalnızca yerleşik kabul ettiği normları analiz etmesi ile eleştirilmiştir. Disiplin gelişirken sosyal inşacıların,¹³ sadece normun önemi ve etkisine odaklanan, yukarıdan aşağı (top-down) ve Batı merkezli analizine devam etmesini eleştirenler ise eleştirel sosyal inşacılar olarak ortaya çıkmıştır.

Eleştirel sosyal inşacılıktan önce bir teorinin nasıl eleştirel olduğu da önemlidir. Horkheimer’a göre eleştirel bir teori, toplumu tarihsel bir bağlamdan değerlendirmeli ve mutlaka açıklayıcı, pratik ve normatif olmalıdır. Teorinin eleştirel olabilmesi için var olan kurumları, sosyal ya da güç ilişkilerini verili kabul etmeden, değişimleri sürekli sorgulaması gerekir. Var olan düzeni sorguladığı gibi bu düzenin oluştuğuna inanılan temelleri de sorgulamalıdır. Bu sorgu sürecinde ise eleştirel bakış açısının kendisi ve değerleri de değişebilir çünkü bağlamın gerçekliği de gelişir ve adapte olur. Eleştirel bir

¹² Ahlak felsefesi olarak da bilinen deontoloji, davranışın veya eylemin sonuçlarına değil, dayandıkları ahlaki ilkelere odaklanır.

¹³ Çalışmada buradan itibaren uzatmadan kaçınmak amacıyla sosyal inşacılık yerine inşacılık, sosyal inşacılar yerine inşacılar kullanılacaktır.

teori için teorik bilgi tarafsız olamaz. Cox'a göre eleştirel teoride, nesnel ve öznel ayrımı yoktur. Ayrıca araştırmada araştırmacı kendi tarihsel bağlamının ve yerinin olduğu kadar sorduğu soruların da bu bağlamdan kaynaklandığının farkındadır. Bu nedenle eleştirel teori, araştırmacının içinde bulunduğu tarihsel, sosyal, politik ve etik bağlamı yansıttığı için yansıtmacı olarak adlandırılır. Ayrıca eleştirel bir teori var olan güç ve baskın statükoyu eleştirmelidir. (Cox, 1992; s.59; Devetak, 2005, s. 140-143; Horkheimer, 1972, s. 215; 1992, s. 40-242; Price, 2008, s. 196-198; Roach, 2007, s. 173) Eleştirel sosyal inşacılık, iktidar ve güç ilişkisini sorgulayan postmodernizm/post-yapısalcılık (post-structuralism) ile benzerlik gösterir. Bu çalışmada, normların incelenmesinde bilgi ve iktidar arasındaki ilişkiyi yapı söküm (deconstruction) ile inceleyen post yapısalcılık yerine (Devetak, 2005, s. 160-162); normun nasıl ele alındığı ve dile getirildiğini yeniden inşa (reconstruction) ile ele alan eleştirel sosyal inşacılık bakış açısı kullanılmıştır.

Eleştirel sosyal inşacılar, uluslararası sistemdeki norm gelişimini yalnızca başarılı olanlar, iyi normlar veya iyilerin yaptığı normlar açısından ele almaz. Ayrıca güç sahibi olanların karşısında yer alanların ya da statükodan güç alanlara meydan okuyanların da çalışılmaya değer olduğunu kabul eder. Bu bakış açısıyla eleştirel olan eleştirel inşacılık aşağıdan yukarı bir analiz ile normun kendi içindeki ikiliği (duality) ile ihtilaflılığı (contestedness) vurgular. Bunun yanı sıra henüz yerleşik olmamış normların analizine dair de bir çerçeve oluşturur. Çalışmanın eleştirel bakış açısı da, geleneksel/liberal sosyal inşacılar gibi normu veya normu etkileyenleri saf ve iyi, aynı normatif çevrede bulunmayanları kötü olarak görmelerini ve norm çalışmalarında bu kesimi dışlamalarını reddetmesinden dolayıdır. Çalışmada, gerek kimin olduğu normatif çevre için gerek bu çevrenin oluşturduğu statükodan güç alanlar için tartışmalı olan Koruma sorumluluğunun norm evrimini açıklamak için kullanılan teorik yaklaşım, eleştirel inşacılıktır.

Bu bölümün amacı norm çalışmalarının Uluslararası İlişkiler yazınındaki yerini ve gelişimini anlatmak, ayrıca çalışmada yapılacak analiz için gerekli teorik arka planı sağlamaktır. Norm girişimcilerin norm çalışmalarında nasıl yer aldığını ve normun gelişimindeki etkisini analiz etme amacı doğrultusunda, yazın taramasının cevaplamaya çalıştığı sorular şunlardır: Uluslararası İlişkiler yazınında norm çalışmalarının gelişimi nasıldır? Uluslararası normların gelişme süreci nasıl farklılık gösterebilir, bu süreç hangi aşamalarla değerlendirilebilir? Norm girişimciler hangi kriterlere göre tanımlanır?

Bu sorulara cevap verirken bu bölümde, eleştirel inşacılığın normları ele alma şekli açıklanmaktadır. Bu tez çalışmasının, Koruma Sorumluluğunun norm evrimini, norm girişimcilerin söylemleri üzerinden analiz etme amacına uygun olacak analiz adımları, eleştirel inşacıların yaklaşımı ile ortaya konmaktadır. Bu bağlamda norm evriminin analizinin ve analiz birimlerinin farklılaşmasıyla ortaya çıkan norm çalışmaları dalgalarına geçmeden önce, sosyal inşacılığın norm çalışmalarındaki yeri ve normun kendi tanımındaki dalgalanmalardan bahsedilmesi gerekmektedir.

Uluslararası İlişkiler yazınında normların yeri incelendiğinde, özellikle Soğuk Savaş'ın sonlarına doğru normlara yönelik ilginin arttığı görülmüştür. 1970lerde uluslararası güvenlik ve uluslararası rejimler ile ilgili yazınlarda normlar, kurallar ve kurumlara dair yapılan tartışmalar, bu ilginin arka planını oluşturmuştur. Uluslararası ilişkilerde normların, kuralların ve kimliğin çalışılması ve toplumsal normların inşa edilme sürecinin incelenmesi, sosyal inşacılık ile başlamıştır. Bir Uluslararası İlişkiler teorisi olmayan sosyal inşacılık, insanın sosyal yaşamdaki toplumsal rolünü ve bu rolde, düşünsel faktörler tarafından şekillendirilen etkileşimi ve toplum sürecini inceleyen dinamik bir sosyal teoridir. (Hoffmann, 2009, s. 233, 232; Finnemore ve Sikkink, 2001, s. 391'den akt. Puscharsky, 2009, s. 13) Toplumsal normlar, daha önce hukuk teorisi açısından “kural” adıyla incelenmiştir. Uluslararası rejimlerin kural ve prosedürlerini oluşturan ilkeler ve normların, öznelarası ve karşılıklı kuruluma dayalı yapısının olduğunun ortaya çıkması ve bu yapıların incelenmesi ile normların uluslararası ilişkileri açıklamaya başlaması da, Uluslararası İlişkiler’de “inşacı dönüşü” (constructivist turn in IR) başlatmıştır. (Ruggie, 1982, s. 384; Kratochwil, 1989, s. 1; Wunderlich, 2019, s. 14; Finnemore ve Sikkink, 2001, s. 1; Jung, 2019, s. 1)

İnşacı dönüşün başlangıcı Robert Keohane'in, başkanı olduğu Uluslararası Çalışmalar Derneği'nin - International Studies Association (ISA) 1988 Konferansı'nda yaptığı konuşma ile gerçekleşmiştir. Keohane konuşmasında, Friedrich Kratochwil ve John Ruggie'nin 1986'da uluslararası kurumları açıklarken, öznelarası anlamın önemini vurgulamalarına atıfta bulunmuştur. Keohane, Kratochwil ve Ruggie'nin uluslararası kurumları sadece onları oluşturan birimlerin tercihlerinin bir yansıması olarak değil, kendini kuran aktörleri de kuran oluşumlar olarak tarif etmesini tartışmış ve onlara önce “yorumlayıcı” bilim insanları adını vermiştir. Ancak sonrasında onların

“kurumların doğasını ve hatta dünya politikasının karakteri için insanın yansımalarının önemi”ni ortaya çıkarttıklarını belirtmiş ve Kratochwil ile Ruggie için “yansıtmacı” (reflektivist)¹⁴ ifadesini kullanmıştır. Uluslararası kurumları çalışanların da rasyonel ve yansıtmacı bakış açılarına yönelmeleri gerektiğini belirten Keohane, uluslararası sistemi anlama çalışmalarında yeni ve normatif değerler kullanılmasının başarı ihtimaline yönelik tartışmayı başlatmıştır.¹⁵ (Kratochwil ve Ruggie, 1986, s. 765; Keohane, 1988, s. 381,2)

Keohane’in soruları ile norm çalışmaları başlamış ve Alexander Wendt, Nicholas Onuf, Friedrich Kratochwil, Richard Price ve Christian Reus-Smit gibi bilim insanları bu konuda önemli tartışmalar yapmıştır. (Wendt, 1992, s. 393; Finnemore, 1996a, s. 15; Price ve Reus-Smit, 1998, s. 266) Bu tartışmalarda rasyonalizmin karşısına öznelerarası bir epistemolojik bakış koymaya çalışılmıştır. Yansıtmacılığın “sosyal inşacı” olması ise 1989’da ilk kez Nicholas Onuf’un kendi bakış açısına “inşacılık”¹⁶ demesi ve bu sırada sosyal inşayı açıklaması ile başlamıştır. (Onuf, 1989, s. 1, 290) Ardından 1992’de Alexander Wendt, Onuf’u takip ederek sosyal inşacılık terimini kullanmıştır. (Wendt, 1992, s. 393)

Sosyal inşacılığın Uluslararası İlişkiler disiplindeki yeri başlangıçta, Üçüncü Paradigmalararası Tartışma olarak kabul edilen pozitivizm-post pozitivizm tartışmasının içinde kabul edilmiştir. (Price ve Reus-Smit, 1998, s. 260) Ancak 1990ların sonlarına doğru rasyonalizm ile arasındaki tartışmanın, Uluslararası İlişkiler’in Dördüncü¹⁷ Büyük

¹⁴ İnşacıların “açıklamak” için değil, “anlamak” için norm ile ilgili varsayımlarda bulunması nedeniyle, onlara daha sonra da yansıtmacı denmiştir. (Kratochwil, 2001b, s. 15)

¹⁵ Keohane’in Uluslararası İlişkiler disiplinini “rasyoneller” ve “yansıtmacılar” olarak ikiye ayırması, bir anlamda, disiplinde “içerde” ve “dışarda” olan ayrımını da ortaya çıkarmış ve bir statü farkı ortaya koymuştur. (Onuf, 2001, s. 243)

¹⁶ Onuf’un uluslararası ilişkileri bu şekilde düşünmeye başlaması 1982’deki bir konferans katılımında ortaya çıkmıştır. (Onuf, 1989, s. xii - önsöz)

¹⁷ Uluslararası İlişkiler’in Dördüncü Büyük Tartışması, rasyoneller ile yansıtmacılar arasında olduğu kabul edilen ve rasyonellerin kullandığı pozitivist yöntemlere karşı yansıtmacıların post-pozitivist yöntemlerinin çekişmesidir. Yansıtmacılar sosyal dünyanın inşasını açıklarken, bilgiye ulaşmayı yorumdan ve gözleminden ayrı tutmaz ve nesnel bir bilginin olamayacağını, bilginin ancak öznel olacağını savunur. 1988’deki konuşmasında pozitivizm - post-pozitivizm ve açıklama-anlama tartışmalarını da bu tartışmanın çatısında birleştiren Robert Keohane, bu kapsamda disipline eleştirel teorilerin katıldığını ifade eder. Uluslararası ilişkilere eleştirel bakış açısı ileMarxizm, feminizm, eleştirel teori, post-yapısalcılık ile birlikte sosyal inşacılık da girer. Sosyal inşacılığın bu tartışmadaki yeri ise diğer yansıtmacı kuramlardan farklı olarak bilgiye bakış açısını öznelliğin ötesinde, öznelerarası tutmasıdır. (Keohane, 1988, s. 381-2; Kurki ve Wight, 2013; s. 20, 23-4) Bu tartışmayı, Uluslararası İlişkiler’in Üçüncü Tartışması’nın bir parçası olarak kabul eden bir Uluslararası İlişkiler yazını da bulunmaktadır. Yosef Lapid, bu tartışmanın içinde pozitivizm -

Tartışmasını başlatmış olması, sosyal inşacılığın disiplindeki önemini açık hale getirmiştir. (Küçük, 2014, s. 327)

Uluslararası İlişkiler’de norma dair ilk çalışmalar, uluslararası rejimler ve uluslararası örgütler ile ilgili yapılmıştır. Hukuk felsefesinden kuralları, sosyolojiden sosyal normları alan ve uluslararası rejimlerin dayandığı temelleri açıklayarak normları tartışmaya başlayan çalışmalar, zamanla özellikle Birleşmiş Milletler’in oluşturduğu veya oluşturmada öncülük ettiği normlar üzerinde durmaya başlamıştır. “Dekolonizasyon”, “köleliğin kaldırılması”, “insan hakları ve barış koruma” ve “kimyasal silahlar tabusu” gibi konular, başlıca eserlerde çalışılan normlar olmuştur. (Jacobson 1962, Henkin 1945, Kay 1967’den akt. Björkdahl, 2002a, s.17; Jeppersen, Wendt ve Katzenstein, 1996; Price ve Tannenwald, 1996; Finnemore, 1996b)

Normların uluslararası ilişkilere dair çalışmalarda kullanılması orijinal örneklerde kendisini göstermiştir. İlk örneklerden biri olan 1977’de Edna Ullmann-Margalit’in yazdığı “The Emergence of Norms”, normları Oyun Teorileri kapsamında ele almıştır. 1982’de Stephen Krasner’in editörlüğünü yaptığı “International Regimes” içerisinde Robert Jervis, yine Oyun Teorisi’nin örneklerinden olan “Mahkumun İkilemi” üzerinden güvenlik rejimlerini açıklarken, normları kullanmıştır. 1986’da “An Evolutionary Approach to Norms”ta ise Robert Axelrod, bir norm teorisinin neleri açıklaması gerektiğini ve metanormların ne olduğunu anlatarak, normun devamlılığı için gereken mekanizmaları ortaya koymuştur. Friedrich Kratochwil ve John Ruggie, uluslararası ilişkilerde inşacı dönüşü başlatacak tartışmanın fitili olan makalelerinde uluslararası örgütleri anlatmışlardır. 1986’da yayımlanan “International Organization: A State of Art and an Art of the State” içinde, uluslararası örgütlerin anlaşılabilmesi için gerekli olan 4 temel odak noktasından biri olarak uluslararası rejimleri saymışlardır. Uluslararası

post-pozitivizm ikiliğinin olduğunu düşünerek, epistemolojik bir tartışmayı tanımlar. (Lapid, 1989, s. 236-7) Uluslararası İlişkiler’i teorik tartışmalara ve paradigmalara arası tartışmalarla kurulan üç başlıca teoriye – realizm, liberalizm, Marxizm/radikalizm – ayırarak değerlendiren Ole Waever ise, Lapid’in üçüncü tartışmasının bu paradigmalara üçgeninde olduğunu ve Uluslararası İlişkiler’in de bu nedenle tartışmanın kendisi olduğunu savunur. Bu nedenle Waever, dördüncü tartışmayı ekler. (Waever, 1996/2008, s. 160-162) Diğer yandan Emmanuel Navon ise dördüncü tartışmanın varlığını reddederek bu tartışmanın bir tarafı olan rasyonelizmin aslında diğer tartışmalar içinde yer aldığını ve post-pozitivizmin de disipline bir özgünlük katmadığını iddia eder. Ona göre, sözde dördüncü tartışmanın tüm çatışmaları, üçüncü tartışmanın konusu dahilindedir. (Navon, 2001, s. 612)

rejimlerin kavram hiyerarşisinde,¹⁸ ikinci sırada normları göstermişlerdir. (Kratochwil ve Ruggie, 1986, s. 769) Normun uluslararası rejimlerle ve oyun teorileri ile ilişkisi nedeniyle önemli olduğu vurgusunu yapan ve kendisini “inşacı” addeden (Finnemore, 1996a, s. 15) Kratochwil, 1989’da yayımladığı “Rules, Norms and Decisions” kitabında bütün bu yazınlardan da yararlanarak rejim yaklaşımları ile normları ve kuralları birlikte ele almıştır.

1996’da Martha Finnemore, “National Interests in International Society” kitabına başlarken, uluslararası ilişkilerin çıkar-güç ilişkisinden ibaret olmadığını; devletlerin çıkarlarının ve davranışlarının sistemik olarak anlaşılabileceğini belirtmiştir. Finnemore, devletlerin ne istediğini anlamanın, onların da bir parçası olduğu sistemin yapısını ve sosyal değerlerini anlamadan mümkün olmadığını ifade etmiş ve uluslararası ilişkileri sistemik bir yaklaşımla anlamaya çalışmıştır. (Finnemore, 1996a, s. 2) Bu çalışmasında Finnemore kendini, teorik açıdan siyaset biliminde kurumsalcılığa; metodolojik olarak da uluslararası ilişkilerin sosyal/toplumsal olarak inşa edilmiş yapısını anlamaya çalıştığı için inşacılığa yakın olarak tanımlamıştır. İnşacılığın aktörleri ve çıkarlarını verili kabul etmeyip analiz nesnesi yaptığını belirten Finnemore, bakış açısını da buna göre belirlemiştir. (Finnemore, 1996a, s. 3,4) Jeffrey Checkel, 1999’da yayımlanan “Norms, Institutions and National Identity in Contemporary Europe” eserinde Finnemore’un aksine inşacıların da devletin çıkarlarını verili kabul ettiğini ve analiz nesnesi olarak “temsilci”yi geri getirdiklerini belirtmiştir. Checkel’e göre 1970lerde başlayan ve 1980lerde hız kazanan norm yazınında inşacılar, normun yayılım sürecinin nasıl olduğunu açıklamamıştır. Checkel inşacıları, normun bir ülkede kurucu etki yapabilirken başka ülkede aynı etkiyi yaratamayabileceğini gözden kaçırmakla eleştirmiştir. Checkel’e göre inşacılar, sistemik normlara dair açıklamalarında yerel norm alıcıları dikkate almayarak, bir teori geliştirme konusunda eksik kalmışlardır. Öte yandan Checkel, inşacıların aktörlerin çıkarlarının oluşumunda iç etkenleri dikkate alarak, Rasyonel Tercih Teorisine (RTT) katkı yaptığını ifade etmiştir. Bu da Checkel’in inşacılığı, RTT ile post-

¹⁸ Kratochwill ve Ruggie, ilk sıraya “ilkeleri” (principles) koyar. İlkeler; ahlaki olarak doğruluk (rectitude), nedensellik (causation) ve gerçeklik inançlarıdır. (Krasner, 1982, s. 186; Kratochwil ve Ruggie, 1986, s. 769)

modernizm arasında konumlandırmasının nedeni olmuştur. (Checkel, 1999, s. 84, 85, 108)

2001’de Finnemore ve Kathryn Sikkink, “The Constructivist Research Program in International Relations and Comparative Politics” başlıklı makalelerinde, iki disiplindeki inşacılığın farklarını ortaya koymuştur. Finnemore ve Sikkink, inşacıların Uluslararası İlişkilerde yapması gerekenleri sırasıyla anlatarak, norm girişimcilerin rolü ve yöntemlerini açıklamışlardır. 1980ler ve 1990lar boyunca ise siyaset bilimcilerin yanı sıra, ekonomistler ve hukuk teorisyenlerinin analiz ettiği normlar ve norm değişikliklerinde, norm girişimcilik de tartışılmaya başlanmıştır. Ann Florini’ye (1996, s. 375) göre norm girişimcilik kavramı ilk kez John Mueller tarafından 1993’te bir konferansta kullanılmıştır. Carmen Wunderlich’e göre (2019, s. 22) ise norm girişimcilik ilk kez Cass Sunstein tarafından 1997’de “sosyal normları değiştirmek isteyen kişiler” olarak tanımlanmıştır. Dorothea Kübler 2001’de, norm girişimcilerin rolünü, devletlerin/hükümetlerin etkisi ile birlikte açıklamıştır. Kübler, norm girişimcilerin onları normatif yapıyı değiştirmeye yönelten (genellikle norm kırıcı şekilde) teşvikler sayesinde veya norma etik değerler katma amacıyla normatif değişim süreçlerinde yer almasında, devletlerin/hükümetlerin aktif ve inaktif rollerini de ortaya çıkarmıştır. (Kübler, 2001, s. 452, 453)

Norm yazınında norm girişimciliğın ele alındığı örnekler, bu tezin de analiz edeceği norm girişimcilerin yapısını ve kriterlerini ortaya çıkarmada etkili olmuştur. 2019’da Carmen Wunderlich’in norm yazınındaki akımları açıkladığı “Rogue States as Norm Entrepreneurs” çalışmasında, eleştirel inşacılığın 2000lerin sonundaki güçlenişi anlatılmıştır. Wunderlich norm çalışmalarındaki yeni akımı, Antje Wiener’in normun dinamiklerini yeniden üretmesi ve Amitav Acharya’nın normun temsilcilerine aşağıdan yukarıya bakarak Batı merkezinden çıkarıp post-kolonyal bakış açısını ve Küresel Güney’i dahil etmesi olarak açıklamıştır. Alan Bloomfield’in norm karşıtlığının da bir norm temsilciliği olduğunu ortaya koymasını bu akıma katan Wunderlich, ahlaki açıdan kabul edilebilir normların her zaman iyi olmayabileceğinin de tartışılmasının eleştirel inşacılık ile başladığını ortaya koymuştur. Wunderlich, kötü bir ahlaki anlayışın da norm olabileceğini tartıştığı ve bunu haydut devlet örneği üzerinden incelediği çalışmasını

kendi tabiriyle, inşacı teoriyi test etme ile yazın değerlendirmesinin ortasında bir yere konumlandırmıştır. (George ve Bennet, 2014, s. 75, 121; Wunderlich, 2019, s. 81)

1.1. Sosyal İnşacılık ve Norm

Norm çalışmaları, yukarıda bahsedildiği gibi, uluslararası ilişkilerde normun da önemli olduğunu kabul ettirmek amacıyla başlamıştır. Bununla birlikte, farklı disiplinlerde farklı şekillerde tanımlanan ya da farklı sonuçlar beklenen bir kavram olan normun, Uluslararası İlişkilere girişinden önce geçirdiği tanımsal farklılıkların belirlenmesi önemlidir. Bu nedenle çalışmanın bu bölümünde, öncelikle farklı norm tanımları üzerinde durularak, çalışmanın kabul ettiği norm tanımı belirlenmiştir.

Hukukun normatif yapısına istinaden, hukukçular da norm tartışmalarına girmiştir. 1972’de hukukçu Richard Lempert norm için, George C. Homans’ın yaptığı “bir grubun üyelerinin aklında, belli koşullar altında nasıl davranması gerektiğini belirleyen fikirler” tanımını kullanmıştır. Homans, bir ifadenin norm olabilmesinin koşulunu, koyduğu kurala uyulmadığında, sosyologların “yaptırım modeli” dediği, bir yaptırım öngörüsüne bağlamıştır. (Homans, 1950, s. 123; Lempert, 1972, s. 7) Buna göre Lempert da normu, bir grup tarafından paylaşılan bir fikir ve davranışa yönelik bir kural koyma olarak tanımlamıştır. Kurala uymak karşılığında ödül verilmesi ve kuraldan sapıldığında cezalandırılma, bu grup tarafından kabul edilmiş demektir. (Lempert, 1972, s. 9)

Edna Ullmann-Margalit, yasa, kural ve normun yakın anlamlarda kullanılabildiğini ifade etse de bunları birbirinden ayırmıştır. Ullman-Margalit normun ahlaki; yasa ve kuralın ise hukuki bir yönü olduğunu altını çizmiştir. (Ullmann-Margalit, 1977, dipnot 6, s. 12) Norm ile kuralın farklılığını, rejimler çerçevesinde açıklayan Goertz ve Diehl de, rejimlerin kurallar ve normlarla birlikte var olduğunu ifade etmiş ve normun Uluslararası İlişkilerdeki kullanım alanlarının antropoloji, sosyoloji veya psikolojiden farklı olduğunu göstermiştir. (Goertz ve Diehl, 1992, s. 635) Ullmann-Margalit, normu bir toplumun üyelerinin yerine getirdiği davranış ve eylem rehberi olarak tanımlayarak, normun sosyal oluşuna vurgu yapmıştır. Ayrıca “ödev kuralları” (rules of obligation) veya “ödev normları”nı, sosyal normların bir alt kategorisi olarak tanımlamıştır. (Ullmann-Margalit, 1977, s. 12) Buna göre bir norm, ancak belirli bir sosyal ortamda var olabilir ki grubun üyeleri de o ortamda nasıl hareket etmeleri gerektiğini ve uygun hareket

etmezlerse cezalandırılacaklarını bilebilsinler. (Axelrod, 1986, s. 1097; Björkdahl, 2002b, s. 13)

Krasner'in "haklar ve ödevler açısından tanımlanmış davranış standartları" olarak yaptığı norm tanımını kabul eden Kratochwil ve Ruggie, normun davranışın direk nedeni olmadığını belirtmişlerdir. Ancak yine de normun davranışa meşruluk katarak ahlaki beklentiyi işaret etme veya rehberlik ederek ilham verme gibi özelliklere sahip olduğunu vurgulamışlardır. Ayrıca normu uluslararası rejimlerin kavram hiyerarşisinde de ikinci sıraya yerleştirmişlerdir. (Krasner, 1982, s. 186; Kratochwil ve Ruggie, 1986, s. 767, 769) Ek olarak Kratochwil, hukuki normlar ile hukuki olmayan yani ahlaki olan normların ayırımına da dikkat çekmiştir. Normlar; aktörlerin iletişim, hareket ve tercihlerini belirleme şeklinin temeli olmakla birlikte, aynı zamanda bunları etkileme ve kısıtlama gücüne de sahiptir. (Kratochwil, 1989, s. 31, 32, 36; Legro, 1997, s. 35) John Elster'e göre norm "toplumun çimentosu"dur ve önemi, eylemlerin motivasyonlarını aktörlerin rasyonelliğine indirgemek ile azaltılamaz. Norm, uygun olan davranışı tanımlayarak hangi eylemin yetersiz ve yasak olduğunu ortaya çıkarır; buna göre davranmak da sosyal çevreye adaptasyonu getirir. (Elster, 1989, s. 15; Wunderlich, 2019, s. 5)

Finnemore, uluslararası normları yasa kabul ederek bunun nedenini de *"devletlerin üzerinde anlaştığı uygun davranışlar uluslararası teamülleri doğurur ve devletlerin bu teamüller üzerinde anlaştığının kanıtı uluslararası yasalardır."* diyerek açıklamıştır. (Finnemore, 1996a, s. 139) Uluslararası normlar bu açıdan, devletler için bağlayıcı olan eylem kurallarını oluşturur ve bu sayede devletler, kendisini tanımlayacak hareketleri ve içinde kabul göreceği çevreyi anlar hale gelir. (Checkel, 2012, s. 1; March ve Olsen, 1989, s. 951-2)

Peter Katzenstein'in 1996'da editörlüğünü yaptığı "The Culture of National Security" kitabında, norm-kimlik ilişkisi belirginleştirilmiştir. Kitapta, belli bir kimlik için uygun görülen davranışa dair "ortak, paylaşılan ve öznelerarası beklentiler" norm olarak tanımlanmıştır. (Katzenstein, 1996, s. 5; Jepperson, Wendt ve Katzenstein, 1996, s. 53) Norm-kimlik ilişkisi, Martha Finnemore ve Kathryn Sikkink tarafından da tartışılmıştır. Finnemore ve Sikkink'e göre norm bu kez, "belli bir kimlikteki aktörler için uygun davranış standartları"dır. Ancak onlara göre dikkat edilmesi gereken husus tek bir davranış standardından bahsedilmediği, bunların davranış standartları bütünü olduğudur.

(Finnemore ve Sikkink, 1998, s. 891) Eleştirel sosyal inşacılar Antje Wiener ve Carmen Wunderlich, “belli bir kimlik” için oluşturulmuş norm tanımı yerine normun ilişkisel bağını da kabul eden bir tanımı savunmuştur. Bu nedenle normu “*belirli durumlarda uygun davranış için kolektif beklentiler oluşturan ve dolayısıyla aktörlerin çıkarlarını ve kimliklerini şekillendiren (ve onlar tarafından şekillendirilen) tarihsel olarak olumsal, öznelerarası anlayışlar*” olarak tanımlamışlardır. (Wiener, 2008, s. 41; Wunderlich, 2014, s. 99)

Diğer yandan norm, aktörler topluluğunun uygun davranışlara dair ortak beklentileri olarak da tanımlanmıştır. Bu tanıma göre norm; paylaşılan, sosyal nitelikte ve öznelerarasıdır. Buradan yola çıkarak, normların bir davranış talep ettiğini söylemek yanlış olmaz. (Finnemore, 1996a, s. 22-4)

Norm tanımları farklılık gösterse de, hepsinde ortak olan üç bileşen vardır: davranış standardı, kural koyma ve paylaşılan beklentiler. Bu üç bileşenin hangisinin baskın olduğu da, normun hangi disiplinde tanımlandığı ile ilgilidir. Standart davranış, düzen ve tutarlılık yaratır. Gurowitz, normların, devletlerin ortak pratiklerinden kaynaklandığını savunmuştur. (Gurowitz, 1999, s. 417) Krasner, normları haklar ve ödevler çerçevesinde tanımlanan davranış standartları olarak ifade etmiştir. (Krasner, 1982, s. 186) Uluslararası hukuk açısından sabit olarak tekrarlanan her standart davranışın bir uluslararası hukuk normu olmadığının altını çizen Tunkin (1974, s. 115), bu standart davranışın zamanla tanınırlık kazanması ve engellerle karşılaşması sonunda uluslararası hukuka girebildiğini belirtmiştir.¹⁹ (Björkdahl, 2002a, s. 40) Bundan hareketle, sadece tek bir bileşen üzerinden normu tanımlamanın, normun bu çalışmada kullanılacağı anlam için yetersiz kaldığı anlaşılmaktadır.

Normal kabul edilen bir davranışın normatifliğinin ortaya çıkması için bir zorunluluk olmalıdır. Bu zorunluluk da, normun kural koyuculuğundan (prescriptive) kaynaklanır. (Florini, 1996, s. 364; Shannon, 2000, s. 295’ten akt. Björkdahl, 2002a, s. 40) Normun kural koyucu olmasının kaynağında da, March ve Olsen (1998)’in eylemin iki temelinden biri olduğunu ifade ettikleri “uygunluk mantığı” bulunur. Uygunluk

¹⁹ Tunkin, özellikle “iç işlerine karışmama” ilkesini örnek gösterir. Zamanla uluslararası alanda kabul görmeye başlayan ilke, Napolyon Savaşları ve sonrasında Avrupalı devletlerin müdahalecilik politikası ilan etmesiyle güç kaybetmiştir. Ancak daha sonra uluslararası hukuk normu hale gelmeyi başarmıştır. (Tunkin, 1974, s. 135-6)

mantığına göre, hareketler kural temellidir ve aktörler de, sahip oldukları ya da olmak istedikleri kimliğin uygun gördüğü kurallara göre davranır. Uygun olan davranış, bilişsel açıdan aktörün kimliği, etik açıdan ise erdemli davranma arzusu ile bağlantılıdır. Rasyonel tercih teorisyenlerinin üzerinde durduğu eylemin ikinci temeli ise “beklenen sonuçlar mantığıdır”. Buna göre aktörler, diğer aktörlerin de kendi çıkarlarına göre rasyonel hareket edeceği düşüncesiyle, kendi amaçlarını gerçekleştireceğine inandığı şekilde hareket eder. Kısaca aktörler sonuçları hesaplayarak hareket ettikleri için, normun koyduğu kuralların uygunluğunu hesaba katmaz. (March ve Olsen, 1998, s. 949, 951, 952) Normların haklar ve ödevler çerçevesinde tanımlanmış olması ayrıca, uygun olan davranışın niyetini de, etkilerini de düzenlediği genel davranış kuralları koyduğunu gösterir. (Björkdahl, 2002b, s. 13)

Norm tanımının üçüncü bileşeni olan kolektif beklentiler, “*verili bir bağlamda veya belli bir kimlikte, aktörlerin uygun davranışlarına ilişkin öznelerarası anlayış ve kolektif beklentiler kümesi*” tanımında belirginleşir. (Björkdahl, 2002a, s. 41; 2002b, s. 13, 15)

Normların tamamen normatif veya ahlaki olduğunu savunmak da doğru değildir. Eleştirel sosyal inşacıların daha sonra iyi norm – kötü norm ayrımını eleştirirken ortaya koyduğu gibi, ahlaki olmayan normlar da olabilir. Normlar paylaşılan standart davranış kuralları koyduğuna göre ve standart olan ahlaki olmayan temellere de dayanabildiğine göre, normlar da her zaman normatif olmayabilir. (Klotz, 1995, s. 14) Normatif anlayışa göre, bir davranışın normatif olabilmesi için ihtiyaç duyulan zorunluluk hissi, o davranışın normdan kaynaklanmasıyla açıklanabilir. (Florini, 1996, s.364; Björkdahl, 2002b, s. 14)

Bütün bunların ışığında, bu çalışmada kabul edilen haliyle norm, devletlerin ve diğer aktörlerin belirli bir bağlamda, sahip olduğu kimliği ve bu kimliğin hak ve ödevlerini şekillendiren ve inşa eden, uygun olan standart davranışlara dair öznelerarası anlayışlar ve kolektif beklentilerdir. Standart davranışlar, normun koyduğu kurallar ile belirlenir ve davranışlar da, bu kurallardan ve bir zorunluluk olarak kaynaklanır. Üstelik aktörlerin her birinin, bu kuralların bilincinde ve birbirlerinden de kurala uygun davranışı beklediği bir ortam oluşur. Böylece aktörlerin kimlikleri, normu şekillendirdiği gibi norm tarafından da şekillendirilir.

Norm çalışmalarında normun tanımının dışında ortaya konması gereken farklı özellikleri de vardır. Bu nedenle norm çeşitleri ve uluslararası normun tanımlanması, norm ile karşılıklı inşa sürecinde önemli görülen dikotomilerin tanıtılması ve norm kavramının anlaşılmasında önemli bir kavram olan metanormun açıklanması gereklidir.

1.1.1. Norm Çeşitleri

Normlar düzenleyici (regulating), kurucu (constituting) ve etkinleştirici (enabling) olarak üçe ayrılabilir; kurucu ve etkinleştirici normları birlikte ele almak da mümkündür. Düzenleyici normlar bir davranışı düzenler, tarif eder ya da yasaklar. Ayrıca hâlihazırda tanımlanmış bir kimliğe sahip aktöre uygun olan davranışın ne olduğunu gösterir. (Krasner, 1982, s. 88; Björkdahl, 2002a, s. 41; 2002b, s. 15) Kurucu normlar ise çıkarlar, eylem kategorileri ve hatta yeni aktörler tanımlayarak, aktörlerin başka bir durumun mümkün olmayacağı şekilde hareket etmesini kolaylaştırır. Aktörün kimliğini tanımlayan kurucu normlar, diğer aktörlerin de tanımlanmak istediği kimliğin uygun davranışını kurmuş olur. Diğer bir deyişle normlar aktörlerin kimliğini oluşturarak, bu kimliğe uygun davranışları da oluşturur ve kurar. Kurucu normlara, uluslararası ilişkilerin en önemli normu olan egemenlik normları örneği verilebilir. Egemenlik, hem devletlerin uluslararası arenadaki hareketlerini düzenler hem de devletin kendisinin ne olduğunu tanımlaması itibarıyla, uluslararası sistemin kurucu normudur. (Risse-Kappen, 2000, s. 5; Björkdahl, 2002a, s. 41; 2002b, s. 16) Ancak egemenlik, zamanla değişerek oluşan kurallar ve pratiklerin karışımı olması itibarıyla tek bir normdan ziyade aynı zamanda bir normlar koleksiyonudur. (Finnemore ve Sikkink, 1998, s. 891)

Kurucu ve düzenleyici normlar, her zaman birbirinden farklı kabul edilmek zorunda değildir. Bir norm aynı anda hem düzenleyici hem kurucu olabilir. (Onuf, 1989; Björkdahl, 2002, s. 22) Kurucu normlar da düzenleyici normlar da, yerleşik normlar haline geldiğinde uluslararası toplumun etkileşimleri içerisinde yerini alır. Bundan sonra ise devletlerin davranışlarını yönlendiren ve “en iyi pratik”leri tanımlayan rehberler haline gelir. (Kratowich, 1989, s. 5; Florini, 1996, s. 367; Björkdahl, 2002a, s. 42)

Norm tanımlarında normun fikir, kimlik, kural, yapı ve kurumlar ile ilişkileri bulunur. Bu da gösterir ki, uluslararası ilişkilerde normu tek başına ele almak doğru değildir. Normun uluslararası ilişkilerdeki aktörleri etkilemeline aracı olan pek çok ilişkisellik bulunur. Normun kimlik ile, çıkar ile ve kendisiyle karıştırılan kural ile

birbirinden koparılamaz ilişkileri vardır. Norm yazınında sıkça rastlanan bu ikili ilişkilerden kısaca bahsetmek, normun kendi etkinliğinin ortaya konması adına önemlidir.

i. Norm ve Kural

Normlar ve kurallar, aktörler için emir addedilse de, bunun tek nedeni tarihsel olarak bu şekilde aktarılmış olmasıdır. (Kratowil, 1989, s. 53) Aktörler, normlara ve kurallara uymanın yanı sıra, aynı zamanda onları şekillendirir ve yeniden üretirek değiştirir. (Kratowil, 1989, s. 61) Bununla birlikte bu şekillendirme iki taraflıdır ve normlar ve kurallar da, aktörün çıkarlarını ve tercihlerini yeniden üretir.

Kurallar ile normun temel farkı, kuralların deontolojik içeriklere sahip olmamasıdır. (Goertz ve Diehl, 1992, not 1, s. 635) Normların, her zaman deontolojik olmayabileceği kabul ediliyor olsa da, deontolojik normların daha sağlam olduğu da varsayılır. (Goertz ve Diehl, 1992, s. 639-41) Normlar kuralları kurabildiği gibi, kuralların etkilerini de düzenleyebilir. (Jepperson, Wendt ve Katzenstein, 1996, s. 53)

ii. Norm ve Çıkar

Uluslararası ilişkilerin en temel özelliklerinden olduğu kabul edilen çıkar ise (güç olarak tanımlanan çıkar) genellikle normun karşısında konumlandırılır. Çıkar ve norm, ancak üzerinde uzlaşmış anlaşmaların varlığında aynı tarafta kabul edilir. Anlaşmanın kuralları, normu oluşturur ve aktörler de bunun üzerinde uzlaştığı için norma uymak da aktörün çıkarıdır. (Goertz ve Diehl, 1992, s. 637)

Norm, aktörlere yeni sorumluluklar ve ödevler yükleyecek değerlerin ortaya çıkmasını sağlayarak; aktörlerin çıkarlarını ve kimliklerini de oluşturur ve şekillendirir. Böylece aktörler, normların ortaya çıkardığı kimliğin gerektirdiği çıkarları şekillendirmiş olacağı için; normun kimlik ve çıkardan bağlantısızlaştırılması mümkün değildir. (Bjorkdahl, 2002a, s. 43)

Uluslararası sistemde uygun kabul edilecek davranış biçimini ve o şekilde davranmak için motivasyonu oluşturan norma uygun davranılması, normun şekillendirdiği kimliğe uygun olan çıkarların da belirlmesini sağlar. Norm, var olan normatif bağlamdaki kurumsallaşmış çıkarları temsil etmesi ile aynı zamanda rasyonel çıkarların da meşru arayışını gösterir. (Bjorkdahl, 2002b, s. 20; Wunderlich, 2019, s. 17)

iii. Norm ve Kimlik

Norm, bir kimlik için uygun davranışa dair ortak beklentiler yaratır. Bu yönüyle kimliği tanımlayabildiği ve kurabildiği gibi; hâlihazırda tanımlanmış kimliklere uygun olan davranışları emreder ya da yasaklanan davranışları düzenler. Ayrıca grubun aktörlerinin kim olacağına yönelik beklentileri de oluşturmuş olur. (Jepperson, Wendt ve Katzenstein, 1996, s. 54)

Normlar, aktörlerin kimliği ile karşılıklı kurucu etkiye sahiptir. Bu sayede aktörlerin çıkarları ve tercihlerini de kurmuş olur. Bu da gösterir ki, aktörlerin materyal çıkarlarını normlardan bağımsız düşünmek, kimlik ile normun ilişkisi nedeniyle de, mümkün değildir. (Risse-Kappen, 1995'ten akt. Risse, 2016, s. 65; Jepperson, Wendt ve Katzenstein, 1996; Bjorkdahl, 2002a, 43-4) Ayrıca normlar ve kimlikler birlikte davranışı belirledikleri için norm, kimlik ve davranışlar birlikte normatif çevrelerini de şekillendirir. Buna ek olarak normların şekillendirdiği kimliklere sahip aktörler, birbirlerinin kimliklerini etkileyebilir. Böylece yeniden şekillenen kimlikler, var olan normları da yeniden kurabilir. Kimliğin normla olan bu ilişkisini March ve Olsen, yerel kimliklerin uluslararası alana yayılması ile normların da uluslararasılaşması ve yeniden düzenlenmesi olarak açıklar. (March ve Olsen, 1998, s. 958, 962; Ruggie, 1998, s. 863)

1.1.2. Uluslararası Normlar

Sosyal inşacılığın uluslararası ilişkileri incelemeye başlamasında etkili olan unsur, uluslararası normlar ve bunların uluslararası sistemdeki aktörlerin davranışlarına etkisidir. Bu nedenle uluslararası normun ne olduğunun da belirlenmesi önemlidir. Uluslararası norm, “devletin hak sahipliğini, ödevlerinin ve yetki alanının sınırlarını tarif eden genelleştirilmiş idare/davranış standartları” olarak tanımlanır. (Raymond, 1997, s. 128) Daha kısa şekliyle uluslararası norm, normal devlet pratiği olarak kullanılabilir. (Thomson, 1993, s. 81)

Uluslararası norm taksonomisi yatay ve dikey olarak sınıflandırılır. Yatay normlar, kapsamına ve menziline göre ayrılır. Kapsamına göre sosyal, ahlaki ve yasal olarak ayrılan normlar; menziline göre yerel, ulusal, bölgesel ve küresel olabilir. Yatay normlar arasında önem sırası gözetilmez. (Kelsen, 1967; Fastenrath, 1993'ten akt. Wunderlich, 2019, s. 17) Şekil itibarıyla yazılı ve gayriresmi anlaşmalardan oluşan normların bazıları uluslararası toplumdaki tüm devletlere uygulanır; bazıları ise belli gruplar veya NATO gibi örgütler içindir.

Dikey sınıflandırmada ise bazı normlar diğerlerinden daha önemlidir. Sıralamada birincil olan normlar; temel normlar bütünü veya ana normlardır. Hart'a göre uluslararası sistemdeki uluslararası anlaşmalarda yazılı normlar, uluslararası teamül haline geldikleri için birincil normlardır. (Hart, 1994'ten akt. Björkdahl, 2002b, s. 19)

Mervyn Frost bu sınıflandırmalara üçüncüsünü ekleyerek “yerleşik norm” (settled norm) ve “yerleşik statüye ulaşmamış norm” ayrımı yapar. Frost'a göre bir norm, aksini iddia etmenin özel gerekçelendirme gerektirdiği kadar tanınmış ise, yerleşik normdur. Ancak normun yerleşik olması, bütün devletlerin de buna uygun hareket edeceği sonucunu doğurmak zorunda değildir. Bir devletin, ihlal ettiği norma uymamasını gerekçelendirme zahmetine girmesi dahi ortada yerleşik bir norm olduğunun ve bunun o devlet tarafından da kabul edildiğinin göstergesidir. Böylece devletlerin davranışları veya davranışlarına dair söyledikleri ve söylemedikleri, yerleşik bir norm olup olmadığının işaretidir. Öte yandan devlet, normu ihlal ettiğini gizliyorsa da, bu daha ilk bakışta – *prima facie* yerleşik bir norma karşı gelindiğinin kanıtıdır. Bu da gösterir ki, norma uyulsun uyulmasın, normun varlığı devletlerin davranışlarında etkilidir. (Frost, 1996, s. 105-6) Öte yandan henüz yerleşmemiş normlar, devlet davranışına etki etmediği için devletin norma uymamasını gerekçelendirme çabası söz konusu olmayabilir. (Björkdahl, 2002b, s. 20)

Uluslararası normlar, standart davranışların her zaman normu oluşturmadığını da, normun her zaman davranışın kendisini emretmediğini de ortaya koyar. Kimi zaman bir örnek sonrasında şekillenebildiği gibi, uygun davranışın ne olması gerektiğine dair düşünceleri de oluşturan normlar olabilir. Uluslararası normlardan beklenti, kolektif kabul görme ve meşruluğa dair uygun davranışları tanımlamasıdır. (Legro, 1997, s. 32; Bernstein, 2000, s. 467; Björkdahl, 2002a, s. 43) Normatif normlara daha az önem atfedilmekle birlikte; normatif yapıdaki normun kural koyucu özelliği, normları diğer kurallardan ayıran bir özelliktir. (Finnemore ve Sikkink, 1998, s. 891) Normlar, paylaşılan ve öznelarası anlayışları içermesi dolayısıyla sosyal yapıya sahiptir. Normlar çıkarları oluşturur ve devletlere tercihlerini başarılması için etkili ve meşru yolları gösterir. (Finnemore, 1996a, s. 15) Normlar, çıkarlar ve tercihler dışında kimlikleri de oluşturur ve bu nedenle, çıkarlar ve kimlikler birbirlerinden bağımsız olamaz. Üstelik normlar çıkarları oluşturup şekillendirirken, bir yandan da eylemin motivasyonudur. Bu

nedenle de sosyal inşacılar çıkarı, fikir ve normdan soyutlamaz. Uluslararası normlar, uluslararası toplumda uygun görülen davranış beklentisi yaratır ve bu yönüyle devletlerin amaçlarını belirlemelerini sağlar. Ancak normun işlevi devlete net bir politika seçeneği sunmak değildir. Aksine normun yokluğunda ortaya çıkacak politika seçeneklerini tanımlayarak devletin davranışlarına yol gösterecek bir vizyon oluşturmaktır. Normlar devletin çıkarlarını şekillendirirken, tercihlerini de bu çıkarlara göre şekillendirir. Bu yolda normlar, belli araçların ön planda tutulması ile pratikte aktörün seçeneklerini de daraltmış olur.

Uluslararası normun, bu çalışmada nasıl kullanıldığını ve hukuk veya sosyolojideki kural veya yasa olan norm tanımlarından farklı olduğunu da belirtmek gerekir. Uluslararası norm²⁰, bu çalışmadaki kullanımı itibariyle: uluslararası sistemdeki aktörlerin çıkarlarını ve kimliklerini oluşturan/kuran ve şekillendiren, aktörler tarafından üzerinde uzlaşmış ve paylaşılan beklentiler yaratan, uygun olan davranışın ne olduğunu tarif eden ve davranışa uyulmaması durumunda oluşacak hak ve ödev gereklilerini ortaya koyan, üstelik bunları yaparken çıkarları ve kimlikleri yeniden şekillendiren öznelerarası anlayışlardır. Bu tanım esas alındığında uluslararası normların temel özellikleri şu şekilde sıralanabilir: öznelerarasılık, tarif edicilik/kural koyuculuk ve yasaklayıcılık, çıkar ve kimlik oluşturunuculuk, şekillendiricilik ve yeniden şekillendiricilik, uzlaşılan ve paylaşılan beklentiler oluşturunuculuk, uygun davranış tanımlama (uygunluk mantığı); ve hak ve ödevleri ortaya koyma.

1.1.3. Metanorm

Normun uluslararası ilişkileri etkileyen diğer kavramlarla ilişkisinin yanı sıra; norm çeşitleri arasında sayılamayacak ancak norma uyulması için önem teşkil eden farklı bir tanımı daha bulunur. Metanorm olarak ifade edilen bu norm, iki anlamda kullanılır ve bunların farklılığını belirlemek, norm çalışmalarının gelişimini ortaya koymak açısından önemlidir.

Metanormun birinci kullanımı, uluslararası alanda normun uygulanması için uygulatıcı mekanizmanın bulunmaması nedeniyle normun uygulanması için oluşturulan yöntemi ifade eder. Bu yöntem, norma uymayanı cezalandırmaktır. Ancak normun

²⁰ Tekrardan kaçınmak adına bu bölümden itibaren sadece norm olarak kullanılacaktır.

yasakladığı şekilde davranan aktöre verilen cezanın bağlayıcılığı ve etkisi, her zaman kontrol edilemez. Bu sorunu çözmek için cezalandırıcı bir norm bulunur. Metanorm olarak ifade edilen ve normlar üstü olan bu norm, ihlali cezalandırmayanın cezalandırılması kuralını koyar. (Lempert, 1972, s. 9; Axelrod, 1986, s. 1101; Ullmann-Margalit, 1977, s. 22)

Normun etkinliğinin artması ve normun devamlılığı için metanorm şarttır. Norma uymayanları cezalandırmayanlar veya onlara destek olanlar da, metanorm gereği cezalandırılmalıdır. Bu şekilde döngüsel bir ceza mekanizması geliştiren metanorm, uluslararası ilişkiler için gerekli bir norm uygulatma aracıdır. Bu sayede uluslararası sistemin kendi kendini denetlemesi (self-policing) sağlanır. Normu ihlal eden de, ihlal edeni cezalandırmayan da cezalandırıldığı için sistemdeki aktörler, ihlalcıyı ihbara zorlanır. (Axelrod, 1986, s. 1101)

Metanormun varlığı, aktör gruplarının birbirleri üzerinde baskınlığını da ara değişken haline getirir. Metanormun olduğu durumda, bir gruptaki aktörlerden birinin ihlalini, kendi grubundakiler cezalandırır. Kendi grubundakiler yapmaz ise diğer grup hem o aktörü hem de onu cezalandırmayan grubu cezalandırarak, güç kazanmış olur. Bu durum aynı zamanda gruplar arasındaki güç dengeleri açısından da önemlidir. Baskın grubun metanorma uyarak zayıf grubu cezalandırması görece daha mümkündür. Öte yandan baskın grup, kendi grubundan normu ihlal edenleri cezalandırmayabilir. Bu durumda zayıf grubun baskın grubu bütün olarak cezalandırması için Birleşmiş Milletler gibi örgütlerden destek alması gerekir. (Axelrod, 1986, s. 1102-3)

Metanormun olmaması durumu ise normun özellikle baskın gruptaki aktörler tarafından ihlalini kolaylaştırır. Ayrıca bu aktörler, baskın gruba dahil olmalarının da katkısıyla, normu değiştirebilirler de. Diğer yandan baskın grup içinde norma uygun davranan aktörler yine de olabilir. Onların norma uymanın yükünü taşımaları da, gruptaki diğerler aktörlerin norma uymaması için yeterli imkanı sağlamış olur. Metanormun olmaması nedeniyle norma uymamanın ihbarı ya da cezalandırılmasının gerekmemesi de, baskın grupta norma uymayan aktörlerin norma uyanların üzerinden geçinmesini kolaylaştırır. Böylece metanormun yokluğu, baskın grup içinde Mancur Olson'un “ayrıcalıklılar” olarak ifade ettiği, avantajlı grubun oluşmasına olanak sağlar. (Olson, 1965, s. 50; Axelrod, 1986, s. 1102-3)

Metanorm, aynı zamanda normun işlevsel olmasını da sağlar. Norma uyulmamasının bir yaptırım ile cezalandırılması, bir aktörün ihlal etme gücü olmasına rağmen yaptırımın zararlarını düşünerek ihlal etmemeyi tercih etmesine neden olur. Bu bağlamda bakıldığında metanorm, davranış değişikliği için bir motivasyondur. (Goertz ve Diehl, 1992, s. 638)

Metanormun norm çalışmalarında ikinci kullanımı ise dikey sınıflandırmadaki temel normlardadır. Sıradan normlar üstü bir değere ve evrensel ahlaki ilkelere sahip olduğu savunulan normlar; üstanlam norm, çatı ya da şemsiye norm veya metanormdur. Metanormların, diğer normların üzerinde ve onları kapsayıcı olması siyasi alanda mümkün hale gelir ve tüm ilgili konularda uygulanmak üzere formüle edilir. Metanormlar, düzenlediği alanın tüm durumlarında geçerli olduğu için daha özel durumlar için geçerli olan normlardan üstündür. Bu normlar ahlaki açıdan da üstün kabul edildiği için evrensellik iddiasını da barındırır. Bu yönüyle uluslararası sistemde “ilke” olarak da kullanıldığı ifade edilen metanormlara, müdahale etmeme ilkesi, insan hakları, karşılıklılık ilkesi örnek verilir. (Müller, 2013, s. 5-6; Wunderlich, 2019, s. 17-18)

Metanormun iki kullanımının incelenmesi, eleştirel sosyal inşacı anlayışta normların ikili yapısının anlaşılması için de önemlidir. Bu çalışmada metanorm, birinci kullarımdaki normun uygulanması için bir gereklilik olarak kabul edilmiştir. İkinci kullarımdaki, üstün norm kabul edilen metanorm, eleştirel sosyal inşacı norm kategorilerinde normun ihtilaflı yapısında yeniden formüle edilecek norm tiplerinden sayılmıştır.

1.2. Eleştirel Sosyal İnşacılık

Uluslararası İlişkiler’de norm çalışmalarının geçirdiği dönüşüm, sosyal inşacılıkta da üç dalgada gerçekleşir. “Devletler çıkarlarını nasıl belirler?” ve “devlet davranışlarına etki eden sosyal yapı nedir?” sorularına cevap arayarak normu araştıran sosyal inşacılıkta, analiz birimlerinin ve odaklanılan norm dikotomilerinin farklılaşması ile norm çalışmalarında üç dalga oluşur. Bu çalışmada benimsenen eleştirel sosyal inşacılık da, birinci ve ikinci dalgayı liberal sosyal inşacılık olarak adlandıran üçüncü dalgadır.

Eleştirel sosyal inşacıların, liberal inşacılara karşı çıktığı temel nokta, normun yalnızca ahlaki kabul edilmesi ve norm girişimcilerin “iyi” insanlar olacağı varsayımından hareket edilmesidir. Liberal inşacılara göre norm ahlaki olandır ve doğru

olan davranış öğütler. Ahlaki olan normu oluşturan ya da tanıtan norm girişimciler de, iyi ve ahlaki adımlar atan insanlardır. Buna karşı eleştirel inşacılar, normların her zaman normatif veya ahlaki olmadığını savunur. Bunun nedenini ise davranış standartlarının fonksiyonel açıdan değişmesinin ahlaki olmayan temellere dayanabilmesi olarak görürler. Normların ahlaki olmayabileceğinin kabul edilmesi de, norm girişimcilere dair iyi ve ahlaklı kişiler algısının doğal olarak kalkması gerektiğini gösterir. Üstelik iyi kabul edilmeyen norm girişimcilerin çabalarıyla oluşan normların da ahlaki bağlamı olması mümkündür. (Klotz, 1995, s. 14; Björkdahl, 2002a, s.14)

Liberal inşacılar, normun yayılımını ve değişimini temsilci temelli faktörler üzerinden ve yapı düzeyinde anlatırlar. Buna göre norm girişimciler, var olan sorunları çözmek veya geçerli normatif yapıyı geliştirmek için yeni normları destekler ve tanıtımını yaparlar. (Florini, 1996; Finnemore ve Sikkink, 1998; Keck ve Sikkink, 1998) Bu girişimciler genellikle Batılıdır. Tanıtımını yaptıkları normlar ise Batı’da normal ve pozitif kabul edilen ahlaki özelliklere sahiptir. Eleştirel inşacılar da, tam olarak buna itiraz ederek, norm girişimcileri kahraman olarak görmeye karşı çıkar. Eleştirel inşacılar açısından norm girişimcileri her zaman dünyayı daha iyi bir yer yapmak veya insanlığa hizmet etmek isteyenler olarak kabul etmek mümkün değildir. Norm girişimciler, normun tanıtımını sadece güzel sözler ile ikna etme veya kendi ahlaklılıklarını kullanarak meşruiyet sağlama yollarıyla yapmazlar. Onlara göre çatışma yazınında üzerinde durulan çatışma girişimcilerinin şiddetin tanıtımını yapması da norm girişimciliktir. Bu girişimciler gruba kabul sınaması, öldürme, cinsel şiddet, tecavüz gibi mekanizmaları kullanarak norm tanıtımını yapabilir. Bu da norm girişimcilerin de karanlık yanı olduğunu gösterir. (Checkel, 2012; Wunderlich, 2019, s. 1,2)

Ethan Nadelmann (1990, s. 30), edakar ve tamamen düşünsel motivasyonlara sahip norm girişimcilerin dürüst ve güvenilir olduğunu kabul etmiştir. John Kurt Jacobsen ise onun aksine norm girişimcilerin “*Olimpos’tan düşmediğini*” ve aslında fikirleri kabul edildiği takdirde bir şekilde kazanç sağlayacak kişiler olduğunu vurgulamıştır. David Pozen de norm girişimcilerin basit ve ahlaklı azizler olmadığını savunarak liberal inşacıların savunularının karşısında durmuştur. (Pozen, 2008, s. 335; Björkdahl, 2002a, s.48; Wunderlich, 2019, s. 29, 30)

Eleştirel inşacılar, Batılı norm girişimcileri iyilik güçleri, diğerlerini ise norm girişimcilerin karşısında ya da norm kırıncı kabul eden liberal inşacıları eleştirir. Kötü normların ya da normatif ve ahlaki olmayan normların varlığını, yani normların karanlık tarafının da olabileceğini kabul eden eleştirel inşacılar, uluslararası devletler sisteminde “dışarıda bırakılan” aktörlerin olmasının karşındadır. Wunderlich, (2019, s. 2,3) bu aktörleri “haydut devlet”, özel olarak da İran örneğiyle anlatmış ve hegemon devletlerin kurduğu normatif yapıda bu devletlere meydan okuyanların damgalandığını ve sistem dışına itildiğini ifade etmiştir.

Haydut devletleri norm girişimci olarak kabul eden çalışmaların az olmasının nedeni için, norm çalışmalarının yukarıdan aşağı ve Küresel Kuzey bakış açısıyla, liberal devletler odaklı yapılması söylenebilir. Eleştirel sosyal inşacılığın karşı çıktığı da bu bakış açısidir. Bu yüzden eleştirel inşacılık ile norm aşağıdan yukarı ve Küresel Güney’in ve hatta “kötü” kabul edilerek damgalanmış devletlerin de dahil edildiği bir analiz, norm çalışmalarında yer almaya başlar.

Norm çalışmalarının tarihine bakıldığında eleştirel dalgadan önce, sosyal inşacılıkta iki dalga daha olduğu görülür. 1990larda, rasyonalist yaklaşımlarla çatışan sosyal inşacılık, öncelikle uluslararası ilişkilerde normun önemli olduğunu kanıtlamaya çalışmıştır. Öncesinde, Anthony Giddens’in (1979) sosyolojide “yapılanma” (structuration) teorisi ile insanın davranışının yapı ile kısıtlandığı, yapının da insan davranışı tarafından yeniden biçimlendiği kabul edilen çalışmalar yapılmıştır. 1989’da Nicholas Onuf’un “World of Our Making” kitabı ile ise sosyal inşacılık Uluslararası İlişkiler için ilk defa²¹ yerini almıştır. Onuf’un normları, normatif etkenleri ve kimliği, uluslararası ilişkilerdeki değişimleri ve aktör davranışlarını açıklamak için kullanmasıyla sosyal inşacılığın birinci nesli de başlamıştır. (Ruggie, 1998, s. 862, 867, 875)

1.2.1. Birinci Dalga (Birinci Nesil Sosyal İnşacılık)

Birinci dalga sosyal inşacıların ortaya çıkış amacı; normların uluslararası ilişkilerde öneminin olduğunu, rasyonel tercih teorisyenleriyle çekişmesinde ortaya çıktığı üzere, kanıtlamaktır. (Katzenstein, 1996; Finnemore, 1996a) Bu süreçte ele alınan

²¹ Onuf, sosyal inşacılığın felsefi açıdan kendisine ait olmadığını altını özellikle çizerek ve farklı disiplinlerdeki inşacılıkları da açıklayarak onların felsefi görüşü ile kendisinin anlattığı sosyal inşacılığın ayrımını ortaya koyar. (Onuf, 1989, s. 37-40)

normlar ise yalnızca “başarılı” ve yayılmış normlar olmuştur. Üstelik norm, statik kabul edilerek yayılımı ve kendisinin değişimi dikkate alınmayan doğrusal bir düzlemde analiz edilmiştir. (Hoffmann, 2010, s. 5413’ten akt. Wunderlich, 2019, s. 18) Bu dönemde çalışılan, ikna ve sosyalleşme teknikleri ile kabul ettirilerek kurumsallaşan “başarılı” normlara şunlar örnek verilebilir: küresel yasaklayıcı rejimler, (Nadelmann, 1990) ırk ayrımı (apartheid) karşıtlığı, (Klotz, 1995) köleliğin kaldırılması, (Keck ve Sikkink, 1998) insan hakları, (Risse ve Sikkink, 1999) ve nükleer silah yasakları. (Price ve Tannenwald, 1996; Price, 1997; Tannenwald, 1999; Ruggie, 1998, s. 867, Wunderlich, 2019, s. 18)

Jeffrey Checkel, birinci dalga sosyal inşacıların devlet davranışını değiştirmeyi başaran normlara odaklanmalarını ve toplumsal olarak inşa edilse ded her zaman etik görülmeyen normları dışarda bırakmalarını eleştirmiştir. Aynı zamanda sosyal inşacıların karşılaşacağı en büyük zorluğun ontolojik²² ve teorik olduğunu da ifade etmiştir. Checkel, sosyal inşacıları analiz birimini bire indirerek, ya temsilciyi ya da normu ele almakla eleştirmiştir. Wendt’in temsilciyi bireysel alıp norm ile birbirini karşılıklı olarak inşa ettiğini (Wendt, 1987, s. 350; Finnemore, 1996a, s. 26) ifade etmesine dikkat çeken Checkel, bu nedenle analizde toplu temsilcilerin kullanılması gerektiğini belirtmiştir. (Checkel, 1998, s. 340-42)

1.2.2. İkinci Dalga (İkinci Nesil Sosyal İnşacılık)

Sosyal inşacıların kendi içindeki bu eleştiriler ile başlayan ikinci dalgada, normun önemi artık kabul ettirildiği için nasıl önemli hale geldiği ve normların başlangıçta nasıl var olduğu analiz edilmiştir. Normun statik olmadığının artık bilincinde olan sosyal inşacılar, normun ve normatif yapının değişimine odaklanmaya başlamıştır. Hala temsilci temelli analiz yapan ikinci dalga inşacıları savunan Martha Finnemore, Checkel’in eleştirilerinde haklı olduğunu kabul etse de, temsilci ve yapının birlikte incelenmesinin zorluğuna işaret ederek birinin seçilmesi gerektiğini savunmuştur. (Finnemore, 1996a, s. 24-25)

²² Ontoloji, neyi çalıştığımız sorusuna cevap arar ve uluslararası ilişkiler açısından çalışılan devlet mi, birey mi, toplum mu çalışılıyor sorusunu sorar. Neyin çalışıldığı, teorinin kullanacağı yöntemler ve elde edilen kanıtlar açısından belirleyicidir. (Yalvaç, 2014, s. 37)

Uluslararası normların birbirleriyle uyumlu olmayabildiğini kabul eden Finnemore, bu nedenle tanımların da homojen olamadığına dikkat çekmiştir. Finnemore’a göre normların birbirleri arasındaki gerilimler farklı sonuçlara yol açtığı için ortaya farklı meşruiyet iddiaları çıkmaktadır. Bu meşruiyeti sağlayabilecek olan normun etkisinin ölçülmesi ise normun yaşam döngüsünün incelenmesi ile olur. (Finnemore, 1996a, s. 136-140) Finnemore, norm tanıtıcılarını merkeze alan normun yaşam döngüsünü²³ Kathryn Sikkink ile birlikte açıklamıştır. Yaşam döngüsünün ilk aşamasında, var olan normatif yapıdan memnun olmayan aktörler yeni veya farklı bir uygun davranış biçimi oluşturarak, diğer aktörleri de bunu kabul etmeye ve bu şekilde davranmaya ikna etmeye çalışır. Norm adayını ortaya çıkararak tanıtan norm girişimcilerin rolünün önemini vurgulayan Finnemore ve Sikkink’e göre, yeterli sayıda kritik öneme sahip devletin kabul ettiği norm, “aşma noktası”na (tipping point) ulaşip katmanlaştıktan sonra, norm adayı diğer aktörlere de “bulaşma”ya başlar ve sosyalleşir. Daha fazla aktörün kabul edip içselleştirdiği norm adayı, aktör davranışlarına yerleşmeye başlar ve norm, yerleşik hale gelir. (Finnemore ve Sikkink, 1998, s. 894-904; Wunderlich, 2019, s. 19) İnşacı analizlerin fikrîsel ontoloji ve bütüncülük kullandığını savunan Finnemore ve Sikkink, her şeyi açıklayan gerçekler yerine rastlantısal ve kısmi gerçekleri üretmenin inşacılık için mümkün olduğu üzerinde durmuştur. Onlara göre inşacıların epistemolojik bakışı, objektif bilginin olmadığı yönündedir. Her araştırmanın içinde yorum olduğuna vurgu yapan inşacılar, bu nedenle bilgiye ulaşmada tarafsız bir duruş olmadığını²⁴ savunmuştur. (Finnemore ve Sikkink, 2001, s. 395)

Norm yaşam döngüsü ile normun gelişimini açıklayan Sikkink, Margaret Keck ile birlikte norm yayılımını bumerang modeli oluşturarak anlatmıştır. Buna göre bir norm adayına karşı hareket eden norm kırıcıların olması durumunda norm yapıcılar, norm kırıcıların karşısına çıkmadan, bu durumu uluslararası savunuculuk ağlarına/yandaşlık

²³ Norm çalışmalarında evrim gibi yaşam döngüsü de, doğa bilimlerinden alınan metaforlardır. (Darwin ve biyolog Richard Dawkins’dan akt. Florini, 1996, s. 367, 372; Jackson-Preece, 2012)

²⁴ Price ve Reus-Smit’e göre araştırmanın yoruma dayalı olup olmaması, inşacılığı modern ve post-modern inşacılık olarak ikiye ayırır. Modern inşacılık, yorumlar ve açıklamaların hepsinin aynı olmadığına dikkat çeker ve bazı açıklamaların daha rasyonel ve uygulanabilir olduğunu kabul eder. Postmodern inşacılık ise var olan araştırmaları yapı söküm ile okuyarak eleştirir, ancak yeniden yorumlamaz. (Price ve Reus-Smit, 1998, s. 267-9)

ağbağlarına (transnational advocacy networks/TANs) haber verir. Böylece bir devlet içinden uluslararası alana bilgi sağlanır. Ulusaşırı savunuculuk ağları, sembolik politika tekniğini kullanarak o devletleri ayıplar ve maddi ya da sosyal baskılar aracılığıyla normu kabul ettirir. Ayrıca normun uygulanıp uygulanmadığını gözlemleme görevini de devam ettirir. (Keck ve Sikkink, 1998, s. 16-25; Risse ve Sikkink, 1999, s. 18; Wunderlich, 2019, s. 19; Şahin ve Yıldız, 2009, s. 46)

Kathryn Sikkink, Thomas Risse ile birlikte bumerang modeline beşinci aşama olarak norm kırıcı devletleri de dahil ederek spiral modeli oluşturmuştur. Bu modelde, Batılı kamuoyunun harekete geçirildiği birinci aşamadan sonra, norm kırıcı olduğu ifade edilen devletler norma uymadıklarını başlangıçta reddederler. Daha sonra bu devletler, normun geçersiz olduğunu savunmaya başlayarak aslında normu, normatif düzlemde tartışmış olur. Bu sayede ise normun varlığını ve ona uygun hareket etmediğini de kabul etmiş olurlar. Bu şekilde norm savunucularına kaldıraç veren devletler, sonunda normu resmen tanımak zorunda kalırlar. Bundan sonraki aşamada da, normun içselleştirilmesi başlar. (Risse ve Sikkink, 1999, s. 5, 17, 25-28, 205-6; Wunderlich, 2019, s. 20)

1.2.3. Eleştirel Dalga (Üçüncü Nesil Sosyal İnşacılık)

Liberal inşacıların norm oluşumunda, gelişiminde ve değişiminde etkili aktörleri ve faktörleri açıklamasında iyi norm, iyi norm girişimci ve iyi aktörlerin incelenmesi, sosyal inşacılıkta eleştirilere neden olmuştur. Eleştirel sosyal inşacılar olarak adlandırılan üçüncü dalga inşacılar, normun deontolojik tartışmasından kaçınarak, normu da norm girişimcileri de iyi kabul edilmekten çıkarımıştır. Ayrıca normun kendi içinde ihtilafli/çelişkili ve meydan okuyucu bir tarafı olabileceğine de işaret etmişlerdir. Böylece sürecin sadece ileri değil dinamik olarak hareket edebileceğine vurgu yapan eleştirel inşacılar, normun menziline de tartışmaya dahil etmiştir. Norm yayılımında iç, dış ve ulus aşırı süreçleri de dikkate alan ve normun dinamiklerini, normun ikili yapısı ile açıklamaya çalışan eleştirel sosyal inşacılar, liberal sosyal inşacıların norm analizini tersinden yapmaya başlamıştır.

Liberal inşacıların yerel normlardan esirgediği önemi “normun yerindenliği” (norm subsidiarity) ilkesiyle norm çalışmalarına geri veren Amitav Acharya, normun yerelleşmesi çalışmalarını başlatmıştır. Acharya, uluslararası normların iç politikada yayılmasını pasif değil, aksine interaktif bir süreç kabul etmiştir. Ona göre yerel aktörlerin

yorumu, yerel normatif bağlam ve normun yerelde nasıl yeniden formüle edildiği, norm evriminde göz ardı edilmemesi gereken bir süreçtir. (Acharya, 2004, s. 245, 252; 2009, s. 21, 24; 2011, s. 96-7) Acharya'nın önemini gösterdiği normun yerindenliğinin tartışmaya dahil edilmesi ile normun yayılımında norm alıcıların önemi ortaya çıkarmıştır. Bu sayede de eleştirel inşacılar, norm analizini artık yukarıdan aşağı değil aşağıdan yukarı yapmaya başlayabilmiştir.

Normun karanlık ve ikili yapısını da analize ekleyen eleştirel inşacılar, normları yeniden yorumlamaya başlamış ve normun kendi içinde normu inkar eden dinamikler bulunmasını normun yeniden formüle edilmesi açısından önemli görmüştür. Onlara göre normlar, davranışı düzenleyerek sonuca yönelik beklenti oluştursa da, bu beklenti kesin değil, rastlantısaldır. Beklentilere yönelik kesinlik algısının değişmesinin nedeni, norm analizinin yönünün değiştirilerek norm alıcıların da analize dahil edilmeleridir. Norm alıcılarının incelenmesi sayesinde, her norm alıcının kendi bağlamı ve hareket alanının ile normun ortaya çıkardığı sonuçların farklılaşabildiği ortaya çıkar. Buna bağlı olarak, normun sonuçlarına dair beklentiler de kesin değildir, değişebilir. (Wiener, 2008; Krock ve True, 2012; Checkel, 1998'den akt. Finnemore ve Sikkink, 2001, s. 397)

Checkel, norm yayılımından bahseden inşacıları, yayılımın nasıl olduğunu anlatmamak ve süreci izlememekle eleştirmiştir. Ayrıca Checkel, inşacıların bir normun bir ülkede kurucu etki yapabilirken başka bir ülkede bunu yapamayacağını gözden kaçırdıklarını da savunmuştur. (Checkel, 1999, s. 85) Ona göre devletlerin içindeki farklılıklar ve devlet düzeyindeki pratiklerin göz ardı edilmesi, sistemik normların etkilerinin yeterince anlaşılamamasına neden olmaktadır. Öte yandan Checkel norm yayılımını, *“amaçların, süreçlerin, fikirlerin ve bilginin bir nüfustan ya da bölgeden diğerine transferi ya da aktarımı”* veya *“bir sosyal sistemin üyeleri arasında ve belli kanallarla bir yeniliğin konuşulması”* olarak tanımlamıştır. Ayrıca inşacıların yaptığı hataları da sıralarken Checkel, yayılmayan normu analiz dışında bırakmayı ilk hata olarak belirtmiştir. İkinci hatayı ise diğer eleştirel inşacıların da belirttiği gibi, normu dışarıdan içeriye doğru anlatmak ve norm alıcıların kendi özelliklerini göz ardı etmek olarak ifade etmiştir. Bu hata ile de özellikle yerel norm alıcıların dışarıda bırakıldığını savunmuştur. (Checkel, 1999, s. 86) Checkel norm alıcıların yanı sıra norm girişimcilerin değerlendirilmesinin de yanlış ya da eksik olduğunu belirtmiştir. Böylece iki yönlü

eksiklik oluştuğunu açıklayan Checkel, norm girişimcilerin kendi normatif bağlamının ve bulunduğu menzilin (örneğin milliyetin) normatif bağlamının da gözden kaçırıldığını aktarmıştır. (Checkel, 2012) Öte yandan Checkel, normun yukarıdan aşağı anlatılmasını eleştirirse de, bunun hata değil, eksik bir anlatı olduğuna dikkat çekmiştir.

Sosyal inşacılar, eleştirilere cevap verirken genellikle yaklaşımlarının analitik sınırlarından haberdar oldukları ve hatta tam olarak bu nedenle bu şekilde seçtiklerini belirtmişlerdir. Finnemore, normların ihtilafı ve ikili yapısının farkında olduğunu ancak kendi çalıştığı normları doğası gereği iyi oldukları için değil, analize daha uygun oldukları için seçtiğini vurgulayarak cevap vermiştir. (Finnemore, 1996a, s. 32, 135,6; Wunderlich, 2019, s. 42)

Liberal inşacıların normları iyi kabul etmesi, norm girişimcilere bakış açılarını da etkiler. Liberal inşacılara göre ideal norm girişimcileri, “tipik olarak saygıya değer”, “etik açıdan iyi” ve Batılı liberal normları destekleyen Batılı aktörler olarak kabul edilir. Bu bakış açısı da eleştirel inşacılar ile temel ayrılma noktasıdır. Pekçok eleştirel inşacının analizindeki başlangıç noktasını, Batılı olmayan norm girişimcilerin norm evriminde göz ardı edilmesi olarak kabul eder. (Cowles, 2011, s. 111, Pozen 2008, s. 303; Wunderlich, 2019, s. 44, 74)

Diğer yandan eleştirel inşacılar norm çalışmalarında normların karanlık yanının yer almasını da yeterli görmeyerek; Batılı olmayan normların çalışılmamasına ve kötü normların sadece yasaklanacak²⁵ veya aforoz edilecek durumda olduğunda analiz edilmesine de tepki gösterir. (Wunderlich, 2019, s. 43) Eleştirel inşacılara göre normlar toplumsal olarak inşa edildiğine göre, kötü kabul edilenler de inşa edilmiş demektir ve bu normlara eşit davranılmalıdır. Bu sayede etnik çatışma veya savaşların sadece güç-çıkartı temelli açıklanmasından kaynaklanan normatif kurumunun nasıl oluştuğu açıklanabilir hale gelir. (Checkel, 1998, s. 339; Brooks, 2003, s. 2325; Price, 2008, s. 207; Wunderlich, 2019, s. 44)

²⁵ Richard Posner, kötü normlar ile mücadelenin yasalar ve kötü norm girişimcilerini hedef alarak yapıldığını ayrıntılı şekilde açıklamıştır. Kötü kabul edilen bir norma uymamanın yararını azaltmak için yasalar koymak veya normu yayacak kötü norm girişimcileri, “polislerin sokaklardaki dilencileri, tinercileri, vandalları, fahişeleri topladıkları gibi...” toplamak, kötü normlardan kurtulmanın yoludur. (Posner, 1997, s. 367)

Antje Wiener, normun kendi içindeki ihtilaflı (contested) yapısı üzerinde durarak, ikili yapısına odaklanmanın önemini vurgulamıştır. Normu ve norm girişimcileri Batı-veya devlet-merkezci olmadan değerlendiren Wiener, Acharya ve Bloomfield gibi eleştirel inşacılar, normun karanlık tarafı üzerine de çalışmalar yapmıştır . Onlara göre “norm kırıcı” ve/veya “norma meydan okuyan” (norm challenger), norm karşıt girişimcileri (norm antipreneur) de norm çalışmalarına dahil edilmelidir. Bunun nedenini hukukçu Rosa Brooks şöyle açıklamıştır:

“kötü adamların – çatışma girişimcileri – da norm yaratımı konusunda bildikleri vardır. Norm çalışanlar norm girişimci terimini Gandhi, Nelson Mandela ve Rahibe Teresa gibi insanlar için kullanmayı sever... ama eğer Mandela bir norm girişimci ise Usame bin Ladin de öyledir. Slobodan Miloseviç de, Hutu liderleri de.” (Brooks, 2003, s. 2326, 2327)

Brooks, kötü oldukları bugün kabul edilen yukarıdaki aktörlerin, insanların normatif bağlılıklarını değiştirebildiklerini ve norm girişimci sayılabileceklerini belirtmiştir. Bunu açıklarken ise Brooks, Hitler’in insanları komşularının etnik tehdit olduğuna ve “temizlenmesi” gerektiğine ikna etmesini örnek vermiştir. (Brooks, 2003, s. 2326, 2327) Başka bir hukukçu Richard Posner ise ahlaki girişimcilerin fedakârlığın sınırlarını değiştirmeye çalıştığına dikkat çekmiştir. Posner, İsa’nın veya Jeremy Bentham’ın bunu genişletmek isterken, Hitler ya da Stalin’in daraltmak istediğini ifade etmiştir. Tarihin bu aktörlerin istediği yönde ilerlediğini varsayarak Posner, öyle bir durumda insanlığın ahlak anlayışının da bugünkünün tam tersi olma ihtimalini vurgulamıştır. (Posner, 1998, s. 1654, 1667)

Eleştirel inşacılığın bakış açısına göre bir normun veya norm girişimcinin iyiliği veya ahlaka uygunluğu norm çalışmalarında merkezi öneme sahip olmasını gerekli kılmaz. Önemli olan ve odaklanılması gereken temel sorular, normun evriminin hangi süreçlerden geçtiği, etkileşimde bulunduğu durumların neler olduğu ve norm girişimcilerin bu süreçteki rol ve işlevlerinin nasıl gerçekleştiği ve nelerden etkilendiğidir. Norm girişimcilerin “iyi” olduğu önkabulüne sahip olmayan eleştirel inşacılar, norm dinamiğinin çalışılmasına norm ihtilaflarını da dâhil eder. Normun kendi içinde çelişkiler barındırması nedeniyle aktörler de, sürekli karşıt norm girişimciler ile normatif yapıda yarış halindedir. Bu yarış da, normatif yapının geleceğini etkiler. Bu sürecin tümünü

kapsayan norm evriminin takip edilerek zaman derinliğinde incelenmesi de bu nedenle, eleştirel inşacıların bakış açısına göre daha kapsayıcı olur. Eleştirel inşacı bakış açısı ile norm evriminin zaman derinliğinde inceleneceği analitik çerçevesinin ortaya konmasından önce çalışmanın analiz birimi olan norm girişimciliğin anlatılması gerekir.

1.3. Norm Girişimcilik

Çalışmanın temel amacı normun ortaya çıkışı, tanıtımı ve kurumsallaşmasında aktif olarak çalışan norm girişimcilerin norm evrim sürecindeki rolünü ortaya çıkarmaktır. Bu bölümün amacı da, norm girişimci ve diğer isimlendirmelerin tanımlarının yazında nasıl yapıldığını ve kullanılan terimlerin karşıtlık/benzerliklerinin neler olduğunu ortaya koymaktır. Bu amaç doğrultusunda, burada cevapları aranan sorular şunlardır: Norm girişimci nasıl tanımlanır? Norm girişimcilik yazında nasıl bir öneme sahiptir? Kimler norm girişimci olarak kabul edilir ve özellikleri nelerdir? Norm girişimciler, norm kırıcılar ve norm karşıt girişimcileri arasındaki farklar nelerdir?

Sosyal inşacılıkta, Alexander Wendt'in vurguladığı gibi aktör ve yapı karşılıklı olarak birbirlerini inşa eder. Ancak Anthony Giddens'in yapılandırması ile karıştırılmasına neden olan konu, inşacıların aktörden çok yapıyı ön plana koymasındadır. Ontolojik öncelikleri eleştirilen inşacılığın, sosyal yapıları ve normları oluşturan ve şekillendiren aktörleri arka planda tutması, Checkel tarafından temsilci eksikliği olarak adlandırılmıştır. (Checkel, 1998, s. 325; Björkdahl, 2002a, s. 44) Norm girişimcileri, norm çalışmalarında analize dahil edilen önemli bir aktör olarak kabul eden eleştirel inşacı bakış açısını benimseyen bu çalışmada da, norm girişimciliğin tanımlarının yapılması gereklidir.

Girişimci genel anlamıyla “projeyi üstlenen kişi” demektir. Siyaset biliminde ise genellikle gündem belirleyen, politika öncüsü ve ahlaken adanmış aktörler anlamında kullanılır. Norm girişimci kavramı ise farklı anlamlarla kullanılagelmekle birlikte Finnemore ve Sikkink tarafından 1998’de yeniden ortaya çıkarılan bir terimdir.

Harald Müller, ahlaki idealler ve inançlarla hareket ederek bir normu başlatanları “yüce gönüllü bireyler” (benevolent individuals) olarak tanımlamıştır. (Müller, 2002, s. 380’den akt. Puscharky, 2009, s.31) Howard Becker da ahlaki (manevi) girişimciler terimini kullanarak onları daha büyük bir kötülüğe karşı yeni kurallar oluşturmak için mutlak bir ahlakla çalışanlar olarak tanımlamıştır. (Becker, 1968, s. 148’den akt.

Björkdahl, 2002a, s. 45 ve Nadelmann, 1990, s. 482) Ethan Nadelmann, Becker'ın ahlaki girişimcileri ile Samuel Huntington'ın *“uluslararası sınırların ötesinde, ... görece sınırlı ve belli bir alanda özelleşmiş fonksiyonlara sahip ve hiyerarşik, merkezi bürokrasiler”* olarak tanımladığı *“ulusaşırı örgütler”*i (transnational organisation) birleştirmiştir. Nadelmann'ın *“ulusaşırı ahlaki girişimciler”*i (transnational moral entrepreneurs), küresel yasaklayıcı rejimlerin hükümet dışı örgütleri/sivil toplum örgütleri (NGOs)dir. Ulaşırı ahlaki girişimciler bir davranışın meşruluk durumunu değiştirmek için belli bir kanaati hem kendi ülkelerinde hem de dışarıda popülerleştirip başka örgütlerden de siyasi destek sağlayan ve kendi devletlerinin çıkarlarını şekillendiren aktörlerdir. (Nadelmann, 1990, s. 482)

Norm yapıcı (norm maker) ya da norm savunucusu (norm advocate) olarak da ifade edilen norm girişimciler, genellikle bireyler olsa da; kolektif olarak bir araya gelerek uluslararası siyasete etki edebilirler. (Björkdahl, 2002a, s. 45) Norm girişimci, başkalarının kolektif davranışlarını şekillendirme yeteneğine sahip ve bir fikre güçlü bir şekilde bağlı bir temsilcidir. Uluslararası siyasete yeni fikirler getiren gündem belirleyicidir. Var olan sistemde problem oluştuğunda bunu sorunu çözmek ve fikirlerini ortaya koymak için fırsat olarak değerlendirerek probleme ilk tepki gösteren ve çözmek için adım atan problem çözücüdür. (Kingdon, 1995, s. 88; Björkdahl, 2002a, 45-46)

Norm ile kimliğin ilişkisinde, daha önce tartışıldığı üzere, karşılıklılık bulunur. Norm girişimcinin kimliği de, bu ilişkiye dayanarak, savunacağı fikirleri, kullanacağı yayılma stratejilerini ve alanlarını belirler. Norm girişimcilerin kim olacağı konusunda bir standart da bu nedenle yoktur. Uluslararası Kızıl Haç Komitesi'nin kurucularından Henry Dunant gibi siyasetten uzak bireyler ya da BM eski Genel Sekreteri Kofi Annan gibi bir uluslararası örgütün yüzü olarak uluslararası toplumu etkileyecek karizması olan bireyler olabilir. Bunun yanı sıra toplumsal hareketlerdeki bireyler, sivil toplum aktivistleri, ulaşırı politika grupları, epistemik/bilgi toplulukları ve hatta kiliseler de norm girişimci olabilir. (Kübler, 2001, s. 450; Wunderlich, 2014, s. 25, 85) Devlet insanları ve politika yapıcılar da norm girişimci haline gelebilir. Ayrıca sendikalar, özel sektör temsilcileri ya da ulaşırı şirketler de norm girişimciler arasında sayılabilir. Ancak önemli olan norm girişimcinin kim olduğuna odaklanmak yerine, norm girişimcinin kimliğinin etkisini tespit edebilmek ve iyi ya da kötü norm girişimci olarak kabul

edilmesinin nedenlerini ve bunun norm ile ilişkisini analiz etmektir. Yine de norm girişimcilerin çeşitliliklerine dair tartışmalardan bahsetmek de önemlidir.

1.3.1. Norm Girişimci Olarak Devlet

Uluslararası sistemde hala devletin çok önemli bir aktör kabul edilmesi nedeniyle, devlet insanların norm girişimci olması norm için itici bir güçtür. Örneğin, küresel yasaklayıcı rejimler kurulurken devletler, hem aktör olarak bundan etkilenmişler hem de normun evriminde norm girişimci olarak yer alarak, düzenleyecekleri davranışları üzerinde uzlaşarak belirlemişlerdir. (Björkdahl, 2002a, s. 47)

Norm girişimcilerin devlet olması ile ilgili tartışmalar genellikle, devletin gücüne odaklanmıştır. Axelrod, normları çoğunlukla güçlü devletlerin başlattığını ve güçlü devletlerin başlattığı normların da bu nedenle güçlü olduğunu savunmuştur. Bu sayede norm girişimci-norm ilişkisi devamlılık arz ederek normun iki yönlülüğünü de oraya çıkarır. Güçlü devlet normu destekler, norm da güçlü devleti destekleyerek güçlendirir. Üstelik bir büyük gücün çıkarlarına hizmet edecek bir normun başlaması daha kolaydır. Diğer taraftan bakıldığında ise, çoğunluğun uyduğu normlar da güçlü devletlerin çıkarıdır. (Axelrod, 1986, s. 1108; Florini, 1996, s. 375) Bu nedenle de güçlü devletlerin desteklediği normların diğer güçlü devletler tarafından kabulü ve küçük devletlere yayılımı kolaydır. Öte yandan büyük devletlerin uluslararası toplantılar ve örgütlerde diplomatik temsil gibi iletişim imkânlarının küçük devletlere göre fazladır. Bu imkân da, küçük devletlerin norm girişimci olup normun tanıtımını yapması önündeki başlıca dezavantajdır. (Florini, 1996, s. 375)

Başka bir görüş ise normu başlatanın güçlü bir devlet olmak zorunda olmadığına yoğunlaşır. Rene de Nevers, normu başlatanın güçlü devlet olmasının, normun kabulüne etkisinin verili kabul edilmesini eleştirmiştir. Nevers'e göre norm girişimcinin uluslararası sistemdeki pozisyonu ve gücü, normun kabul edilmesinde ve yayılmasında etkili olan faktörlerden yalnızca biridir. Normun normatif yapıya uyumu ile normu kabul etmesi istenen hedef aktörün (norm alıcı) pozisyonu ve norm girişimcisine görece gücü de faktörlerdendir. (Nevers, 2007, s. 54-58) Nevers, hedef devletlerin statülerini, uluslararası sistemin içinde, dışında ve ihtilaflı olarak ayırmıştır. Norm girişimcilerin hedef devletleri güç kullanma tehdidi ile zorlamasını tarihsel olarak analiz ettiği çalışmada Nevers, norm yayılımında iki tarafın da özelliklerinin etkili olduğunu ortaya

çıkarmıştır. (Nevers, 2007, s. 59) Özellikle ihtilaflı statülere sahip aktörlerin, norm alıcı veya norm tanıtıcı fark etmeksizin, bir normun kaderindeki etkisi öngörülemez. Bu durumda sistemde var olan aktörlerin statülerinin değişkenliğini kabul etmek, karşıtlıktan girişimciliğe veya girişimcilikten karşıtlığa geçişkenliğinin ortaya çıkarılması açısından önemlidir. Ek olarak, devletin norm girişimciliğinin etkililiğine dair ortaya konan diğer bir faktör, devletin ahlaki açıdan sahip olduğu ündür. Bu faktör aynı zamanda normun ahlaki yönüne de vurgu yaparken; devletin gücü ve normun ilişkisindeki karşılıklılığı da ortaya koyar. (Axelrod, 1986, s. 1108)

Florini'ye göre, uluslararası normlar, bir norm girişimcinin olmaması halinde de yayılabilir. Devletler, uluslararası sistem için itibarlı gördüğü başka bir devletin davranışlarına, o devlet bir normu tanıtmaya veya yaymaya çalışmadan da, özenabilir ve böylece norma uygun davranmaya başlayabilir. Belirli bir devletin davranışının bu şekilde taklit edilmesinin nedeni o davranışın başarılı görülmesi ya da bu davranış ile itibar kazanıldığının düşünülmesi olabilir.²⁶ (Florini, 1996, s. 375) Bu şekilde bir norm yayılımı göz önüne alındığında, devletlerin normları benimsemesinde, olmak istedikleri devlet anlayışının, diğer bir deyişle kendilerine seçtikleri kimliğin, etkili olduğunu söylemek de yanlış değildir.

Norm girişimcilerin çalışmalarının etkili olabilmesi için öncelikle normu tanıtabilecekleri ve potansiyel norm takipçilerine ulaşabilecekleri bir platforma ihtiyaç vardır. Bu platformlar norm adaylarının tanıtıldığı, aktörlerin bir araya geldiği ve norm adaylarının sosyalleştiği uluslararası örgütlerdir. (Finnemore ve Sikkink, 1998, s. 899) Bu örgütler normların yayılımında norm girişimciler ile birlikte normun içeriğini şekillendirmekle kalmaz, kendi kurumsal yapılarını da norma göre şekillendirir. Böylece örgütsel prosedürlerini normlara uygun hale getirerek normun yasallaşması sürecinde aktif rol oynar.

1.3.2. Devlet dışı Norm Girişimciler

Devletlerin dışındaki norm girişimciler, norm çalışmalarının başlangıcında, normun çıkar ile ilişkisinden uzaklaşması olarak algılanmıştır. Bir norm girişimcinin bir

²⁶ Florini bir aktörün çaba sarf etmemesine rağmen taklit edilmesini, 1990larda popüler bir örnek kullanarak açıklamıştır. Florini, ünlü basketbol oyuncusu Michael Jordan'ın bu kadar iyi oynamasının giydiği spor ayakkabılarla ilgisi olmadığını ve Jordan'ın da böyle bir beyanı olmadığını ama insanların ona özenip onun giydiği marka spor ayakkabıları almak istemesi örneğini vermiştir. (Florini, 1996, s. 375)

devlete bağılıktan önce normatif ideallerle normu savunduğu varsayımı da bu algının merkezinde yer almıştır. (Wunderlich, 2019, s. 26) Bu sırada norm girişimcilerin “ahlaki iyilikleri” üzerinde durulduğu için de, bu tek yanlı bakış devam etmiştir. (Neumann ve Stöhl, 2006, s. 8) Ancak norm girişimciler; normatif değerlere ya da Batı’nın iyi kabul ettiği değerlere sahip olmak zorunda olmadığı gibi, mutlaka tarafsız arabulucu rolünde olmak zorunda da değildir. Eleştirel inşacıların kattığı bu norm girişimci özelliği, norm karşıtlarının, norm kırııcıların ve norm karşıt girişimcilerinin de aynı şekilde bu kategoride analiz edilmesini mümkün kılar.

Norm girişimci olarak tanımlanan devlet dışı aktörlerden biri, bilgi topluluklarıdır. Peter Haas, bilgi topluluklarını “*belli bir alanda, herkes tarafından kabul edilen uzmanlığı ve yeterliği olan ve bu konularda, politika ile ilişkili bilgisine dair bir yetki iddiası bulunan profesyoneller grubu*” olarak tanımlamıştır. (Haas, 1992, s. 2) Bu grubun içinde, bir disiplinden ya da meslekten kişiler veya bürokratlar olabilir. Bu kişilerin rolü ise politika yapıcılara, dışarıdan ve uzman görüşü ile bilgi vermektir. (Haas, 1992, s. 35) Adler ve Haas, politik çevreye bilgiyi ve uzmanlığı dahil edenin bilgi toplulukları olduğunu savunarak; Finnemore ve Sikkink’in norm girişimcilere atfettiği rolü de tanımlamış olur. (Adler ve Haas, 1992, s. 380-1)

Toplumsal hareket ya da sivil toplum liderleri de, bir norm adayını tanıtan ve yaymaya çalışan norm girişimcilerdendir. Sosyal inşacılıkta bunların hareket alanın uluslararası olduğu kabul edilmiş olsa da, norm tanıtımı yerelde başlayarak genişlemiş ve yayılmış da olabilir. Devlet dışı aktörler, eleştirel inşacılardan Acharya’nın özellikle üzerinde durduğu yerelden kaynaklı normların savunucusu olabildikleri gibi, BM Genel Sekreterleri gibi uluslararası düzeyde normları savunanlar da olabilir. Devletlerin BM temsilcileri de kimi zaman, devlet insanı niteliğinden ziyade kozmopolit lider rolüne soyunup kendi devletinin çıkarları dışında ortak ve paylaşılan bir norm adayını savunabilir. (Björkdahl, 2002, s. 130-1)

1.3.3. Norm Girişimci Tipleri

Norm girişimciler, yalnızca “sosyal değişim araçları” değildir. Aynı zamanda var olan normatif yapıda bulunan kurallar ve standartlara karşı muhalif duruş sergileyen ve az da olsa radikal değişimin peşinde olan “ihtilaf araçları” (agents of contestation) dır. Normu yalnızca “iyi” ve “ilerici” gören liberal inşacıların karşısında yer alan bu tanım,

norm kırıcıları, norm karşıtlarını ve norm karşıt girişimcilerini de içe alır. (Wunderlich, 2014, s. 88) Eleştirel inşacılara göre sosyal inşacılar, norma direnç göstermeyi kötü kabul ettikleri için aslında bütün normların temelinde var olan eski normu değiştirdiğini ya da onların yerine geçtiğini de göz ardı etmişlerdir. Eleştirel inşacılar, norm evrim sürecinin dinamik ve ileri-geri hareketlerinin temelini ise norm girişimcilerin çeşitliliği ile açıklamıştır. (Wunderlich, 2014, s. 88; 2019, s. 267- 269; Bloomfield, 2016, s. 311-6)

Norm girişimci tipolojisini ikiye ayırmak mümkündür. Normatif yapıyı nasıl değiştirmek istedikleri (ya da istemedikleri) temelinde ayrılan birinci tip için Wunderlich tarafından reformcu ve devrimci norm girişimcileri açıklamıştır. Bu çalışmada, ek olarak gerileyici norm girişimci de tanımlanmıştır. İkinci tipi ise Bloomfield, statükoyu değiştirmek ya da korumak isteyenlerin oluşturduğu, norm ihtilafını da norm evriminde analiz eden norm dinamikleri rol yelpazesi olarak açıklamıştır.

Aktörün var olan normatif yapıya karşı tavrını ele Wunderlich, reformcu norm girişimciyi yaygın normatif yapının belirli ihtiyaçlara cevap veremediği varsayımından hareket ederek yeni fikirlerini, var olan normatif yapıyı bozmadan ve onun dışına çıkmadan, adapte etmeye çalışan aktör tanımlamıştır. Reformcu girişimci, normun kullandığı anlamından farklı yorumlara kaymasını sağlayarak, oyunu kurallarına göre oynar ve yumuşak bir strateji ile çalışır. Böylece hataları işaret ederken bile çatışan pozisyonları uzlaştırmak için benzer düşünen aktörlerin desteğini alır ve norm için farklı, yenilenmiş bir vizyon oluşturur. Bu tip norm değişimlerinin sonuçlanması çok uzun sürse de, temelde gerçekleşen normun ilk versiyonundan farklılaşmasıdır. Yani norm açısından ilerleyici bir değişim vardır. Bu tip norm girişimciler, ana akım norm çalışmalarında tanımlanan norm girişimcilerdir. (Wunderlich et al. 2013, s. 246; Wunderlich, 2014, s. 267; 2019, s. 89)

İkinci tip norm girişimci ise gerileyici norm girişimcilerdir.²⁷ Gerileyici norm girişimci, Wunderlich'in (2019, s. 89, 265-7) reformcu girişimci ve Bloomfield'in norm karşıt girişimci tanımlarının birleştirilmesi ile bu çalışmada oluşturulmuştur. Gerileyici norm girişimci normatif yapıya meydan okuyan ancak ilerleyici değişiklik yerine normatif yapının orijinal haline dönmek isteyen aktördür. Gerileyici girişimci, normatif

²⁷ Gerileyici norm girişimci, bu çalışmada oluşturulmuş olup Wunderlich'in reformcu norm girişimci ve Bloomfield'in norm karşıt girişimcisine benzer niteliktedir.

değişikliğe engel olamadığı durumlarda, yeni normu da ıslah etme amacıyla hareket eder. Liberal inşacıların norm girişimci olarak yeni ve “iyi” normu tanıtanları kabul etmeleri nedeniyle, liberal inşacılar için gerileyici norm girişimcilerin norm girişimci kabul edilmeyecekleri söylenebilir. Ancak eleştirel inşacılığın benimsendiği bu çalışmada, normun değişimine yönelik bir tavır sergilemeleri dolayısıyla norm girişimci olarak değerlendirilir.

Devrimci norm girişimciler (revolutionary norm entrepreneur) ise normatif yapıdan hoşnut olmadığı için yeni fikirler ile normatif yapıyı dönüştürmek isteyen aktörlerdir. Bu dönüşümün gerçekleşmesi için var olan yapının otoritesinin ve meşruiyetinin sarsılması gereklidir. Bu doğrultuda devrimci norm girişimcinin stratejileri ise serttir. Öncelikle var olan normun temel aktörlerine karşı suçlayıcı ve saldırgan bir tavır alır, normu yok sayar ya da açıkça reddeder. Bu süreçte statükonun adaletsizliğini savunarak kendisi gibi norma karşıt olanları etrafında toplar. Normun meşruluğunu direk olarak sorgulamasının yanı sıra, onun savunucularının güvenilirliklerinin de sorgulanmasını sağlar. Bu sayede yeni bir norma ihtiyaç duyulması için ortam hazırlar. (Wunderlich, 2014, 99; 2019, s. 269)

Norm ihtilafı ve norma direnci, norm evrim sürecinin içine katan eleştirel inşacılara bir diğer katkı da Alan Bloomfield’in, statükoyu reddetme ve savunma düzlemi üzerinde tanımlanan norm dinamikleri rol yelpazesidir. Bu yelpazenin en solunda, statükoyu değiştirmek isteyen “saf girişimciler” (pure norm entrepreneur) bulunur. Aynı normatif topluluk içinde bulunan aktörler, hoşnutsuzluklarını aynı yönde ve değişim ile düzeltmeye çalışırlar. Bu aktörlerin tanıtmak istedikleri norm adayının içeriği konusunda uzlaşa söz konusudur. Bunlardan biraz uzaklaşan rekabetçi girişimciler (competitive entrepreneur), genellikle aynı normatif topluluktandır ancak değişim konusunda hemfikir olmaları, norm adayının içeriği ve kapsamı açısından uzlaşmayı gerektirmez. Wiener’in norm ihtilafı sürecinde ve Acharya’nın norm dolaşımında, özellikle bu girişimcilerin olduğu söylenebilir. (Bloomfield, 2016, s. 330)

Yelpazenin en sağında bulunan saf norm karşıt girişimcileri²⁸ (pure norm antipreneur), tamamen statükocu olup norm girişimcilerden farklı normatif topluluklarda

²⁸ Karşıt-girişimci kavramı, Alan Bloomfield’in 2014 ISA Çalıştayı’na hazırlığı sırasında oluşmuş ve tartışılmış; 2015’teki ISA Konferansı’nda Malcolm Campbell-Verduyn’un norm girişimci ile karşıt-

bulunurlar. Norm karşıt girişimciler, “sağlamlaşmış normatif statükoyu, meydan okuyan aktörlere karşı savunan aktörler”dir. Resmi anlamda kurumsallaşmış ve devlet pratiklerine de kök salmış olan normların değiştirilmesine direnç gösterirler. Var olan normatif yapının kurallarını içselleştirmiş olan bu aktörler, bu kuralları arkalarına alarak norm girişimcilere karşı kurumsal açıdan taktik ve stratejik avantaja sahiptir. Norm girişimcilerin “fırsat pencereleri” olan kriz dönemleri ve yapısal kaymalar, aynı zamanda karşıt girişimciler için de fırsatlar yaratır. (Wunderlich, 2012, s. 30; Bloomfield, 2016, s. 311, 321, 326, 331)

Campbell-Verduyn’un norm girişimciden oldukça uzak, karşıt girişimciye daha yakın bir pozisyonda konumlandığı yaratıcı direnişçiler (creative resistor), norm girişimcilerden farklı bir normatif topluluğun içindedir. Özünde statükocu olan yaratıcı direnişçiler, gelişmelerin ve norm girişimcilerin zoruyla, normatif yapıda minimal değişikliği kabul etse de, büyük oranda değişimin önüne geçmeye çalışır. (Campbell-Verduyn, 2017, s. 152; Bloomfield, 2016, s. 331)

Bloomfield’in yelpazesinin tam ortasında, Clifford Bob’un rakip girişimcileri²⁹ (rival entrepreneur) bulunur. Rakip girişimciler, norm girişimcilere de karşıt girişimcilere de eşit uzaklıktadır. Diğer yandan rakip girişimciler, Wiener’in norm ihtilafında öngördüğü aynı ya da benzer normatif topluluklarda değil, daha çok Acharya’nın formüle ettiği farklı hatta rakip normatif topluluklardaki aktörlerdir. Bu aktörlerin temelde rolleri aynıdır. Her iki aktör grubu da karşıt normu savunan rakip normatif topluluk için norm karşıt girişimcisi; kendi normatif topluluğunda da norm girişimcidir. Rakip girişimcilerin birbirleriyle benzer taktikleri kullanmasına rağmen farklı kabul edilmesinin nedeni ait oldukları normatif topluluktan ve korumak istedikleri statükonun yapısından kaynaklanır. Rakip girişimciler norm ihtilafını münferit döngülere bölmeden bütünsel bakar ve yerleşik normlara odaklanmaz. Bu sayede statükoyu değiştirmek isteyen saf girişimcilere ve statükocu karşıt girişimcilere eşit uzaklıktadır. (Bloomfield, 2016, s. 319, 320, 331)

Norm girişimcilerin incelenmesinde yazına genel olarak bakıldığında, norm girişimcileri çalışan çok sayıda eser olduğu görülür. 2009 yılında “Norm Entrepreneurs

girişimci arasındaki yelpazede yaratıcı direnişçileri de konumlandırmasıyla geliştirilmiştir. (Bloomfield, 2016, dipnot 13)

²⁹ Saf norm girişimci, rekabetçi norm girişimci, rakip norm girişimci, yaratıcı direnişçi ve saf norm karşıt girişimci ilk defa bu çalışmada Türkçe yazında kullanılmıştır.

in International Politics” başlıklı çalışmasında Puscharsky, norm girişimcilerin farklı kategorilerini belirledikten sonra bir bilgi topluluğu olan, düşünce kuruluşu Küresel Ayak İzi Ağı (Global Footpring Network)’nı ele almıştır. (Puscharsky, 2009) Wigell, 2013 yılındaki “The Åland Example as Norm Entrepreneurship” çalışmasında, devlet ve devlet-dışı aktörlerin yanı sıra özerk bölgelerin de norm girişimci olabildiğini göstermiştir. Bu çalışmada Wigell, Åland özerk bölgesinin, uluslararası siyaseti değil de kendi iç siyasetini etkilemek için norm girişimcilik yaptığı ve ayrıca Finlandiya ile ilişkisini düzenlediği sonucuna varmıştır. (Wigell, 2013)

Norm girişimci olarak bireyleri ele alan Bratberg, dış politika analizinde Fransa devlet başkanı Jacques Chirac ile Birleşik Krallık başbakanı Tony Blair’i incelemiştir. Chirac ve Blair’ın Irak üzerine konuşmalarını analiz eden Bratberg, her iki devletin dış politika geleneklerini karşılaştırmıştır. Bu geleneklerde ortaya çıkan tanımlayıcı değerlere dair iki liderin söylemleri üzerinden yapılan analizde Blair’ın Irak üzerine söylemleri değerler üzerinden olduğu için Blair “ilham verici” norm girişimci olarak tarif edilmiştir. Chirac ise norm girişimciden ziyade geleneklere uyan bir lider olarak nitelendirilmiştir. (Bratberg, 2011)

Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliğinin kendisinin bir norm girişimci pozisyonu olduğu varsayımından hareket eden Simon Rushton, 2008’de Boutros Boutros-Ghali’yi norm girişimci olarak ele almıştır. Demokratik yönetim normu konusunda Boutros-Ghali’nin norm girişimciliğini analiz eden Rushton, Genel Sekreter’in norm girişimciliğinde kurumsal kısıtlamalar olduğuna dikkat çekmiştir. BM’nin kurumsal geleneklerine uyma gerekliliği nedeniyle BMGS’nin norm girişimciliği, diğer bireysel girişimcilikten daha zor olarak nitelendirilmiştir. Çalışma, Boutros-Ghali’nin norm girişimciliğini yaptığı demokrasi normunun, selevleri Annan tarafından devam ettiğini belirtmiş ve Ban ki-Moon tarafından da devam ettirileceğini öngörmüştür. (Rushton, 2008)

2018’de Harald Müller ve Carmen Wunderlich, normatif çevreyi değiştirmeye çalışan norm girişimcileri, silahlanmanın kontrolü ve Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Antlaşması (Nuclear Nonproliferation Treaty)’nı çalışarak devletler ve devlet grupları olarak analiz etmiştir. (Müller ve Wunderlich, 2018) Wunderlich ayrıca 2014’te ve 2019’da “kötü” kabul edilen aktörlerin de norm girişimci olabileceklerini savunarak

haydut devletlerin norm girişimciliğini analiz etmiştir. Kötü kabul edilen Kuzey Kore ve İran ile iyi kabul edilen İsveç'in norm girişimciliğini karşılaştıran Wunderlich, norm girişimcilerin geleneksel sosyal inşacılıkta kabul edildiği gibi iyi olmak zorunda olmadığını savunmuştur. Wunderlich ayrıca sistemin dışına itilen “kötü” aktörlerin, örneğin haydut devletlerin bir normun tanıtımını yaparak yayılmasını sağlayabileceği sonucunu vurgulamıştır. (Wunderlich, 2014; 2019)

Yazında Koruma Sorumluluğunun norm girişimciliğini ele alan çalışmalar da mevcuttur. Bu çalışmalardan biri Daisuke Madokoro'nun, norm girişimci olarak devlet-dışı aktörlerden komisyonları incelediği çalışmadır. Madokoro, Koruma Sorumluluğu için ICISS'ı norm girişimci olarak analiz etmiştir. Bu çalışmada, Koruma Sorumluluğu için normu oluşturan ICISS ile normun alıcıları arasında uçurum olduğu sonucuna varılmış ve norm girişimcilik yapan uluslararası komisyonların yapabildikleri ve yapmaları gerekenler ortaya konmuştur. (Madokoro, 2018) Koruma Sorumluluğunun norm girişimciliğini ele alan bir başka çalışma ise Alan Bloomfield'in norm dinamikleri rol yelpazesini ve norm karşıt girişimci kavramını oluşturduğu çalışmalardır. Norm girişimcinin statükoyu değiştirme niyetine göre düzenlediği norm dinamikleri rol yelpazesini, Shirley Scott, Malcolm Campbell-Verduyn ve Clifford Bob ile yapılan tartışmalar ile geliştiren Bloomfield, yelpazenin en sağ tarafında bulunan norm karşıt girişimci terimini oluşturmuştur. (Bloomfield, 2016; 2017a, 2017b, 2017c; Bob, 2012; Scott, 2017) Norm girişimci ve norm karşıt girişimcileri ele alan Bloomfield, Koruma Sorumluluğunun norm girişimcileri ve norm karşıt girişimcileri olarak ise devletleri ele almıştır. Bloomfield, Brezilya'yı “koruma öncelikli sorumluluk” (responsibility while protecting) kavramını oluşturan ancak daha sonra tepkilerin beklediği gibi olmaması nedeniyle devamını getiremeyen “rekabetçi girişimci” olarak adlandırmıştır. Brezilya'yı normun içeriğinden ve kapsamından emin olmayan ama benzer bir kavram oluşturarak katkı sağlamaya çalışan, bu haliyle de norm girişimciye yakın olan rekabetçi girişimci olarak tanımlamıştır. (Bloomfield, 2017)

Bu çalışma ise Koruma Sorumluluğunun norm girişimcilerini devlet değil, devlet-dışı aktörlerden bireyler olarak alarak bireylerin önemini ortaya çıkarmayı amaçlamıştır. Koruma Sorumluluğunun norm dinamikleri rol yelpazesinden üç bölgeden norm girişimci seçilmiştir. Bunlardan ilki statükoyu değiştirmeyi amaçlayan saf norm girişimci

Kofi Annan ve ikincisi statükonun değişmesini istemeyen saf norm karşıt girişimci Sergey Lavrov'dur. Üçüncü olarak, Bloomfield'ın "rekabetçi girişimci" olarak tanımladığı Brezilya'dan Antonio Patriota seçilmiş ve onun rekabetçi girişimci niteliği olup olmadığı ortaya çıkarılmıştır. Norm girişimcilerden Batılı aktörlerin genellikle "iyi" veya norm girişimci, Batılı olmayan aktörlerin de "kötü" veya norm karşıtı, norm kırıcı olarak analiz edilmesine karşı çıkan eleştirel inşacılığın benimsendiği bu çalışmada, incelenen norm girişimci tipleri de Batılı olmayan norm girişimcilerden seçilmiştir.

Eleştirel inşacı bakış açısı ile norm evrimi zaman derinliğinde inceleneceği analitik çerçeve ve analiz yönteminin teori ile bağlantısı bir sonraki bölümde ayrıntılı açıklanmaktadır.

2. Analitik Çerçeve

Bir hamamböceği öldürürsen kahraman, bir kelebeği öldürürsen şeytansın. Ahlakın estetik standartları vardır.

Friedrich Nietzsche, İyi ve Kötünün Ötesinde

Sosyal inşacılık, ontolojik açıdan normu analiz eder. Bir fikrin norm olduğunu nasıl anlarız?, Norm nasıl ortaya çıkar?, soruları 2000lere kadar sosyal inşacıların üzerinde durmaktan vazgeçmediği konular olmuştur. Ancak eleştirel sosyal inşacılık, normun kendi oluşumunun ve etkisinin yanı sıra normun dinamik yapısının diğer etmenlerine odaklanmanın gerekliliğini ortaya koymuştur.

Artık tartışılması gereken normun var olup olmadığı ya da nasıl var olduğundan öteye geçmiş ve sorular değişmiştir: Norm evrimi nedir? Norm zaman içinde nasıl bir seyir izler? Normun geçirdiği dönüşümlerin etkenleri nelerdir? Normların güçlenmesi, zayıflaması ve hatta yok olmasında etkili etmenler nelerdir? Norm hangi zorluklarla karşılaşarak evrimine devam eder? Norm dinamiklerinin, norm evrimindeki rolü nedir?

Normun, norm evriminin ve norm girişimcilerin dinamik ve ikili yapısını kabul eden eleştirel sosyal inşacılığın teorik çerçeveyi oluşturduğu bu çalışmada norm girişimcilerin söylemlerinin analiz edilmesi, çalışmanın teorik çerçevesi ile uyumludur. Gerek Uluslararası İlişkiler yazınında, gerek eleştirel inşacılıkta sıklıkla kullanılan dilin ve söylemin sosyal inşacılıktaki öneminin açıklanması, araştırmanın deseni için de önemlidir.

Çalışmanın bu bölümü, yukarıdaki soruları cevaplamak için norm evriminin analitik çerçevesini ve veri toplama tekniği olan söylem analizinin eleştirel sosyal inşacılık ile birlikteliğini anlatmaktadır. Bu bölümün amacı, norm evriminin temelinde yatan norm ile; norm girişimci, norm karşıt girişimci, norm alıcı, norm takipçisi ve var olan normatif yapının uyum ilişkisinin çerçevesini oluşturmaktır. Ayrıca norm girişimcilerin söylem analizinin de, eleştirel sosyal inşacılığın uluslararası ilişkilere bakış açısına uygunluğunu ortaya koymaktır. Bu amaç doğrultusunda öncelikle norm evrimi açıklanmıştır. Ardından sosyal inşacı norm yaşam döngüsü ve eleştirel sosyal inşacı norm dolaşımı incelenerek, bu çalışmada norm evriminin izleneceği analitik çerçevenin sütunları oluşturulmuştur. Sonrasında sosyal inşacılığın ve eleştirel sosyal inşacılığın söylem, söylem analizi ve eleştirel söylem analizi ile ilişkisi anlatılmıştır.

2.1. Norm Evriminin Analitik Çerçevesi

Norm evriminin zaman derinliğinde izleneceği analitik çerçevenin açıklanması için öncelikle bu sürecin, yani norm evriminin tanıtılması gerekir. Normun gelişim süreci, Ann Florini'nin neo-Darwinci bakış açısıyla, norm evrimi (norm evolution) olarak tanımlanmıştır. Norm ve genler arasında bulunan üç benzerlik üzerinde duran Florini, bu bağlamda normun geçirdiği süreci evrim sürecine benzetmiştir. Genler bulundukları organizmalara davranışlarını öğretirken; normlar da uluslararası ilişkilere davranış biçimleri getirir. Ayrıca genler biyolojik olarak aktarılırken; normlar da kültürel olarak aktarılır. Buna ek olarak genler de normlar da kendi talimatlarına/kurallarına uymayan diğer gen ve normlarla çekişme halindedir. Genler, kromozomlardaki boş yerler için yarışırken; normlar da diğer normlarla zaman ve ilgi için yarışır. Bu yarış iki şekilde sonuçlanır. Birinde, bir gen veya norm kazanırken diğeri yok olur. Diğerinde ise farklı genler ya da normlar birlikte devam edebilir. (Florini, 1996, s. 367) Florini'ye göre, uluslararası sistem ve içindeki devletler de zaman içinde değişir. Bu değişim sırasında normların güçlenmesi ya da diğer normları yok ederek kazanması da doğal seleksiyondur. Doğal seleksiyonun evrime yol açmasının üç koşulu vardır. İlk olarak, üyelerin ayırt edici ve seçilecek farklı özellikleri olmalıdır. İkincisi, üyelerinin özelliklerinin yeniden üretime imkân vermesi gerekir. Üçüncü olarak da, farklı üyelerin arasındaki yarışta, biri diğerine göre avantajlı ya da hızlı bir şekilde yeniden üretilebiliyor olmalıdır. Yarışan normlar da birbirinden farklıdır, yeniden üretilerek aktarılır. Ayrıca her normun farklı aktarım sıklığı ve gücü vardır. Bu nedenle evrim koşullarını sağlar. (Florini, 1996, s. 369) Ancak uluslararası sistemdeki norm değişiminin devletlerin yok olmasıyla değil, var olan devletlerin uyguladığı normların değişmesiyle olduğu gerçeği de normların evriminde unutulmaması gereken bir noktadır. (Florini, 1996, s. 369-371)

Ek olarak, Darwinci evrimin devamlılığı esas alındığında, norm evrimi de devamlılık arz eder ve yerleşmiş norm gibi, yerleşik olmayan normun evriminin de devam ettiği kabul edilir. Bu nedenle çalışmanın tek vakası olan Koruma Sorumluluğu normunun izlenen sürecinde normun öncülleri, başlangıcı, geçirdiği dönüşümler ve henüz yerleşmemiş halinin de yer alması itibariyle, bu çalışmada bu süreç norm evrimi olarak adlandırılarak incelenir.

“Norm evolution” aynı zamanda norm oluşumu olarak da Türkçe’ye çevrilebilir. Ancak norm oluşumu bu sürecin yalnızca bir aşamasıdır ve normun oluşumunu, gelişimi ve değişimi takip eder. Bu nedenle bir normun öncüllerinin, öncülleriyle ilişkisinin, değişiminin, ilerlemesi ve gerilemesinin, içselleştirilmesi ve tartışılmasının, içeriğinin bozulması ve anlamının dönüştürülmesinin, başka normlarla yarışmasının veya başka normlarla birleşmesinin yer aldığı tüm sürece norm evrimi denmesi doğru olacaktır. Öte yandan Koruma Sorumluluğunun yerleşmemiş bir norm olması da, sürecinin norm evrimi olmasına engel değildir. Bu noktada evrimin bir süreç olduğu ve her zaman son aşamasına geldiğinde adına evrim denmediğinin hatırlanması gerekir. Nasıl evrimi devam eden bir canlının o anda bulunduğu form son hali değilse, ona başka bir isim verilmiyorsa; evrimi devam eden bir norm da henüz yerleşmemiş ise başka bir isim almak zorunda değildir.

Björkdahl, doğal seleksiyonda olduğu gibi, bazı normların birlikte var olurken bazılarının yarıştığı, birbirini yendiği, kendi kendine ya da çevrenin etkisiyle yok olduğu üzerinde durmuştur. Ancak doğal seleksiyonun norm değişiminde tek mekanizma olduğunu da reddetmiştir. Buna ek olarak Björkdahl, Darwinci evrimdeki aktarımın, normların aktarımından farklı olduğunu da belirtmiştir. Ona göre aktörlerin normları birbirlerine aktarımı her zaman bilinçsiz olmayabilir. Bu nedenle pasif aktarımdan her zaman söz edilemeyebilir. Florini’ye göre de, aktörler norm aktarımını bilinçli yapmaz. Björkdahl ise ayrıca normun yaratılmasında ve yayılmasında aktörlerin önemli bir payı olduğunu vurgulamıştır. Diğer yandan normların kökeni olarak büyük güçlerin gösterilmesine³⁰ de karşı çıkan Björkdahl, küçük ve orta büyüklükteki devletlerin ve devlet olmayan aktörlerin de normun evriminde rolü olduğunu savunmuştur. (Björkdahl, 2002a, s. 56-7)

Norm girişimciler ile norm takipçileri arasındaki etkileşimi inceleyen Finnemore ve Sikkink (1998) ise norm ile normatif yapının etkileşimini dışarda bırakmakla eleştirilir. Norm evriminden normatif yapıyı çıkarmak, normun uyumunu göz ardı etmektir. Uluslararası normlar nasıl iç norma dönüşürse; iç normlar da uluslararası normlara dönüşür. Bu nedenle hem uluslararası hem de iç/yerel normatif yapılar, birlikte etkilidir. (Björkdahl, 2002a, s. 57) Norm evriminde önemli görülen bu normatif uyum da, normlar

³⁰ Büyük devletler normu yaratarak ve şekillendirerek, var olan sistemdeki yerlerini muhafaza etmek ve hatta güçlendirmek isterler. (Axelrod, 1986, s. 1108; Goertz ve Diehl, 1992)

gibi inşa edilir, kendiliğinden var olmaz. Bu yaklaşıma göre normatif uyumun üç seviyesi vardır. Birinci seviyede, norm adayı norm girişimcinin normatif anlayışı ile uyumlu olmalıdır. İkinci seviye ise potansiyel norm takipçilerinin normatif anlayışı ile uyumdur. Son olarak da norm adayı, uluslararası ve iç/yerel normatif yapıya uygun olmalıdır. (Björkdal, 2002a, s. 52) Normatif yapıdaki yerleşik normların yanı sıra kendisi gibi norm adayları ile de çekişme içinde olan norm adayı, aslında Darwinci bir evrimdeki gibi, kendi evrim sürecinde zaman ve ilgi için yarışır. Bu yarış sırasında sonucun belirleyicisi, norm adayının içeriğinin ve formatının nasıl yeniden oluşturulduğudur. (Björkdahl, 2002a, s. 53; Florini, 1996, s. 367) Bu sürecin içinde tamamlanması gereken aşamaların ortaya konması için sosyal inşacılık yaklaşımında farklı çerçeveler bulunmaktadır.

2.1.1. Norm Yaşam Döngüsü

Normun oluşumu ve evriminin analizi, sosyal inşacılıkta farklı temalar üzerinden yapılmıştır. Finnemore ve Sikkink'in normun yaşam döngüsü üç aşamadan oluşmaktadır. Birinci aşama, normun oluşum aşamasıdır. Bir olguyu tanıtmak isteyen norm girişimciler, norm inşasına başlar. Tanıtım yapabilmek için örgütsel platformlardan yararlanan girişimciler, kritik sayıda devleti (critical mass of states) normu kabul etmeye ikna ettiklerinde bu devletler, norm lideri haline gelir. Finnemore ve Sikkink, buradaki "kritik sayıda devleti" de tanımlamıştır. Sayı kısmı için uluslararası sistemdeki devlet sayısının üçte birini belirlemişlerdir. Ayrıca kabul eden devletlerin sistemdeki pozisyonlarının da göz önüne alınmasını gerektiğini vurgulamışlardır. Kritik kısmını ise, uluslararası alanda belli bir ahlaki duruşa sahip ve kabul etmezse normun amacına ulaşamayacağı kadar kilit öneme sahip olma şeklinde açıklamışlardır. Ancak tüm kritik devletlerin norm lideri olmasına da gerek yoktur. Kritik sayıda devlet ikna edildiğinde, norm için taşma noktasına ulaşılır ve bir sonraki aşama başlayabilir. (Finnemore ve Sikkink, 1998, s. 895, 896, 901; Björkdahl, 2002a, s. 58)

İkinci aşama, normun katmanlaşmasıdır. Norm liderleri, norm girişimcileri ile birlikte geride kalan diğer devletleri de ikna etmeye çalışarak normu yayar. Normu sosyalleştiren norm liderleri, özellikle norma karşı olan norm kırıncıları ikna etmeye çalışarak onları norm takipçisi haline getirmeye çalışır. Bu aşamada özellikle çevre baskısı bir strateji olarak kullanılır ve devletlerin itibarını arttırma ihtiyacı tetiklenir. Devletler, kendilerini meşru kabul ettirmek, bir grubun parçası olmak veya parçası olduğu

grup üyeleriyle benzerliğini arttırmak ile itibarlarını arttırabilirler. Norm liderlerinin bulunduğu normatif çevrede yer almak ve itibarını arttırmak isteyen devletlere yapılan çevre baskısı da, onların norm kırımdan norm takipçisine dönüşmesi için uygun bir ortam oluşturur. Finnemore ve Sikkink, 1998, s. 895, 902-3; Wunderlich, 2019, s. 19)

Üçüncü ve tespiti en zor olan aşama ise normun içselleşmesidir. Bu aşamada norm, artık tartışılmaz. Aktörler artık doğal olarak ve düşünmeden normun kurallarına uyar halledir. İçselleşmiş norm artık yerleşik normdur ve tartışmaların merkezinde olmadığı için çoğunlukla siyaset bilimcilerin de gözünden kaçır. (Finnemore ve Sikkink, 1998, s. 895, 904; Wunderlich, 2019, s. 19) Ancak norm içselleştirilip yerleşik bir norm olsa da, ihlal edilme ihtimali devam etmektedir. (Frost, 1996, s. 97-103; Björkdahl, 2002a, s. 55)

Normun yaşam döngüsü düşünüldüğünde, aşamaların tam zamanlarını belirlemenin zor olduğu görülür. Normlar zamanla değişir, zayıflar veya güçlenir. Goertz ve Diehl'in (1992, s. 645) vurgu yaptığı normun tarihi yanı da norm evrimini uzun dönemli bir bakış açısıyla incelemeyi gerekli kılar. Goertz ve Diehl, normun yavaş değiştiğini ve aslında bugünkü normun geçmiştekinden çok da farklı olmadığını, bu nedenle de geçmişin etkisinin mutlaka gözlenebileceğini savunmuştur. Onlara göre geçmişteki norm bugünkü davranışı etkilese de; bu etki karşılıklıdır. Normun geçmişteki hali, bugünkü davranışa şekil verir. Öte yandan davranışın bugünkü normatif yapıya uygunluğu da önemlidir. Geçmişteki normun şekillendirdiği davranış, bugünkü normatif yapıya uygunsa norm güçlenir ve geleceğe aktarılır. Aksi durumda norm zayıflayabilir, hatta yok olabilir. Bunun için normun politik ve deontolojik tarihinin incelenmesini salık veren bu anlayış, norma yeni bir dışsal yaklaşım getirir. (Goertz ve Diehl, 1992, s. 645; Björkdahl, 2002a, s. 55)

Normun hızlı bir şekilde de değişebildiğini savunan Axelrod, uzun yıllardır devam eden sömürgeciliğin II. Dünya Savaşı sonrasında, devam ettiği yıllara göre çok kısa sürede sona ermesini örnek vermiştir. Bu nedenle de, altı çizilmesi gereken nokta, norma yönelik farkındalığın en çok karşıt bir norm adayının sürece girmesiyle arttığıdır. Bu sürecin sonunda, Darwinci açıdan bakıldığında, etkili olan aktörlerin savunduğu normlar, diğer normu yok etmeden de, hayatta kalır. (Axelrod, 1986, s. 1096, 1098; Björkdahl, 2002a, s. 55)

Finnemore ve Sikkink'in normun yaşam döngüsünde norm girişimciler, yalnızca normu geliştirmeye ve tanıtımını yaparak yaymaya çalışan aktörlerdir. Uluslararası İlişkiler'de norm çalışmalarını eleştirel sosyal inşacılık açısından ele alan bu çalışma, normun ikili ve karanlık yapısı kadar norm girişimcinin de ikili ve karanlık yapısını kabul eder. Bu nedenle de çalışma, norm girişimcileri yalnızca normun ileri doğru evrimi için çabalayanlar olarak kabul etmez ve Acharya'nın normun dinamik ve ikili yapısını da içine alan norm dolaşımını, değiştirilmiş bir şekilde temel alır. Bundan hareketle bir sonraki bölümde Acharya'nın norm dolaşımı ayrıntılı incelenmektedir.

2.1.2. Norm Dolaşımı

Norm evrimi için sunulan başka bir çerçeve de Amitav Acharya'nın norm dolaşımıdır. Acharya, norm dolaşımının genellikle güçsüz aktörlerin kendilerini normun oluşturulma sürecinde dışlanmış ya da güçlü aktörlerin normu suistimalinden dolayı ihanete uğramış hissettiklerinde gerçekleştiğini savunmuştur. Bu nedenle norm dolaşımından önce yerelleşme (localization) ve yerindenlik (subsidiarity) üzerinde durmuştur. (Acharya, 2011, s. 97; 2013, s. 469) Acharya 2004'te normların nasıl yayıldığı ve kimin normlarının önemli olduğunu, Asya bölgeselciliği üzerinden normun yerelleşmesi ile anlatmıştır. Bu anlatıda, norm yayılımı bakış açısını iki dalga ile açıklamıştır. Birinci dalga olan ahlaki kozmopolitanizmde Acharya, normun Batı-merkezli evriminin kabul edilmesini eleştirmiştir. Uluslararası ahlaki aktörlerin ortaya attığı küresellik³¹ iddiası taşıyan normlara karşı konmasını kabul etmeyen ahlaki kozmopolitanizmde, normlar ikna yolu ile yayılır. Bu süreçte bölgesel, ulusal ve yerel normatif yapı ve aktörlerin bakış açıları önemli değildir ve bunlar uluslararası aktörler tarafından ahlaki olarak döndürülebilirdir (proselytism). Acharya birinci dalgada, norma gösterilen direncin uygunsuz veya ahlaksız bulunduğunu vurgulamıştır. Checkel de bunu (1999, s. 88) iyi aktivist/girişimci ile kötü devlet ikiliğine bağlamıştır. Acharya ise benzer şekilde, iyi ve küresel norm ile kötü ve genellikle Batılı olmayan ülkelerdeki bölgesel/yerel norm ayrımı ile açıklamıştır. (Acharya, 2004, s. 241-243; 2013, s. 468)

Norm yayılımında yerelleşmenin öneminin kabul edildiği ikinci dalgada ise yeni küresel normlar ile yerel normların birbirine uyum derecesi önemlidir. Daha önce yerelin

³¹Martha Finnemore ve Kathryn Sikkink, normun küresel/evrensel olmasına karşı çıkararak normun yerel, ulusal, bölgesel ya da uluslararası olabileceğini savunmuştur. (Finnemore ve Sikkink, 1998, s. 892)

var olan yapısını ve kültürünü önemsemeyen norm yayılımı bakış açısından farklı olarak uluslararası norm ve yerel normların söylemde, siyasal sistemde ve bürokratik anlayışta uyumlu olması gerekir. Hatta sistemik düzeyde oluşturulan norm, yerel normatif yapıdan güç alırsa yayılımı da hızlanır. (Checkel, 1999, s. 4,6) Uluslararası norm ile yerel normatif yapının ilişkili ve uyumlu olduğunun ortaya çıkarılması gereken durumlarda “çerçeveleme” (framing) stratejisi kullanılır. Öte yandan var olan eski bir normun ortaya çıkarılması için onun üzerine “aşılama” (grafting) yolları kullanılır. (Acharya, 2004, s. 244) Böylece dışarıdaki normun yeniden yorumlanması ile normun yerelleşmesi başlar. Yerel aktörlerin dışarıdan gelen fikirleri kendi inanış ve pratiklerine uygun olarak yeniden inşası gerçekleşir. Bu şekilde, yerelleşmede önemli olanlar artık yerel aktörler olur. Ancak yerelleşmede, uluslararası normun sosyalleşmesi yerele adaptasyondan farklıdır. Yerelleşmede, yerel pratiklerin uluslararası norma uyum sağladığı sosyalleşmenin aksine uluslararası normlar yerel pratiklere uyum sağlar. (Acharya, 2009, s. 19) Yerelleşme, uluslararası normun yayılımının yerel temsilci aracılığıyla başlatılabilmesi için gerekli bir süreci içerir. Bu süreçte, uluslararası ve yerel normatif yapının nasıl ve hangi noktada uyumlu hale geldiği ortaya çıkar. Bu sayede norm, yerel inanışlara uygun olacak şekilde yeniden inşa edilir. Bu dinamik süreçte aktif rol oynayan yerel aktörler, norm alıcı olarak başladıkları norm yayılımında, uluslararası normları ödünç alıp adapte etmiş olur. (Acharya, 2004, s. 245-255, 269)

Yerelleşmenin yanı sıra yerelde ve yerinden inşa edilen normlar, güçlü bir küresel norm haline gelebilir. Acharya’nın normun yerindenliği olarak tanımladığı bu süreç, yerel aktörlerin kendi kurallarını oluşturmasıdır. Eleştirel inşacıların temel eleştirisi olan norm yayılımını yukarıdan aşağı analiz etmenin aksine normun yerindenliği, aşağıdan yukarı bir süreçtir. Bu sayede yerel ve çoğunlukla zayıf olan aktörler, küresel normatif yapıyı ve süreçleri etkileyebilir ve sorgulayabilir. (Acharya, 2011, s. 96, 97)

Acharya normun yerelleşmesi ile yerindenliğinin farklılaştığı beş noktayı da tarif etmiştir. Yabancı fikirlerin yerel aktörlerce inşa edildiği yerelleşme, normu yerel kültürdeki öncülleri ile tutarlı hale getirmek için bir içe bakış sürecidir. Yerel aktörlerin dışarıdaki aktörler ile olan ilişkisi ve onların tahakkümüne direnme motivasyonlarını temel alan yerindenlik ise dışa bakıştır. Aktörlerin sınıflandırılması açısından ise yerelleşmede norm değişimini başlatanlar yerel aktörler olsa da, bu aktörler başlangıçta

norm alıcıdır. Ancak yerindenlikte yerel aktörler, normu reddedenler ya da norm yapıcılar olabilir. Normun yayılım yönü açısından yerelleşme, uluslararası normun yerel kullanım için yerel bağlamda şekillendirilmesidir. Yerinden inşa edilmiş normlar ise ihraç edilerek evrenselleşebilir ve içeriden dışarıya açılır. Ancak dışa dönük norm yayılımı, farklı çevre ve bağlamlarda yine biricik kimlikler ve kültürlerle karşılaşacağı için başarılı olmayabilir. Öte yandan yerelleşmenin çoğu zaman uluslararası normların yerel kimlikler ile kesiştiği noktada başlaması, yerel aktörlerin bu normların güçlü aktörlerin dominasyonuna imkan yaratması algısını yaratarak yerindenliği tetikleyebilir. (Acharya, 2004, s. 245, 252; 2009, s. 19-21; 2011, s. 97-99; 2018, s. 52)

Acharya norm yayılımında, güçsüz aktörlerin kendilerini normlaşma sürecinden dışlanmış ya da güçlü aktörlerin normu suistimalinden dolayı ihanete uğramış hissettiklerine dikkat çekmiştir. Bu nedenle, ulusötesi ahlaki aktörlerin ortaya attığı küresel normların ihtilaf (contested) ile karşılaşmasını, normun oluşumu (creation) ve yayılımında iki taraflı bir süreç olarak kabul etmiştir. Bu bağlamda da, sosyal inşacıların norma olan bakış açısındaki eksikliği vurgulayarak norm çalışmalarında yeni bir analiz çerçevesi oluşturmuştur: norm dolaşımı. Acharya'nın ahlaki kozmopolitanizmin karşısına konumlandığı yerelleşme ve yerindenlik, norm dolaşımının dört boyutu için önemlidir. Acharya bu dört boyutu normun kaynakları, bağlamı, temsilcileri ve geribildirim/eleştirileri olarak sıralamıştır. Normun dayandığı deontolojik kökenlerin ortaya çıkarılması, etkilendiği aktörlerin, konuların veya metinlerin incelenmesi ile normun kaynaklarının neler olduğu belirlenir. Bu kaynaklar arasındaki ilişkinin, benzerliklerin, birbirlerine katkılarının normun ortaya çıkmasındaki etkileri önem teşkil eder. Norm girişimcinin kendi kimliği ve normu bu kaynakları ile birlikte nasıl inşa ettiğinin saptanması, gerekli bir adımdır. (Acharya, 2013, s. 469; 205, s. 73)

Norm dolaşımının ikinci boyutu, normun bağlamıdır. Yerelleşme ve yerindenliğin özellikle önemli olduğu bu boyutta, normun nerede şekillendiği ve şekillendiği yerin etkilene menzilineki normatif yapının ortaya konması gerekir. Normun uluslararası düzlemde mi, bölgesel ya da yerel düzlemde mi ortaya çıktığı ve yayılımının yönü incelenir. Normun kaynaklarının normun bağlamında incelenebilmesi için normu ilk defa ortaya atan, yayılımında rol alan norm temsilcileri, norm dolaşımının üçüncü boyutudur. Bu çalışmanın kabul ettiği norm girişimcilik, norm temsilcilerinin kimliklerinin

oluşturulmaya çalışılan normatif yapı ile uyumunun ortaya çıkarılması için önemli olan bir analiz birimidir. Norm girişimciler, dördüncü boyut olan norma karşı koymalar ve eleştirilerle mücadele ederek, normu dönüştürür. Yeri geldiğinde norm girişimciler normun geri veya ileri hareketlerine imkan tanıyarak, normu uygun bağlama yerleştirir ve ona yerel veya küresel halini verir. (Acharya, 2013, s. 469, 470; 2015, s. 73) Norm dolaşımının boyutları, birbirlerini takip eden ve zamansal boyutlar olmadığı için bir boyutun analizi, diğer boyutları da aynı anda içermektedir. Bu açıdan bakıldığında Acharya'nın norm dolaşımı çerçevesi, çift taraflı, ileri ve geri yönlü hareketleri benimseyen, ilişkisellik üzerine kurulu ve Batı merkezli olmayan bir norm analizine imkan sağlar.

2.1.3. İhtilaflı Norm Dolaşımı

Sosyal inşacılık, normun yaşam döngüsünü analiz ederken içselleştirilmiş normlar ile benimsenmiş norm girişimcilerin rolünü temel alır. Bu bakış açısında normun zamansal olarak ilerlediği bir düzlem ve başararak bir sonrakine geçtiği aşamalar bulunması, eleştirel inşacıların temelde karşı çıktıkları noktalardır.

Norm evrimini eleştirel inşacı bir bakış açısından analiz edebilmek için gözden kaçırılmaması gerekenler noktalar vardır. Öncelikle normun ihtilaflı ve ikili yapısı kabul edilmelidir. İkincisi, norm girişimciler de normun anlamı da, iyi veya verili kabul edilmemeli; bunun yerine dinamik, sürekli tartışılabilen ve öznelarası inşa edilen tanımlar benimsenmelidir. Buna bağlı olarak norm temsilcilerinin norm girişimcilerini, karşıtlarını, norm karşıt girişimcilerini ve norma meydan okuyanları da içerdiği göz önüne alınmalıdır. Bunlar çerçevesinde ihtilaflı ve ikili dinamik yapısını merkeze alan bir norm evrim çerçevesi oluşturmak amacıyla bu çalışmada, Antje Wiener'in norm ihtilaflı ile Amitav Acharya'nın norm dolaşımı birleştirilmiştir.

Normların her an tartışmaya açık olması anlamına gelen ihtilaflılık ilkesini Wiener tanımlamıştır. İhtilaflılık ilkesi, normun yalnızca kendisinin değil; kaynakları ile olan ilişkisinin, temsilcilerinin etki alanının, bağlamının etkinlik düzeyinin ve norma ihtilaf sonucu ortaya çıkan yeni anlamların da sürekli eleştirilebilir olması anlamına gelir. Üstelik bu ihtilaf yalnızca normun bu boyutları için değil, ayrıca kullanımdaki anlamı (meaning in use) için de geçerlidir. Norm ihtilaflı bu sayede, norm üretici bir pratik olarak

kendisini gösterir ve normun hem bağlamını hem temsilcilerini hem de kaynaklarını yeniden inşa etmesine imkan sağlar. (Wiener, 2014, s. 4, 20, 27)

Acharya'nın norm dolaşımında eleştiriler ayrı bir boyut olarak ele alınır. Ancak ihtilaf bütün boyutlarda sürekli olarak yeniden inşa edilen ve normun dinamik yapısının bir göstergesi olacak şekilde norma yapılan eleştirilerin etkinliğinde de kendini gösterir. Bu nedenle bu çalışmanın analitik çerçevesi norm dolaşımın ihtilaflı versiyonudur. Norm dolaşımının her boyutunda karşılaşılan ihtilaf, bu çalışmadaki norm girişimcilerin kapsayıcı anlamına uygun olması itibari ile benimsenmiştir. Norma uyum ve içselleştirme sürecinin en temel parçası temsilcilerin norm ile etkileşimidir. Eleştirel sosyal inşacılara göre norm kendi normatif çevresi ile, hedef kitlesi ile ve norm girişimciler ile etkileşimdedir. Ancak bu etkileşimlerin her biri için doğrusal bir çıktının olması her zaman mümkün değildir. Bu etkileşimde eleştiriler ve meydan okumalar doğal olarak kaçınılmazdır. Temsilcinin norm ile etkileşimindeki karşılıklı inşa süreci, normatif içeriği de ihtilaflı hale getirebilir. Böylece kullanımdaki anlam ya da normatif çevre değişikliğe uğrar. Uluslararası toplumda uluslararası normların etkileşimde olacağı aktörler ve temsilcilerin farklı olması ise normların ihtilafla karşılaşmasını sürekli kılar. (Wiener, 2007a, s. 6-7; 2007b, s. 49; 2014, s. 26-27; 2017, s. 115) Diğer yandan normun kaynaklarının zaman ve bağlamda farklılaşması, normatif yapıların da farklılaştığını ve farklı her normatif yapıda da ihtilaf ile karşılaştığını gösterir. Farklı bağlamlardan norm girişimcilerin ve normların etkileşimi, içinde bulunulan ve değiştirilmek istenen normatif yapıya eleştirileri de dahil ederek norm içeriğinin her adımda eleştirilmesini ve dönüştürülmesini sağlar.

Normun kendinden ihtilaflı olduğunu kabul etmek, ihtilafın norm dolaşımının her adımında olduğunun da kabulünü gerektirir. Wiener, ihtilafın söylemsel ve davranışsal olarak ayrılmasının normun ileri veya geri yönlü hareketine etki ettiğini ifade etmiştir. Söylemsel ihtilaf, aktörlerin normlara ihtilaflarını söylemlerinde göstermesidir. Söylemde ortaya çıktığı için bu ihtilaf kısa vadede fark edilebilir bir ihtilaf olarak tanımlanabilir. Davranışsal ihtilaf ise aktörlerin norma olan ihtilaflarını eylemleri yoluyla göstermeleridir. Aktörlerin norma uygun olmayan şekilde davranmaları ise her zaman söylemsel ihtilaf kadar belirgin ve kısa vadede olmayabilir. Davranışsal ihtilafın uzun vadeli görülür olması, aynı zaman geriletici etkisinin de söylemsel ihtilafa göre daha fazla

olmasına neden olur. (Wiener, 2020, s. 11-13) Bu çalışmada norm girişimcilerin söylemleri değerlendirildiği için ihtilaflı norm dolaşımında izlenecek olan da söylemsel ihtilaflardır. Söylemlerin değerlendirilmesi için yapılacak söylem analizi ve bunun sosyal inşacılıkla uyumu bir sonraki bölümde anlatılmaktadır.

2.2. Sosyal İnşacılık ve Söylem Analizi

Uluslararası İlişkiler’de sosyal inşacılığın kökenlerinde dil önemli bir yer teşkil etmiştir. Ludwig Wittgenstein’in 1921 tarihli “*Tractatus Logico-Philosophicus*” eseri ile başladığı kabul edilen “dilsel dönüş”, inşacı bakış açısının kökeni kabul edilmiştir. (Fierke ve Jorgensen, 2001, s. 4-5) Kişilerin konuşmalarının önceki anlamlar ile ilişkili olduğu varsayımı, inşacılığın söyleme önem vermesine ve söylem analizini sıklıkla kullanmasına ortam hazırlamıştır. Dilin uluslararası siyaseti anlamada önemli olup olmadığı tartışmaları günümüzde yerini, nasıl ve neden önemli olduğuna odaklanmaya bırakmıştır. (Fierke, 2002, s. 331; Holzscheiter, 2014, s. 144) Norm çalışmaları da aynı dönüşümü geçirmiş ve normun uluslararası siyaset için önemi kabul edildikten sonra nasıl ve hangi normların önemli olduğuna odaklanılmıştır.

Bu süreçler birlikte düşünüldüğünde, eleştirel sosyal inşacılık bakış açısının kullanıldığı bu çalışmada söylemin önemli kabul edilmesi de yerindedir. Bu bölümde öncelikle sosyal inşacılıkta dil ve söylemin önemi, ardından söylem analizinin teorik ilişkisi gösterilmiş; sonrasında ise eleştirel sosyal inşacılık ile eleştirel söylem analizinin uyumu anlatılmıştır.

2.2.1. Sosyal İnşacılıkta Söylem: Söylemsel İnşacılık

Uluslararası İlişkiler’de normun önemine dair sosyal inşacılıkta başlangıç ve odak noktasına göre ayrımlar da bulunmaktadır. Bu açıdan sosyal inşacılık ikiye ayrılır: ince (thin) inşacılık ve kalın (thick) inşacılık. (Christiansen vd. 1999, s. 535; Zehfuss, 2001, s. 57-59; Küçük, 2014, s. 351) İnce veya sosyolojik inşacılık, dili merkezi önemde görmez ancak etkileyici faktör kabul eder. Özellikle erken dönem inşacılar, genellikle dil ve söylemin öznelarası bağlamına odaklanmamıştır. İnce söylemcilik (thin discursivity) olarak da adlandırılan bu kampta, usamlama (argumentation) ve ikna süreçlerinde dilin destekleyici rolü olduğu kabul edilmiştir. (Christiansen, Jorgensen ve Wiener, 1999, s. 535) Diğer yandan inşacılar, normların doğal olarak oluşmadığını ve söylemsel pratikler ile paylaşılan anlam-yapı inşasının sonucu ortaya çıktığını da kabul etmiştir. İnşacılığın

odaklandığı olgular arasında öznelerarası anlam, normlar, kurallar, kurumlar, söylemler, kurucu söylemler, iletişimsel eylemlerin olduğu düşünüldüğünde; Wittgenstein'dan etkilenerek dilin inşacı gücünü kabul etmesi anlaşılabilir değildir. (Holzscheiter, 2014, s. 144; Christiansen vd. 1999, s. 535)

Dil ve söylemin öznelerarası bağlantısından kaçınılan ince söylemci inşacılıkta Wendt, karşılıklı inşa edilen yapıların yarattığı kolektif anlamlara odaklanmıştır. Wendt, söylemin önemini kabul etmekle birlikte, bunları 'dipnota yazılmış' olarak görmüştür. (Zehfuss, 2001, s. 57-59) Wendt'e (1999, s. 75) göre sosyal olguların var olması için onları açıklamaya çalışan bireylerin düşünce ve söylemlerinin tespitinin zorunluluğu yoktur. (Holzscheiter, 2014, s. 145) Söylem yoluyla gerçekliğin inşası, başkalarının ne bildiği, ne düşündüğü veya çıkarları bilinmediğinde gerçekleşebilir. Yine de söylem toplumsal mantıkların temeli değil; yalnızca biridir. (Holzscheiter, 2014, s. 145-6) Wendt, inşacılığın temel ilkelerini aktörlerin eylemleri üzerinden belirlemiştir. İlk olarak, aktörlerin eylemlerini karşısındakinin ona ne ifade ettiğine bağlamıştır. İkinci olarak da bu eylemleri oluşturan karşılıklı anlamların kurulması için etkileşimin gerekliliğini ortaya koymuştur. (Wendt, 1992, s. 396, 397, 403) Wendt, (1992, s. 404) öz ile ötekinin birbirlerini nasıl algıladıklarını açıklarken; birbirlerine söyledikleri sözler yerine, ilişkilerinde sosyal olarak inşa edilmiş tehditlerin, karşılıklı eylem ve etkileşim sonucu olduğunu ifade etmiştir. Wendt, aktörlerin iletişimini sinyalleşme ve yorumlama üzerine kurulu kabul etmiştir. (1992, s. 404-405) Bütün bunlara rağmen, başlangıçta dilin inşacılık için önemini merkeze almayan Wendt daha sonraki çalışmalarında, normun önemini araştırılmasında dilin de önemli olabileceğini, dipnotta kabul etmiştir. (Jepperson, Wendt ve Katzenstein, 1996, s. 64, dn. 98; Zehfuss, 2001, s. 54)

Söylemsel inşacılık olarak da addedilen kalın söylemci inşacılığın kurucuları sayılan Onuf ve Kratochwil, konuşma edimleri kuramından etkilenmiş ve dil oyunlarının öznelerarası anlamları inşa etmesine odaklanmıştır. Söylem ile söylemin gerçekleştirildiği bağlamı da toplumsal gerçekliğin inşasında önemli bir yere oturtan söylemsel inşacılık, aynı zamanda inşacılığın da eleştirel tarafındadır. (Christiansen vd. 1999, s. 535; Küçük, 2014, s. 353-5)

Söylemsel eleştirel inşacılar, dil ile birlikte sosyal ve siyasal bağlamın bütünsel biraradalığını kabul etmişlerdir. Ayrıca dinamik bir süreç takip ederek söylemlerin

metinlerarası özelliğini de vurgulamışlardır. (Carta, 2013, s. 336) Onuf, inşacılığı açıklamaya, “World of Our Making” eserine Goethe’nin eylem (deed) aforizması ile giriş yapmasının nedenini anlatarak başlamıştır. İnşacılığın eylemle başladığına vurgu yapan Onuf, atılan adımlar ve söylenen sözlerin ise eylemi belirlediğini ifade etmiştir. Bu nedenle de temsilcilerin eylemlerini yalnızca kelimeler ile gösterebildiğine dikkat çekmiştir. Kendisinin inşacı olduğunu belirtirken Onuf’un kendi kelime seçimine de bu yüzden vurgu yapmıştır. Onuf, Giddens’in yapılanma teorisinden aldığı insanın ve toplumun birbirini “inşa etmesi” veya “kurması” ifadelerini, birbirinin yerine kullandığını belirtmiştir. (Onuf, 1989, s. 36, 82; Pouliot, 2004, s. 327) Kelime seçiminin³² önemini de kabul eden Onuf, dili gerçekliğin yaratılmasında temel haline getirerek inşacılıkta önemli bir yerde konumlandırmıştır. (Zehfuss, 2001, s. 59) Onuf eylemde söylenen sözlerin önemine değinirken, dünya ve sözlerin karşılıklı olarak birbirlerini oluşturduğunu söylemiş ve her ikisinin de sosyal kökeni olduğuna dikkat çekmiştir. (Onuf, 1989, s. 36, 94) Bu sayede dili de, inşacılığın bütünleyici bir parçası kabul etmiştir. (Zehfuss, 2001, s. 73) Ancak dilin sosyal dünyayı tek başına temsil ettiğinin düşünülmesine karşı çıkmış ve söylemin bağlamı ile eylemin ilişkisinin kurulmasının gerekliliğine işaret etmiştir. (Onuf, 2001, s. 246, 248)

Kratochwil’e göre (1989, s. 6), var olan bir durumun aktarılması işlevi gören dil, zaman ve mekan dışında bir bağlama sahiptir ve böylece sosyal gerçekliğin inşasında rol oynar. (Zehfuss, 2001, s. 73) Kratochwil, konuşmanın bağlamını özellikle önemli kabul etmiştir. Olaylar ile eylemlerin karşılıklı olarak anlamlandırılmasının konuşmanın bağlamına bağlı olduğunu belirten Kratochwil, öznelerarası anlamların böylece ortaya çıkabileceğini savunmuştur. Bu sayede konuşma yalnızca konuşmanın gerçekleştiği andan çıkararak, geçmiş, şimdi ve geleceğe dair bir zamansal bağlam yaratabilir ve kolektif paylaşılan anlamlar oluşturur. (Kratochwil, 2001b, s. 19, 30) Kratochwil’e göre (2001a, s. 23) dil ve iletişim, toplumsal yaşamın bir başka yüzü değildir. Dil, gerçekliğin; iletişim ise öznelerarası gerçekliğin kurucu unsurudur. Bu anlamda toplumsal ilişkiler ile söylem arasında karşılıklı kuruculuk ilişkisi de doğal olarak mevcuttur. Söylemsel inşacılık için söylemin yokluğunda anlamlar ortaya çıkamaz, örneğin materyal varlıklar

³² Onuf (2001, s. 241) daha sonraları, feminist inşacıların bakış açısının kendi kimlik algısında da değişiklik yarattığını; bunun da yazımında eril zamirlerden kaçınmasına neden olduğuna dikkat çekmiştir.

isimlendirilemez. Bu nedenle söylem, anlamları ortaya çıkarır ve toplumsal ilişkileri kurar. İlişkilerin kurulması sürecinde sürekli olarak değişim geçiren ve paylaşılan anlamlar da, söylemin yeniden kurulmasını sağlar. Söylemin tek bir metinden daha fazla anlam içermesi, “bağlam içindeki metin” (text-in-context)in farklılığından ileri gelir. (Zehfuss, 2001, s. 73; Holzscheiter, 2014, s. 145-7)

2.2.2. Sosyal İnşacılıkta Söylem ve Söylem Analizi

İnşacılık için dilin, konuşmanın veya söylemin önemli olduğunun bu şekilde ortaya konmasından sonra, söylem analizinin eleştirel inşacılıkla uyumu ortaya konmalıdır. Bu amaçla öncelikle söylemin ve söylem analizinin ne olduğunun anlaşılması önemlidir. Söylem; anlam, dil ve iletişim süreçlerinin bütün olarak kabul edilmesi nedeniyle toplumsal gerçekliği inşa eden bir unsurdur. Uluslararası siyasette, söylem dile odaklanmanın ötesinde, seçilen veya seçilmeyen kelimelerin sosyal ve politik etkilerini araştırmaktır. Bu sayede de bireylerin, grupların ve temsilcilerin kimliğinin inşasında söylemin aldığı rol ortaya çıkarılabilir. Söylem, konuşmayı yapmak ile pratik, o konuşma metnini üretmek ile de teorik bir üretim sürecidir. Dolayısıyla sosyal bağlamda bir metin olma özelliğine sahiptir. Bu nedenle de söylemin analiz edilmesi, sosyal ve politik süreçlerin ortaya konmasını sağlar. (Holzscheiter, 2014, s. 144)

Söylem, Robert Cox’un teori için söylediğine benzer şekilde, hem her zaman bir şey hakkındadır, hem de mutlaka bir muhatabı olmalıdır. (Cox, 1981, s. 128; Öğün, 2013, s. 12; Sözen, 1999, s. 19) Bunun yanı sıra söylem, her zaman mutlaka sözlü veya yazılı ifadeler olmak zorunda da değildir. Bir işaretler sistemi olarak da düşünülebilen söylem, bir kimliğin gerektirdiği şekilde, normlara uymak için gösterilen davranış biçimlerini de içine alabilir. (Öğün, 2013, s. 12; Purvis ve Hunt, 1993, s. 485) Söylemin dinleyici tarafından anlamlandırılabilmesi için söylemi gerçekleştiren bir özne bulunmalıdır. Düşünsel üretim süreçleri sonucunda oluşan metinlerden oluşan söylem, bilinçli olarak oluşturulur. Bunun yanı sıra söylem, hem yapıları biçimlendirir hem de bu süreçte yapılar tarafından biçimlendirilir. (Öğün, 2013, s. 12; Fairclough, 2003, s. 16; Karaduman ve Batu, 2011, s. 362) Diğer bir deyişle, inşacılığın temel kabulü olan karşılıklı inşa süreci söylem ve yapı için de geçerlidir. Dünyayı biçimlendirdiği gibi dünya tarafından da biçimlendirilen söylem, önceki metinlerden bilerek veya bilmeyerek anlamlar çıkarması ile metinlerarası özellik gösterir. (Paltridge, 2012, s. 11, 16; Öğün, 2013, s. 15) İnşacılığın

öznelararası paylaşılan anlamlara verdiği önem, söylemin metinlerarası olmasında yine ortaya çıkar. Söylemdeki değişim, toplumun iç ve dış değişimlerinden etkilenmesiyle gerçekleşir. Bu da, söylemin toplumsallığını gözler önüne serer. (Öğün, 2013, s. 16) Söylemin toplumun hem iç hem dış değişimleri ile ilişkisinin ortaya çıkarılması, inşacılıkta özellikle Acharya'nın vurgu yaptığı normların yerindenliği ile örtüşür.

Söylem analizi ise metnin anlamını eleştirel bir bakış açısıyla anlamaya çalışarak gösterilenin arkasındaki anlamı ortaya çıkarır. Brian Patridge'e (2012, s. 12) göre söylem analizi, dilin toplum ve kültür ile olan ilişkisinin ortaya çıkarılmasını sağlayan dilsel kalıpları ve farklı dünya görüşlerini bir arada gösterebilir. (Öğün, 2013, s. 24) Öte yandan Alexandra Georgakopoulou ve Dinoysis Goutsos'a göre (1997, s. 15) söylem analizi, insanların şahit oldukları metinlerin ne anlama geldiğini yorumlamasıdır. Georgakopoulou ve Goutsos'un metinlerin başarılı anlamlandırılması için tanımladığı altı unsurun birincisi, tüm metinlerin ilişkide olduğu şartlar ve ortamlar gözetilerek incelenmesi gerekliliğidir. İkinci unsur olarak, metinler kendi bağlamında ele alınmalıdır. Üçüncü olarak, metnin yaratılmasının amacı ve dördüncü olarak konuşmacı/yazar ile arasındaki ilişki incelenmelidir. Beşinci unsur ise metnin hedef kitle ile olan ilişkisinin belirlenmesi ve altıncısı da bağlantılı olduğu başka metinler ile birlikte ele alınmasıdır. (Öğün, 2013, s. 24,25)

Altı unsur da dikkate alındığında, bu çalışmanın temel aldığı söylem analizinin Acharya'nın norm dolaşımı çerçevesi ile uyumu ortaya çıkar. Metnin ilişkide olduğu şartların, ortamın ve bağlamın birlikte düşünülerek analizin yapılması, normun bağlamına atfedilen önemi karşılar. Metnin oluşturulmasının amacı ve bağlantılı olduğu başka metinlerin tespit edilmesi, normun kaynaklarının incelenmesi ile örtüşür. Metnin yazar veya konuşmacı ile ilişkisi ve oluşturulma amacının belirlenmesi, norm dolaşımında norm temsilcilerinin veya bu çalışmanın analiz birimi olan norm girişimcilerin rolünün ortaya konmasına imkan sağlar. Diğer yandan metnin hedef kitlesi norm alıcılar olduğu için bu kitle ile metin arasındaki ilişkinin belirlenmesi; norm alıcıların ihtilafı, reddi veya kabulünün ortaya konması için önemli hale gelir. Norm karşıt-girişimcisi, normu reddedenler veya norm kırıcı olarak, kısaca kötü kabul edilen norm temsilcilerinin de norm evriminde önemli olduğunu gösterme amacındaki bu çalışmada, söylem analizinin çalışmanın gerek teorik çerçevesi olan eleştirel sosyal inşacılık, gerek felsefî görüşü olan

sosyal inşacılık, gerek ise analiz çerçevesi olan ihtilaflı norm dolaşımı olan ilgisi de bu şekilde ortaya çıkmış olur.

Söylem analizi, hem bir siyaset teorisi hem de bir araştırma yöntemidir çünkü söylemin kullanılması, var olan güç düzenlemelerinin yeniden üretilmesi, eleştirilmesi ve değiştirilmesini sağlar. (Hopf, 2004, s. 31) Bu anlamda siyasetin bir parçası olan söylemin analiz edilmesi, bu çalışmada normun var olan normatif yapı içinde veya ona karşı yapmak istediği yeniden üretim, eleştiri ve değişimi ortaya koymak açısından önemlidir. Söylem analizinde, konuşmalar dışında incelenen metinlerin de bağlamı önemlidir. Bu nedenle de metnin anlamı, nerede söylendiğine ve diğer metinlerle olan ilişkisine bağlı olarak değişir veya yeniden inşa edilir. (Hopf, 2004, s. 31) Dolayısıyla söylemin bu metinlerarası özelliği, normun öznelerarası anlam yaratması ile paralel olarak incelenebilir. Öte yandan bir metnin anlamı, öznelerarası bir bağlamda yeniden inşa edilebildiğinden, doğal ve değişmez değildir. Bu açıdan bakıldığında söylem analizinin sonucunda nesnel bir gerçeklikten bahsetmek de mümkün değildir. Bununla birlikte, çıkarılan sosyal gerçekliklerin başka bağlamlarda da yorumlanabileceği akılda tutularak var olan anlamlar gösterilebilir. Bilinmeyen değişkenleri, söylenmeyen veya özellikle saklanan kelimeleri, sosyal pratikleri, söze eşdeğer davranış biçimlerini³³ içeren faktörleri de önemli gören söylem analizi, kapsayıcı bir bakış açısı yaratabilir. (Hopf, 2004, s. 32) Söylemin içindeki dil, aktörleri de sosyal olarak inşa ederek gerçekliğin oluşturucusu mu yoksa yansıması mı olduğu tartışmasının³⁴ çözülmesini sağlar. Farklı bağlamlardaki metinler ile bu metne maruz kalanların ilişkileri metnin anlamını belirlediğine göre, söylemlerin ve metinlerin tek başına anlamlı olmayacağını söylemek gerekir. (Hopf, 2004, s. 32)

³³ Kendini güvende hissetmeyen bir insanın karanlık sokakta yürürken karşıdan gelen ve evsiz görümüne sahip bir adamı gördüğünde, çantasına daha sıkı sarılarak daha kenardan yürüme refleksi göstermesi, söz içermeyen ama söze eşdeğer bir davranış biçimidir. Karşıdan gelenin farklı etnik kökenden olması, fakir görünümlü olması, erkek veya kadın olması, kişinin kimlik algısı ile orantılı olarak ötekine yüklediği anlamı ve davranış biçimini değiştirebilir.

³⁴ Söylemin gerçekliği yansıttığı ya da gerçekliği oluşturduğu sorusuna yanıt vermeye çalışırken Hopf, hiç kadın katılımcının olmadığı bir toplantının erkek egemen isimlendirmeyeyle olması örneğini verir. Toplantıda hiç kadın olmayacağı için mi isimlendirme böyledir, yoksa isimlendirme bu şekilde yapıldığı için mi kadın çağrılmamıştır? (Hopf, 2004, s. 32) Üçüncü bir ihtimal de baskın söylemin erkek egemenliğini kabul ederek kadın katılımcı olsa da isimlendirmede dikkat edilmeyeceği yönündedir. Ancak bunlar birlikte değerlendirildiğinde dilin aktörleri sosyal olarak inşa ettiğini ve kimliklerini algılama biçimlerini yeniden üretebildiğini söylemek mümkün olur.

2.2.3. Eleştirel Sosyal İnşacılık ve Eleştirel Söylem Analizi

Söylem analizinde kullanılan yöntemlerden biri olan eleştirel söylem analizi (ESA/CDA), inşacıların da post-yapısalcılardan ayrıldığı şekilde, bilgiyi verili kabul etmeyen ve söylemin hem tarihsel hem kültürel özelliklerini değerlendirir. Bir yandan da söylemsel olmayan pratikleri ve etkileşim de sosyal gerçekliğin inşasında önemli kabul eder. (Aydın-Düzgüt ve Rumelili, 2019, s. 292, 297) Bu nedenle de eleştirel söylem analizi, bu çalışmanın amacı ve teorik bakış açısıyla uyumludur. Sosyal gerçekliğin tek bir açıklaması ve objektif olması iddiası olmayan eleştirel sosyal inşacılıkla, objektif sonuçlar üretme amacı taşımayan, yorumlayıcı ve açıklayıcı eleştirel söylem analizi birlikte açıklanmalıdır.

Eleştirel söylem analizinde söylem, bir ideoloji yapılanması ve toplumsal yapılandırma unsuru olarak kabul edildiği için analizin kendisi de açıklayıcı ve yorumlayıcıdır. Eleştirel söylem analizi; söylemsel metinler, olaylar ve yazılı metinler ile söylemsel olmayan pratiklerin (kurumlar) ilişkileri ve etkileşimlerini, toplumsal ve kültürel yapılar ve süreçlere yayarak açıklamaya çalışır. (Sayılan, 2009, s. 43'ten akt. Ögün, 2013, s. 27) Brian Paltridge'e göre normlar ve anlamları her zaman metinlerde açıkça görülmeyebilir. Hatta çoğu zaman bunların toplumsal dinamiklerle ilişkileri, söylemsel metinler ve pratiklerde gizlenmiş haldedir. Bu yüzden de eleştirel söylem analizi, "dilini kullanımı ile toplumsal ve politik yapının arasındaki bağlantıyı ortaya çıkarmaya" çalışır. Paltridge'e göre eleştirel söylem analizinin ilgilendiği, kültür veya kimlik gibi konuların metinlerde nasıl biçimlendirildiği ya da yansıtıldığıdır. Bu sayede de dilin inşa ettiği ve aynı zamanda dili inşa eden toplumsal ilişkilerin özellikleri ortaya çıkarılabilir. (Paltridge, 2012, s. 186-7; Ögün, 2013, s. 29)

Norman Fairclough ve Ruth Wodak (1997, s. 271-80) eleştirel söylem analizinin dayandığı temel ilkeleri, toplumsal ve politik konuların söylemde inşa edildiği ve yansıtıldığını belirterek açıklamıştır. Paltridge ise eleştirel söylem analizini Fairclough ve Wodak'ın şu üç ilkesi ile açıklamıştır: "güç ilişkileri söylem aracılığıyla yürütülür ve sonuca bağlanır", "söylem toplumsal ilişkileri yansıtır ve yeniden üretir" ve "ideolojiler, söylemin kullanılmasıyla üretilir ve yansıtılır". (Paltridge, 2012, s. 187) Van Dijk ise Fairclough ve Wodak'ın ilkelerini özetlemeye, eleştirel söylem analizinin toplumsal sorunlara odaklanması ile başlamıştır. Söylemin tarihselliği ile metin ve toplum

arasındaki bağlantıyı kurma rolünü de vurgulayan Van Dijk, söylemin toplumsal bir eylem olması nedeniyle söylem analizinin yorumlayıcı ve açıklayıcı olduğunu da ilke olarak ifade etmiştir. (Van Dijk, 2001, s. 353)

Fairclough'a (2003, s. 3) göre eleştirel söylem analizinin amacı, sistemik ve soyut olan söylemdeki anlamların devamlılığı ve değişimini göstermektir. Ancak bu amaç, eleştirel inşacılıkta normların devamlılığı ve ilişkisel değişimlerini gözlemleyebilmek için önemli bir ayrım yaratır. Bu yüzden Fairclough'un üç boyutlu analizi dikkate alınır. Buna göre ilk boyutta metin, dilsel özellikleri ile birlikte değerlendirilir. İkinci boyutta, söylemin dilsel araçlarının üretimi ve yorumlanması ile söylemsel pratikler ortaya çıkarılır. Söylemin nerede, kim tarafından, kimin için üretildiği, nasıl dolaştığı, yayıldığı ve tüketildiğine odaklanılır. Üçüncü boyutta ise söylem, toplumsal bir pratik olarak ele alınır ve söylemin sosyo-kültürel pratiklerle ilişkisi açıklanır. Bu boyuttan bakıldığında toplumun ve özellikle güç dinamiklerindeki değişimin söylem üzerindeki etkisi anlaşılır hale gelir. Fairclough'un bu dinamikleri söylemler ile yorumlamayı önemli görmesinin nedeni, farklı seviyelerden kurulabilecek ilişkilerin yapısına³⁵ önem vermesidir. Bu yüzden söylemsel metinlerin tanımlanması kadar, söylem ile toplumsal ilişkilerin ve toplumsal ilişkilerin kendisinin tanımlanması da önemlidir. (Fairclough, 1995, s. 97; Ögün, 2013, s. 30)

Eleştirel söylem analizinin alt versiyonu olan "söylem-tarihsel" (discourse-historical) analiz, söylemin inşasında kimlik ve farklılık söyleminin temeli kabul edilen "biz" ve "onlar"ı merkeze alarak içeride ve dışarda olanları gösterir. (Wodak, 2001, s. 73-4; Aydın-Düzgüt, 2011, s. 55; 2014, s. 358; Aydın-Düzgüt ve Rumelili, 2022, s. 290-1) Bu versiyon ile Wendt'in "öz" ve "öteki" ayrımını ve birbirleriyle kurduğu etkileşimin dayandığı temeller ortaya çıkarılabilir. Söylem ve eylemlerin bağlamındaki anlamına bakmak ve bunları birlikte görerek anlamlandırmak, anlamın doğal sınırları değil toplumsal sınırları olması nedeniyle olur. Söylemin kendisi gibi anlamı da öznelarasıdır ve bir o kadar da toplumsaldır. (Wittgenstein, 1958, para. 66-67; Fierke, 2002, s. 346) Bu açıdan da söylemde "öz"ün göstermek istediği anlamın, söylemin bağlamı ve "öteki" tarafından anlamlandırılan halinin farklılıklarını ortaya çıkarmak için eleştirel söylem

³⁵ Evli bir çiftin söylemleri; eşlerin ikili ilişkisi açısından, kurumsal olan aile ilişkisi açısından veya daha geniş bir toplumsal ilişki olarak toplumsal cinsiyet açısından analiz edilebilir. (Fairclough, 1995, s. 97)

analizi önemlidir. Özün kimliğinin ve kimliğinin oluştuğu tarihsel bağlamın da dikkate alınması gereklidir. Bunun nedeni de bu bağlamın, söylemdeki alternatif anlamların ortaya çıkarılabilmesine imkan sağlamasıdır. Bütün bunlar birlikte düşünüldüğünde söylem analizinin tarihsel yapılması; eleştirel inşacılığın iki yönlü norm evrimi ve çoklu norm girişimci bakış açısına katkı sağlar.

Bunlara ek olarak, söylemin metinlerarası (intertextuality) ve söylemsellikarası (interdiscursivity) olduğunu kabul eden söylem-tarihsel analiz, bu çalışmanın örnek vakasının zaman derinliğinde incelenmesi ile de uyumludur. Metinlerarasılık *“bir metnin, bir konuya veya ana aktörlere sürekli gönderme yaparak, aynı olaylara atıfta bulunarak veya ana argümanların aktarımı yoluyla geçmişteki veya şimdiki diğer metinlerden açık veya örtük olarak yararlanma biçimlerini ifade etmek”*tir. Söylemsellikarasılık ise *“söylemlerin birbirine bağlanma ve birbirinden uzaklaşma yollarını açıklaması”*dır. (Carta, 2013, s. 336; Wodak, 2007, s. 206’den akt. Aydın-Düzgit, 2014, s. 358)

Söylem-tarihsel analiz yapılırken öncelikle metinlerin veya söylemsel pratiklerin tarihsel arka planı ve bağlamı ortaya çıkarılır. Ardından analizin ilk adımı, söylemlerin analiz edilecek temalarını ve bunlara sorulacak soruları belirlemektir. İkinci adım, söylemsel stratejilerin belirlenmesidir. Sorulara cevap verebilmek için ise son adım olarak söylemdeki baskın dilsel araçlar ortaya çıkarılır. (Aydın-Düzgit, 2011, s. 55-6; 2014, s. 359; Aydın-Düzgit ve Rumelili, 2019, s. 297; 2022, s. 290)

Çok modellenli örnekleme olanak sağlayan söylem-tarihsel analizde, Uluslararası İlişkiler yazınında sıkça kullanılan metin ve görsel materyaller analiz nesnesi olabilir. Resmi yazışmalar, siyasi söylemler, açıklamalar, akademik araştırmalar gibi metinsel söylemlerin yanı sıra etnografik veriler veya davetli konuşmalar da analiz edilebilir. (Aydın-Düzgit ve Rumelili, 2019, s. 300)

Wodak’ın tanımladığı söylemsel stratejiler ile bunlarda kullanılan dilsel araçlardan (bknz. Şekil 1) ilk söylemsel strateji ima yolu adlandırmadır. (referential/nomination). İç ve dış grupların inşasında kullanılan bu stratejide kelimeler farklı şekillerde ifade edilir. Kullanılan dilsel araçlar ise metafor, adlaştırma, zamansal referans, ad aktarması (metonym), kapsamlama (synecdoche) veya eşitlik zincirleridir.³⁶

³⁶ Adlaştırma, isme çevrilmiş süreçler olarak tanımlanır ve en bilinen örneklerinden biri küreselleşmedir. Adlaştırma ile eylemdeki özne gizlenerek, eylem ile güç arasındaki ilişki normalleştirilmiş olur.

(Aydın-Düzgit, 2011, s. 56; Aydın-Düzgit, 2014, s. 359; Öğün, 2013, s. 45; Wodak, 2001, s. 73)

İkinci söylemsel strateji, özne ve nesnelere olumlu ya da olumsuz özelliklerin atfedildiği yükleme (predication)dir. Olumlu veya olumsuz etiketleme olarak da bilinen bu dilsel araç; entegrasyon, özgürlük gibi olumlu kelimeler veya ırkçılık gibi stigma kelimelerle anlamları örtülü şekilde yüklemeler. Bu stratejide “öz”e yüklenen ve “öteki”ye yüklenen anlamlar kendini gösterir.

Üçüncü bir söylemsel strateji olan usamlama/tartışma (argumentation) ise standart önermeler olarak kabul edilmiş belirli temaları kullanarak anlamların sorgulanmasının önüne geçmek için kullanılır. *Topos* adı verilen bu temalar topluma yapılan çağrılar, muğlak ifadeler veya üstü kapalı varsayımlardır. Ulus kimlik inşasında tarih ve kültürün, devletler için egemenliğin, devlet egemenliğinin devamlılığı için tehdit, güvenlik *topos*’larının ³⁷ kullanılması bunun örneğidir.

Dördüncü söylemsel strateji, derinlik kazandırma ve çerçeveleme (framing)dir. Söylemi gerçekleştirenin kendi bakış açısını gösteren bu stratejide kullanılan dilsel araçlar raporlama, tanımlama, öyküleme veya alıntılama. Kuvvetlendirme ve yumuşatma stratejileri ise Wodak’ın tanımladığı son söylemsel stratejidir. Bu strateji ile söylemdeki ifade ve cümlelerin anlamlarında değişiklik yapılarak, ifadelerin yoğunlukları belirlenir. (Wodak, 2001, s. 73; Öğün, 2013, s. 45-7)

(Fairclough, 2003, s. 220) Eşitlik zinciri ise örneğin AB ile Avrupa’yı birbirini yerine kullanma ile kavramsal açıdan eşitlik yaratmaktır. (Aydın-Düzgit, 2011, s. 55; Öğün, 2013, 45)

³⁷ Bir eylemin tehdit yaratma ihtimali varsa, bu eylemin gerçekleştirilmemesine dair öne çıkarılan konu-sonuç bağlantısı, tehdit *topos*’unun kullanımına örnektir. İnsancılık *topos*’u da, insancılığa aykırı eylemlerin gerçekleştirilmemesine dair sonuç oluşturmaktadır. (Wodak, 2001, 75)

Şekil 1 - Ruth Wodak'ın Söylemsel Stratejileri

Strategy	Objectives	Devices
Referential/nomination	Construction of in-groups and out-groups	• membership categorization • biological, naturalizing and depersonalizing metaphors and metonymies • synecdoches (pars pro toto, totum pro pars)
Predication	Labelling social actors more or less positively or negatively, deprecatorily or appreciatively	• stereotypical, evaluative attributions of negative or positive traits • implicit and explicit predicates
Argumentation	Justification of positive or negative attributions	• topoi used to justify political inclusion or exclusion, discrimination or preferential treatment
Perspectivation, framing or discourse representation	Expressing involvement Positioning speaker's point of view	• reporting, description, narration or quotation of (discriminatory) events and utterances
Intensification, mitigation	Modifying the epistemic status of a proposition	• intensifying or mitigating the illocutionary force of (discriminatory) utterances

Kaynak 1 - Wodak, R. (2001). *The Discourse-Historical Approach in R. Wodak ve M. Meyer, (Eds.), Methods of Critical Discourse Analysis. London: Thousand Oaks, s. 73*

Bu çalışmada norm girişimcilerin bireysel söylemlerinin değil, örneklemdeki tüm söylemlerinin eleştirel söylem analizi yapılmıştır. Söylemleri analiz edilen norm girişimciler BM eski Genel Sekreteri Kofi Annan, Rusya Dış İşleri Bakanı Sergey Lavrov ve Brezilya eski Dış İşleri Bakanı Antonio de Aguiar Patriota'dır. Bu norm girişimcilere söylem-tarihsel analiz yapılırken iki okuma yapılmıştır. İlk okumada, bu çalışmanın konusuna ve araştırma sorularına cevap verebilecek temalar, her bir norm girişimci için belirlenmiştir. Bu temalar Nvivo'da kod haline getirilmiştir. İkinci okumada norm girişimcilerin söylemlerinde ne sıklıkla kullanıldığı ve aynı söylemde bulunma stratejileri ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Bunların yanı sıra norm girişimcilerin sıklıkla kullandığı diğer temalar da tespit edilmiştir. Temaların metinlerarasılığının ortaya çıkarılması için birbirleri ile ilişkilerine dair şu sorular sorulmuştur:

- Egemenlik, Koruma Sorumluluğunun karşısında mı konumlandırılmıştır?
- Koruma Sorumluluğu BM Şartı'na girebilir mi?

Yazında ve uluslararası siyasette, Koruma Sorumluluğunun egemenlik ve BM Şartı'nın karşısında ve onları çiğneyici nitelikte olduğu tartışmaları bulunmaktadır. Bu tartışmaların normun evrimine etkisinin ve bunların Koruma Sorumluluğu ile ilişkisinin söylemlerindeki yansımalarının ortaya konması için bu iki soru sorulmuştur.

Norm girişimcilerin atıf yaptıkları ağırlıklı temalar her bir norm girişimci için birlikte değerlendirilmiş ve üçünün de sorulara verdiği söylemlerarası cevapların sonunda

bu norm girişimcilerin hangi norm girişimci tipi olduğu ortaya çıkarılmıştır. Bunun sonucunda norm girişimcilerin söylemlerinin Koruma Sorumluluğuna dair kimlikleri belirlenmiş olup Koruma Sorumluluğuna etkisi gösterilebilmiştir.

Norm girişimcilerin söylemlerinin analiz edildiği analitik çerçeve olan ihtilaflı norm dolaşımının tüm boyutları, bir sonraki bölümde anlatılmaktadır.

3. Koruma Sorumluluğunun İhtilaflı Norm Dolaşımı

Yumurtaları kırmadan, omleti yapamazsınız.

François-Athanase Charette de La Contrie

Koruma Sorumluluğu, 2001 yılında ICISS raporuyla ortaya çıkan ve 2005 BM Dünya Zirvesi ile BM Genel Kurulu'nda kabul edilen gelişmekte olan bir normdur. Koruma Sorumluluğu, uluslararası ilişkiler yazınında ve uluslararası arenada kavram, doktrin, oluşmakta olan norm ve norm gibi farklı şekillerde ifade edilir. Koruma Sorumluluğunu norm olarak ele alan bu çalışmada, normun evrim süreci ihtilaflı norm dolaşımı ile normun kaynakları, bağlamı ve girişicilerinin ihtilafları ile birlikte takip edilir.

Çalışmanın bu bölümünde Koruma Sorumluluğunun nasıl ortaya çıktığı, hangi kaynaklardan ve bağlamlarda ortaya çıktığı ve bu süreç boyunca karşılaştığı tepkilerden nasıl etkilendiği soruları sorulmuştur. Koruma Sorumluluğunun ortaya çıkma sürecini anlatırken bu bölümde öncelikle Koruma Sorumluluğunun kendisi tanıtılmıştır. Kofi Annan'ın 1999'da BM Genel Kurulu'nda yaptığı çağrı sonrası ortaya çıkmasının arka planındaki 1990lı yıllardaki insani müdahale/sizlik örneklerinden bahsedildikten sonra Koruma Sorumluluğu Raporu ile ortaya çıkması ve geçirdiği aşamalar incelenerek, son olarak Koruma Sorumluluğunun uluslararası yazında ve politikada nasıl kabul edildiği ortaya konmuştur.

Koruma Sorumluluğunun tanıtılmasının ardından Koruma Sorumluluğunun ihtilaflı kaynakları ve bağlamları birlikte ortaya konarak; asıl ihtilaflın gerçekleştiği norm girişimcilerin söylemleri incelenmiştir. Koruma Sorumluluğun norm girişimcilerinden, seçilen üç tip Batılı olmayan norm girişimcinin söylemleri analiz edilerek ihtilaflın normu etkileme kapasitesi ölçülmüştür.

3.1. Koruma Sorumluluğunun Ortaya Çıkışı ve Gelişimi

Soğuk Savaş'ın bittiği ve iki kutuplu dünyanın yerini alacak yeni düzenin belirlendiği 20. yüzyılın son on yılı, daha 1990lı yıllar bitmeden Raimo Väyrynen tarafından 1996'da "insani aciliyetler çağı" olarak tanımlanmıştır. Väyrynen, insani buhranlara karşı bir kolektif hafıza yaratmak ve uluslararası toplumu tetikte tutmak için Bosna, Ruanda ve Somali'nin unutulmaması gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca erken uyarı ve önleme mekanizmaları gelişmediği ve bu insani dramların kolektif hafızalardan

solduğu durumda; yeni soykırımların kaçınılmaz olduğunun da altını çizmiştir. (Väyrynen, 1996, s. 46) Väyrynen'in unutulmaması gerektiğinin altını çizdiği bu insanlığın vicdanını şok eden örnekler, uluslararası toplumun hafızasında yerini almıştır. Ancak onun da öngördüğü gibi benzerleri gelmeye devam etmiş ve uluslararası toplumun tepkisine dair tartışmalar da alevlenmiştir. Uluslararası toplumun eyleme geçmesine dair tartışma yaratan, yapılan ve yapılmadığı için insanlığın vicdanını şok ederek Koruma Sorumluluğunun oluşumuna zemin hazırlayan sürecin de anlatılması bu yüzden önemlidir.

3.1.1. Koruma Sorumluluğuna Giden Süreç

20. yüzyılın son on yılının sahne olduğu katliamlar, insanların ve insan haklarının korunamadığını göstermiştir. Aynı zamanda insanların zulüm görmesinin engellenmesi gerektiğini bir kez daha ve daha güçlü bir şekilde ortaya koymuştur. Bu katliamlar devlet egemenliğinin kalkan olarak kullanılması ve uluslararası toplumdaki aktörlerin birlik olamaması nedeniyle engellenemez hale gelince, uluslararası sistem bir insanlık dramları silsilesi görmeye başlamıştır. İnsanların maruz kaldığı iç savaş, soykırım, katliam ve sürgün edilmenin önüne geçmek için oluşturulan Koruma Sorumluluğuna giden sürecin anlaşılması da bu nedenle önemlidir. Bu kısımda bu nedenle 1990lı yıllardaki örneklerden Somali, Ruanda, Bosna, ve Kosova ele alınmıştır.

i. Somali

Afrika Boynuzu'nda bulunan Somali, 1969'dan beri yönetimde olan devlet başkanı Mohammed Siyad Barre'nin düşüşü ile 1991'de bir iç savaşa sürüklenmiştir. Ülkedeki klanların savaşı tarım alanlarına zarar vermiş ve kıtlığa neden olmuştur. Kıtlık nedeniyle açlık artmış ve çevre ülkelere göç başlamıştır. Bu sırada gönderilen dış yardımların ise halka ulaşmadığı saptanmıştır. Bunun üzerine 1992'de BM önce ateşkes çağrısı yapmış, daha sonra da ateşkesin ve insani yardımların ulaştırılmasının denetlenmesi için BM Somali Operasyonları (UNOSOM)'nı görevlendirmiştir. Ancak gözlemci ve barış koruma misyonları yetersiz kalmıştır. Bu nedenle BMGK, m. 39 uyarınca ABD öncülüğünde Barışı Yeniden Sağlama Misyonu (Operation Restore Hope) kapsamında UNOSOM ve Birleşik Görev Gücü (UNITAF)'nü yetkilendirmiştir. (S/RES/794) Mart 1993'te yenilenen ve görevleri genişletilerek ulus-inşası da dahil edilen UNOSOM II adını alan misyon, 21.000'den 28.000'e çıkan askeri ve 2.800 sivil

personelle, o zamana kadarki BM tarihindeki en büyük barış koruma gücü³⁸ olmuştur. (S/RES/814) UNOSOM II'nin kurulması aynı zamanda, BM Şartı'nın 7. bölümü uyarınca ilk güç kullanma³⁹ yetkilendirmesi olmuştur. (Yakut, 2021, s. 162-163; Thakur, 1994, s. 395-396)

BM misyonunun genel hedefi çatışmaları durdurmak ve halkın zarar görmesini engellemek olarak belirlenmiştir. Ancak bu sırada Amerikan askerlerinin hedefi farklılaşmış ve onlar iç savaşın sona ermesi için General Aidid'in yakalanması operasyonlarına başlamıştır. 3 Ekim 1993'te bu operasyonlardan biri, iki Amerikan helikopterin düşürülmesi ve 18 Amerikan askerinin ölmesi ile sonuçlanmıştır. ABD'nin BM'den ayrı düzenlediği operasyondaki⁴⁰ kayıplar, uluslararası kamuoyunda da büyük yankı uyandırmış olsa da, özellikle ABD kamuoyunu harekete geçirmiştir. Bunun sonucunda ABD, askerlerini hızla Somali'den çekmiştir. Kendi askerlerinin de benzer tehdit altında olduğunu düşünen misyondaki diğer devletler de tahliye başlayınca Somali, kendi kaderine bırakılmıştır. (Thakur, 1994, s. 395; Annan, 2013, s. 45; Yakut, 2021, s. 163)

ii. Ruanda

1994'te Ruanda'nın Hutu devlet başkanı Habriyamana'nın, başkent Kigali'ye dönüş uçağının vurulması ile Ruanda'nın en karanlık 100 günü başlamıştır. Bir anda organize olan Hutu polis ve askerler; öncelikle muhalif olanlardan başlamak üzere Tutsilerin hedef olduğu bir katliam başlatmıştır. Başlangıçta Hutu askerleri, polisleri ve Interahamwe milisleri, Tutsileri kimlik kartlarına bakarak ayırt ederek öldürmüşlerdir. Daha sonra sivil Hutuların da katliama destek vermeye başlamasıyla, katliamı hızlandıracak bir yönetime geçmişlerdir. Kimlik kontrolünden vazgeçen Hutular, yalnızca

³⁸ 31 Mayıs 2022 itibarıyla en büyük barış koruma gücü, 15.299 personel ile BM Güney Sudan Misyonu (UNMISS)'dur. (UN Peacekeeping).

³⁹ Bu karar, ABD yönetimi ve medyası tarafından ABD ile BM'nin ayrılması olarak nitelendirilmiştir. Bunun nedeni, BM'nin insani misyon veya insani koruma amaçlı müdahalenin ötesine geçerek "ulus-inşası"na yönelik karar almış olmasıdır. (Haas, 1994; Clarke ve Herbst, 1996, s. 72)

⁴⁰ Bu operasyon, bir BM operasyonu değildir. Mayıs 1993'te resmi komutayı BM vermiş olmasına rağmen, Amerikan birlikleri Washington'dan aldıkları emirler doğrultusunda Aidid'i aramaya devam etmiştir. Bu nedenle ABD'nin BM'yi "terk ettiği" de ifade edilmiştir. (Clarke ve Herbst, 1996, s. 73) Kofi Annan, bu operasyonun BM Genel Sekreteri Boutros-Ghali'nin bilgisi dâhilinde olduğunu, fakat BM operasyonlarından sorumlu BM Barış Koruma Operasyonları Dairesi (UN Department for Peace Keeping Operations / DPKO)'nin ancak helikopterler düşürülünce haberdar olduğunu savunmuştur. (Annan, 2013, s. 45-46)

kendilerini Tutsilerden ayıran fiziksel özelliklere göre gördükleri Tutsileri öldürerek kıyım sürecine devam etmiştir. Tutsiler kiliselere, hastanelere ve BM bayrağı olan yerlere saklanmalarına rağmen; kadın-erkek-çocuk fark etmeksizin her yerde hedef haline gelmişlerdir. Öte yandan Hutular, yalnızca Tutsileri değil, onlara yardım etmeye çalışan Hutuları da öldürmeye başlamıştır. Ruanda’da bir anda başlayan soykırımda, yaklaşık 100 gün içinde 800.000 Tutsi öldürülmüş, işkence görmüş ya da toplu mezarlarda ölüme terk edilmiştir. (Wheeler, 2003, s. 213-215; Holzgreffe, 2003, s. 15-17; Dowden, 1994; Melvern, 2000, s. 1-5; 125-128)

Soykırım sırasında uluslararası toplumun tutumu, “insani” müdahalelerin tartışılır hale gelmesine neden olmuştur. Henüz soykırım başlamadan, hatta 6 Nisan’da uçağın düşürülmesinden önce, Ocak 1994’te BM Ruanda Yardım Misyonu (UNAMIR) Kuvvet Komutanı Romeo Dallaire, BM Barış Koruma Operasyonları Dairesi’ne⁴¹ bir mesaj göndermiştir. Bu mesajda Daire’ye, Tutsilere karşı bir soykırım planlandığı istihbaratı iletilmiş ve BM’nin de hazırlanması gerektiği belirtilmiştir. Ancak Aruşha Barışı’nın ve toplumsal kalkınmanın başarılı olduğuna dair başka raporların olması ve Somali’deki başarısızlık sonrası uluslararası toplumun çok temkinli davranması, Misyon’un hazırlanmasına ve hatta komutan Dallaire’in plan tekliflerinin değerlendirilmesine engel olmuştur. O tarihte BM Barış Koruma Operasyonlarından Sorumlu Genel Sekreter Yardımcısı olan Kofi Annan, Somali’de yaşananların gerek BMGK üyelerinin gerek Daire’nin harekete geçme konusunda tereddüt yaşamasına neden olduğunu ifade etmiştir. Buna ek olarak Annan, Hutu yetkililerinin Somali’deki uluslararası birliklerin öldürülmelerini örnek göstererek Belçikalı askerleri öldürebileceklerini ima etmesinin de uluslararası toplumu kaçırmak için planlar olarak algılandığını anlatmıştır. (Annan, 2013, s. 53-57, Barnett, 1997, s. 561)

Komutan Dallaire’in mesajı sonrası barış koruma misyonunun önleyici insani müdahale misyonuna dönüştürülmesinin soykırımı başlamadan durdurabilme ihtimali değerlendirildiğinde; bunun BMGK’da öncelikle Ruanda devletinin egemenliği gerekçesi ile reddedileceği düşünülebilir. Ayrıca kimin en büyük yükü üstlenerek müdahaleye kaynak sağlayacağını da sorun olacağı değerlendirmeler arasındadır. Öte yandan

⁴¹ BM Barış Koruma Operasyonları Dairesi, 2019 itibarıyla BM Barış Operasyonları Dairesi (Department of Peace Operations/DPO) adını almıştır. (A/RES/72/262 C)

Somali’de Amerikan askerlerinin öldürülmesi, bundan sonraki misyonlara katılacak devletler için bir korku unsuru olduğu bilinmektedir. Bu da, çok ciddi bir katliamın yaşandığı Ruanda için uluslararası toplumun gerekli tedbirleri alma ve tepki verme kararının önündeki en büyük engel olmuştur. (Wheeler, 2003, s. 216-220; Annan, 2013, s. 53-57, Barnett, 1997, s. 561; Widmaier ve Glanville, 2015, s. 373) Ruanda’da soykırımı engellemek için o tarihte bir siyasi iradenin oluşmaması ile uluslararası toplum ve BMGK, kayıtsız kalmıştır.

iii. Bosna-Hersek

Yugoslavya’nın dağılma sürecinin başlaması ve 1991’de Slovenya ile Hırvatistan’ın bağımsızlığını ilan etmesi, Sırp milliyetçiliğinin canlanması için önemli dönüm noktalarından biri olmuştur. Bağımsızlıklardan cesaret alan Bosna-Hersek, 1992’de bağımsızlık için referandum düzenlenmiştir. Referandum Bosnalı Sırplar tarafından boykot edilmiş ve bağımsızlık lehine sonuçlanmıştır. Sırp, Hırvat ve Boşnakların yaşadığı Bosna-Hersek’in bağımsızlığının AB ülkeleri tarafından tanınmaya başlaması ile ise bölgedeki gerilim tırmanmıştır. Bölgede bulunan BM Koruma Gücü (UNPROFOR)’nün gözetiminde çekilmeye başlayan Yugoslav Ulusal Ordusu (JNA), Bosna-Hersek’teki Sırplar ile birlikte, Müslüman Boşnaklara saldırılar başlatmıştır. (Annan, 2013, 64-71; Belloni 2009, s. 358) Bosnalı Sırlara destek olan ordunun yanı sıra Sırp milislerin de katıldığı savaş, etnik temizlik boyutuna ulaşma sinyalleri vermeye başlayınca, uluslararası toplum BM’ye çağrı yapmaya başlamıştır. Avrupa’nın yanı sıra başında ve II. Dünya Savaşı’nın karanlık hatıralarını canlandıran savaşın şiddetlenmesine üzerine müdahale talepleri artmıştır. Ancak ne BM Genel Sekreteri Boutros-Ghali ne de BMGK tepki verme konusunda acele etmemiştir.

Bu sırada Sırplar, Bosnalı kadınlara tecavüzü sistematikleştirerek bir savaş aracı haline getirmeye başlamıştır. Koruma Gücü, Sırpların daha fazla ilerlemesini engellemek ve sivillerin korunmasını sağlamak için öncelikle Saray Bosna Havaalanı’nı kontrol altına almıştır. Koruma Gücü’nün yetkileri insani yardımların da kontrolünü sağlayacak ama geleneksel barış koruma yetkilerinden daha fazlası yönünde olmayacak şekilde artırılmıştır. Diğer bir deyişle yetkiler, aktif güç kullanma içermemiştir. Hafif silahlara sahip, tarafların rızasına dayalı ve stratejik güçleri olmayan Koruma Gücü ile BM ve

uluslararası toplum, bazılarına göre Bosnalıları da kaderine terk etmiştir. (Power, 1999, s. 45-46; Yakut, 2017, s. 167-168; Annan, 2013, 64-71)

1993'te Saray Bosna'da kuşatılmış Bosnalı Müslümanlara her gün yapılan bombardıman sonrasında BMGK, Saraybosna, Gorozde, Bihaz, Tuzla, Zepce ve Srebrenitsa'yı "güvenli bölge" ilan etmiştir. Bu sırada çözüm için önerilen Vance-Owen Planı'nı Sırp, Owen-Stoltenberg Planı'nı da Bosnalı Müslümanlar reddetmiştir. Şiddetin artarak devam etmesi üzerine alınan BMGK kararında Koruma Gücü'nün caydırıcılık amacına vurgu yapılmış ve "geçici" olan güvenli bölgelerin korunması için 32.000 ek birlik konuşlandırılmıştır. Saray Bosna kuşatmasını sonlandırmak için NATO'nun havadan saldırılarından sonra, 1995'te hala devam eden saldırılar şiddetlenmiş ve hatta Sırp milisler, Koruma Gücü askerlerini kaçırmaya başlamıştır. (Yakut, 2017, s. 167-168; Annan, 2013, 69-71)

BM Genel Sekreteri Boutros-Ghali, 1995'te BMGK'ya sunduğu raporunda, "*üç yıldan fazla süredir, BM Koruma Gücü, hala korunacak bir barışı olmayan bir savaş bölgesinde bulunmaktadır*" ifadesiyle, Koruma Gücü'nün işlevsizliğini⁴² vurgulamıştır. (S/1995/444, 1995, s. 19) Ancak BMGK'nın tepki verecek siyasi iradede ve bağlılıktan yoksunluğu devam etmiştir. Dayton görüşmelerinde Saray Bosna'nın BM kontrolüne bırakılmasını kabul etmeyen Sırp, şehirde bir pazaryerine bombalı saldırı düzenleyerek insanları katletmiştir. ABD'nin saldırıya tepki olarak gönderdiği notaya Sırp, Goradze'ye saldırmıştır ve daha sonra 1994'te NATO müdahalesi başlamıştır. Müdahaleye rağmen Sırp'ların burayı ele geçirmesi, NATO'nun hava saldırılarına "*kağıt üzerinde kaplan*" denmesine neden olmuştur. Diğer yandan ise ateşkes planları önerilmeye ve reddedilmeye devam etmiştir. Sırp 12-16 Temmuz arasında, tüm dünya izlerken, BMGK'nın güvenli bölge ilan ettiği Srebrenitsa'da 7.000 Bosnalıyı katletmiş ve daha sonra Ağustos'ta, Saraybosna'da bir pazar alanına saldırarak sivilleri öldürmüştür. Bu savaşta sivillerin ölmesi, askeri muharebenin istenmeyen bir sonucu olarak değil, aksine direk hedef olmaları nedeniyle yaşanmıştır. Sivillerin öldürülmesi, yerlerinden edilmesi ve katliamlar, burada yaşananların etnik temizlik olarak adlandırılmasına neden

⁴² Boutros-Ghali, 1992'de Bosna'da, neden Bosnalılara yardım edilmediğine dair bir soruya cevap verirken, "*Sizden daha fazla sorun yaşayan 10 yer sayabilirim*" diyerek, Bosna Hersek'teki insani durumu küçük görmesiyle eleştirilmiştir. (Maas, 1996, s. 181)

olmuştur. (Kaldor, 1999, s. 58; Wheeler, 2003, s. 250) Bir yandan da Sırlar, Hollandalı askerleri rehin alarak Hollanda ve müttefiklerine karşı koz elde etmeye çalışmıştır. (Bellou, 2007, s. 391; Yakut, 2017, s. 167) Katliamın durdurulamaması üzerine Ağustos'ta NATO güçleri, Sırp askeri hedeflerine hava saldırısını başlatmış ve Aralık 1995'te Dayton Barışı ile Bosna'daki iç savaş sona ermiştir. (Wheeler, 2003, s. 252; Annan, 2013, 69-71; Günal, 2014, s. 130) Bosna'da yaşanan iç savaş, etnik temizlik olarak uluslararası hafızada yerini almış ve uluslararası toplumun gözünün önünde olup engellemediği bir trajedi olmuştur.

iv. Kosova

Josep Broz Tito'nun ölümünün ardından Yugoslavya'da milliyetçilik yükselişe geçmiştir. Dağılma sürecinin de başlamasıyla yaşanan bağımsızlık kararları ve buna bağlı savaşlar, Yugoslavya'nın kaderini bir nevi etnik milliyetçilerin eline bırakmıştır. Hırvatistan ve Slovenya'nın bağımsızlığı, katliama dönüşen Bosna-Hersek'in bağımsızlık süreci ve Sırlara neredeyse dayatılan Dayton Barışı, Sırp milliyetçiliğini arttırmış ve aslında Kosova için de devam etmesine neden olmuştur. 1389 Kosova Meydan Muharebesi⁴³ üzerinden Kosova'yı "Sırp milletinin beşiği" kabul eden milliyetçiler, Slobodan Miloseviç'in Sırp Komünist Partisi lideri olmasıyla siyasi desteğine kavuşmuştur. (Bideleux ve Jeffries, 2007, s. 513) Miloseviç, Kosova'nın Sırp toprağı olduğunu savunmuş ve Sırlara haklarına sahip çıkarak buradan ayrılmama çağrısı yapmıştır. Bu çağrısı Kosova'nın Yugoslavya'daki özerk statüsünü değiştirme süreci takip etmiştir. 1990'da Kosova Eyalet Meclisi feshedilmiş, ardından özerklik tamamen kaldırılmıştır. Bunu ise Kosova'daki yönetimin gizlice toplanarak Kosova Cumhuriyeti Anayasası'nı kabul etmesi ve 1991'de Kosova Cumhuriyeti'ni ilan etmesi takip etmiştir. Dayton Barışı Kosovalı Arnavutların beklediği şekilde sonuçlanmayınca, Kosova'da devam eden pasif direniş de silahlanmış. 1995'te Kosovalı milisler ile Sırlar arasında çatışmalar başlamıştır. Kosova Kurtuluş Ordusu (KKO/UÇK) ile Sırp milisler arasında devam eden çatışmalar, 1998'de JNA'nın tanklarla Kosova'ya girmesi ile savaşa dönüşmüştür. (Ramet, 2002, s. 317; Bideleux ve Jeffries, 2007, s. 532-4)

⁴³ Türklere/Osmanlılara karşı kaybedilen Kosova Meydan Muharebesi, Sırp Ortodoks Kilisesi'nin mitleştirilmiş ve Kosova, bir nevi "Vaadedilen Topraklar" haline gelmiştir. Kosova Meydan Muharebesine ve Sırp milliyetçiliğine dair ayrıntılı bilgi için: Malcolm, 1994; Bidelaux ve Jeffries, 2007; Judah, 2008.

Savaş sırasında Kosovalı milisler ile Sırp güçleri arasında sürekli el değiştiren topraklarda yaşayan halk, yerlerinden edilerek göçe zorlanmış ve Sırp tarafından bu topraklara dönmeleri için politikalara maruz kalmışlardır. Çatışmaları durdurmak için baskı yapan Temas Grubu,⁴⁴ Sırp heyeti ile Kosovalı Arnavutların uzlaşması için iki tarafı bir araya getirmiştir. Ancak Arnavutların Sırp'ların özerklik teklifini reddetmesi nedeniyle çözüm bulunamamıştır. Bu sırada Sırp güçlerinin etnik temizliğe başlamış olması ve Arnavutları göçe zorlaması nedeniyle, sivillerin can kaybı artmıştır. Uluslararası toplum, Bosna'ya benzer bir durum yaşamaktan endişe duyarak savaşı durdurmak için yaptırımlara başvurmuştur. Rusya da dâhil olmak üzere BMGK üyeleri ve ayrıca NATO da uyarılarda bulunmuştur. (Ramet, 2002, s. 319) BMGK'nın kararlarında(S/RES/1203) her iki tarafın da çatışmayı sona erdirmesi çağrılarının dinlemeyen Miloseviç'in Kosova'da yaşananları inkâr etmesi, çözümsüzlüğün devamına neden olmuştur. Çatışmanın şiddeti ve sivil can kayıplarının sayısı artarken; köylerde yapılan katliamlar da daha sert yaptırımlar getirmiştir. (Annan, 2013, s. 92-93) Rambouillet Görüşmeleri'nde Richard Holbrooke Miloseviç'i çatışmaları durdurmaya ikna etmeye çalışmış ancak Miloseviç NATO'nun, BMGK kararı olmadan da müdahale edeceğini bilmesine rağmen, ikna edilememiştir. (Judah, 2000, s. 227; Wheeler, 2003, s. 266) Böylece 24 Mart 1999'da, tüm yolların denendiği düşüncesiyle NATO'nun hava bombardımanı başlamıştır. (Judah, 2008, s. 87)

Bu müdahale için BMGK kararının, başta Miloseviç'in müttefiki kabul edilen Rusya'nın vetosu nedeniyle alınamayacağını savunanlar, Bosna'daki gibi bir katliam daha yaşamamak için NATO'nun müdahalesinin yerinde olduğunu belirtmiştir. Rusya, Beyaz Rusya ve Hindistan, NATO'nun BMGK kararı olmadan güç kullanmasını kınama talep etmişse de, bu talep kabul edilmemiştir. (SC/6659) Öte yandan müdahale, BMGK kararına dayanmaması dışında da eleştirilmiştir. Müdahalede yalnızca hava bombardımanı yapılması sivillere zarar vermiş ve bu da, Miloseviç'i durdurmak yerine daha fazla ateşlemiştir.⁴⁵ Öte yandan Çin, NATO'nun bombardımanında Belgrad'daki

⁴⁴ Temas Grubu (Contact Group), ABD, Rusya, Fransa, Almanya, İtalya ve İngiltere temsilcilerinden oluşmuştur.

⁴⁵ Ken Booth, NATO'nun varlığının yarattığı savaş ortamının ve hava bombardımanın oluşturduğu çevrenin, saklanan Arnavutların Sırp tarafından daha kolay tespit edilmesine yol açtığını, hatta etnik temizlik yapan Sırp için bir kılıf yarattığını belirtmiştir. (Booth, 2000, s. 7)

Büyükkelçiliğinin vurulmasını kasıtlı olmakla suçlamış ve krizin boyutu değişmiştir. Sonunda Haziranda, 78 gün süren bombardımanı sona erdiren BMGK kararı alınmış, Kosova Gücü (KFOR) adını alan NATO güçlerine sivil UN Misyonu eklenmiştir. (S/RES/1244; Annan, 2013, s. 97-100)

Bu örneklerde Somali’de yetkilendirilen insani yardım misyonu çekilerek Somalileri kaderine terk etmiş, benzer bir kaybın yaşanmaması için ne önleme ne de müdahale tepkisi verilen Ruanda’da soykırımın önüne geçilmemiş, Bosna’da var olan BM misyonunun gözü önünde katliam gerçekleşmiş, bunlardan ders alınarak Kosova için yapılan müdahale ise tartışma yaratmıştır. Kosova’daki müdahale için insani müdahalenin hukukiliğinin tartışılması ve devlet egemenliğine karşı yapıldığı iddiası, BM Genel Sekreteri Kofi Annan’ın 1999’da BM Genel Kurulu’na seslenirken “*insan olarak varoluşumuzun tüm ilkelerini yok sayan ağır ve sistematik insan hakları ihallerine karşı ne yapmalıyız?*” sorusunu sormasına neden olmuştur. (Annan, 1999b) Daha önce de Fransa tarafından 1945’te BM Şartı’nın yazımı sırasında “*temel özgürlüklerin ve insan haklarının açık ihlali, barışı tehlikeye atabilecek bir tehdit*” oluşturduğu durumlarda BMGK onayı olmaksızın müdahale edilebilmesi için bir düzenleme önerilmiştir. Ancak BM Şartı m. 2/4 kullanılarak bunun önü kapatılmıştır. Öte yandan örneklerin yarattığı pişmanlık, uluslararası toplumun gözleri önünde cereyan etmesi ve kayıtsız kalmanın kabul edilemez olması nedeniyle, artık devlet egemenliğinin bu ihlallere kalkan olamayacağı Annan tarafından yüksek sesle söylenmiştir. Annan’ın uluslararası topluma yaptığı, bu ikilemi çözmeye ve insanlığın kurtarılmasına dair bir formül aranması çağrısı, karşılığını ise Koruma Sorumluluğu Raporu ile bulmuştur. (12 UNCIO, Commission II, Committee 2, Doc. 207, III/2/A/3, 10 May 1945, 179 ve 191’den akt. Franck, 2013, s. 207; Reçber, 2016, s. 34-35)

2000 yılının başında Kanada Dış İşleri Bakanlığı’ndan Don Hubert, Heidi Hulan ve Jill Sinclair “İnsani Müdahale Uluslararası Komisyonu” (International Commission on Humanitarian Intervention) kurulması için çalışmalara başlamıştır. Ancak Komisyon’un Annan tarafından desteklenmesi için ismindeki hâlihazırda yeterince tartışmalı “insani müdahale” teriminin değiştirilmesi gerekmiştir. Böylece Eylül 2000’de Kanada Dış İşleri Bakanı Lloyd Axworthy’nin girişimiyle Devlet Egemenliği ve Müdahale Uluslararası Komisyonu (ICISS) kurulmuştur. Axworthy, komisyonun “*Ruanda ve Srebrenitsa’da*

yaşananlar karşısında uluslararası toplumun kayıtsız veya tepkisizliğinin artık bir seçenek olmamasını sağlamak için, Genel Sekreter'in çağrısına cevap olarak" kurulduğunu ilan etmiştir. (Gionet, 2010; Bayıllıoğlu, 2016, s. 50; Bellamy, 2008, s. 620)

ICISS, büyük insan hakları ihlalleri ve insanlık suçlarının yaşandığı durumların engellenmesi veya durdurulması için devlet egemenliğinin kalkan olarak kullanılmadığı bir çözüm bulma amacıyla hareket etmiştir. 1980lerde Brundtland Komisyonu'nun çevrenin korunmasına yaptığı katkıdan esinlenen ICISS, bulduğu çözümü 2001 yılındaki 56. BM Genel Kurulu'na sunmak üzere çalışmalara başlamıştır. (ICISS, 2001a, s. 81; Chesterman, 2002) Sonunda Aralık 2001'de ICISS, Koruma Sorumluluğu Raporu'nu yayımlayamış ve Genel Sekreter Annan'a sunmuştur. Koruma Sorumluluğu da bu şekilde ortaya çıkmıştır.

3.1.2. Koruma Sorumluluğunun Ortaya Çıkışı: Koruma Sorumluluğu Raporu

Komisyonun adında insani müdahalenin geçmemesi gibi, ortaya çıkardığı kavram da insani müdahale ile eş değer tutulmayacak adlandırmaya ihtiyaç duymuştur. Bu adlandırma da, insanlığı korumanın bir sorumluluk olmasından hareket etmiştir. Böylece Komisyon'un, bu raporu oluştururken sahip olduğu ilk amaç da ortaya konmuştur: "insani müdahale" dilini "Koruma Sorumluluğu" ile değiştirerek varolan normatif yapıyı değiştirmek. Komisyon ayrıca Koruma Sorumluluğunun ulusal ve küresel seviyelerde kimde olduğunu belirlemeyi amaçlamıştır. Komisyon bu sorumluluğu ulusal seviyede devlete, küresel seviyede ise BMGK'ya vermiştir. Üçüncü olarak ise Komisyon gerektiği takdirde, müdahalenin nasıl yapılması gerektiğinin kurallarını da belirlemeyi amaçlamıştır. (Thakur, 2002, s. 325)

ICISS'in Koruma Sorumluluğu Raporu, insanları koruma sorumluluğunun, öncelikle insanların içinde yaşadığı devlete ait olduğunu belirleyerek başlamıştır. Devletin sınırları içindeki insanların zulüm veya zarar görmesine engel olmadığı veya olamadığı, diğer bir deyişle bu sorumluluğunu yerine getir(e)mediği durumlarda, müdahale etmeme ilkesi, uluslararası Koruma Sorumluluğunun önünde duramaz hale gelir. Bu Koruma Sorumluluğu, önleme, tepki ve yeniden inşa olmak üzere 3 özel sorumluluktan oluşur. Raporda ayrıca "önleme", Koruma Sorumluluğunda önemli bir boyut olarak ifade edilir. (ICISS, 2001a, XI)

Komisyonun amacı Koruma Sorumluluğunun insani müdahaleden farklı bir normatif yapı oluşturmaktır. Ancak bu kapsamda hala askeri müdahale yapılması gerekebileceği için raporda askeri müdahalenin temel şartları da belirlenmiş ve açıklanmıştır. Raporun geneline bakıldığında toplam 85 sayfanın yirmi beşinde önleme ve yeniden inşa anlatılırken, otuz ikisi müdahaleyi anlatılmıştır. (ICISS, 2001; Bellamy, 2008, s. 621) Böylece önleme ve tepki sorumluluğunun bir parçası olmakla birlikte, son çare olarak başvurulabilecek askeri müdahale durumunda yapılması ve kaçınılması gereken kurallar belirlenmiştir. Bu kuralları Komisyon dört grupta toplamıştır: baraj kriteri olan haklı sebep, doğru otorite, önlem ilkeleri/tedbir kriterleri ve operasyonel ilkeler. (ICISS, 2001a, XII, XIII) Koruma Sorumluluğu raporunda tanımlanan kriterler, bu çalışmada Koruma Sorumluluğunun ihtilaflı kaynakları bölümünde açıklanacak olan Haklı Savaş kriterlerine dayanmakla birlikte; raporda Haklı Savaş'taki savaş açma hakkı ile savaşın adil idaresinden farklı şekilde başlıklandırılmıştır.

i. Önleme Sorumluluğu

Önleme sorumluluğu, BM Şartı'nda BMGK'ya verilen uluslararası barış ve güvenliğin sağlanmasından farklı ve daha ayrıntılıdır. BM Şartı'nın temel amacı insanlığın savaştan korunması ve çatışmaların önlenmesidir. Ancak bu amaç doğrultusunda yetkinin BMGK'da bulunması ve ayrıca güç kullanmanın yasaklanmış olmasının, barış ve güvenliğin sağlanmasını zorlaştırdığı ya da yavaşlattığı da söylenebilir. BMGK'nın ve hatta BM'nin reformunun gündeme gelme nedenleri de; Somali ve Ruanda gibi örneklerde uluslararası güvenlik ve barışın korunamaması, BMGK'nın kararları zamanında alamaması ya da hiç alamaması ve BMGK üyeliğinin 1945 koşullarındaki gibi kaldığı ile çağdaş dünyadaki aktörlerin temsiliyetinin olmamasıdır. (Thakur, 2005, s. 288) Koruma Sorumluluğunun bir parçası olan önleme sorumluluğu yalnızca BMGK'ya değil, hukuki dayanağı BM Şartı olmakla birlikte öncelikle devletlere aittir. (ICISS, 2011a, s. 19; Yakut, 2017, s. 35) Ancak önleme sorumluluğu yalnızca devletlerin omuzlarında değildir çünkü önlemenin başarısız olması durumunda, sorun yerel bile olsa uluslararası hale gelebilir. Bu nedenle uluslararası toplumun da, devletin önleme sorumluluğuna destek olması gereklidir. Önleme sorumluluğu kapsamında devlet; sürdürülebilir kalkınma, potansiyel çatışmaların temel sebeplerine ulaşma, insan haklarına saygı, hukukun üstünlüğü, iyi yönetim ve güçlü

kurumsallaşmayı sağlama kapasitelerinde, ihtiyaç duyduğunda uluslararası toplumdan destek almalıdır. Rapora göre BM Genel Kurulu ve Güvenlik Konseyi çatışma önlemede hayati role sahiptir. Ayrıca erken uyarı ile temel sebepleri ortaya çıkarmanın önemi ise yadsınamaz. Uluslararası toplumun, içyapısını bilmediği çatışmaları engelleyebilmesi için, çatışmanın temel sebeplerine yönelik stratejiler ortaya koyması gerekir. Bunun için de çatışmanın kökenine dair bilgi sahibi olmalıdır. Üstelik bölgedeki dinamik yapının gözlenmesi ve çatışmaya neden olabilecek işaretlerin raporlanması gereklidir. Raporda özellikle üstünde durulan sebepler ise yoksulluk ve ekonomik adaletsizliktir. Bunların çözümü için ise uluslararası toplumun destek vermesi şarttır. Raporun çatışmaların siyasi, ekonomik, yasal ve askeri nedenlerinin olduğunun tespiti, devlet ve uluslararası toplum için bir “önleme araç kiti” sunması ile birlikte her bir sebep için ayrı bir araç kullanmanın önemini gösterir. (ICISS, 2001a, s. 21-24; Evans, 2006, s. 709-10, 718-19; Bellamy, 2008, s. 624)

ii. Tepki Sorumluluğu

Önleme sorumluluğundaki araç kitlerinin başarılı olmaması durumunda çatışma başladığında, devletlerin ve uluslararası toplumun tepki verme sorumluluğu vardır. Öncelikle yaptırımlar ve askeri güç kullanma dışındaki zorlayıcı tedbirler ile çatışmanın/zulmün durmasına çalışılır. Sivil halka zarar vermeyecek şekilde düzenlenmesi gereken askeri, ekonomik ve siyasi/diplomatik tedbirlerin, önleme sorumluluğundaki tedbirlerden daha sert ve etkili olması beklenir. Yine de yeterli olmaması durumunda, kriterlere bağlanan ve yalnızca aşırı durumlarda kullanılması gereken askeri müdahaleye başvurulur. Güç kullanma ve başka bir devletin iç işlerine karışma BM Şartı’nda yasaklanmış olsa da, Hipokrat’ın ilk kuralı olan “önce, zarar verme” ilkesine bağlı kalınarak ve Koruma Sorumluluğu Raporunda belirtilen kurallar çerçevesinde, yaşanan zulüm ve çatışmanın durdurulması ve uluslararası barış ve güvenliğin sağlanması için güç kullanılabilir. (ICISS, 2001, s. 30-31)

Komisyonun müdahale için belirlediği 6 kriterden biri baraj kriteri, yani **haklı sebeptir**. Müdahalenin haklı sebepleri “*devletin kasıtlı eyleminin veya ihmalinin veya eyleme geçememesi ya da başarısız bir devlet durumunun ürünü olan, soykırım niyetiyle olsun veya olmasın, gerçekleşmiş veya gerçekleşmesi beklenen büyük ölçekli can kaybı*” ve “*öldürme, zorla sınır dışı etme, terör eylemleri veya tecavüz yoluyla gerçekleşmiş veya*

gerçekleşmesi beklenen büyük ölçekli ‘etnik temizlik’” olarak ifade edilir. (ICISS, 2001, s. 32) Bu kriterleri 1948 Soykırım Sözleşmesi’ne uygun belirleyen Komisyon, tecavüzü de, sistematik terör eylemi ve etnik temizlik kapsamına alarak, geniş bir tanım yapmıştır. Komisyon, büyük ölçeğin tanımlanmamasının kasıtlı olduğunu belirtmiştir. Ölçek olarak koyulacak herhangi bir alt sınırın her coğrafya veya çatışmaya uyarlanamayabilir olması ve ölçek dışında kalabilecek insanlar olması endişesiyle kriterler, bu şekilde belirlenmiştir. (ICISS, 2001, s. 33; Evans, 2006, s. 710)

Önlem ilkeleri olarak ifade edilen tedbir kriterleri ise doğru niyet (right intention), son çare (last resort), yüksek başarı şansı (reasonable prospects) ve orantılılık (proportional means)tır. **Doğru niyet** kriterine göre yapılan müdahalenin sebepleri haklı olsa da; müdahalecilerin motivasyonlarının da yalnızca insanlık dramını durdurmak olması gerekir. Sınırların değiştirilmesi, işgal, çatışan taraflardan birine yardım veya rejimi/yönetimi değiştirme amacıyla yapılan müdahalelerin sebepleri insani olsa da, niyetleri insanı değildir. Ancak müdahale eden aktörlerin gerçek niyetlerinin ne olduğunun anlaşılması her zaman mümkün olmayabilir. Bu nedenle birden fazla aktörün müdahalesi, ortak çıkarlarının insanlık olması durumunu arttıracığı için müdahaleyi daha meşru hale getirir. Tek aktörün müdahalesi, kendi çıkarına hizmet etme ihtimali taşıdığı için meşru değildir. Ayrıca müdahalenin, bölge halkı tarafından destekleniyor olması da gerekir. Öte yandan öncelikli amacı insanların güvenliği olduğu sürece kabul edilebilecek ikincil amaçlar bulunabilir. Bunlar teröristlerin kendi sınırlarına girmesini engellemek ve çatışma altındaki devletin halkının göçünü durdurmak olabilir; ancak ekonomik ve stratejik olamaz. Üstelik günümüzün bütünleşmiş ve karşılıklı bağımlılığı artmış dünyasında, başka topraklardaki krizden etkilenmeyen devletlerin neredeyse kalmamış olması, hiçbir ikincil amacın olmamasını da zorlaştırmaktadır. (ICISS, 2001, s.35-6; Chandler, 2004, s. 70)

Diğer bir tedbir kriteri **son çare** esastır. Buna göre, tüm diplomatik ve askeri olmayan araçlar denendikten sonra, tüketilecek başka yol kalmadı ise son çare olarak askeri müdahale yapılmalıdır. Uluslararası toplumun güç kullanmaya başvurmadan önce deneyebileceği tedbirler, önleme ve tepki sorumluluğunda açıklanır. Uluslararası toplum, bu yaptırımları deneyip hedef devletin de rızası ile çatışmayı durdurmaya çalışmasına rağmen başarılı olamadıysa ve diğer kriterler sağlanıyorsa, müdahale edebilir. Bu sırada

uluslararası toplum, yaptırımların hepsini olmasa bile arabuluculuk ve ateşkes gibi uzlaştırma çalışmalarını denemiş olması gereklidir. (ICISS, 2001, s. 36; 58)

Uluslararası toplum müdahale sırasında, insani durumu düzeltmeye yetecek en az ölçüde güç kullanmalıdır. Müdahaleciler, insani krize orantılı ve uluslararası insancıl hukuku ihlal etmeyecek şekilde olması için güç kullanımının kapsamı, süresi ve yoğunluğunu planlayarak angajman kurallarını belirler. **Orantılılık ilkesi**, planlanma aşamasında da, uygulama aşamasında da gözetilir. Bu sayede müdahale, sivillerin zarar görmeyeceği ve hedef devletin siyasi yapısına en az seviyede etki edecek şekilde gerçekleştirilir. (ICISS, 2001, s. 37) Müdahalede, gücün orantılı kullanılacak şekilde planlanmasına ek olarak bir diğer tedbir kriteri ise **yüksek başarı şansının** hesaplanmasıdır. Müdahalenin meşru olabilmesi için güç kullanmadan önce ayrıntılı bir değerlendirme gerekir. Başarı şansının hesaplandığı bu değerlendirme sonunda insani krizin durdurulacağı öngörülüyor ise müdahale planlanmalı ve başlatılmalıdır. Daha büyük bir insani krize yol açacağı ya da başarı elde edemeyeceği önceden biliniyorsa, müdahale edilmemelidir. Müdahaleden sonraki durumun önceki insani krizden daha kötü olma ihtimaline rağmen müdahale edilmesi durumunda, müdahalenin diğer kriterleri sağladığı da şüpheli hale gelir. Ayrıca müdahaleciler, beklenmedik durumların müdahaleyi etkileyebileceğini ve bunlara nasıl tepki verileceğini de planlarına önceden dahil ederek başarı şansının yüksek olmasını sağlayabilir. Müdahalenin doğru niyet kriterini de daha kolay karşılayacağı beklenen koalisyon müdahaleleri planlanırken, müdahaleye en az önem ve katkı veren müdahalecinin standartları temel alınmalıdır. Böylece başarı şansının yüksek, beklenmedik sonuçların az olması sağlanabilir. Buna ek olarak müdahalenin hem müdahale edilen devletteki halk hem de müdahaleciler için kötüye gitmesi ve insani krizi büyütmesi durumunda uygulanmak üzere bir çıkış stratejisi mutlaka olmalıdır. (ICISS, 2001, s. 37, 59; Evans, 2006, s. 711)

Tedbir kriterleri dışında başlı başına bir kriter olan **doğru otorite**, uluslararası barış ve güvenliğin sağlanması ve korunması yetkisinin BM Şartı'nda halihazırda BMGK'ya verilmiş olması nedeniyle en tartışılan kriterdir. Koruma Sorumluluğunun diğer tüm kriterleri meşru bulursa da doğru otorite tarafından yapılmayan veya onaylanmayan müdahale, meşru kabul edilemez. BM Şartı'na göre güç kullanma yetkilendirmesi kararını, 51. maddeye dayalı meşru savunma dışında, yalnızca BMGK

alabilir. Koruma Sorumluluğu kapsamında gerçekleşecek ve meşruiyeti diğer 5 kriter ile sağlanmış müdahaleye de, BMGK tarafından karar verilmesi gerekir. Ancak insani krizlerin katliama, hatta soykırıma dönüştüğü örneklerde BMGK’da karar vermek için gerekli motivasyon veya siyasi iradenin olmaması veya BMGK daimi üyelerinin veto etmesi, müdahaleye dair oluşan bir ikilemdir. İkilemin bir tarafında, BMGK’nın karar alamaması veya daimi üyelerden bir veya daha fazlasının vetosu nedeniyle müdahale edilemediği için insani kıyımın dünyanın gözü önünde devam etmesinin uluslararası düzene verdiği zarar vardır. Diğer tarafta insani amaçlar için BMGK’nın atlatılarak müdahale edilmesi ise aynı uluslararası düzene ve BM yasal rejimine zarar verir. (ICISS, 2001, s. 55; Evans, 2006, s. 712) Koruma Sorumluluğu Raporunu yazarken bu ikilemin çözümünün ihtilaflı olacağının farkında olan Komisyon da, bu nedenle doğru otoriteyi, diğer müdahale kriterlerini açıkladığı bölümde ele almamış ve “otorite sorunu” isimli ayrı bir bölümde açıklamıştır. (ICISS, 2001, s. 32)

Komisyon, BMGK’ya alternatif bir yetkili ortaya çıkarmaya değil, BMGK’nın daha iyi çalışabilmesi için bir nevi rehber oluşturmaya çalışmıştır. Evans, Komisyon’un bu konudaki siyasi bakış açısını şu şekilde ifade etmiştir:

“Bireysel bir devlet veya özel amaçlı ad hoc koalisyon devreye girip gerekli tüm meşruiyet kriterlerine tam olarak uyar ve saygı gösterirse, başarılı bir şekilde müdahale ederse ve bu dünya kamuoyu tarafından da aynı şekilde görülürse, o zaman BM’nin itibarı ve güvenilirliği üzerinde kalıcı olarak ciddi sonuçları olabilir”. (Evans, 2006, s. 712)

Evans, buna örnek olarak BMGK kararı olmadan yapılan NATO’nun Kosova müdahale etmesini vermiştir. (Evans, 2004, s. 70; 2006, s. 712) Komisyonun raporu hazırlarken yaptığı görüşmelerde, BMGK’daki temsilin eşit olmadığı görüşü ortaya çıkmıştır. Bunu da dikkate alan Komisyon, BMGK reformunun hem itibar hem de otorite arttırıcı etkisinden bahsetmiştir. BMGK daimi üyelerinin veto yetkisinin karar alma sürecine etkisini göz önüne alarak Komisyon, üyelerin hayati çıkarları etkilenmediğinde kararları veto etmemesine yönelik bir davranış kodu⁴⁶ oluşabileceği önerisini sunmuştur.

⁴⁶ Bu öneri 2015’te, Meksika ve Fransa tarafından “Kitlesele Vahşet Durumlarında Veto Yetkilerinin Askıya Alınmasına İlişkin Siyasi Deklarasyon” adıyla sunulmuştur. 2022 itibariyle 104 BM üyesi tarafından imzalanan Deklarasyon’u, sponsor Fransa dışındaki daimi üyeler imzalamamıştır. (GCR2P, 2022a)

(ICISS, 2001, s. 51-52; Welsh, Thielking ve Macfarlane, 2002, s. 504) Komisyon, raporun hukuki temellerinin 1948 Soykırım Sözleşmesi, Cenevre Sözleşmeleri, Uluslararası Ceza Mahkemesi (UCM) Tüzüğü, devlet ve BMGK pratikleri olduğunu belirtmiştir. (ICISS, 2001, s. 50)

Komisyon, BMGK’da karar alınamadığında, BM Genel Kurulu’nun Acil Durum Özel Oturumunda “Barış için Birlik” prosedürlerinin rolünü tartışmıştır. Genel Kurul’un BMGK’ya alternatif olmadığının altını çizen Komiyon, Barış için Birlik oturumlarının BMGK üyelerini karar almaya yönlendirecek bir kaldıraç oluşturabileceğini öngörmüştür. (ICISS, 2001, s. 53-54; Chandler, 2004, s. 74; Welsh, Thielking ve Macfarlane, 2002, s. 504) Bir diğer çözüm önerisi olarak Komisyon, bölgesel örgütlerin BM Şartı m. 52(3)’ten aldığı yetki ile hareket edebileceğini tartışmıştır. Komisyon, bunun da BMGK onayına bağlandığını belirtirken; örneklerinin bulunması nedeniyle teamül oluşturabileceğini öngörmüştür. Bütün bunların dışında Komisyon’un üzerinde uzlaşma olmayacağını bilincinde *ad hoc* olacak bir çözüm önermiştir. İnsanlar katledilirken BMGK tepkisiz kaldığında, Genel Kurul kararı alınamadığında ya da bu karar BMGK’yı etkileyemediğinde ve bölgesel örgütler sorumluluğu üstlenmediğinde, *ad hoc* olarak harekete geçebilecek istekliler koalisyonu (coalition of the willing) ve hatta bireysel devletler öngörülmüştür. (ICISS, 2001, s. 55) Koruma Sorumluluğu kapsamında bu şekilde müdahalelerin gerçekleşmesi için Komisyon, müdahale başladıktan sonra BMGK onayı alınabileceğini de belirtmiştir. (ICISS, 2001, s. 54; Acharya, 2002, s. 376-7)

Komisyon belirlediği 6 kriterin dışında, müdahaleye dair ayrıntılı bir operasyonel ilkeler tanımı da yapmıştır. Bu kapsamda önleyici operasyonlar, askeri müdahale planlaması, askeri müdahalelerinin gerçekleştirilmesi ve askeri müdahalenin takibi tanımlanmıştır. Komisyon önleyici operasyonları ikiye ayırmıştır. İlki, tehlike görülen bir durumda devletin rızası alınarak, anlaşmazlığın silahlı çatışmaya dönmesini engellemek için yapılan önleyici konuşlandırmadır. İkincisi, hedef devletin rızasını gerektirmeyen şekilde ve askeri müdahale gerçekleştirilmeden, kaynakların askeri gücün varlığını gösterecek şekilde konuşlandırıldığı önleyici operasyondur. Askeri müdahale planlaması ise koalisyon güçlerinin oluşturulmasından sonra hepsi için amaçların ve çıkış stratejilerinin belirlenmesi, operasyonlardaki görev ve komutanın kimde olduğunun netleştirilmesi, kaynak ve en az bağlılık gösterene göre beklentilerin oluşturulmasıdır.

Askeri müdahalenin gerçekleştirilmesi ise komuta yapısını, sivil-asker ilişkilerini, angajman kurallarını, gücün tam olarak nasıl kullanılacağını, kullanmanın yolları ile birlikte savaş kayıpları ve hatta medyanın rolünü kapsar. (ICISS, 2001, s. 57-64)

iii. Yeniden İnşa Sorumluluğu

Önleme sorumluluğunun işe yaramadığı ve tepki sorumluluğu kapsamında harekete geçilen insani krizlerde Komisyon, operasyonel ilkelerin parçası olarak da açıkladığı müdahale sonrasındaki sorumluluğu vurgulamıştır. Önleme ve tepki sorumluluğu, uluslararası toplum için zaten dikkatli verilmesi gereken kararlar içermez. Sonrasında ise hedef devletin ve buradaki halkın barış inşası için de yalnız bırakılmaması gerekir. Üç sorumluluğun tümü, uluslararası topluma aittir ve sorumluluklar birlikte dikkate alınmalıdır.

Komisyon, yeniden inşa sorumluluğu kapsamında öncelikle müdahale sonrası yükümlülükleri tanıtmıştır. Yeniden inşa sorumluluğu temelde sürdürülebilir barış, kalkınma ve iyi yönetimi kapsar. Bu sorumluluk, müdahale edilen devletin istikrarlı barışa ulaşması için barış inşası ile başlar. Ayrıca bu kapsamda, halkın güvenliğinin sağlanması, yerel otoritelere destek verilmesi ile birlikte iyi yönetim ve sürdürülebilir kalkınmada destek de bu sorumluluğun kapsamındadır. Bu kapsamda bir daha askeri müdahaleyi gerektirecek bir kriz yaşanmamasına için diyalog ortamı hazırlanmalı ve eski düşmanlıkların bertaraf edilmesi için uzlaş sağlanmalı; ayrıca çatışma nedeniyle yerlerinden edilenlerin geri dönmeleri garanti altına alınmalıdır. Barış inşasının bir başka parçası olarak güvenliğin tesisi için silahsızlanma, milislerin dağıtılması ve yeniden entegrasyon, müdahalecilerin yükümlülüklerindendir. Çatışmanın tarafları veya çatışmada zarar görenlerin birbirleriyle uzlaşmalarının sağlanması ve adaletin sağlandığına inancın pekiştirilmesi için yargı sistemi kurulması ve denetlenmesi gerekir. Uzun dönemli bir barış inşası için sonraki adımların ne olacağı konusunda çıkış stratejilerinin hazırlanması gerektiğini öngören Komisyon, geçici bir BM yönetimi kurulmasını da içeren bu sürecin uluslararası toplum tarafından mutlaka planlanması gerektiğinin altını çizmiştir. (ICISS, 2001, s. 39-45; Yakut, 2017, s. 51; Evans, 2006, s. 709)

Koruma Sorumluluğu raporunun müdahale tartışmalarına ve uluslararası barış ve güvenliğe dair önemli katkıları olmuştur. Öncelikle, “hak” olarak kabul ettirilmeye

çalışılan insani müdahale yerine, zulüm görenlerin korunmasını bir “sorumluluk” olarak ortaya çıkarmıştır. Böylece müdahale edenler açısından değil, uluslararası toplumun tepkisine ihtiyaç duyan zor durumdaki halklar açısından bir bakış açısı geliştirmiştir. İkincisi, devlet egemenliğini ihlal etmekle eleştirilen ve bir “kontrol aracı” olarak kabul edilen insani müdahalenin yerine, Deng’in kavramından esinlenerek bir sorumluluk ilan etmiştir. Bir yandan da Koruma Sorumluluğu, insanların dayanışmasının devlet sınırlarını aştığını göstermiştir. (Pace ve Deller, 2006, s. 20) Üçüncü katkı olarak rapor, Koruma Sorumluluğunun insani gerekçeli askeri müdahaleden çok daha fazlası olarak ayrıntılandırarak önleme, tepki ve yeniden inşa sorumluluklarını tanıtmıştır. Dördüncü olarak Koruma Sorumluluğu, askeri müdahaleler için karar vermede ve müdahale esnasında uygulanması gerekenlere dair bir rehber niteliğinde betimlenmiştir. (Evans, 2006, s. 709-710) Raporda belirlenen bu kriterler, öncelikle uluslararası toplumu harekete geçirecek suçların hangileri olabileceğine dair beklenti yaratmıştır. Ayrıca tepki sorumluluğu kapsamında Koruma Sorumluluğu kapsamında müdahale yapıldığında, BMGK onayı olmadan meşrulaştırılabilmesi için imkân sağlamış olur. Öte yandan belirlenen kuralların sınırlarının olması ile rapor, suistimali de sınırlamıştır. (Bellamy, 2008, s. 627-630) Üstelik hem önleme hem tepki hem de yeniden inşa sorumluluklarını belirlemesiyle, uluslararası toplumun sorumluluğunu tepki vermenin öncesine ve ötesine taşımıştır. Böylece uzun soluklu ve yalnızca askeri müdahaleden oluşmayan bir koruma süreci betimlenmiştir. Bu sayede aktörleri de kendi çıkarlarını düşünerek müdahaleden caydıracağı öngörülmüştür. (Pace ve Deller, 2006, s. 20) Koruma Sorumluluğu raporu müdahale hakkı olarak değerlendirilmeyen bir sorumluluk olarak ifade ederek Koruma Sorumluluğunu müdahalecilerin iddia veya haklarına dair tanımlamamıştır. Aksine Koruma Sorumluluğu müdahale edilmesi gereken koşullarda yaşam savaşı veren insanlığın ihtiyaçları için oluşturumuştur. Ayrıca önleme, tepki ve yeniden inşa sorumlulukları, bu sorumluluğa sahip olan uluslararası topluma göre değil, bu sorumluluk aracılığıyla korunacak ve kurtulacak insanlara göre belirlenecek şekilde tanıtılmıştır. (Acharya, 2002, s. 374)

Kriterlerin belirlenmesi ile Koruma Sorumluluğu, askeri müdahale tartışmalarına da katkı sağlamıştır. Tepki sorumluluğu araç kitinin içine yasal, ekonomik ve askeri seçeneklerin yanı sıra siyasi ve diplomatik araçlar da eklenmiştir. Böylece salt askeri

olmayan daha bütünsel “angajman stratejisi” sağlanmıştır. Üstelik odağı sivilleri korumaya kaydırarak, bakış açısını “devlet” öznesinin “müdahale hakkı”ndan, devletin koruma “sorumluluğu”na ve bu sorumluluğun etkileneği olarak da “insana” taşımıştır. Dahası, müdahalenin kurallarını belirleyerek ahlaki tehlikesini (moral hazard) azaltmıştır. İnsani müdahale kavramındaki en temel ahlaki tehlike, devlet içindeki ayrılıkçıların müdahalenin gerçekleşmesi için uluslararası toplumu manipüle etmesi ve uluslararası toplumun da, bu grupların bundan faydalanmalarına engel olamamasıdır. Ayrılıkçılar, uluslararası toplumu harekete geçirmek için kendi devletini insan haklarını ihlal etmesi için provoke edebilir ya da ihlal etmiş gibi gösterebilir; bu sayede de uluslararası toplumu araçsallaştırabilir. Böylece müdahale ihtimali, normalde yaşanmayacak zulüm veya soykırımın nedeni haline gelebilir. (Kuperman, 2008, s. 51; Bellamy, 2008, s. 630-31)

Tepki sorumluluğu ve kriterler dışında, önleme sorumluluğu da oluşturulma nedeni dışına çıkabilmesi ihtimali yaratan unsurlara sahiptir. Önleme sorumluluğunun zamanla genişletilmesi veya önleyici vuruş (preemptive strike)⁴⁷ için meşru bir zemin haline gelmesi tehlikesi de bu unsurlardan biridir. (Daalder ve Steinberg, 2005; Feinstein ve Slaughter, 2004, s. 136; Hamilton, 2006, s. 292) Ancak kriterlerin varlık amacı bir yandan da standartları belirleyerek, tek taraflı ve yasal olmayan önleyici savaşlara engel olmaktır. (Pace ve Deller, 2006, s. 21)

Bunların dışında Koruma Sorumluluğunu insani müdahaleden ya da askeri müdahaleden farklı görmeyen devletler açısından da tehlike vardır. Bu devletler, kendi bakış açıları yalnızca askeri müdahale olduğu için devletlerin Koruma Sorumluluğunu kendi çıkarları için araç haline getirmesinden çekinir. Ancak aslında Koruma Sorumluluğu raporunda belirlenen kurallar, ne devletlerin ne de devlet içindeki ayrılıkçıların Koruma Sorumluluğunu kendi çıkarları için araçsallaştırılmasına izin vermektedir.

3.1.3. Koruma Sorumluluğunun Gelişimi: Tepkiler ve Raporlar

Koruma Sorumluluğunun desteklenmesi ve kabul görmesi, beklendiği üzere, devletlere göre değişiklik göstermiştir. Koruma Sorumluluğuna farklı bakış açıları

⁴⁷ Önleyici vuruş (preemptive strike), bir aktörün kendi güvenliğine başka bir aktörden tehdit algılaması ile bu algının göstergesi olmadan saldırıya geçmesidir. BM Şartı’nın izin verdiği meşru savunma kapsamında değildir. Engelleyici vuruş (preventive strike) ise bir aktörün güvenliğinin başka bir aktörün tehdidi altında olmasıdır. Buradaki tehdit gerçek olduğu için meşru savunma söz konusudur.

olması, uluslararası toplumun insanlık için ihtiyacı olmasına rağmen uzlaşmadığı ve baskı altında kalmaya devam ettiği bir örnek olması ile Anthony Lewis tarafından “uluslararası halet-i ruhiye” olarak ifade edilmiştir. (Lewis, 2003) Bu noktada Koruma Sorumluluğunun uluslararası sistemde nasıl karşılandığı ve nasıl değişikliğe uğradığı da üzerinde durulması gereken bir konudur.

Koruma Sorumluluğunu destekleyenler için öncelikle Kanada, Almanya, Japonya, Fransa ve Birleşik Krallık sayılabilir. Ancak Fransa ve Birleşik Krallık aynı zamanda siyasi iradenin sağlanması konusunda da endişelidir. Arjantin, Avustralya, Kamboçya, Güney Kore, Hırvatistan, İrlanda, İsveç, Norveç, Peru, Ruanda Yeni Zelanda da destekleyenler arasındadır. (Bellamy, 2005, s. 36; 2006, s. 151-2; Macfarlane, Thielking ve Weiss, 2004, s. 981)

Daimi üyelere genel olarak bakıldığında ise farklı bakış açıları olduğu söylenebilir. ABD, Somali’de yaşananları aklında tutarak, 11 Eylül saldırılarının da sonrasında, çıkarlarını gözetmeye devam edebilmek için Koruma Sorumluluğunun kabul edilmesi ile kendisine resmi bir bağlayıcılık yaratılmasını desteklemediğini göstermiştir. (Welsh, 2004, s. 180; Bellamy, 2005, s. 36; 2006, s. 151; Macfarlane, Thielking ve Weiss, 2004, s. 983) ABD’nin destek vermemesi, özellikle 2003’teki Irak harekâtı sonrasında, Koruma Sorumluluğu için daha olumlu kabul edilmiştir. BMGK onayı veya çok taraflı destek olmadan, ABD’nin kanıtlanamayan nedenlerle Irak’a müdahalesi, destek aldığı Birleşik Krallık ile birlikte bir norm savunucusu olarak güvenilirliğine zarar vermiştir. (Bellamy, 2005, s. 40) Çin, ICISS görüşmeleri sırasında olduğu gibi rapor yayımlandıktan sonra da, güç kullanmanın tartışılmasının dahi BM’yi zayıflatacağı görüşüyle karşıtlığını korumuştur. Ayrıca ICISS’te Çin’den bir üyenin olmamasından da rahatsızlığını belirtmiştir. Rusya ise başlangıçta kayıtsız hatta destekçi görünse de; Çin gibi BMGK onayı konusunda ısrarına devam etmiştir. (Bellamy, 2006, s. 151; Macfarlane, Thielking ve Weiss, 2004, s. 982) Bağlantısızlar Hareketi adına Malezya, insani müdahalenin yeni bir çeşidi olduğunu ve uluslararası hukuka yine uymadığına göre kabul edilemeyeceğine işaret ederek Koruma Sorumluluğunu reddetmiştir. Dış İşleri Bakanı Syed Hamid Albar Koruma Sorumluluğu, iç işlerine karışmanın bir versiyonu olan küreselleşmenin “egemenlikten ödün verme” dayatması olarak nitelendirmiştir. (Acharya, 2002, s. 377; Bellamy, 2006, s. 152)) Cezayir ve Mısır, 2005’te BM Dünya Zirvesi Sonuç Bildirgesi

(DZSB/WSOD)'nde kabul ettiklerinin Koruma Sorumluluğunun Genel Kurul'da tartışılması kararı olduğunu vurgulamıştır. (S/PV.5319, 2005) Diğer taraftan Çin, Hindistan, Pakistan gibi karşıtlar Koruma Sorumluluğunun DZSB'deki kabul edilen halinin, ICISS raporundakinden farklı olduğuna dikkat çekmiş ve normatif içeriğinin ya da kullanımdaki anlamının eleştiriler doğrultusunda değiştiği için DZSB'de kabul edilebilir olduğuna kanaat getirmiştir. (Fung, 2019) Şili, Koruma Sorumluluğunun DZSB'de yer almış olmasının ona yasal değer kattığı için kabul ettiğini belirtmiştir. Küba, Singapur ve Nikaragua ise yasal bir zorunluluk yaratmadığını savunmuştur. (Piiparinen, 2012, s. 477) Hindistan'ın reddetme açıklaması ise zaten BMGK'nın buna karar verme yetkisinin olduğu ancak bunu yapacak siyasi iradeye sahip olmadığı şeklinde olmuştur. (Singh, 2005; Acharya, 2002, s. 377; Bellamy, 2006, s. 152)

Genel olarak Asya'ya bakıldığında, Koruma Sorumluluğuna karşı şüpheli yaklaşımları söylenmelidir. Gelişmekte olan ülkeler, BMGK'da söz haklarının olmamasının da etkisiyle, Koruma Sorumluluğunun güçlü ülkelerin zayıflara karşı kullanabileceği bir mekanizma olduğu konusunda neredeyse hemfikirdir. Asya'da Soğuk Savaş'ın bitişiyle başlayan egemenlik ve müdahale etmeme tartışmaları, Myanmar ve Kamboçya'daki anti-demokratik gelişmeler nedeniyle seyir değiştirmiş ve yumuşak müdahaleci kavramlar ortaya çıkmıştır. Malezya'nın "yapıcı/inşacı (constructivist) müdahale" ve Tayland'ın "esnek angajman" gibi kavramları ile ilk defa Asya'da geleneksel egemenlik anlayışının ötesine geçildiği görülmüştür. Ancak Myanmar'daki askeri cuntanın durdurulması için tepkinin oluşmaması, büyük çapta can kaybının olduğuna dair netlik olmaması olarak açıklanmıştır. Doğu Timor⁴⁸ için ise kendi devletinin zulmüne uğrayan halkın korunması sorumluluğunun başta ASEAN olmak üzere uluslararası toplumda olduğu tartışılmıştır. Bu örnekler de sorumluluğu kimin alacağı konusunda kimlik algısının yarattığı çözümsüzlüğü ortaya çıkarmaktadır. (Acharya, 2002, s. 380; Macfarlane, Thielking ve Weiss, 2004, s. 982)

Genel olarak bakıldığında Koruma Sorumluluğunun destekçilerinin Batılı devletler olduğu belirtilebilir. Kanada en güçlü destekçi olarak bilinirken, Birleşik Krallık

⁴⁸ Doğu Timor krizinde Endonezya devlet başkanının, adaya gelecek uluslararası birliklerinin kumandasının Avustralya'da olmasını istememiş ve ASEAN ülkelerinden ya da İskandinav olmasını şart koşmuştur.

ve Fransa normu destekleyenlerdendir. Almanya⁴⁹ Koruma Sorumluluğunun kavramları ve pratiklerinin netleşmesinin uluslararası hukuk doktrini olabilmesi için önemli olduğunu savunur ve normu destekler. ABD özellikle kriterlerin resmileşmesini kabul etmese de, Obama'nın başkanlığı döneminde normu savunduğu söylenebilir. (German Federal Ministry of Defence, 2006, s. 45; Brockmeier, Kurtz ve Junk, 2014; 430-1, 439-440; Bloomfield, 2017, s. 23)

Koruma Sorumluluğu, ICISS'in Koruma Sorumluluğu Raporu'nun ardından 3 temel belge ile gelişimine devam etmiştir. 2004 yılındaki BM Genel Sekreteri'nin Tehditler, Meydan Okuma ve Dönüşüm Üst Düzey Paneli'nin Daha Güvenli Bir Dünya: Ortak Sorumluluğumuz Raporu (High-level Panel Report on Threats, Challenges and Change, A more secure world: our shared responsibility)'dur. (A/59/565, 2004) İkincisi 2005'te Kofi Annan'ın Genel Kurul'a sunduğu "Geniş Özgürlük: Herkes için Kalkınma, Egemenlik ve İnsan Hakları" (In larger freedom: towards development, security and human rights for all) önerisi (A/59/2005, 2005) ve üçüncüsü de Eylül 2005'te BM Dünya Zirvesi Sonuç Bildirgesi (Word Summit Outcome Document/DZSB)'dir. (A/RES/60/1, 2005)

i. Daha Güvenli Bir Dünya: Ortak Sorumluluğumuz Raporu

Daha Güvenli Bir Dünya: Ortak Sorumluluğumuz Raporu, Tehditler, Meydan Okuma ve Dönüşüm Üst Düzey Paneli tarafından oluşturulmuştur. ICISS'in eş başkanı Gareth Evans'ın da üyesi olduğu Üst Düzey Panel (HLP), Koruma Sorumluluğunu BM reformu kapsamına almıştır. Panel Koruma Sorumluluğunu, raporun 4. bölümü "Güç Kullanma: Kurallar ve Rehberler" altında, "Yasallık Sorunu" başlığında değerlendirmektedir. Bu başlığın ilk kısmı, 51. madde ve meşru savunma ve ikinci kısmı 7. Bölüm ve dış tehditlerden sonra, üçüncü kısımda 7. Bölüm, iç tehditler ve Koruma Sorumluluğu ifadesiyle yer almaktadır. Raporun bu kısmı, BM Şartı'nda insanları kendi devletleri içindeki zulümlerden korumaya dair net kurallar olmamasıyla başlar. Ardından rapor Şart'ta, egemen devletlere karşı, sınırları içinde ne olursa olsun zorlayıcı aksiyon alınamayacağını bulduğunu vurgular. Soykırım Sözleşmesi'ne göre engellenmesi

⁴⁹ Almanya, Koruma Sorumluluğu ortaya çıktığında ve 2005 DZSB çalışmalarında, normu desteklemiş ancak kabul görmesi için bir girişimcilik sergilememiştir. Bunun nedeni ise Almanya'nın BMGK üyeliği için söylemlerini ve eylemlerini seçici davranması olarak görülür. Brockmeier, Kurtz ve Junk, 2014, s. 437)

gereken soykırımlara karşı müdahale etmeme ilkesinin kullanılamayacağı ile devam eden rapor, 1990lı yılların peşpeşe insani felaketlerini örnek olarak kullanır. İnsani felaketler ortaya çıkarmıştır ki; devletlerin yalnızca dokunulmazlıkları yoktur, aynı anda hem kendi halkına hem de uluslararası topluma karşı sorumlulukları vardır. Rapor, bir devletin “müdahale hakkı” yerine, her devletin insanları “Koruma Sorumluluğu” olduğunun gittikçe kabul görmeye başladığını belirtir. Raporda belirtilen insanların korunduğu suçlar şunlardır: kitlesel katliamlar, tecavüz, etnik temizlik, kasıtlı olarak aç bırakma, hastalığa maruz bırakma, terör. Bununla birlikte rapor, kendi halkını koruma sorumluluğunun öncelikle devletlerde olduğunu hatırlatır. Ardından da, devletin bunu yapmadığı veya yapamadığı durumlarda sorumluluğun uluslararası toplum tarafından yerine getirilmesi gerektiği ile devam eder. Uluslararası toplumun sorumluluğu ise önleyici eylem olarak, şiddete cevap verme ve yeniden inşadır. Bu yüzden de şiddetin durması için tüm yollar denenmeli ve yeterli olmuyorsa, son çare olarak güç kullanılmalıdır. (A/59/565, 2004, para. 201) BMGK’nın bunu yerine getiremediğinin farkında olarak rapor, oluşmakta olan kolektif uluslararası koruma sorumluluğunun giderek daha fazla aktör tarafından tanınacağını öngörür. (A/59/565, 2004, para. 202) Rapor, Koruma Sorumluluğunu “oluşmakta olan norm” (emerging norm) olarak ifade etmesinin yanında, normdaki askeri müdahalenin koşullarının son çare olmasını ve BMGK onayını vurgular. Ayrıca nedenleri de devletin kendisinin yetersiz veya isteksiz kaldığı soykırım ve diğer büyük çapta katliam, etnik temizlik veya insancıl hukuk ihlalleri olmalıdır. (A/59/565, 2004, para. 202)

Daha Güvenli Bir Dünya Raporu’nun Koruma Sorumluluğunu iki şekilde gördüğü anlaşılmaktadır. Rapor, sorumluluk – egemenlik bağına korumuş ve vurgulamıştır. Ancak aynı zamanda, Koruma Sorumluluğunu güç kullanma bağlamında ele almıştır. Rapor, bir sonraki kısımda “meşruiyet sorunu”nu tartışırken, BMGK’nın güç kullanma kararı vermesi için 5 meşruiyet kriteri tanımlar: tehdidin ciddiliği, uygun amaç, son çare, ölçülü araçlar ve dengeli sonuçlar. Tehdidin ciddiliği, soykırım, büyük ölçekli katliam, etnik temizlik ve insancıl hukukun ciddi ihlallerinin varlığına ve bunların gerçekleşmiş veya gerçekleşmiş olup olmadığıdır. Uygun amaç kriteri, güç kullananın öncelikli amacının tehdidi durdurmak olup olmadığını kontrol eder. Burada HLP, başka motivasyonlar olabileceğini kabul etse de, öncelikli amacın ne olduğuna önem verir. Son çare, askeri

olmayan tüm araçların kullanıldığı ve bunların işe yaramadığından emin olunan durumlarda güç kullanılabileceğini belirten kriterdir. Ölçülü araçlar ise kullanılan gücün, başarı kazanılması için yeterli düzeyde kullanılıp kullanılmadığını tarif eder. Son olarak sonuçların dengeliliği ise güç kullanmanın, süreci daha kötü hale getirmeyeceğinden ve tehdidi çözmede başarılı olacağından emin olunması gerekliliğidir. (A/59/565, 2004, para. 207) HLP güç kullanma için, ICISS ise müdahale için kriterler belirlemiştir. Bu kriterler neredeyse aynı görünse de, ICISS bu kriterleri çok daha detaylı tanımlamıştır. Ayrıca ICISS raporundaki doğru otorite kriteri, HLP raporunda yer almamıştır. Bu şekilde bakıldığı zaman HLP raporunda Koruma Sorumluluğunun, güç kullanma başlığı altında ve beş paragrafta toplanarak ele alındığı görülmektedir. Yukarıda bahsedilen kriterler, Koruma Sorumluluğundan başka bir kısım altında, genel anlamda güç kullanmanın kriterleri olarak listelenmektedir. (A/59/565, 2004, para. 207)

ii. *Daha Geniş Özgürlük: Herkes için Kalkınma, Egemenlik ve İnsan Hakları Raporu*

Eylül 2005'te toplanacak BM Dünya Zirvesi öncesinde, BM Genel Sekreteri Kofi Annan, Mart 2005'te "Daha Geniş Özgürlük: Herkes için Kalkınma, Egemenlik ve İnsan Hakları Raporu"nu BM Genel Kurulu'na sunmuştur. Bu raporda Annan, ICISS'ın oluşturduğu Koruma Sorumluluğunu da ele almış ve HLP raporundaki halinden farklı olarak açıklamıştır. Öncelikle HLP raporunda "Güç Kullanma" başlığında ele alınan Koruma Sorumluluğu, Geniş Özgürlük Raporu'nda "İnsanlık Onuru ile Yaşama Özgürlüğü" başlığı altında tanıtılmıştır. (A/59/2005, 2005, s. 34) Böylece, HLP raporunda güç kullanma açısından değerlendirilmiş olan Koruma Sorumluluğu, ICISS raporunda olduğu gibi daha kapsamlı düşünülmüş ve güç kullanmaya indirgenmemiştir.

Annan, güç kullanma başlığı altında, "*soykırım, etnik temizlik ve diğer insanlığa karşı suçların da uluslararası barış ve güvenliğe*" tehdit olduğunu hatırlatmıştır. Bu tehditlerle karşılaşıldığında ise insanlığın kurtuluş için BMGK'ya ihtiyacı olduğunu vurgulamıştır. (A/59/2005, 2005, para. 125) ICISS'ın vurguladığı gibi Annan da, bu raporun BMGK'ya alternatif bulmayı amaçlamadığını, ancak onun daha iyi çalışması için çözümler aradığının altını çizmiştir. Bu noktada, BMGK'nın güç kullanma yetkisi vermek için HLP raporunda tanımlanan güç kullanma ilkelerini benimsemesi ve hatta bunun kararını alması gerektiğini belirtmiştir. (A/59/2005, 2005, para. 126)

İnsanlık Onuru ile Yaşama Özgürlüğü başlığı altında ise Annan, “büyük vahşetlerin kurbanları veya potansiyel kurbanlarını koruma sorumluluğu”nın kabul edilmesi ve buna uygun hareket edilmesi çağrısı yapmıştır. (A/59/2005, 2005, para. 132) Bu başlığın altındaki “Hukukun Üstünlüğü” kısmında ICISS’in ortaya çıkardığı ve HLP’nin “oluşmakta olan kolektif norm” olarak ifade ettiği Koruma Sorumluluğuna değinmiştir. Burada Annan, sorumluluğun öncelikle, görevi ve hatta var oluş sebebi insanları korumak olan devletlerde olduğunu ifade etmiştir. Bunu yapmamaları veya yapamamaları durumunda ise bu sorumluluğun uluslararası topluma geçtiğini ve bunun diplomatik yollar, insani yardımlar veya başka yöntemler ile yerine getirilmesi gerektiğini hatırlatmıştır. Bu yöntemlerin yeterli olmaması durumunda ise Annan, gerekli yaptırım kararının HLP’de tanımlanan 5 kritere göre ve BMGK tarafından alınması gerektiğinin altını çizmiştir. Annan bu raporla, devletlere “soykırım, etnik temizlik ve insani suça karşı kolektif eylemin temeli olarak Koruma Sorumluluğunu benimseme” ve gerekli durumlarda bu sorumluluğu yerine getirme konusunda uzlaşma çağrısı yapmıştır. (A/59/2005, 2005 para. 135; s. 59) Ayrıca devletleri, bu uzlaşının sağlanmaması durumunda BM’nin bir çözüm forumu yerine yalnızca farklılıkların bir arada tutulduğu işlevsiz bir konuma getirecekleri konusunda uyarmıştır. (Welsh, 2004, s. 184) Böylece Genel Sekreter, raporunda Koruma Sorumluluğunun kabul görmesi için çağrı yaparken, insani müdahaleden ibaret olmadığını ortaya koymaya çalışmıştır. İnsanları koruma sorumluluğunun öncelikle devletlerde olduğunun altını çizse de, devletler sorumluluğunu yerine getir(e)mezse uluslararası toplumun HLP raporundaki 5 kritere göre hareket etmesi gerektiğini ifade etmiştir.

Daha Geniş Özgürlük Raporu’nun ICISS raporundan farklılaştığı temel iki nokta vardır. Birincisi devletlerin insanları koruması gereken durumları, soykırım, etnik temizlik ve insani suça karşı suçlar olarak sınırlamış olmasıdır. İkincisi uluslararası toplumun koruma sorumluluğunu yerine getirme sorumluluğu kapsamındaki 6 kriteri değil, doğru otorite kriteri dışındakileri HLP raporundaki şekliyle kullanmasıdır. Üçüncüsü ise raporun, önleyici eylemler ve barış inşasına değinmekle birlikte, ICISS raporundaki gibi bunları Koruma Sorumluluğunun parçaları olarak vurgulamaması ve ön plana çıkarmamasıdır.

iii. 2005 Dünya Zirvesi Sonuç Bildirgesi

BM'nin kuruluşunun 60. yılında 14-16 Eylül 2005'te toplanan BM Genel Kurulu, Dünya Zirvesi olarak adlandırılır. Bildirgede Koruma Sorumluluğu, İnsan Hakları ve Hukukun Üstünlüğü başlığının altında, "İnsanları soykırım, savaş suçları, etnik temizlik ve insanlığa karşı suçlardan Koruma Sorumluluğu" başlıklı kısımda, 2 paragraf ile ele alınır. (A/RES/60/1, 2005, s. 30)

İlk paragraf, her devletin halkını soykırım, savaş suçları, etnik temizlik ve insanlığa karşı suçlardan koruma, bu suçları engelleme sorumluluğu olduğunu ifade eder. Uluslararası toplum da devletin bu sorumluluğunu yerine getirmesinde ve BM'nin erken uyarı kapasitesini geliştirmesine yardım etmekle sorumlu ilan edilir. (A/RES/60/1, 2005, para. 138)

Bildirgenin ikinci paragrafı ise uluslararası toplumun bu yardımı nasıl yapacağını tarif eder. Buna göre uluslararası toplum BM Şartı'nın 6. ve 7. bölümlerine uyarak, uygun diplomatik, insani ve diğer barışçıl araçları kullanabilir. Devamında, BM devletleri olarak BMGK aracılığı ile zamanında ve kararlı bir kolektif eylemde bulunmaya hazır oldukları ilan edilir. Bu eylemin koşulları ise BM Şartı 7. Bölüme uyması, örnek vaka bazında değerlendirilmesi, ilgili bölgesel örgütlerle işbirliği yapılması, barışçıl yolların yetersiz kalması ve ilgili devletin halkını bu dört suça karşı korumada açıkça başarısız olması şeklinde ifade edilir. Ayrıca BM Genel Kurulu'nun bu sorumluluk ile ilgili çalışmalarına devam etmesi de istenir. (A/RES/60/1, 2005, para. 139) Böylece Koruma Sorumluluğunun uluslararası toplum tarafından üstlenilmesinde önceki raporlardaki koşullar belirsiz ve zayıf hale getirilmiş ve BMGK dışında hiçbir otorite kabul edilmemiştir. Ayrıca sorumluluk sistemik olarak örneklere göre belirlenerek seçici hale getirilmiştir. Bildirge'de kabul edilen Koruma Sorumluluğunun gelişmesinde ise yetkili organ, BM Genel Kurulu olarak ifade edilmiştir.

Koruma Sorumluluğunun kurumsal altyapısının gelişimine Bildirge'de iki katkı bulunur. BMGS Soykırımın Önlenmesi Özel Danışmanı'na verilen desteğin, Koruma Sorumluluğu başlığının son paragrafında bulunması ilk önemli katkıdır. Böylece erken uyarı ve önleme sağlanabilir. İkinci katkı ise ağır ve sistematik ihlaller dâhil olmak üzere insan hakları ihlallerini izleme ve çözüm önerme görevi ile İnsan Hakları Konseyi (HRC)'nin kurulmasıdır. (A/RES/60/1, 2005, para. 140; 157-160) Bu katkılar, önleme

sorumluluğu için önemlidir. Diğer yandan hükümetlerarası bir danışma organı olarak Barış İnşası Komisyonu (PBC) kurulması da, barış inşası sorumluluğu açısından önemlidir. (A/RES/60/1, 2005, para. 97-105)

Bildirgede yer alması konusunda üzerinde anlaşılamayan iki konudan bahsedilebilir. Birincisi yalnızca BMGK'nın yetkili olması tartışmasıdır. ABD ve Birleşik Krallık, yüksek haklı sebep barajına ulaşıldığında BMGK onayı olmadan güç kullanmanın mümkün olabileceğini savunmuştur. Devletlerin çoğunluğu ise tam olarak bu savunuyu engellemek ve Batılı müdahaleciliği kısıtlamak için var olan Koruma Sorumluluğunun BMGK onayına bağlı olması gerektiğini savunmuştur. (Bellamy, 2006, s. 164)

İkinci anlaşmazlık ise güç kullanma kriterlerine karşı olmasa da bu kriterlerin Bildirge'de yer alması konusundadır. Bir tarafta kriterlerin BMGK'nın karar almada şeffaflığını arttıracığı düşüncesi hâkimdir. ABD, kriterlerin kavrama kural koyucu nitelik kazandırmasından ve hareketlerinin sınırlanmasından endişe duyduğu için kriterlere karşı çıkmıştır. Öte yandan, Rusya ve Çin de, bu sınırlamanın suistimale açık olmasından endişe duyduğu için kriterlere de, Bildirge'de kriterlerin tartışılmasına dair bir bağlılıktan bahsedilmesini istememiştir. (Bellamy, 2006, s. 165)

Haklı sebeplerin ICISS raporunda detaylandırılmış halini tamamen revize eden Bildirge, Annan'ın Daha Geniş Özgürlük raporundaki soykırım, etnik temizlik ve insanlığa karşı suçlara, savaş suçlarını eklemiştir. (ICISS, 2001a; A/59/2005, 2005; s. 59) Bildirge bu dört suç ile haklı sebep barajını yüksek belirlemiş olsa da, bunların net tanımlarını yapmadığı için haklı sebepler belirsizliğini korumuştur. (Bellamy, 2006, s. 164)

Koruma Sorumluluğunun kural koyucu olduğu bir nokta olan sorumluluğun uluslararası topluma hangi şartlarda geçeceği konusu ise Bildirge'de yerini belirsizleşerek almıştır. Sorumluluğun uluslararası topluma geçmesi için belirlenen kural devletlerin kendi halklarını koruyamaması veya korumak istememesi iken Bildirge'de, devletlerin "açıkça başarısız olması"na dönüştürülmüştür. Devletler açıkça başarısız olduğunda, uluslararası toplumun gerekli tedbirleri alarak harekete geçmesi ise Annan'ın önerdiği gibi "yükümlülük/zorunluluk" (obligation) olarak değil "sorumluluk" (responsibility)

olarak ifade edilmiştir. Böylece zorunluluk hali yumuşatılmış olur. (Bellamy, 2006, s. 165, 166).

Koruma Sorumluluğuna kural koyucu nitelik kazandırabilecek bir diğer nokta ise daimi üyelerin veto etme hakkı ile ilgilidir. ICISS raporunda, daimi üyelerin devletlerinin hayati çıkarlarını etkilemeyecek durumlar için veto hakkı kullanmamasına dair bir davranış kuralı oluşturulması öngörülmüştür. Bunu “yapıcı çekimserlik” olarak ifade eden ICISS, BMGK’da kararın veto edilmemesi durumunda çoğunluğun oyu ile geçebileceği bir çeşit resmi prosedürün olması gerekliliğinin altını çizmiştir. (ICISS, 2001, s. 51) HLP raporunda ise benzer bir prosedür olarak “gösterge oylama” önerilmiştir. BMGK üyelerinin, oylanacak karara dair pozisyonlarını oylama öncesinde açıklayarak bir tartışma zemini oluşmasını sağlaması hedeflenen gösterge oylamalar, nihai oylama sonuçlarına dahil edilmeyecek şekilde öngörülmüştür. (HLP, 2004, para. 257) Ancak daimi üyelerin veto hakkına dair Bildirge’de hiçbir prosedür belirlenmemiş veya benimsenmemiştir. (Bellamy 2006, s. 167)

Koruma Sorumluluğunun Bildirge’de güç kullanma kısmında veya onunla ilişkili olarak yazılmamış olması, Koruma Sorumluluğunun güç kullanmadan ayrı anlaşılması nedeniyle değildir. Ondan ziyade devletlerin, HLP’nin ve Annan’ın raporlarındaki güç kullanma kriterleri için bir bağlılık sözü vermek istememelerinden kaynaklanır. Özellikle Çin ve Rusya’nın “kriterleri tartışma” ifadesine dahi karşı çıkması sonrasında, güç kullanma kriterleri Bildirge’de hiç yer almamıştır. (Bellamy, 2006, s. 166)

DZSB, Koruma Sorumluluğunun ilk defa yer aldığı BM belgesidir. Ancak Koruma Sorumluluğunu insani odaklı değil de, siyasi ve yasal bakış açılarının kısa bir birleşimi olarak sunmuş ve devletleri sorumluluğu üstlenmeye gönüllü hale getirmiştir. Bu da aslında DZSB’deki Koruma Sorumluluğunu, insanların zulüm gördüğü krizlerden korunması konusunda bir sorumluluk oluşturmaktan uzaklaştırmıştır. Ancak Koruma Sorumluluğunun bu haliyle de olsa, BM belgelerinde ve kararlarında yerini almaya devam ettiği evrim yolculuğu sona ermemiştir.

Koruma Sorumluluğu, 2006’da ilk defa BMGK’nın Kongo hakkındaki 1653 sayılı kararında “*bölgedeki hükümetlerin halklarını korumak için birincil sorumluluğu vardır*” olarak geçmiştir. (S/RES/1653, 2006) Ardından 1674 sayılı “Sivillerin Korunması” konulu Güvenlik Konseyi kararında, DZSB’nin 138 ve 139.

paragraflarındaki hükümler tekrarlanarak onaylanmıştır. (S/RES/1674, 2006) Kofi Annan'dan sonra BM Genel Sekreteri olan Ban Ki-Moon, 2007'de BMGK Dönem Başkanı'na yazısında, BMGS Soykırımın Önlenmesi Özel Danışmanı'nın ofisinin güçlenmesi için öneride bulunmuştur. Buna göre, DZSB ile de uyumlu olarak BMGS Koruma Sorumluluğu Özel Danışmanı atanmasını talep etmiş ve talebinin kabul edilmesi halinde Özel Danışman olması için Edward Luck'ı istemiştir. (S/2007/721, 2007) Koruma Sorumluluğunun kendisinin daha kabul edilmemiş olduğunu savunan üyelerin bulunduğu Genel Kurul'un Yönetim ve Bütçe Komisyonu,⁵⁰ bu ofisin kurulmasına karşı çıkmıştır. Sonunda 2008'de, Edward Luck, BMGS Özel Danışmanı olarak atanmıştır. (GA/AB/3837, 2008; Bellamy, 2008, s. 616)

Koruma Sorumluluğunun kabul edilirliliğini arttırmak ve normu geliştirmek için BM Genel Sekreterleri 2009'dan itibaren Genel Kurul'a rapor hazırlamaya başlamıştır. 2009'da ilk raporu Genel Kurul'a sunan Ban Ki-Moon, Koruma Sorumluluğu tartışmalarında kullanılan üç sütunu oluşturmuştur.

“Koruma Sorumluluğunun Uygulanması” başlıklı raporda, DZSB'de kabul edilen Koruma Sorumluluğunun, devletler veya devlet grupları tarafından suistimaline engel olmak için standartları, süreçleri, araçları ve pratiklerinin tanımlanmış olduğu ayrıntılı bir BM stratejisi oluşturmaya çalışılmıştır. Bu strateji, Koruma Sorumluluğunun üç sütununu, devletlerin koruma sorumluluğu, uluslararası yardım ve kapasite inşası ile zamanında ve kararlı eylem olarak belirlemiştir. Sütunların her biri için önleyici eylemler büyük önem taşımakla beraber, sütunlar arasında bir hiyerarşi olmadığı gibi kronoloji de oluşturulmamıştır.

Birinci sütun, DZSB'nin 138. paragrafını tekrarlayarak başlamaktadır. DZSB'deki devletin kendi koruma sorumluluğunu yerine getirmede “açıkça başarısız olduğu” ifadesi yerine, “getiremediği durumlarda” ifadesini kullanarak sorumluluğun uluslararası topluma geçeceği durumu belirler. Bu durumlarda ikinci sütun, uluslararası toplumun devletlere yardım sorumluluğu başlar. Ancak bu yardım nedeniyle devletlerin

⁵⁰ Komisyonunda yer alan Küba, Mısır, Fas, Pakistan ve Sudan, henüz Koruma Sorumluluğunun net ve kabul edilmediğini savunmuştur. Nikaragua ise Komisyon'da karar alınması gereken konunun zaten Koruma Sorumluluğu kavramı değil kavramdan sorumlu bir özel danışmanın atanması olduğunu hatırlatmıştır. Görüşmeler sonunda Edward Luck, yıllık 1 dolar maaşla, yarı zamanlı ve resmi BM mail adresi, telefonu olmayacak şekilde atanmıştır. (GA/AB/3837, 2008)

sorumlu egemenliği kaybolmaz veya azalmaz. (A/63/677, 2009, par. 13-14) Rapor, egemenlik ve devlet olmanın tanımlayıcı özelliği olarak gösterdiği insanları korumanın her şeyden önce devletin sorumluluğu olduğunu vurgular. Üstelik önleyici eylemler, öncelikle devletin içinde gereklidir. Sorumlu egemenliğin dışlayıcı değil kapsayıcı olması gerektiğini belirten rapor, devletlerin eşit haklar ve ayrımcılık içermeyen siyasi ve ekonomik sistemler kurması üzerinde durur. Ayrıca toplumları çatışmaya, bazı yerlerde de cinsel şiddete sürükleyen nedenlerin neler olduğunun tespiti için çalışmalar yapılması gerektiğini de ekler. (A/63/677, 2009, par. 14-15) Devletler, sorumluluklarını yerine getirme konusunda başarılı olmak için İnsan Hakları Konseyi'ne destek olmalı ve 1'ye de taraf olarak, gereklerini yerine getirmelidir. Devletlerin kalkınma seviyeleri ne olursa olsun toplumlarının ihtiyaçlarını dikkate almaları ve halkını çatışmaya itebilecek faktörlerin nedenlerini takip ederek önleme adımları atmaları gerekir. (A/63/677, 2009, par. 16-21)

Raporda belirlenen ikinci sütun olan uluslararası yardım ve kapasite inşası, uluslararası toplumun devletlere desteğini dörde ayırır: “devletleri sorumluluklarını yerine getirmeye teşvik”, “devletlere sorumluluklarını yerine getirmeleri için yardım”, “kapasitelerini arttırmaları için yardım” ve “‘kriz öncesi veya çatışmanın patlak verdiği’ devletlere yardım”. Uluslararası toplum bu desteği, bölgesel veya yerel mekanizmalarla, uluslararası örgütler, BM organları veya özel danışmanları aracılığıyla verebilir. Amaç kapsamlı yardım programlarının oluşturulabileceği koşulları belirleyerek ihtiyaca dair paketler hazırlama süreci oluşturmaktır. Devlet olmayan aktörlerin insani krizler veya iç savaş çıkarması durumunda ise son çare olarak ve devletin rızası alınarak kolektif askeri destek de verilebilir. (A/63/677, 2009, par. 36-40) Rapor, strateji geliştirilmesi gereken en az beş kapasite tanımlar: çatışmaya duyarlı kalkınma analizi, yerli arabuluculuk kapasitesi, uzlaş ve diyalog, yerel anlaşmazlıklar çözümü kapasitesi ve kapasite çoğaltma kapasitesi. (A/63/677, 2009, par. 44)

Raporun üçüncü sütunu ise zamanında ve kararlı tepkinin verilmesini anlatır. Uluslararası toplumun zamanında vereceği tepki, her şeyden önce çatışmayı durdurmaya ve arabuluculuğa yöneliktir. Diplomatik ve ekonomik yaptırımlar, savaşın süresini uzatarak oyalayıcı hale geliyor ve şiddetin boyutu artıyorsa, kolektif cevaplar verilmelidir. Ancak kolektif cevaplar için BM Şartı'nın 41. ve 42. maddeleri uyarınca

BMGK onayı, Genel Kurul’un “Barış için Birlik” oturumundan onay, ya da 53.maddeye göre, BMGK onayı sonrasında bölgesel örgütlerin desteği gerekir. Ayrıca sorumluluğunu yerine getirmede açıkça başarısız olan devletlere mühimmat akışı konusunda kısıtlama yapılması gerekliliğinin de altı çizilir.

Koruma Sorumluluğunun uygulanması konusunda rapor, önceki raporlara göre siyasi değil pratik stratejiler belirlemesi ile esnek ve koşullara uygun bir yapı öngörmesi açısından önemlidir. Raporda oluşturulan üç sütundan, Koruma Sorumluluğunu özellikle egemenlik ile yarıştıranların destekleyebileceği ve önleyici mekanizmalar üzerinde duran birinci ve ikinci sütun ön plana çıkar. Uluslararası toplumun müdahalesini kapsayan üçüncü sütunun geri planda bırakılması, özellikle 2011’deki Libya müdahalesi sonrasında uluslararası toplumun müdahale amaçlarının sorgulanmasına denk gelir.

Koruma Sorumluluğu, bu raporun sonrasında 63. BM Genel Kurulu’nda, “Koruma Sorumluluğu” başlıklı kararda yine DZSB’deki iki paragraf ve çalışmaların devam etmesi bağlılığı ile kabul edilmiştir. (A/RES/63/308, 2009) Devamında 2018, 2019 ve 2021’de Genel Kurul’daki resmi görüşmelerde tartışılmış ve 2009’dan sonra 2021’de de Genel Kurul kararıyla onaylanmıştır. 2009’daki 75. BM Genel Kurulu, “Koruma Sorumluluğu ve Soykırım, Savaş Suçları, Etnik Temizlik ve İnsanlığa Karşı Suçları Önleme” başlıklı kararda, 2005 DZSB’deki iki paragrafı ve 2009’daki 63/308 sayılı Koruma Sorumluluğu kararını hatırlatmıştır. Ayrıca BMGS’nin Koruma Sorumluluğu hakkındaki raporlarını ve devletler ve örgütlerin bakış açılarını dikkate alarak 2021’de Genel Kurul, “Koruma Sorumluluğu ve Soykırım, Savaş Suçları, Etnik Temizlik ve İnsanlığa Karşı Suçları Önleme” başlığını yıllık gündeme almaya karar vermiştir. Buna bağlı olarak da BMGS’nin Koruma Sorumluluğu ve soykırım, savaş suçları, etnik temizlik ve insanlığa karşı suçları önleme raporlarının devamını talep etmiştir. (A/75/277, 2021) Kararın 115 olumlu, 15 olumsuz ve 28 çekimser oyla alınmış olması, norm destekçileri açısından Koruma Sorumluluğu için tarihi bir zafer kabul edilmiştir. (UN Library, 2021; GCR2P, 2021b)

Koruma Sorumluluğuna dair 2010, 2011, 2012, 2013, 2014, 2015, 2016, 2017’de gayriresmi etkileşim diyaloglarındaki tartışmalarda, devlet temsilcileri fikirlerini ayrıntılı olarak belirtme fırsatı bulmuştur. Resmi ve gayriresmi oturumların yanı sıra Küresel Koruma Sorumluluğu Merkezi (Global Center for Responsibility to Protect/GCR2P) ev

sahipliğinde 2008-2018 yılları arasında BM’de bakanlar seviyesinde görüşülmüştür. Bu çalışmanın yazıldığı tarihe kadar Koruma Sorumluluğunun geçtiği 12 BMGK Başkanlık Açıklaması, 87 BMGK kararı, 31 BM Genel Kurul kararı ve 67 İnsan Hakları Konseyi kararı vardır. (GCR2P, 2002b,c,d)

2005 DZSB’deki Koruma Sorumluluğuna, hafif-R2P (R2P-lite) denmesinin sebebi seçilen kelimelerin güçlü ve net olmak yerine yumuşak ve hafif olmasıdır. Devletlerin kabul edeceği ancak yumuşak terimlerin kullanılması, BM belgelerinde sıkça rastlanan bir durumdur. Annan buna örnek olarak, 1993’te BM Barış Gücü’nün Bosna’daki yetkisi uzatılırken yazılan karardaki kelimelerin o şekilde seçilmesine vurgu yapan Birleşik Krallık BM Daimi Temsilcisi David Hannay’i örnek vermiştir. Hannay kararda güvenli bölgeleri saldırılara karşı “savunma” yerine saldırıları “caydırma”nın ve benzer şekilde askeri güçlerin çekilmesini “garanti etme” yerine “teşvik etme”nin seçildiğini hatırlatmıştır. (Annan, 2013, s. 67) DZSB, aktörler ve eylem şekli açısından bir hiyerarşi kurmuştur. Birleşmiş Milletler, tek taraflı Koruma Sorumluluğuna göre öncelenirken; barışçıl eylemler de askeri eylemlere göre önemli ve öncüdür. (Bannon, 2016, s. 1163)

Koruma Sorumluluğu çeşitli terimlerle ifade edilmiştir. BM eski Genel Sekreteri ve Koruma Sorumluluğunun ilk norm girişimcisi Kofi Annan tarafından doktrin olarak ifade edildiği gibi, “küresel bir ortak düşünce”, oluşmakta olan norm veya norm olarak da tanımlanmıştır. (Annan, 2013, s. xi, 119; A/59/565, 2004, s. 203) ICISS üyelerinden Michael Ignatieff Koruma Sorumluluğunu, uluslararası yasal rejimin karşıt konumlandığı egemen eşitlik ve insan haklarını birleştirecek ahlaki sorumluluklar olarak tarif etmiştir. Koruma Sorumluluğunun, ICISS tarafından egemenliği iki temel sorumluluğa bağlandığını belirten Ignatieff bu sorumlulukları, devletlerin egemenliğine saygı ve halklarını katliam, soykırım ve etnik temizlikten koruma gibi temel güvenliğini sağlama sorumluluğu olarak ifade ederek Koruma Sorumluluğu doktrini terimini kullanmıştır. (CCEI, 2011)

Koruma Sorumluluğunu DZSB’de yer alması nedeniyle yasal kabule sahip olarak değerlendirerek, uluslararası norm olarak da addedenler vardır. Ancak teamül oluşmadığı için cezbedici de olsa, o tanınırlığa ulaşmadığı da görüşler arasındadır. (GCR2P, 2021a;

Brown, 2013, s. 282) Bu nedenle yasal olmasa da siyasi norm olarak ifade edilir. (Evans, 2020; Piiparinen, 2012a, s. 477)

Prantl ve Nakano (2011, s. 1) Koruma Sorumluluğunu oluşturmada olan uluslararası yumuşak norm olarak ifade ederken; Bannon (2006, s. 1158) insani koruma normu ve Hultman (2013, s. 62), “yeni olmasa da koruma normu” der. Koruma Sorumluluğunu, insani müdahale normu değişikliği olarak ifade eden Alex Bellamy (2005, s. 47-52; 2006, s. 145) aynı zamanda kural koyucu bir norm olarak da tarif eder. Bellamy (2011, s. 84) Koruma Sorumluluğunun bir tek norm olmadığını altını çizer ve aktörler için “paylaşılan beklentiler koleksiyonu” oluşturmada nedeniyle kural koyucu olduğunu ifade eder. Bellamy’e göre Koruma Sorumluluğu çift yönlü beklentiler oluşturur. Normun oluşturduğu ilk beklenti, devletlerin kendi sorumluluğundaki halkı ile ilişkisine dairdir. İkinci beklenti ise devletin uluslararası toplumun bir parçası olarak diğer devletlere destek olması ve gerektiğinde tepki vermesidir. Koruma Sorumluluğunun üç sütununun kural koyucu olarak beklenti oluşturma amacı taşıdığını belirten Bellamy, ikinci ve üçüncü sütunlarda koyulan kuralların tam anlamıyla paylaşılan beklenti oluşturmamış olduğunu da kabul eder.

Bu çalışmada, evrimi incelenen Koruma Sorumluluğu, Wiener (2014, s. 37), Acharya (2015, s. 61; 2016, s. 11) Pace ve Deller (2006), Fung (2019), Darr (2008)’ın kabul ettiği gibi norm olarak kabul edilmiştir. Normun ihtilaflı dolaşımının incelenmesinden önce kendisi anlatılmıştır. Sonrasında normun kaynakları ve bağlamı ihtilaflarıyla birlikte anlatıldıktan sonra ise norm girişimciler, söylemleri ile birlikte analiz edilmiştir.

3.2. Koruma Sorumluluğunun Kaynakları ve Bağlamı

Yeni fikirler bir anlık aydınlanma değildir, çoğunlukla öğrenilen ve aktarılan bir sürecin sonucunda gelir. Özellikle uzun zamandır kullanılmayan veya dile getirilmeyen eski bir fikrin de, bu nedenle yeni ve orijinal bir fikir olarak kabul edilme ihtimali yükselir. (Crenshaw, 2000, s. 416’den akt. Björkdahl, s. 72; Hirshman, 1999, s. 29’den akt. Björkdahl, s.72) Koruma Sorumluluğu da bir anda tek bir yerde ortaya çıkmış bir fikir değildir. Bu nedenle anlaşılabilmesi için tarihsel arka planı, kaynakları ve farklı bağlamlardan birleştirdiklerinin de ortaya çıkarılması gerekir.

Çalışmanın bu bölümü Koruma Sorumluluğunun norm evriminin zaman derinliğinde izlediği ihtilaflı dolaşımını, kaynaklarını ve bağlamını incelemektedir. Koruma Sorumluluğunun oluşumuna etki eden düşünsel olgular, normun uygulanmaya çalışılan farklı versiyonları ve bunlardan nasıl farklılaştığı ve düzenlendiği özellikler ortaya konmaktadır. Bu amaç doğrultusunda bu bölümde öncelikle Koruma Sorumluluğunun düşünsel kökeni Haklı Savaş doktrini ve kendi içindeki ihtilafları ve ihtilaflı kullanımları anlatılmakta; ardından evrim sürecindeki öncülü insani müdahale tanımları, tartışmaları ve bağlamları örneklerle aktarılıp son olarak da normatif dayanağı olarak egemenlik tartışılmaktadır.

3.2.1. Koruma Sorumluluğunun Düşünsel Kökeni – Haklı Savaş

Hukukun üstünlüğü, insan hakları ve demokrasinin evrensel değerlerinin korunması ve geliştirilmesi başlı başına bir amaçtır. Bunlar ayrıca adalet, fırsat ve istikrar dünyası için de gereklidirler. Hiçbir güvenlik gündemi ve hiçbir kalkınma hamlesi, insanlık onuruna saygının sağlam temellerine dayanmadıkları sürece başarılı olmayacaktır.

Kofi Annan, 2005

Raymond Aron'ın (1981) "Topyekün Savaş Yüzyılı" olarak tanımladığı 20. yüzyılın son 10 yılı, Soğuk Savaş'ın bitişinin getirdiği belirsizlikler ile Raimo Vayrynen'in (1996) "İnsani Aciliyetler Çağı" adını verdiği bir hal alarak insanlığın vicdanını sarsacak suçların önüne geçme tartışmalarının ahlak, hukuk ve meşruiyet zemininde buluşmasına neden olmuştur. (Hehir, 1992, s. 237; Weiss 2001, s. 419) Eski çağlardan beri tartışılan savaşın ahlakı, hukuku ve meşruiyeti, antik düşünürlerin ve din bilimcilerin, daha sonra hukuk ile birleşecek olan Haklı Savaş doktrinine dayanır.

Antik dönemlerde savaşın ilahi bir emir olarak kurumsallaştırılması, din bilimcilerin savaşa dair düşüncelerinin takip edilmesini gerektirir. (Wegner, 1936'dan akt. von Elbe, 1939, s. 665) Thucidides'in birinin düşmanından öcünü aldığı en meşru yol olarak tanımladığı savaşı Aristo, bir sanat olarak adlandırmıştır. Aristo, boyunduruk altına girmeyenlere karşı açılan haklı bir savaş olarak ifade etmiştir. (von Elbe, 1939, s. 665) Amacı barışı sağlamak olarak belirlenen savaşın gerçek nedeni ise Platon tarafından toprakları genişletmeye dayandırılmıştır. (Platon, 2007, Kitap II, 373b, s. 80) Karl von Clausewitz (1832/2007, s. 28), "Savaş Üzerine" adlı eserinde savaşı "yalnızca bir politika eylemi olarak değil, başka araçlarla devam eden politik ilişkilerin devamı, gerçek bir politik araç olarak" tanımlamıştır. Bu tanımda savaşın ahlak veya din ile ilgisi değil, devletin politik amaçları kullanılmıştır.

Savaşın kabul edilirliliği her çağda problematik olsa da, Hristiyanlığa geçiş sonrası dönem bir değişim yaratmıştır. Hristiyan Roma’da savaş bir günahın devamı kabul edildiği için Hristiyanların askere yazılması günah ilan edilmiştir. Devlet, savaşacak asker bulabilmek için Kilise ve din insanlarının desteğine ihtiyaç duymuştur. Böylece insanların, savaşın haklı sebeplerinin neler olduğunu ve nasıl idare edilmesi gerektiğini belirlemelerine imkan doğmuştur. (van der Molen, 1937, s. 96; von Elbe, 1939, s. 667) Öncelikle Hristiyan olmayanlar⁵¹ ve barbarlara karşı savaş teşvik edilmiş ve askerlikten kaçan Hristiyanlar, ceza olarak aforoz edilmiştir.

Trier doğumlu Milanolu Aziz Ambrosius, savaşın meşru olmaması durumunu ortadan kaldırmak için, antik düşünürleri ve Cicero’yu da takip ederek; savaşın yalnızca haklı bir nedeni olması durumunda meşru olduğunu ilan etmiştir. Bu haklı sebebi ise barbarlara karşı vatanı savunmak olarak belirlemiştir. (van der Molen, 1937 s. 8). Böylece din insanları savaşın ve savaşmanın önüne çekilen seti kaldırmıştır.

Aziz Ambrosius’un öğrencisi olan Aziz Augustinus, Antik düşünürlerden ve Cicero’dan etkilenmiştir. 354’te Hippo’da doğmuş bir din bilimci olan ve Hristiyan Haklı Savaş doktrininin temel ilkelerini oluşturduğu kabul edilen Aziz Augustinus, Kilise’nin savaşın meşruiyetine karşı çıkışını, “savaş felsefesi ve savaş kanunu” olmak üzere ikiye ayrılan savaş doktrini ile yumuşatmıştır. Hristiyanların şiddetten uzak olması gerekse de; Tanrı’nın emri olan savaşların savaşılmaması gerekliliğini öğretilerine katmıştır. Aziz Augustinus, kendini savunma, bir haksızlığı cezalandırma, yasadışı zararın tazmini ve isyancıların cezalandırılmasını savaşın haklı sebepleri olarak tanımlamış, haklı sebeplerin olmasının ise savaşı zorunlu kıldığını ifade etmiştir. (van der Molen, 1937, s. 97) Yine de savaş, bir Hristiyan için yalnızca gereklilik ise katılabileceği kötü bir davranış olarak belirlenmiştir. Bu nedenle savaş sırasında askerin, savaşın amacının barışı sağlamak olduğunu unutmaması ve her an silah bırakıp uzlaşmaya hazır olması gerektiği öğütlenmiştir. Aziz Augustinus, savaşta düşmanın zarar görmesine neden olanın askerlerin isteği değil; en başta bu savaşa neden olan gereklilik olduğunun da altını çizmiştir. (Augustinus’tan Boniface’e Mektup 189, 417 – 6, içinde Atkins ve Dodara

⁵¹ Türklere karşı Haçlı Seferberliği ilan eden Papalar, Roma İmparatoru ile birlikte hareket etmiştir. 1453 sonrasında Türklerin Viyana Kuşatması ile Avrupa’ya yaklaşma ihtimali, Türklere karşı savaşın en temel haklı sebeplerinden olmuştur. (van der Molen, 1937, s. 7-9)

2004, s. 217; van der Molen, 1937, s. 98) Aziz Augustinus ayrıca kendisine yapılan bir hatayı tazmin haklı sebebine sahip Hristiyanların Hristiyan olmayanlara açtığı savaşın da haklı olduğunu belirtmiştir. Böyle bir Haklı Savaşın amacını, “*bir devletin ya da milletin yapmış olduğu hatanın intikamını almak ve bu devlete ya da millete hak ettiği cezayı vermek*” olarak tanımlamıştır. (Dyson, 2004 s. 251)

Aziz Augustinus’un, Hristiyan olmayanların Tanrı Ülkesi’nden dışlandığını söyleyerek, onları normal ilişki kurulamayacak topluluklar olarak nitelemesine benzer bir ayrım Müslüman toplumunda da görülür. Emevi ve Abbasi hilafetleri altındaki toplulukların anlayışı da, bu kez Müslüman olmayanlar ile ancak İslamı yayma çabasına dayalı, diğer bir deyişle cihad ilişkisi kurulmasına dayanır. Hristiyanlar için “Tanrı Ülkesi” dışındaki bölgeler, Müslümanlar için “Müslüman olmayanların ülkesi – Dar-ul Harb”tır. Müslümanların emniyetine ve özgürlüğüne tehdit oluşturdukları gerekçesiyle Dar-ul Harb’takilere Müslümanlığı getirmek için savaşmak anlamına gelen cihad da, İslam’ın Haklı Savaş’ıdır. (Süleyman, 1985 s. 33-47, 125-30)

Haklı savaş, bir egemenin uyruklarının suçlarını bastırmaması veya kendisinin başkalarının haklarına yönelik saldırmasına karşı açılabilir. (von Elbe, 1939, s. 668) Ancak savaşın amacı yalnızca barışı sağlamak olabilir. (von Elbe, 1939, s. 668; Vitoria, 1917, The Second Relectio - 421, s. 167) Orta Çağ düşünürlerinden 560 doğumlu Sevilla’lı İsidor Hispalensis de, Aziz Augustinus’un haklı savaşına açık savaş ilanını bir gereklilik olarak eklemiştir. (van der Molen, 1937, s.99) Haklı savaş doktrinde Aziz Augustinus’tan sonra en önemli din bilimci 1225 doğumlu Sicilyalı Thomas Aquinas olmuştur. Asker bir aileden gelen din bilimci Aziz Aquinas, Aziz Augustinus’un ilkelerini temel alarak haklı savaşın üç kriterini belirlemiştir. Birinci kriter, savaş emrini veren otoritenin doğruluğudur. Buna göre savaş açma hakkı yalnızca, Aziz Augustinus’un belirttiği gibi, buyruğundakileri koruma görevine sahip olan yönetici/egemenindir. Diğer bir deyişle uyruklardan herhangi biri savaş ilan edemez. Egemen, bu hakkı Tanrı’dan alandır. (Augustine, *Against Faustus* XXIII, 73’den akt. Aquinas, *Summa of Theology* III, q. 40, a. 1, içinde Clark, 1999, s. 381 ve Dyson, 2004, s. 240; Fixdal ve Smith, 1998, s. 292) İkinci kriter, suçu nedeniyle kime savaş açıldığını gösteren haklı sebeptir. Aziz Aquinas’ın haklı sebepleri de Aziz Augustinus’un belirttiği yaralanmaların intikamını almak, verilen zararı düzeltmek ya da haksız yere alınanın tazmininin ihmali

cezalandırmaktır. (Augustine, *Eightythree Questions*'tan akt. Aquinas, Summa of Theology III, q. 40, a. 1, içinde Clark, 1999, s. 381 ve Dyson, 2004, s. 240) Aziz Aquinas'ta farklı olan ise Aziz Augustinus'un verilen zararı haklı sebep kabul etmesi yerine zararı verenin hatasının varlığının haklı sebep olmasıdır. (Elbe, 1939, s. 669) Böylece Aziz Aquinas, haklı savaşta *jus ad bellum*, *diğer bir deyişle* "savaş açma hakkı"nı açıklamıştır.

Aziz Aquinas da, Aziz Augustinus gibi, savunma savaşını doğası gereği haklı savaş kabul ederek diğer haklı savaşları açıklamıştır. (van der Molen, 1937, s. 97, 102) Üçüncü haklı savaş kriteri de Aziz Augustinus'un "zalimlik veya açgözlülük için değil, barışı sağlamak veya kötülüğü sona erdirmek için savaşmanın barışçıl" olduğunu söylediği, savaşan tarafların iyi olanı yüceltme ve kötü olanı engelleme niyetlerinin olmasıdır. Yine de doğru bir otoritenin ilan ettiği ve haklı sebebi olan bir savaş, acımasız bir kan davası ve açgözlü bir zarar verme hırsına sahne oluyorsa, haklılığını kaybeder. (Augustine, *On the Lord's Words ve Against Faustus LXXIV*'tan akt. Aquinas, Summa of Theology III, q. 40, a. 1, içinde Clark, 1999, s. 381; Dyson, 2004, s. 241-2) Aziz Augustinus'un "*Savaşı başlatmak için barışın peşinde koşmayız, aksine barışa ulaşmak için savaş açarız.*" hatırlatması da, Aziz Aquinas'ın doktrinindeki doğru niyetin kaynağıdır. (Dyson, 2004, s. 241-2) Haklı savaş bu nedenlerle ortak bir yarara hizmet etmek için haklıdır. Öte yandan bir egemen tiranlık haline geldiyse, artık ortak yararı sağlamadığı için tiranlığın açtığı savaşların haklılığı kalmaz. (Dyson, 2004, s. 250)

Aziz Augustinus ve Aquinas'ın öğretilerini takip eden 1483 doğumlu İspanyol din bilimci ve hukukçu Francisco de Vitoria, haklı savaş nedenleri arasında din farklılığını kabul etmemiştir. Vitoria'ya göre din farklılığı, topraklarını genişletmek gibi ya da egemenin kendi kişisel çıkarları gibi haksız bir nedendir. Vitoria için bir savaşın haklı olmasının tek nedeni yapılmış olan bir yanlıştır. Bir saldırı savaşı, daha önce yapılmış bir yanlıştın öcünü almak ve düşmana karşı tedbir almak için açılır. Savaş nedeni olan haksızlıkta ise düşmanın kusurunun olmalıdır. Ancak yapılan yanlıştın çeşidi ve derecesi de her zaman savaş başlatmaya yetmeyebilir. (Vitoria, 1917, *The Second Relectio*, 428, s. 165-70; Vitoria, 2017, s. 118-120) Bunun yanı sıra savaşın nedeni olan yanlıştın tazmini daha fazla zarara neden olacaksa, savaş başlatılmamalıdır. (Erkiner, 2012, s. 108)

Vitoria'nın üzerinde durduğu bir diğer konu ise tahkimdir.⁵² Vitoria'ya göre tahkimin mümkün olduğu yanlışlar haklı savaş sebebi değildir. (van der Molen, 1937, s. 8, 108-9) Haklı savaş, ortak yararı sağlamak içindir ve hatanın tazmini masumları öldürmeden sağlanmalıdır. Düşmanın bir daha aynı hatayı yapmaması için savaş yerine, malı tazmin edilebilir. Vitoria'nın savaş yerine masumları öldürmeden barışı sağlama ısrarının en temel nedeni, dinleri ne olursa olsun tüm insanların aynı haklara sahip olduğunu kabul etmesidir. (Erkiner, 2012, s. 105; Nys, 1917, s. 170) Bu nedenle de başka bir devlet içinde yamyamlık veya insan kurban etme gibi uyruklarına zarar verme durumu var ise bu da haklı bir nedendir. Dolayısıyla bu nedenle açılan savaşın amacı masumlara verilen zararın sona erdirilmesi olabilir. (Erkiner, 2012, s. 105; Nys, 1917, s. 170; Uzun ve Uzun, 2009, s. 55) Böylece Aziz Augustinus'tan sonra Aziz Aquinas'ın oluşturduğu haklı savaşın açılma kuralları *jus ad bellum*, Vitoria tarafından da üç tane olarak belirlenmiş olur. Öncelikle savaşı açma otoritesine sahip olan egemen/hükümdar, savaşa sebep olabilecek her türlü durumdan kaçınmalı; ancak gerekli hale geldiyse savaş açmalıdır. Haklı bir savaş açıldığında, savaşın amacı düşmanların tamamen yok olması değil, savaşa sebep olan haksızlığı gidermek, topraklarını savunmak ve barışı tesis etmek olmalıdır. Savaş sonunda düşmanın göreceği zararın derecesi iyi ölçülmeli ve bu, bir hakim gibi adil yapılmalıdır. (Vitoria, 2017, s. 144-145)

Vitoria'dan sonra Haklı Savaş doktrininde önemli bir yeri olan Segovya piskoposu 1512 doğumlu İspanyol Diego Covaruvias, beş haklı savaş sebebi olduğunu belirlemiştir. Bunları da kendi anavatanını savunmak, bir yanlışın öcünü almak, isyanı cezalandırmak, yasadışı olarak alınmış bir malı geri almak ve Vitoria'nın da üzerinde durduğu deniz ve limanlar üzerindeki hareket hakkını veya geçiş talebini reddetmek olarak saymıştır. (van der Molen, 1937, s. 110; Erkiner, 2012, s. 108) Skolastik din bilimci 1548'de İspanya'da doğan Francisco Suarez ise, savaş açma hakkına, *jus ad bellum*, savaşın mutlaka son çare olması koşulunu eklemiştir. Böylece tüm kriterlerinin varlığı durumunda ve tahkim işe yaramadığında haklı bir savaş açılabilir. Ayrıca Suarez'e göre ülkenin rızası var ise ve

⁵² Vitoria'ya göre örneğin bir bölgenin meşru egemeninin kim olduğu konusunda şüphe varsa ve bir taraf bunu çözmek istiyorsa, diğer taraf güçlü olsa bile kabul etmeli ve uzlaşmaya çalışmalıdır. Eğer böyle bir teklif varsa ama uzlaşmaya çalışılmadan savaş açılıyorsa, bu haklı savaş değildir. (Van der Molen, 1937, s. 109)

halk putperestliğe zorlanıyor ise bir Hristiyan egemen, başka bir ülkeye müdahale edebilir. (Erkiner, 2012, s. 120, 121; Yakut, 2021, s. 61)

1548 Anvers doğumlu İspanyol yazar Balthazar de Ayala, haklı savaşın nedenleri arasına isyanı eklemiştir. Ayala'ya göre gücünü Tanrı'dan alan egemene karşı isyan, en büyük günahlardandır ve hapis ile cezalandırılmalıdır çünkü egemenin otoritesi mutlaka devam etmelidir ve isyanın meşru bir gerekçesi olmaz. Bunun yanı sıra, tiran haline gelmiş bir yönetici herhangi biri tarafından öldürülebilirse de; seçim veya veraset ile egemen olan bir prens acımasız ve haksız dahi olsa tiran olamaz. Ona göre yalnızca zorla yönetime gelen tiran olabilir. Ayala'nın inanmayanlara karşı savaşı haklı kabul etmemesinin sebebi, onların dünya üzerinde yaşama alanına engel olunmaması gerekliliğidir. Ona göre ne Papa ne de İmparator tüm dünyanın sahibidir. Diğer yandan, önceden Hristiyan olan kafirler ise inanmayanlardan farklıdır ve eskiden Kilise'nin hükümlerine bağlı oldukları için onlara karşı savaş her zaman haklıdır. (van der Molen, 1937, s. 110-111; Erkiner, 2012, s. 124)

1552'de İtalya'da doğan Alberico Gentili, Ayala gibi, din üzerinden değil hukuk üzerinden savaşı düşünen bir yazardır. Gentili savaşı: *Bellum est publico rum armorum iusta contentio*, "kamusal alanda adil bir silah mücadelesi" olarak tanımlamıştır. (van der Molen, 1937, s. 116) Gentili'ye göre gerçekten gerekli olmadığı sürece savaş haklı değildir ve yalnızca tüm barışçıl yollar tüketildiğinde gerekli olur. Döneminin tek barışçıl çözümü olan tahkim, Gentili için savaşın açılmasını engelleyebilir ve bu ihtimal olmasına rağmen savaşmak da meşru değildir. Bu nedenle Gentili'ye göre tahkim ile bir başkasının kararına uymayı kabul etmeyerek, kendi kendine sorunu silaha başvurarak çözmeye kalkmak insanlığa ve hukuka karşı gelmektir. Bu savaş da, haklı değildir. (van der Molen, 1937, s. 116, 117, dn. 23)

Savunma savaşını Aziz Augustinus ve Aquinas gibi, doğası gereği haklı bulan Gentili, saldırı savaşının haklılığının kanıtlanması gerektiğini savunmuştur. Ancak saldırı savaşını haklı kılmanın tek yolunu, bunun da bir savunma savaşı olduğunun kanıtlanması kabul etmiştir. Bu noktada kendini veya başkalarını savunma savaşı, egemenin başka çıkarlarını gizlese de; savaşın haklılığını değiştirmez. Savunma savaşı, bir taraf için savunma olduğundan, doğası gereği yalnızca bir taraf için haklıdır ve savaşın haklılığı da bu nedenle öznelidir. (van der Molen, 1937, s. 118) Gentili, karşı tarafın saldırıyı

gerçekleştirmesi gibi savaş hazırlığında olmasını da saldırı kabul ederek, saldırıyı beklemeden⁵³ savunma savaşı verilebileceğini de savunmuştur. (Van der Molen, 1937, s. 126) Ayrıca Gentili, savaşın iki taraf için de haklı olabileceğine de değinerek, saldırı savaşlarını ikiye ayırmıştır: yapılan bir hatanın öcünün alınması veya suçun cezalandırılması ve tartışmalı bir hakkı çözmeye hizmet etmesi. Birinci tip saldırı savaşları Aziz Augustinus'tan itibaren pek çok Haklı Savaş düşünürünün bildiği ve kabul ettiği haklı sebeptir. İkinci tip ise Gentili'nin tahkim ile çözüm gerektirdiğini savunduğu ve tahkimin sonuç vermediği zaman kabul edilebilecek bir savaştır.

Gentili, din farklılığına dayanan savaşların haklı olmadığını benimsemiştir. Bunu da, Tanrı ile insan arasında olan dinin yasalarının, insan ile insan arasındaki ilişkiye dair olmaması ile açıklamıştır. Dine dayalı tek haklı savaş, insanın gerektiği gibi yaşamasına izin vermeyen ve tüm insanlığın düşmanı olan barbarlara karşı olmalıdır. Ancak bu şekilde yaşayan devletler olmadığı için bir arada yaşayan insan gruplarına karşı savaş açılmaz. Ayala'nın kafirlere karşı savaşı haklı bulmasından farklı olarak Gentili, Vitoria gibi, ancak devlete zarar vermeleri durumunda kafirlere açılan savaşı haklı kabul etmiştir. (van der Molen, 1937, s. 124; Erkiner, 2012, s. 133)

Savaşın doğal nedenlerini tartışan Gentili, insanlar arasında doğal bir savaş sebebi olmamasına rağmen; Türklerin, Hristiyanların düşmanı haline gelerek ikincil bir doğal savaş sebebi oluşturduğunu savunmuştur. Gentili'ye göre Hristiyanlara karşı düşmanca davranışları nedeniyle Türklere karşı savaş haklı hale gelmiştir. (van der Molen, 1937, s. 125)

Savunma savaşı dışında bir diğer haklı savaş nedeni olarak onuru gören Gentili, başka bir egemenin buyruğu altındakilerin de toplum ve doğanın parçası olması nedeniyle savunulması gerektiğini savunmuştur. Bir egemen, kendi buyruğu altındakilere haksız yere zulüm uyguluyorsa, başka bir egemenin buna son vermek için savunma savaşı açması haklıdır. Ancak egemenin uyguladığı zulümde buyruğu altındakiler haksız ise, başka bir egemen ancak zulme son vermek için savaş açabilir. (van der Molen, 1937, s. 127) Diğer bir deyişle, buyunduruk altındaki halklar haksız dahi olsalar zulüm görürlerse,

⁵³ Gentili'ye göre doğal düşman olan Türkler ve İspanyollar, hukuk tanımaz ve güç peşinde oldukları için güçlenip bir zarar vermelerini beklemek yerine; güçlenmesine ve saldırmasına izin vermeden engellenmelidir. (Van der Molen, 1937, s. 126)

onları kurtarmak haklı savaş nedenidir. Gentili'ye göre bunun nedeni, devletlerin egemenler için kurulmaması ama egemenlerin devletler için var olmasıdır. (van der Molen, 1937, s. 131) Hiçbir egemen hukuku aşamaz ve hukukun üstünde değildir.

Savaş ilanına da değinen Gentili, savunma savaşı ve halihazırda düşman olanlara karşı savaşılırken ilanın gerekli olmadığını ama diğer savaşlarda savaş ilanından sonra otuz üç gün beklenmesi gerekliliğini belirlemiştir. Bu sayede, savaşı engelleyebilecek hamleler için beklenmiş olur. Üstelik haklı olan ve ilan gerektiren bir savaş, ilan edilmeden başlarsa haksız savaş halini alır. (van der Molen, 1937, s. 137-138)

Gentili'den sonra uluslararası hukukun kurucusu kabul edilen 1583 doğumlu Hollandalı Hugo Grotius'a⁵⁴ göre savaşın haklı sebebi, daha önce bir haksızlık yapılmış olmasıdır. Ona göre bu zararın onarılması için savaş açılabilir. Bir diğer haklı sebep ise cana ya da mala yönelen bir haksızlığa karşı kendini savunma savaşıdır ki, bu haksızlığın gerçekleşmiş olması gerekir. Ancak savunma savaşını gerektiren haksızlığı gerçekleştirenin hatalı olup olmaması önemli değildir, kendini savunma başlıca bir haklılık nedenidir. Bunun yanı sıra, daha verimli bir toprak için ya da Gentili'nin haklı kabul ettiği, güçlenerek kendine zarar vermesinden çekinilen bir komşuya güçlenmesin diye savaş açmak haklı değildir. (Grotius, 1625/2011, Kitap II, Bölüm I, s. 73-77; II-XXII-V, s. 198; van der Molen, 1937, s. 125) Vitoria ve Gentili gibi, Grotius'a göre de savaşı önlemenin yolu tahkimdir. Kendi çıkarları söz konusu olmasa da başka kralların savaşan tarafları ikna etmesi gerekir. (van der Molen, 1937, s. 8, 117)

Grotius savaşın haklı sebepleri arasında din savaşlarını tamamen dışarıda bırakmıştır. Boyunduruk altındaki bir halkın, yönetici egemen onlara yanlış yapsa da isyan etmesi veya bağımsızlık istemesini de, haklı bir savaş nedeni kabul etmemiştir. Dante'nin Roma İmparatoru'na atfettiği bütün insanlığa buyurma hakkının da, haksız bir savaş nedeni olduğunu belirten Grotius; benzer bir şekilde başkalarını, onların iyiliği için olduğu iddiasıyla boyunduruk altına almayı da haklı bir savaş sebebi saymamıştır. (Grotius, 1625/2011, Kitap II, Bölüm XXII, XI-XIII, s. 200-1) Grotius, başkasını onların iyiliği için boyunduruğuna almayı haksız, başka bir devletteki suçsuzları korumayı haklı

⁵⁴ Grotius'un kendisi de Ayala ve Gentili'den etkilendiğini ifade etmiştir. Ayrıca yazınında da özellikle Gentili'den notlar bulunmaktadır. Uluslararası hukukun tarihini anlatan ilk hukukçu olan Gentili'nin ölümü sonrasında değerinin unutulduğu ve 1874'e kadar uluslararası hukukun kurucusu olarak Grotius'un benimsendiğine dair ayrıntılı bilgi için bkz. Erkiner, 2012, ss. 115-134.

sebeup olarak tarif etmiştir. Ancak Grotius, boyunduruk altına almada olduğu gibi, suçsuzları korumanın da başka bir ülkeyi ele geçirmek için kullanılan araçlar olabildiğini de kabul etmiştir. Grotius, eski dönemlerden beri devletlerin, bir devletin içindeki “suçsuzları koruma gibi sözde-nedenler” o ülkeyi ele geçirme amacını gizlediğini belirtse de; böyle devletlerin varlığının suçsuzları koruma hakkını ortadan kaldırmayacağını savunmuştur. (Grotius, 1625/2011, Kitap II, Bölüm XXV, I-X, s. 212-15) Üstüne üstlük Grotius, başkasına yapılmış haksızlığın öcünü almayı, kendisine yapılan haksızlığın öcünü almaktan daha yüce kabul etmiştir. Başkalarını kurtarmak için açılan ve Gentili’nin “onur savaşı” adını verdiği haklı savaşı Grotius, “onur görevi” olarak adlandırmıştır. Bu sayede Grotius da Gentili de, bu tür bir savaşın ancak kendi devletinin haksızlığa uğraması ile haklı olacağını kabul eden Vitoria’dan farklılaşmıştır. (Grotius, 1625/2011, Kitap II, Bölüm XXX, XL, s. 182-3; van der Molen, 1937, s. 136)

Haklı savaşın din insanları ve hukukçular tarafından geliştirilen *jus ad bellum* ve *jus in bello* kriterleri, 1991’de Richard Miller tarafından bir arada tartışılarak savaşın haklı olabilmesi tanımlanmıştır. Miller’a göre (1991, s. 13-15) yedi *jus ad bellum* kriteri vardır: haklı sebep, yetkili otorite, doğru niyet, son çare, göreceli adalet, orantılılık ve yüksek başarı şansı. Haklı sebebe ve savaş ilanı yetkisine sahip bir hükümdar; savaşa neden olan durumu ortadan kaldırmak ve barışı tesis etmek amacıyla, tüm diğer yolları tükettiğinde, savaşın nedeninin kendisi için değil de barış için gerekli olduğu konusunda adil davranarak ve sonrası öncesinden daha fazla yıkım getirmeyecek ise yeteri kadar güç kullanarak savaş açarsa bu, haklı bir savaş olabilir. Ancak savaşın haklı olması yalnızca savaşın ilanına bağlı değildir. Ayrıca bu savaşın adil idare edilmesi gerekir. Bir savaşın adil idaresi *jus in bello* için ise orantılılık ilkesine uygunluk olarak gerektiği kadar güç kullanılırken; savaşta ayrımcılık ilkesine göre savaşan ile sivillerin ayrımını, kasıtlı-istenmeyen ayrımı ile birlikte yapılması gerekir. Savaş sırasında savaşanlar ile sivillerin ayrımı yapılmalı ve kasıtlı olarak sivillere zarar verilmemelidir. Uluslararası insancıl hukuku oluşturan bu kural, ayrıca kasıtlı olmayan şekilde sivillere verilen zararları da içerir. Kasıtsız da olsa savaşan-sivil ayrımının yapılabilmesi için kullanılan gücün planlanmış ve orantılı olması gerekir. (Miller, 1995, s. 13-15)

3.2.2. Koruma Sorumluluğunun Öncülü – İnsani Müdahale

Koruma Sorumluluğunun düşünsel kökenini oluşturan haklı savaş doktrini, devlet egemenliği ilkesinin uluslararası sistemin merkezinde yerini alması ile birlikte açılmasının haklı olup olmadığı tartışılan savaşların, insani müdahale olup olmadığı sorununa dönüşmüştür. Savaşların gerekçeleri insani olduğunda, savaş yerine insani müdahale kavramı kullanılmaya başlanmıştır. Öte yandan devletlerin içinde yaşanan insan hakları ihlallerinin insan güvenliği tehlikeye atması, devlet egemenliği sınırlarını da aşmıştır. Böylece mutlak hükmü aşınan egemenlik ve insan hakları karşı karşıya gelmiş ve insani müdahale de egemenliğin karşıtı olarak yer almıştır.

Arend ve Beck, insani müdahaleyi “devlet ya da devletlerin başka bir devletteki halkı büyük çapta insan hakları ihlallerinden korumak için silahlı güç kullanması” olarak tanımlamıştır. BM güçlerinin gerçekleştirdiği insani eylemden farklılaşması için ise Arend ve Beck dört kriter önermiştir: özellikle insan hayatına yönelik olmak üzere temel insan hakları için acil ve kapsamlı tehdit durumunun bulunması, müdahalenin amacının yalnızca temel insan haklarını koruma ile sınırlı olması, meşru hükümetin daveti veya onayının olmaması ve müdahalenin BMGK onayı ile, BM güçleri tarafından veya 8. bölümdeki bölgesel anlaşmalar kapsamında gerçekleşmemiş olması. Arend ve Beck, bunların yanı sıra bir başka devletteki kendi vatandaşlarını korumak veya meşru savunma için güç kullanmayı insan müdahale kapsamında saymamıştır. (Arend ve Beck, 1993, s. 113)

Walzer, “*insani müdahale, insanlığın vicdanını sarsan eylemlere karşı bir tepki olarak gerçekleştirildiğinde (başarı için mantıklı bir beklentiyle) haklı bir eylem olur*”, diyerek, burada vicdanı dikkate alınanın siyasi liderler değil halklar olduğunun altını çizmiştir. Walzer, böyle bir durumda BM’yi beklemenin “mesih’in gelmesini beklemek” gibi olacağını ifade etmiştir. (Franck ve Rodney, 1973, s. 304; Walzer, 2017, s. 160) Diğer yandan White da (2014), devletin egemenliği ile devleti yöneten egemenlerin hukuki kimliklerinin birbirlerine karıştırıldığına dikkat çekmiştir. White, bu karıştırmanın uluslararası hukukun da devletlerin toprak bütünlüğünü, insanların vücut bütünlüğü gibi değerlendirmesine neden olduğunu da ifade etmiştir. Nuremberg Mahkemeleri ve 1948 İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ile uluslararası hukukun yalnızca devletlerin soyut varlığını ve sınırlarını korumak için değil, aynı zamanda devletler içindeki gerçek

kişilerin yararına olması gerektiği hatırlatılmıştır. Ancak bunların üstün hukuk olmaması ve BM Şartı'nın değişmesinin de politik irade gerektirdiği için mümkün olmaması, hukukçular arasındaki sınırlama tartışmalarını doğurmuştur. (White, 2014)

19. yüzyıldan itibaren diplomatik dilde kullanılmaya başlayan insani müdahale, 20. yüzyılın sonlarına kadar siyasi ve ahlaki önemi kullanılarak insan hakları aracılığıyla meşrulaştırılmaya çalışılmıştır. (Peak, Laderman ve Jacob, 2022, s. 265; Fixdal ve Smith, 1998, s. 288) Uluslararası hukuk açısından insani müdahalenin bir hak olup olmadığı tartışmaları insani müdahalenin uluslararası hukukta kodifikasyonunun yapılmasını isteyen sınırlayıcılar (restriksiyonist) ve buna karşı olan sınırlama karşıtları arasındadır. (Arend, 1999, s. 7) İnsani müdahalenin bir hak olmamasını ve kodifikasyon ile tamamen sınırlandırılmasının gerektiğini savunanlar arasında Ian Brownlie, Hans Kelsen, Robert Tucker, Michael Akehurst, Louis Henkin, Edwin Bourchard ve Rosalyn Higgins gibi hukukçular vardır. Öte yandan insani müdahalenin uluslararası hukukta var olduğunu savunarak kodifikasyon ile sınırlandırılmaması gerektiğini düşünenler de Robert Lillich, Michael McDougal, Michael Reisman ve Malcolm Shaw olarak sayılabilir (Reisman, 1999; Arend ve Beck, 1993, s. 109-110; Chopra ve Weiss, 1992, s. 99-100; Gözen Ercan, 2016, s. 478,9)

Müdahalenin kurallarının olması gerektiğini savunan sınırlayıcılar, insani müdahalenin hukukiliğini kabul etmeseler de, ahlakiliğini kabul ederler. Ancak ahlaki olmasının insani müdahalenin hukuk dünyasında yer alması anlamına gelmediğinin de altını çizerler. Bu nedenle de insani müdahale kodifiye edilirse, müdahaleci devlet gerçek niyetini ortaya koymak zorunda kalacağı için suistimalin azalacağını savunurlar. Sınırlama karşıtları ise kodifiye kuralların olmasının hukuku zedeleyeceği fikrini öne sürerler. Walzer'a göre, mutlak bir kuralda (bu durumda yasakta) ısrar etmek, vicdanın sesi ağır bastığında o mutlak kuralın görmezden gelinmesi ile aslında hukuk açısından olumsuz sonuç getirecektir. Üstelik uluslararası hukukun ihlal edilmesinden, kodifiye edilmeyemiş müdahale yasal değil ahlaki bir seçenek olarak kabul edilebilir. Ayrıca kodifikasyonun bir diğer olumsuz sonucu da, güçlü devletlerin çıkarına hizmet etmesi olabilir. (Franck ve Rodney, 1973, s. 304; Walzer, 2017, s. 160; Chopra ve Weiss, 1992, s. 99-100; Wheeler, 2003, s. 41) Bu açıdan bakıldığında, insani gerekçelerle müdahale kararını verenin hukukçu olmaması kabul edilebilirdir. Sınırlama karşıtları müdahale

kararını verenin hukukçular değil, devletler olduğunu hatırlarak; buna NATO'nun Kosova müdahalesini örnek gösterir. Müdahale kararını alanın NATO üyesi devletler olması, Kosova müdahalesinin “yasal olmadan meşru” kabul edilmesinin nedeni kabul edilir. (White, 2014)

Kodifikasyon isteyen sınırlayıcıların öncelikle kullandığı sav, uluslararası hukukta savaşın, müdahalenin ve güç kullanmanın yasaklanmasıdır. Bu savın anlaşılması için de yasağın tarihsel süreci izlenmelidir. Savaşın yasaklanması, Lutherçiler ve Katolikler arasındaki savaşı bitiren 1555 Augsburg Barışı ile Habsburg İmparatorluğu'nun prenslikleri arasında olmuştur⁵⁵. Ancak Avrupa'da mezhep savaşları daha sonra da devam etmiş ve 30 Yıl Savaşları sonunda 1648 Vestfalya Barışı imzalanmıştır. Uluslararası İlişkiler için çok önemli bir yer atfedilen Vestfalya Barışı⁵⁶ ile devletler kendi toprakları üzerinde eşit haklara sahip başka bir otoritenin olmadığını ve dışarıda da kendisinden daha üstün bir otoritenin olmadığını kabul etmiştir. Böylece devletler birbirlerinin toprak bütünlüğü ve egemenliğini tanımıştır. (Vestfalya Barışı, 1648) Bu sayede günümüzdeki egemen ve eşit ulus-devletlerin oluştuğu ve devletler arası savaş dışı ilişkilerin düzenlenerek diplomasiinin temellerinin atıldığı kabul edilir. (Poggi, 2007, s. 58-69; Yurdusev, 2004)

I. Dünya Savaşı sonunda kurulan Milletler Cemiyeti'nin Misakı (1920), savaş açmayı yasaklamış ancak engel olamamıştır. Uluslararası hukukta savaşın yasaklanmasının bir diğer denemesi ise Almanya, Fransa, Belçika, Birleşik Krallık ve İtalya arasındaki 1925 Locarno Paketi/Ren Misakı ile Almanya, Belçika ve Fransa'nın birbirlerine savaş açmamayı kabulü olmuştur. (Locarno Paketi, 1925, m.2) Daha sonra 1928'de Kellogg-Briand Paketi/Paris Misakı ile devletler, uluslararası sorunların çözümü ve politika aracı olarak savaşa başvurmaktan vazgeçmiştir. (Kellogg-Briand Paketi, 1928, m. 1) Bu dönemde, II. Dünya Savaşı'na kadar, haklılığı ve meşruluğu tartışılan ve yasaklanan güç kullanımı, müdahale ya da saldırı değil; savaş olmuştur.

⁵⁵ “(...) bizler, Kutsal İmparatorluk'un prensleri ve devletçikleri, imparatorluğun hiçbir devletçiğine karşı savaş açmayacağız (...)” (Augsburg Barışı, 1555, m. 15)

⁵⁶ Vestfalya Barışı'nın Uluslararası İlişkiler'deki önemi ve ulus-devlet sistemini başlatmasına dair tartışmalar için bakınız: Yurdusev, 2004; Kurubaş, 2014; Gordon, 2008.

Gerek Milletler Cemiyeti Misakı, gerek Kellog Briand Paktı'nın işe yaramaması⁵⁷ ve II. Dünya Savaşı'nı engelleyememesi nedeniyle, savaş sonrasında, Birleşmiş Milletler'in kurulması ile BM Şartı'nda yasaklanan savaş değil, her türlü silahlı eylemi içine alan "güç kullanma" olmuştur. BM Şartı'nda (m. 2/4) tüm devletler, güç kullanmak veya güç kullanma tehdidinde bulunmaktan kaçınmanın yanı sıra devletlerin toprak bütünlüğü ve siyasal bağımsızlığını korumayı da taahhüt eder. Bu korumaya esas olan (m. 2/7) ve ilk defa uluslararası hukuk kuralı haline gelen, devletlerin iç yetki alanına "müdahale yasağı"dır. Güç kullanmanın iki istisnası Şart'ın "Barışın Tehdidi, Bozulması ve Saldırı Eylemi Durumunda Alınacak Önlemler" başlıklı 7. bölümünde, Güvenlik Konseyi yetkilendirmesi ile "uluslararası barış ve güvenliğin korunması ya da yeniden kurulması" için (m. 42) ve meşru savunmadır.

BM Şartı ile oluşan BM yasal rejimi bir yandan, öncesinde yalnızca Avrupalı devletlere atfedilen egemen eşitliği evrenselleştirmiştir. Diğer yandan ise uluslararası güvenlik ve barışın korunması sorumluluğunu ve gerektiğinde devletlerin iç yetki alanına müdahaleye izin verme yetkisini Güvenlik Konseyi'ne vererek (m. 24/1) devlet egemenliğinin üstünde bir otorite tanımlaması yapmıştır. Öte yandan Şart'ın insan hakları ve temel özgürlüklere saygının sağlanması ve korunmasına yönelik yarattığı sorumluluk, Güvenlik Konseyi kadar, egemen eşit devletlere de verilmiştir. Bu şekilde değerlendirildiğinde, uluslararası sistemde temel korunması gereken ilke olarak ilan edilmiş olan devlet egemenliğinin (m. 2/4 ve m. 2/7), barışı koruma yetkisinin ve güç kullanmaya onay verme yetkisinin BMGK'ya verilmesi (m. 24/1 ve m. 42) ile insan hakları ve temel özgürlüklere saygının karşısında konumlanmıştır. (Wheeler, 2003, s. 42)

Müdahaleyi hukuk bakımından değerlendiren Higgins, BM yasal rejimini temel olarak, BM Şartı'nda ağır insan hakları ihlallerine karşı müdahale etme / güç kullanma izninin bulunmamasına dikkat çekmiştir. Yukarıda bahsedilen BM Şartı'ndaki yasakların yanı sıra Higgins, bağlayıcılığı olmasa da BM yasal rejiminin bir parçası olan BM Genel

⁵⁷ 1920 Rusya-Polonya Savaşı, 1923 Litvanya-Polonya arasındaki Vilnius Meselesi ve 1931'de Japonya'nın Çin'e bağlı Mançurya'yı işgal edip burada Mançuko isimli kukla hükümet kurması, Misak'ın da Pakt'ın da işe yaramadığını göstermiştir. Üstelik Japonya'nın Pakt'ın yasakladığı kendi amaçları için güç kullanma kuralını çiğnemiş olmasına rağmen kukla Mançuko hükümetini uluslararası topluma kabul ettirmeye çabalaması, ABD Dışişleri Bakanı Stimson'ın bunu hukuken tanımayacağını ilan etmesine neden olmuştur. Bu, Stimson Doktrini olarak bilinmektedir. (Tosun, 2009, s. 96) <http://courses.knox.edu/hist285schneid/stimsondoctrine.html>

Kurulu'nun insani müdahaleyi engelleyici kararlarına işaret etmiştir. (Higgins, 1995, s. 255; Wheeler, 2003, s. 44) Genel Kurul, 1965'te "Devletlerin İç İşlerine Müdahalenin Kabul Edilmezliği ve Bağımsızlık ve Egemenliklerinin Korunması Hakkında Bildirge" ile hiçbir devletin direk veya dolaylı olarak, herhangi bir nedenle bir başka devletin iç veya dış işlerine müdahale etme hakkının olmadığını ve egemenlik haklarına aykırı şekilde ekonomik veya politik araçları kullanamayacağını tekrarlamıştır. (A/Res/2131(XX), 1965) Daha sonra 1970'te kabul ettiği "Dostça İlişkiler Bildirgesi" ile Genel Kurul, başka bir devletin topraklarında güç kullanma veya güç kullanma tehdidi, güç kullanmayı içeren misilleme, ücretli asker de dahil olmak üzere düzenli veya düzensiz güçler örgütlenme veya devletin içindeki sivil mücadele veya terörist hareketleri destekleme ve kışkırtmayı yasaklamıştır. Bildirge ile devletler, başka devletlerin iç işlerine karışmama ve uluslararası ilişkilerinde başka bir devletin siyasal bağımsızlık ve toprak bütünlüğüne yönelik askeri, siyasi ve ekonomik bir zorlamadan kaçınma görevlerini tekrarlamıştır. (A/Res/2625(XXV), 1970) 1974'te, 3314 sayılı "Saldırganlık Tanımı" kararı ile Genel Kurul saldırganlığı, "bir devletin başka bir devletin egemenliği, toprak bütünlüğü veya siyasal bağımsızlığına karşı güç kullanması" olarak tanımlamıştır. (A/Res/3314(XXIX), 1974, m. 1) 1987'deki "Uluslararası İlişkilerde Tehditten veya Kuvvet Kullanımından Uzak Durma İlkesinin Etkinliğinin Artırılmasına Dair Bildirge"de ise Genel Kurul, tüm devletlerin uluslararası ilişkilerinde başka bir devletin siyasal bağımsızlığı ve toprak bütünlüğüne karşı güç kullanması veya güç kullanma tehdidinde bulunmaktan kaçınması yükümlülüğünü bir kez daha kabul etmiştir. (A/Res/42/42, 1987) Bu ilkeler BM Şartı ile birlikte düşünüldüğünde, BM yasal rejimindeki güç kullanma ve savaş konusundaki bakışı kısaca 2 temelden oluşur. "Bir savaş, sadece ve sadece saldırı ise, haksızdır." ve "Bir savaş, saldırganlığa karşı bir meşru savunma savaşı ise haklıdır." (Luban, 1980, s. 163)

Sınırlama karşıtlarına göre ise BM Şartı madde 2/4, bir devletin toprak bütünlüğü veya siyasal bağımsızlığına karşı güç kullanmayı veya tehdidi yasakladığına göre, sınırlı güç kullanarak ve uzun dönemli toprak bütünlüğü ve bağımsızlığını tehlikeye atmadan, BM'nin temel amaçlarıyla çatışmayan şekilde güç kullanılabilir. Arend ve Beck (1993, s. 134), madde 2/4'ün barajının altında kalarak güç kullanma yasağının bertaraf edilebilmesi için müdahalenin uyması gereken dört koşul saymıştır: müdahale edilen devlet

topraklarında uzun süre kalınmamalı, müdahale edilen devlet toprak kaybetmemeli, rejim değişikliği olmamalı ve BM Şartı'nın temel amaçlarına ters düşecek eylemlerde bulunulmamalıdır. Bu koşullara uyulursa, kısa dönemli ve gerçekten sadece insan haklarını koruma amaçlı müdahaleler, hukuki kabul edilebilir. (Arend ve Beck, 1993, s. 134; Wheeler, 2003, s. 44) Fernando Teson da, gerçekleşen bir müdahale gerçekten insani ise ve yapılması gerekiyorsa zaten sonucunda fetih ya da boyunduruk altına almanın da gerçekleşmeyeceğini hatırlatmıştır. (Wheeler, 2003, s. 44) Reisman ve McDougal ayrıca, insani müdahalenin toprak değişikliği veya devletin siyasi bağımsızlığına dair bir amacı olmadığı için zaten madde 2/4'ye aykırı olmadığını belirtmiştir. Üstelik insani müdahale, BM'nin amacı ile tutarsız olmasından ziyade en temel emredici normları ile uyumludur çünkü barışa tehdit oluşturan insan hakları ihlallerine karşıdır. (Arend ve Beck, 1993, s. 113) Reisman (1999, s. 860, 862), Kosova müdahalesine dair tartışmalarda; yasal süreçlerin her zaman doğru çalışmayabildiğini ve böyle bir durumda müdahalenin de hukuka daha çok zarar verdiğini, hakim Holmes'ün "anayasa, bir intihar anlaşması değildir" sözü ile hatırlatmıştır.

Sınırlayıcılar buna karşı, uluslararası hukukta güç kullanma yasağının *jus cogens*, üstün hukuk⁵⁸ (emredici hukuk) olduğunu savunarak, müdahalenin bir istisna olmadığını altını çizmiştir. (YILC, 1966, m. 50, s. 247) Sınırlama karşıtları ise buna, Şart öncesindeki ve sonraki dönemlerde tek taraflı insani müdahalelerin bile desteklendiği durumlar olduğunu hatırlatarak karşı çıkmıştır. Shaw, BM Şartı'nın öncesinde de insani müdahalelerin net ve detaylı olmasa da kabul gördüğünü savunmuştur. (Shaw, 2005, s.252; Gözen Ercan, 2016, s. 478) Şart öncesi dönem için öncelikle uluslararası hukukun kurucusu ve dayanışmacı uluslararası toplum düşüncesinin öncülerinden kabul edilen Hugo Grotius'u örnek göstermişlerdir. Grotius'un, bir devletin tiranlığa dönüşerek kendi halkına zulmetmesi durumunda başka devletlerin ona karşı müdahale etme hakkının olduğunu savunduğunu hatırlatan sınırlama karşıtları, 19. yüzyıldaki müdahaleleri de örnek olarak saymışlardır. (Abiew, 1999, s. 35; Wheeler, 2003, s. 46; Grotius, 1625/2011, Kitap I, Bölüm IV – XI, s. 63-64)

⁵⁸ 1969 Viyana Anlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 53.maddesine göre üstün hukuk "uluslararası devletler topluluğunun bir bütün olarak, kendisinden hiçbir sapmaya izin verilmeyen ve ancak aynı karaktere sahip daha sonraki bir genel uluslararası hukuk normu tarafından değiştirilebilen bir norm olarak kabul ettiği ve tanıdığı bir norm"dur. (United Nations, 1969, m. 53)

1821’de Mora’da başlayan ve 1830’da Osmanlı yönetiminden bağımsızlık ilanı ile sonuçlanan Rum isyanına, Avrupalı devletlerden İngiltere, Fransa ve Rusya dahil olmuştur. Bu devletler 1827’de Navarin Deniz Savaşı’nda Osmanlı donanmasını yok ederek bir devletin iç meselesine müdahale etmiştir. Başlangıçta Avrupa devletleri müdahalenin amacını Hristiyan Rumların Hristiyan olmayan bir devlet altında gördüğü zulmü sona erdirmek ve kendi kaderini belirleme hakkını korumak olarak ifade etmiştir. Daha sonra 1827 Londra Konferansı’nda ise motivasyonlarını⁵⁹ Avrupa’nın huzuru kadar, insani duygular olarak belirtmişlerdir. (Great Britain Foreign and Commonwealth Office, 1828, s. 633; Abiew, 1999, s. 48-9; Wheeler, 2003, s. 46; Finnemore, 1996b, s. 158) 1860’da yine Osmanlı, yönetimindeki Suriye ve Lübnan topraklarında Hristiyan Maruniler ve Müslüman Durziler arasındaki iç çatışmayı durduramamıştır. Bunun sonucunda ise Osmanlı Devleti, Paris Konferansı’nda diğer Avrupa devletlerinin onayladığı şekilde Fransız ordularının müdahalesine izin vermek zorunda kalmıştır. (Wheeler, 2003, s. 46; Abiew, 1999, s. 50; Finnemore, 1996b, s. 160)

Sınırlama karşıtlarının, 19. yüzyılda yapılmış müdahalelerin, Haklı Savaş doktrininde olduğu gibi Hristiyan - Hristiyan (medeni) olmayan ayrımı ile Osmanlı’ya karşı yapıldığını iddia etmesine sınırlayıcılar iki savla karşı çıkmıştır. Öncelikle, bu örneklerin Şart öncesi döneme ait olması dolayısıyla, Şart’ın oluşturduğu yasal rejime dair örnek teşkil edemeyeceğini savunmuşlardır. İkinci olarak ise, bu müdahaleler zamanın üst yetkilisi sayılabilecek Avrupa Uyumu’nun (Concert of Europe) kararı ve yetkilendirmesi ile yapılmıştır. Üstelik bunlar, Rusya’nın 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı’ndaki (93 Harbi) gibi Osmanlı topraklarındaki Hristiyanları koruma gerekçesiyle tek başına müdahalesinden farklıdır. (Wheeler, 2003, s. 46; Franck ve Rodley, 1973, s. 281)

Franck ve Rodley (1973, s. 281), bu müdahaleler Avrupalı devletler seviyesinde medeni olmadığı için egemen eşit de görülmeyen “Avrupa’nın hasta adamı” Osmanlı’ya yapılmıştır. Dolayısıyla da egemen eşitliğe dayanan Şart-sonrası sistemden zaten farklıdır. (Wheeler, 2003, s. 46; Peak, Laderman ve Jacob, 2022, s. 265) Öte yandan 19. yüzyılda Avrupa’nın egemen eşitlerden kabul etmediği Osmanlı dışında da “insani”

⁵⁹ Brownlie’ye göre İngiltere ve Fransa’nın bir başka motivasyonu da, Rusya’nın tek başına müdahale ederek avantaj kazanmasından duydukları çekinceci. (Abiew, 1999, s. 49)

müdahaleleri olmuştur. 1822’de Fransa, İspanya’daki devrimci harekete engel olmak için müdahale etmiştir. Bu müdahale Fransa’nın lehine olan önceki duruma *status quo ante* dönüş ile sonuçlanmıştır. (Franck ve Rodley, 1973, s. 284) 1830’da Avrupa devletleri, Hollanda Krallığı’ndan ayrılma savaşı veren Belçika Devrimi’ne müdahale etmiştir. Bu müdahale hem bağımsızlığını isteyen halkın hayatını kurtarmış hem de Avrupa’da yeni bir din savaşı çıkmasının önüne geçmiştir. 1876’da Belçika, Orta Afrika açılımı ile “zamanının en büyük insani eylemini” yaptığı iddiasıyla Kongo’ya müdahale etmiştir. (Franck ve Rodley, 1973, s. 284, 285)

Amerika Birleşik Devletleri, 1898’de Küba Bağımsızlık Savaşı’na müdahale etmiştir. ABD, müdahalesini İspanya’nın adada sürdürdüğü barbarlık ve zulmü durdurmak, diğer bir deyişle insaniyet için olarak nitelendirmiştir. ABD müdahalesinin nedeni olarak medyada İspanyol yönetimin zulmüne karşı ayaklanan Kübalıların zorla evlerinden edilme “temerküz” politikasına maruz kalmalarını göstermiştir. Buna bağlı olarak ABD’ye bu kadar yakın bir coğrafyada yapılan sarsıcı olaylara müdahale etmenin de gereklilik olduğunu savunmuştur. Öte yandan Amerikan yönetiminin müdahale için başka nedenleri olduğu da bilinmektedir. Müdahalenin İspanya’ya karşı aynı tarafta oldukları Kübalı ayaklanmacılar adına olduğu şüpheli olduğu ve bunun da üç yıl süren istilanın bir çeşit “şefkatli emperyalizm” olduğu düşünülmektedir. Bütün bunlar birlikte düşünüldüğünde ABD’nin insani amaçlı müdahale örneği olarak gösterdiği Küba müdahalesinin insani müdahale olduğu tartışılır hale gelir. (Millis, 1931, s. 160’dan akt. Walzer, 2017, dn. 26, s.156; Xypolia, 2022, s. 4; Franck ve Rodley, 1973, s. 284, 285) ABD daha sonra 1899’da da, Filipinler’e müdahale ederken medeni devletler olarak görevini yaptığını savunmuştur. (Xypolia, 2022, s. 4)

20. yüzyıla gelindiğinde ise 1938’de Hitler, İngiltere Başbakanı Chamberlain’a yazdığı mektupta, Çekoslovakya’nın Almanlar ve diğer milletlerden halklara eziyet ettiğini ve bu halkların kendi kaderini belirleme haklarını ellerinden aldığını dile getirmiştir. Mektupta 120.000’den fazla kişinin Çekoslovakya’yı terk ettiği ve 3 milyondan fazla kişinin de güvenliğinin tehdit altında olduğu belirtilmiştir. Almanya bu kişilerin güvenliklerinin sağlanması ve onurlandırılması gerekçesiyle, Milletler Cemiyeti Misakı yasaklamasına rağmen, Çekoslovakya’yı işgal etmiştir. (Carnegie Endowment ve

Butler, 2013'ten akt. Xypolia, 2002, s. 5; Franck ve Rodley, 1973, s. 284; Wheeler, 2003, s. 30; Goodman, 2006, s. 113)

1945 ve BM yasal rejimi sonrası dünya da, insani gerekçeli ve hukuka uygunluğu tartışmalı müdahalelere sahne olmuştur. 1948'de İsrail'in bağımsızlık ilanı sonrasında Mısır, Suriye, Lübnan gibi bölge devletleri, İsrail'e karşı askeri müdahale başlatmıştır. Müdahalenin gerekçesinin Filistinlilerin gördüğü zulüm ve insan hakları ihlalleri olarak belirten Arap devletleri, amacının da bu zulmü sona erdirmek olduğunu ifade etmişlerdir. Yapılan askeri müdahaleyi BMGK Başkanı'na gönderilen yazıda savunan Mısır, müdahaledeki hedef İsrailliler olmadığını ancak Filistinlileri zulmeden İsrailli gruplar olduğunu ifade etmiştir. (S/PV.292, 1948, s. 2) Müdahalenin Filistin'in işgaline karşı olarak nitelendirilmesi ve zamanlama olarak İsrail Devleti'nin kuruluşundan hemen sonra başlaması, amacının burada Filistin devleti kurulması olarak görülmesine neden olmuştur. Bu amaç ise bunun insani müdahale olması ihtimalini ortadan kaldırmıştır. (Arend ve Beck, 1993, s. 115)

Belçika, eski sömürgesi Kongo'ya ardıl iki müdahale yapmıştır. İlk olarak 1960'da Kongo'nun bağımsızlığı sonrasında, Belçika'nın kendi vatandaşlarını koruma⁶⁰ amacıyla müdahale etmiştir. Bu müdahale, insani müdahale kabul edilmemektedir. İkinci müdahale ise 1964'te, Kongo'da Simba ayaklanması çıkması üzerine yapılmıştır. Tüm devletlerin tanıdığı hükümetin resmi olarak, bağımsızlık kazandığı Belçika'dan yardım istemesi üzerine gerçekleşmiştir. (UN Doc. S/6060, 1964, s. 3) Simba isyancıları çeşitli ülkelerden vatandaşları rehin almış ve Belçika, onları kurtarmak için ABD'den destek alarak müdahale etmiştir. Müdahaleciler, gerekçelerinin tamamen insani olması nedeniyle bunun insani müdahale olduğunu savunmuştur. (Arend ve Beck, 1993, s. 116) Richard Lillich'e göre Kongo müdahalesi, "insani müdahalenin klasik anlamda da olsa geçerli bir örneği" sayılabilir. Diğer yandan müdahalede kurtarılmak istenenlerin müdahalecilerin vatandaşları olması ve insani müdahalenin kendi vatandaşlarını koruma gibi bir amacının olmaması insani müdahale olma özelliğini şüpheli hale getirir. Üstelik müdahale edilen devletin rızasının olması da bunun insani müdahale olmadığı sonucuna

⁶⁰ Michael Walzer (2017, dp.20, s. 153), devletlerin "yabancı bir ülkede ölüm tehdidi altında bulunan vatandaşları kurtarmak" için yaptıkları müdahalelerin geleneksel bir şekilde insani müdahale olarak nitelendiğini belirtir ve mevzubahis insanların yaşamı olduğu için ona göre bunda bir sakınca bulunmamaktadır.

ulaştırır. (Lillich, 1970, s. 135; Franck ve Rodley, 1973, s. 287; Arend ve Beck, 1993, s. 117) Ayrıca bazı Afrika devletleri, beyaz olan rehineler kurtarılırken pek çok masum siyah Afrikalının can kaybetmesini örnek göstererek, müdahalenin iç işlerine yönelik olduğunu iddia etmiştir. Bazı Afrika ve hatta Asya devletleri de, müdahalenin Kongo'nun iç işlerine olduğu kadar, Afrika kıtasının barış ve güvenliğine de halel getirdiğini savunmuştur. (Franck ve Rodley, 1973, s. 289)

ABD, 1965'de Vietnamlıların zulme uğramadan kendi kaderlerini belirleyerek barış içinde yaşamalarını sağlayacak koşulların oluşturulması için Vietnam'a, benzer nedenler ve iç savaşı durdurmak için Dominik Cumhuriyeti'ne müdahale etmiştir. Her iki müdahalede de, halk müdahale öncesinden daha fazla kayıp vermiştir. (Franck ve Rodley, 1973, s. 287; Lillich, 1970, s. 136) Ancak Dominik Cumhuriyeti'ne müdahalede Amerikalı Devletler Örgütü (OAS)'nden ve iç savaşın tarafları olan isyancı fraksiyonlardan da onay alınmıştır. Müdahale edilen devletin onayı olmadığı için insani müdahale şartını sağlamış kabul edilir. Diğer taraftan rehinelerin kurtarılması sonrasında ABD askerlerinin toprakları terk etmemesi ve ABD başkanı Lyndon Jonhson'ın bir konuşmasında, yarıküreye başka Komünist devletin katılmaması için müdahale edildiğini açıklaması ise niyetin insani olmadığını gösterir. (Arend ve Beck, 1993, s. 117; Brownlie, 2002, s. 10)

1956 Macar Devrimi ise Sovyetler Birliği'nin müdahalesi ile bastırılmıştır. Sovyet tanklarının müdahesinin gerekçesi olarak, devrimin işçi sınıfının ulaşabileceği en yüksek sistem olan sosyalist rejimi değiştirmeyi amaçladığı ve bunun da insan haklarını ihlal olduğu açıklanmıştır. 1968'de Varşova Paktı güçleri benzer şekilde, Çekoslovakya'ya müdahale etmiştir. Bunun amacı ise politik iklimin temizlenmesi ve sistemin temellerinin korunarak halkın zarar görmesinin engellenmesi olarak belirtilmiştir. (Franck ve Rodley, 1973, s. 285; Brownlie, 2002, s. 10)

İnsani müdahalenin en önemli örneklerinden olduğu savunulan 1971'de Hindistan'ın Doğu Pakistan'a müdahalesi, Pakistan içinde etnik olarak farklılaşmış Batı ve Doğu Pakistan arasındaki iç savaş sırasında olmuştur. 1970'te yapılan seçimde Doğu Pakistanlı özerklik yanlısı Avami Birliği, meclisteki koltukların çoğunluğunu kazanmıştır. Ancak bu sonuç merkezi otoriteye karşı tehdit algılanmış ve Cumhurbaşkanı Yahya Han hükümeti kurdurmamıştır. Sonrasında çıkan iç karışıklar ve sıkıyönetim ilanı,

Avami Birliği'nin özgürleşme hareketini başlatmıştır. Bu da, Teson'un dediği gibi, barışıl çözüm ihtimalini bitiren fitili ateşlemiştir. Toplu katliamlar ve iç savaşın şiddetinin artmasıyla birlikte Doğu Pakistanlılar, Hindistan'a iltica etme başlamıştır. Bunun üzerine Hindistan, Doğu Pakistan'ı işgal etmiş ve sonrasında burada kurulan Bangladeş devletini tanımıştır. Akehurst, Hindistan'ın bu harekâtını insani müdahale olarak savunduğunu belirtmiştir. Ancak Hindistan'ın BMGK kayıtlarındaki savunmasında, önce Pakistan'ın saldırdığı ve Hindistan'ın da meşru savunma yaptığı yer almıştır. Akehurst bu değişikliğin nedenini, Hindistan'ın daha meşru olabilecek bir savunma yapma isteği olarak ifade etmiştir. Müdahaleci devletin insani bir gerekçe ortaya koymaması, müdahalenin hukuki ve insani olmadığının göstergelerinden biridir. (Franck ve Rodley, 1973, s. 285; Arend ve Beck, 1993, s. 119-20; Finnemore, 1996b, s. 166; Arbour, 2008, s. 446) Walzer'e göre ise bu müdahale dar anlamıyla bir kurtarma amacı taşıdığı ve Pakistan ordusunun katliamlarını durdurduğu için bir insani müdahale örneği sayılır. Ayrıca Hindistan'ın Bangladeş'in kurulmasından sonra bu topraklarda kalmaması da, müdahalenin yaşanan insani dramı durdurma niyetinin göstergesidir. Bu noktada Walzer'a göre Hindistan'ın kendini korumak ve güçlü bir Pakistan devletine engel olmak gibi siyasi amaçları, insani amaçlarının önünde değildir. (Walzer, 2017, s. 158; Annan, 2013, s. 91)

1975'te Endonezya, Doğu Timor'a burada bağımsız devlet kurulmasını engellemek için müdahale etmiştir. Aynı yıl Güney Afrika, Portekiz'den bağımsızlık almasından hemen önce Angola'da çıkan karışıklıklara, zulmü durdurma iddiasıyla, Sovyet ve Küba desteğiyle müdahale etmiştir. İki müdahale de, insani kabul edilmemiştir. Güney Afrika'nın bu iddiası ayrıca BMGK⁶¹ tarafından kabul edilmemiş ve saldırganlık olarak nitelendirilmiştir. (Arend ve Beck, 1993, s. 120).

Bir diğer tartışma ise 1979'da Vietnam'ın Pol Pot rejimi ile yönetilen Kamboçya'ya müdahalesi üzerinedir. Vietnam bu süreçte aynı anda iki farklı savaşın devam ettiğini iddia etmiştir. Bunlardan biri Vietnam ile Kamboçya arasındaki savaştır. Diğerisi ise Kızıl Kmerler yönetimindeki Pol Pot rejimi ile onların zulmüne karşı yaşanan

⁶¹ ABD, Güney Afrika'nın müdahalesinin saldırı kabul edildiği ve kınandığı 387 sayılı BMGK kararında çekimser kalmıştır çünkü bu kararda Küba kınanmamış yalnızca Güney Afrika kınanmıştır. (Arend ve Beck, 1993, s. 120)

Kamboçyalılar arasındaki iç savaştır. Vietnam, Komboçya'daki askeri varlığını kendisi ile Kamboçya arasındaki savaş kapsamında meşru savunma amaçlı olarak savunmuştur. Öte yandan Pol Pot rejiminin düşmesinin ise Kamboçya halkının kendi verdiği savaşın sonucu olduğunu iddia etmiştir. Bununla birlikte Vietnam, Pol Pot rejiminin insan hakları ihlalleri ve zulmü üzerinden herhangi bir insani gerekçelendirme yapmamıştır. Bu nedenle de müdahalenin insani kabul edilmesi için bir gerekçe sunulmamıştır. Öte yandan Vietnam'ın savı olan meşru savunma da, BM tarafından⁶² kabul görmemiş ve Vietnam'ın Kamboçya'ya müdahalesi saldırganlık olarak adlandırılmıştır. Akehurst'e göre, Teson da bu müdahalenin yasadışı olduğuna dair bir fikir birliğini kabul etmiştir (Arend ve Beck, 1993, s. 121-124; Finnemore, 1996b, s. 166; Arbour, 2008, s. 446)

Yine 1979'da Tanzanya, İdi Amin yönetimindeki Uganda'ya müdahalesinde benzer şekilde, devletlerarası savaş ve ayrı devam bir iç savaşın varlığını savunmuştur. Ancak bu da insani müdahale ya da meşru savunma olarak kabul edilmemiştir. (Arend ve Beck, 1993, s. 121-124; Annan, 2013, s. 91) Bu müdahale, Afrika Birliği Örgütü (Organization of African Unity/OAU) tarafından iç işlerine müdahale olarak eleştirilmiştir. Bu eleştiriye itiraz ise müdahaleyi yapan Tanzanya'dan değil, daha sonra Uganda'da kurulan yeni hükümetten gelmiştir. Bu yeni hükümet, müdahalenin amacının insani olduğunu ve insan hakları ihlalleri söz konusu iken “müdahale etmeme” ilkesinin arkasına saklanılmaması gerektiğini savunmuştur. (Akehurst'en akt. Finnemore, 1996b, s. 166)

1979'da Fransa'nın Orta Afrika Cumhuriyeti'ne, kansız gerçekleşen devrim sırasında yaptığı yardımın, iddia ettiği gibi devrim sırasında yapıldığı kabul edilmemiş ve öncesinde yapılmış askeri bir müdahale olarak görülmüştür. Buradaki insan hakları ihallelerinin sistematik ve büyük boyutta olmaması da, insani müdahale kabul edilmemesinin arkasındaki nedendir. (Arend ve Beck, 1993, s. 125)

Genel olarak değerlendirildiğinde 19. yüzyıl müdahalelerinin, birden fazla sayıda devlet tarafından, bu devletlerin ortak korkuları ve fakat farklı stratejik motivasyonları ile, ayrıca Hollanda'ya yapılan müdahale dışında genellikle farklı dinden olan ve/veya medeni olmayan devletlere yapıldığı görülmektedir. Avrupalı devletler bu müdahaleler

⁶² BM Genel Kurulu'na, yeni rejimin temsilcileri yerine Kızıl Kmer temsilcileri kabul edilmiştir.

de, egemen eşit veya medeni görmediği devletlere karşı birlikte hareket etmişlerdir. Bu müdahaleler çok taraflı olması itibarıyla tek bir devletin çıkarını temsil etmemiş ancak kendi dinlerinden/medeniyetlerinden olanların haklarını koruma amacı taşımıştır. ABD'nin yaptığı müdahalelerde de yine medeniyet taşıma olarak ifade edilen insani amaçlar kullanılmıştır. (Finnemore, 1996b, s. 158-167; Franck ve Rodley, 1973, s. 281-8; Arend ve Beck, 1993, s.112-120)

20. yüzyılın iki büyük savaşla geçen ilk yarısına bakıldığında, savaşmazlık paktına rağmen Japonya'nın Mançurya'yı, Almanya'nın ise farklı milletlerden insanlara zulmettiği iddiasıyla Çekoslovakya'yı işgali, sonrasında savaşın da müdahalenin de yasaklanmasının gerekçeleri olmuştur. Savaş sonrasında dekolonizasyon ve BM Şartı ile egemen eşitlik ilkesi sonunda Avrupa dışındaki devletleri⁶³ de kapsayarak evrensel olmuş; “insanlık” tanımı ise yalnızca Hristiyanlar değil herkes için geçerli hale gelmiştir. Eşitliğin ve insanlığın evrenselleşmesi ile birlikte, 19. yüzyılın Hristiyan veya beyaz olmayan devletlerinin bile 20. yüzyıldaki insani gerekçeli müdahaleleri isteyebileceği düşünülebilir. Bunun dışında müdahalelerin yalnızca BM himayesinde veya BMGK izni ile ve birden fazla devlet tarafından yapılması, bu devletlerin arasında da savaş bölgesine uzak ve buradan çıkarı olmayanların da bulunması gerekliliği; devlet çıkarı odaklı müdahalelerin engellenmesi için bir adımdır. (Jepperson, Wendt ve Katzsenstein, 1996, s. 54; Finnemore, 1996b, s. 153, 154, 167, 168, 169)

1945 sonrası müdahaleler düşünüldüğünde Hindistan, Tanzanya ve Vietnam'ın güç kullanımını insani gerekçelere dayandırmamaları, müdahalelerin insani olmaması ile ilgili değildir. Bu devletlerin, meşru kabul edilen bir insani müdahale tanımı olmadığı için BM Şartı'nda yeri olan meşru savunmayı kullanmanın daha geçerli olduğunu düşünmesidir. (Finnemore, 1996b, s. 165) Yine de uluslararası toplumun sorması gereken soru şudur: müdahaleler tek taraflı ve nedeni savaş yaşanan bölgeden kendilerine gelen göç akını olarak söylendiği halde gerçekte içerideki rejime karşı olduğunda; müdahale etmek, etmeyip soykırıma izin vermekten daha mı kötüdür? (Annan, 1998)

⁶³ BM Şartı'nda kendi kaderini belirleme ilkesinin bulunması ve her devletin BM'de bir oy hakkının olması, her devletin egemenliğinin ve toprak bütünlüğünün korunması ilkesi Hristiyan olmayan ve beyaz olmayan ve eskiden barbar olarak tanımlanan devletleri, tek taraflı müdahalelere karşı korumak için bir adım kabul edilir. (Finnemore, 1996b, s. 163-4)

1989 sonrası müdahalelerde, müdahalecinin avantajına olanı tanımlamak kolay değildir. 1989'daki çok taraflı müdahalelerin başlıca sebeplerinin insani olduğunu belirten Martha Finnemore; İngiltere, Fransa ve ABD'nin Körfez Savaşı'na dahlinin Kürt ve Şiileri koruma, Kamboçya'ya yapılan BM müdahalesinin oradaki iç savaşı bitirerek demokratik düzeni sağlama, Somali'de açlığı bitirme ve demokratik düzeni kurma ve Bosna'da Müslümanları koruma amacı taşıdığını aktarmıştır. (Finnemore, 1996b, s. 166) 1989'daki ABD'nin Somali'ye müdahalesi de, bariz ABD çıkarlarının olmadığı bir örnek olarak gösterilmiştir. Ne güvenlik ne ekonomik açıdan önemi olan Somali'ye müdahale, ABD'de siyasetçilerin de eleştirilerinin hedefi olmuştur. (Finnemore, 1996b, s. 153-4)

İnsani müdahalenin insani gerekçeleri olması gerektiği düşünüldüğünde Walzer, müdahalecinin, adına insani müdahale yaptıkları insanlarla aynı amacı paylaşması gerektiğini vurgulamıştır. Dolayısıyla da müdahalecilerin en azından bu amaca ters düşecek eylemlerden kaçınmalarının önemini belirtmiştir. Walzer, adına müdahale yapılanların amaçlarının haklı veya haksız olması ayrıca tartışılması gereken bir durum olduğunu ifade ederek; müdahaleci devletlerin bu amaca ulaşılmasını sağlamasa bile ulaşılmaması için adım atmamasını gerekli görmüştür. (Walzer, 2017, s. 157) Walzer, fethedilmiş devletlerin halklarının öldürülme veya köleleştirilme hakkını öngören hukukçular ve felsefeciler olduğunu kabul etmiştir. Ancak ayrıca Montesquieu ve Rousseau gibi düşünürlerin de, devletler arasındaki ilişkilerin devleti oluşturan bireylere sirayet etmemesi gerektiği düşüncesinin buna karşı durduğunu ifade etmiştir. Bunu da Montesquieu'nun "*devletler, insanların kurduğu bir birliktir; insanların kendisi değildir; vatandaş mahvolsa da insanlara bir şey olmayabilir.*" ifadesiyle ortaya koymuştur. Savaş, gereklilik olduğu için açıldığına göre, savaş bittiği zaman gereklilikler yerine getirilmiş ve artık insanlara zarar vermenin sonu da gelmiştir. (Montesque, 1748/2001, Kitap X, s. 155-158; Walzer, 2017, dp. 11, s. 168)

3.2.3. Koruma Sorumluluğunun Normatif Dayanağı – Egemenlik

Egemenlik normlarının, Koruma Sorumluluğunun karşıtı olduğu ve hatta Koruma Sorumluluğu ile çığnendiği düşünülmektedir. Ancak Koruma Sorumluluğunun oluşumundan gelişimine tüm aşamaları, egemenlik ile gerçekte karşıt olmayan organik bağıını göstermektedir. Bu nedenle bu bölümde Koruma Sorumluluğunun egemenlik ile

ilişkisi, egemenlik tanımlarının ihtilaflı haliyle açıklanarak, egemenliğin içinde Koruma Sorumluluğu olmasının kaynakları ve bağlamı ortaya konmuştur.

Egemenlikten ziyade egemenin varlığından egemen olarak ifade edildiği dönemlerde Grotius, egemeni “*eylemleri bir başkasının denetimine bağlı olmayan ve bir başkasının iradesiyle geçersiz kılınamayan*” olarak tanımlamıştır. Ayrıca egemenliğin ortaklaşa ve gerçek olmak üzere iki taşıyıcısı olduğunu belirlemiştir. Ortaklaşa taşıyıcı, devlet; gerçek (özel) taşıyıcıyı ise topluluğun geleneklerine göre bir veya birkaç kişi olarak tanıtmıştır. (Grotius, 1625/2011, Kitap I, Bölüm III, s. 47-8) Grotius’a göre bir egemen, bütün halkına açıkça düşmanlığını ilan ediyorsa, Barclay’in dediği gibi, “*böyle bir kral artık kral sayılamaz*”. Grotius da bu nedenle “*bir halkı yönetme iradesi ile yok etme iradesi birbiriyle kesin olarak çatışır*” diyerek bu egemene karşı savaşmayı haklı bulmuştur. Bununla birlikte Grotius düşmanlığın bütün halka karşı olduğunun açıklanmış olmasına dikkat edilmesi gerektiği hususuna vurgu yapmıştır. Öte yandan egemenin, altındaki halklar arasında tercih yapmasının ise başka bir durum olarak değerlendirilmesi gerektiğine de dikkat çekmiştir. (Grotius, 1625/2011, Kitap I, Bölüm IV – XI, s. 63-64)

Mervyn Frost (1996, s. 107), uluslararası sistemde yerleşmiş egemenlik normlarını⁶⁴ sıralarken egemenliği “*belirli bir toprak parçasını yöneten bağımsız devlet olma*” olarak tanımlamıştır. Stephen Krasner (1999, s.9,10; 2001, s. 2-10) egemenliğin dört farklı anlamda kullanıldığını ifade etmiştir. Birincisi, uluslararası hukuk açısından egemenlik, diğer bir deyişle dış egemenlik ya da karşılıklı tanınmadır. İkincisi, belirli bir toprak parçası üzerinde ve dış aktörlerin otoritesi bulunmayan bir politik örgütlenmeyi ifade eden Vestfalyan egemenliktir. Üçüncüsü, devlet içindeki resmi otorite olma ve sınırları içinde kontrol sahibi olabilme yetkisi anlamına gelen iç egemenliktir. Dördüncüsü ise kamu otoritelerinin bilgi, veri, mal veya fikirlerin akışını yönetme yetkisi olan karşılıklı bağımlı egemenlik. Vestfalyan egemenlik ile dış egemenlik, yetki ve meşruiyet içerirken; kontrol içermez. İç egemenlik hem otorite hem kontrole sahiptir. Karşılıklı bağımlı egemenlik ise özellikle kontrol ile ilgilidir ve yetki ikincildir. Bu egemenliklerin bir arada olması şart değildir ve birbirlerinden üstün oldukları durumlar olabilir. (1999, s.9,10; 2001, s. 2-10)

⁶⁴ Martha Finnemore ve Kathryn Sikkink’in de vurguladığı gibi, egemenlik bir norm değil, bir normlar koleksiyonudur. (Finnemore ve Sikkink, 1998, s. 891)

Krasner, Vestfalya'ya atfedilen ve verili olan egemenliğin değişmez ve kesin olduğu algısının karşısında durmuştur. Bunun nedenini açıklarken Krasner, bu egemenliğin yapısı ve kapsamının tartışmalı olduğunu hatırlatmıştır. Vestfalyan egemenliğin ihtilaflı anlamı, uluslararası normatif yapıdaki değişimler ile birlikte sık sık değişikliğe uğrayan bir yapıya sahiptir. (Krasner, 1993, s. 235) Ancak Krasner'e göre bu değişiklik, egemenliğin erozyonu anlamına da gelmemektedir. (Krasner, 1999, s. 4; Finnemore ve Sikkink, 1998, s. 891) Abraham Sofaer ve Thomas Heller'e göre (2001, s. 45) egemenlik verili bir kurallar bütününden oluşmamaktadır. Ancak değişen dünyanın gerekliliklerine uyum sağlayabilme yetisine sahip olunması durumunda egemenlik yetkilerinin kullanımdaki anlamının değiştiğinde güçlü kalabilir. Egemenliğin krizde olduğu ve zayıfladığı tartışmalarının kaynağı da aslında, egemenliğin verili ve kesin, değişmez kabul edilmesidir. (Sofaer ve Heller, 2001, s. 45-6) Bu da, egemen devletler döneminin bittiğini varsayma hatasını doğurur. Egemen devletler döneminin bittiğini varsaymak hatadır çünkü egemen devletlerin sayısı azalmak yerine gün geçtikçe artmaktadır. Devletlerin egemenlikleri sınırlanmaya başlamış olsa da, aslında her zaman sınırlı olduğunu unutmamak gerekir. Üstelik bu sınırlara rağmen devlet davranışlarının temel ilkelerinin değişmediği de göz önüne alınmalıdır. (Krasner 1995'ten akt. Fixdal ve Smith, 1998, s. 289) Bu nedenle egemenliğe dair uzun dönemli değişiklikleri radikal dönüşümler olarak değil de, egemenliğin sürekli evrimi olarak görmek daha makuldür. (Barkin, 1998, s. 230-231'ten akt. Fixdal ve Smith, 1998, s. 289)

Uluslararası hukuk açısından egemenliğin derecesinin olmadığını hatırlatan Chopra ve Weiss (1992, s. 107), egemenliğin Siyaset Bilimi veya Uluslararası İlişkiler açısından azalan veya güçlenen tanımları olduğuna dikkat çekmiştir. Bu sayede egemenlik, *“coğrafi olarak sınırlandırılmış topraklara bağlı olan bir sosyal ve politik organizasyon kategorisine atıfta bulunan esnek bir terim”* olarak tanımlanmıştır. Üstelik bugün hala geleneksel egemenlik anlayışını temel almak, aslında bu var olan geleneksel egemenliğin bugüne kadar öldüğünü kabul etmektir. Egemenliğin yok olduğu düşünüldüğünde, insani müdahaleler bir ilkeyi ihlal etmiş olmaz. Öte yandan, genişletilmiş bir egemenlik ve dayanışma tanımının bparçası olarak insani müdahaleye izin verilirse de bu, kutsal egemenliğin geri kalanıyla çelişmez. (Chopra ve Weiss, 1992, s. 108)

Hobbes'un klasik devlet egemenliği tanımında, egemen ve halk karşılıklı bir ilişkidir. Devletin amacı bireysel güvenliktir. Diğer bir deyişle, *“büyük bir topluluğun üyelerinin birbirleriyle yaptığı ahitlerle, her birinin huzur, sükûn ve ortak savunmaları için içlerinden birinin, onun uygun bulacağı şekilde, hepsinin birden gücünü ve imkânlarını kullanan”* devlete rıza göstermelerinin nedeni, kendilerini doğa durumundaki insanların çıkardığı savaşıardan korumaktır. Toplum sözleşmesi olarak da ifade edilen bu ahitler, devlet içinde yaşayan insanların devlete karşı sorumluluklarını belirlediği kadar, devletin de bu insanlara karşı olan sorumluluklarını içermektedir. (Hobbes, 1651/2005, s. 127-131) Bu durumda, hükümdarın temsil ettiği egemenlik, halktan gelmektedir. JJR, Hobbes ve Locke'un hemfikir olduğu devlet egemenliğinin varlık sebebi de, yönetenlerin çıkarını değil yönetilen halkın çıkarlarını korumaktır. Teson da, devletin meşruluğunun kanıtlanmasının halkını korumasına bağlı olması ile bunu açıklamıştır. (Piiparinen, 2012, s. 417)

Chopra ve Weiss (1992, s. 104), egemenliğin artık egemen ile aynı olmadığını ve devletlerin içinde bulunduğu sistem ile birlikte bu anlayışın da değiştiğini savunmuştur. Egemenliğin yarattığı otoritenin hüküm sürdüğü toprakların sınırları, modern çağın gelişmeleri ile insanların üzerinde eskisi kadar bağ yaratmadığını ya da çekirdek devlet yapısının genişlediğini hatırlatan Chopra ve Weiss, geleneksel egemenliğin gösterdiği dönüşümü ortaya koymuştur. Buna rağmen uluslararası toplumun tek referans noktasının hala devlet olmasını ise devlet egemenliğinin yok olmadığının ve uluslararası hukukun da insanları devletten bağımsız olarak görmediğinin da göstergesi olarak ifade etmişlerdir.⁶⁵ (Chopra ve Weiss, 1992, s. 104)

Egemenlik vurgusu ile Koruma Sorumluluğunun karşısına hukuki bir yasak olarak konumlandırılan müdahale ya da güç kullanma yasağı ise sıklıkla yapılan bir tartışmadır. Walzer'e göre devletlerin sınırlarına müdahale etme yasağının olmadığı üç durum vardır. Birincisi, sınırlar içinde birden fazla siyasi topluluk varken bunlardan biri ya da birkaçının özgürlük mücadelesi veriyor olmasıdır. İkincisi, iç savaştaki taraflardan birinin daveti ile dışarıdan bir mücadele olması ve karşı müdahalenin beklenmesidir. Üçüncüsü ise

⁶⁵ Öte yandan, uluslararası hukuk ile ulusal hukukun çatışması durumunda, geçerli olan uluslararası hukuktur ve Milletler Cemiyeti'ndeki oy birliğine dayanan karar alma mekanizmasının BM Şartı ile çoğunluğun oyuna dönüştürülmesi, egemen devletlerin kararının uluslararası toplumun kararında etki düzeyini de azaltmıştır.

korkunç boyutta insan hakları ihlallerinin olmasıdır. Walzer (2017, s.134, 140), birbirinin toprağına müdahale etmeye hevesli pek çok devlet olduğu düşünöldüğünde, müdahalenn gerekliliğini kanıtlama sorumluluğunun müdahale etmek isteyen devlet(ler)te olduğunu savunmuştur. John Stuart Mill, Walzer’den çok daha önce müdahaleye dair koşulları tartışmış ve Walzer’ın ifade ettiğı ilk iki durumu müdahale etmeme ilkesinin istisna olarak görmemiştir. Müdahale karşıtı olduğu söylenebilen Mill, insan hakları ihlallerini o dönem için bilinen bir durum olmadığı için değeriendirmemiştir. Mill’in savlarını açıklarken Walzer, devletlerin sınırlarının “*toplumların sahip olduğu yegâne sınırlar*” olduğunu ve bu nedenle de her şeyden önce devletlerin sınırlarına sayğı duyulması gerektiğini hatırlatmıştır. (Walzer, 2017, s. 139) Walzer ayrıca Mill’in ayrılıkçılık konusundaki görüşlerini de aktarmıştır. Ayrılıkçılık ille ilintili olan kendi kaderini belirleme hakkını Mill, halkların “*kendi çabalarıyla özgürleşmesi*” olarak görmüştür. Mill bu özgürleşmeyi edinmede, dışarıdan hiçbir başka siyasi otoritenin bunu onlar adına yapmaması gerektiğı üzerinde durmuştur. Mill’e göre halklar, vermeleri gereken çetin mücadele ile hak ettikleri veya “uygun” oldukları yönetimlerin altında yaşayarak kendilerini kanıtlamalıdır. Walzer, Mill’in halkların geçirmesi gereken sürece bakış açısını bir çeşit Darwinci mücadele olarak nitelendirmiştir. (Walzer, 2017, s. 134-140; Luban, 1980, s. 179)

Öte yandan Mill, dışarıdan bir devletin müdahale etmesinin meşru olabilmesi için üç koşul tanımlamıştır. Bunlar başka devletlerin müdahalesini engellemek, uzun süredir süren ve kazananı olmayacak iç savaşları engellemek ve uluslararası düzenin bozulmasını engellemektir. (Mill, 1859, s. 4; Parekh, 1997, s. 52) Ancak Mill aynı zamanda, söz konusu topluluk barbar yabancılar olduğunda müdahale etmeme doktrininin geçerli olmadığını belirtmiştir. Mill, bu ilkenin yalnızca uygar devletler söz konusu olduğunda uygulanabilir olduğunu savunmuştur. (Walzer, 2017, s. 138, dn. 4; Parekh, 1997, s. 52)

Thomas Hobbes, Vitoria’nın medeni Hristiyanlara biçtiğı, geri kalmış barbar toplumları insanlık dışı uygulamalardan kurtarmak için içişlerine müdahale etme görevini kabul etmemiştir. Evrensel bir insan toplumu ya da devletler topluluğunu reddeden Hobbes, başkalarını kurtarmak gibi bir ahlaki yükümlölüğü de tanımamıştır. (Vitoria, 1917, s. 153-161; Parekh, 1997, s. 50-52) Hobbes, egemenin tek sorumluluğunun devletin çıkarlarını korumak olduğunu ve diğeri devletlere karşı devletin veya halkının tek

ödevinin birbirlerinin toprak bütünlüğüne saygı göstermek olduğunu savunmuştur. Müdahale etmeme doktrinini Avrupalı devletler için kabul eden Hobbes, diğer toplulukları tam anlamıyla devlet kabul etmediği için onları işgal etme veya onların iç işlerine karışmayı haklı bulmuştur. Hobbes, kendi çıkarlarını korumaya çalışan devletin başka seçenek kalmadığı durumda, topraklara rahatça yerleşebilmek için yerlilere karşı güç kullanabileceğini söylemiş ve böylece haklı müdahale ile haklı işgali aynı tanımlamıştır. (Hobbes, 1651/1991, s. 239; Parekh, 1997, s. 50-52)

Kofi Annan, egemenliğin aşınması ya da öneminin azalmasından ziyade, egemenliğin uluslararası ilişkilerdeki düzenleyici rolüne atıf yapmıştır. Annan, egemenliğin öneminin anlaşılması için egemenin egemenliğinden ziyade, halkın egemenliği olarak anlaşılması gerektiğine vurgu yapmıştır. BM Şartı ile egemenliğe yapılan atfın yanlış yönlendirildiğini belirten Annan, Şart'ın amacının insanları korumak olduğunun unutulduğunu ifade etmiştir. Annan, BM Şartı'nın amacının insanları koruma görevini egemenliği kullanarak suistimal edenleri korumak olmadığının hatırlanması gerektiğini vurgulamıştır. (Annan, 1999a; ICISS, 2001b, s. 11)

Diğer bir yandan, egemenliğin, taşıyıcısı olan hükümdar/yöneticilerinin dışında bir de sağlayıcısı vardır ve bu sağlayıcı da halktır. “Sorumluluk olarak egemenlik” ise halkın egemenlik için önemini gözler önüne seren tarihsel egemenlik anlatısıdır. Bu egemenlik anlatısı için egemenlik normlarının uluslararası arenada tam anlamıyla kabul görmese de önem kazanan hali demek yanlış olmaz. Sorumluluk ve egemenliğin birlikte ifadesinin ortaya çıkması özellikle insani olduğu tartışılan müdahaleler sonrasında olsa da; tarihsel olarak düşünürlerin her zaman odak noktasında olduğu görülebilir.

Müdahalenin egemenliğe zarar verip vermediği tartışmaları, özellikle acımasız insan hakları ihlallerine sahne olan Afrika kıtasında önem kazanmıştır. Balkanlarda ve Afrika'da yaşanan iç savaşlar sırasında egemenliği kullanarak halklarına karşı vahşet suçları işleyen devletlerin sığınabilecekleri egemenlik anlayışının adaletli olmadığı ortaya çıkmıştır. Özellikle sömürgecilikten kurtulup bağımsızlık kazanma süreçleri çok geç tamamlanan Afrika'daki ülkeler, dışarıdan yapılacak müdahaleler konusunda daha hassas olsa da; egemenlik anlayışının şekillenmesinin gerekliliği burada da tartışılmaktadır.

1975'te Küba'nın Angola müdahalesi ve 1979'da Tanzanya'nın Idi Amin yönetimindeki Uganda'ya müdahalesi ile Afrika kıtasındaki devlet egemenliğine duyulan

bağlılığın statüsünün tartışılabilirdiği ortaya çıkmıştır. (Adebajo ve Landsberg, 2001) Afrika Rönesansı hareketi veya beşinci pan-Afrika dalgası kabul edilen 1990 sonrası dönemde, Afrika’da onyıllardır vurgu yapılan “iç işlerine karışmama, müdahale etmeme ve ulusal egemenlik” kavramlarına dair dönüşüm tartışması başlamıştır. Soğuk Savaş sonrası bu dönem, demokratikleşme ve insan haklarına verilen önem ile birlikte Afrika’nın yeni yönetim düzenlemesi içinde “yeni müdahalecilik” adını alan bir akımın başlangıcı olmuştur. Müdahale etmeme, devlet egemenliği ve sınırların kutsallığını Afrika Birliği Örgütü olarak garantiye almış olan Afrika devletleri, bu dönemde egemenliği bir sorumluluk olarak kabul etmeye başlamıştır. Afrika Birliği Örgütü kişilerin gücü veya elitlerin zenginliği yerine demokratik yönetimin yükselişini ön plana çıkarmıştır. (Adebajo ve Rashid, 2004; s. 118) 2001’de Afrika Birliği Örgütü, Afrika Birliği’ne dönüşürken kabul edilen Afrika Birliği Kurucu Anlaşması ile Afrika devletleri, müdahale yasağından vazgeçmiştir. Afrika Birliği Kurucu Anlaşması’na göre tüm devletlerin egemen eşitliği ve bağımsızlığı tanınmaktadır. (m. 4/a) Öte yandan üye devletlerin birbirlerine güç kullanmaları yasaklanmakla (m. 4/e) birlikte ve birbirlerinin iç işlerine karışmayacakları kabul edilmektedir (m. 4/g). Ancak Afrika Birliği’nin, üç durumda Birlik Kurulu’nun kararı ile üye devletlere müdahalesine izin verilmektedir (m. 4/h): savaş suçları, soykırım ve insanlığa karşı suçlar. Bunun yanı sıra üye devletlerin Birlik’ten müdahale etmelerini isteme hakkı da bulunmaktadır. (m. 4/j) Bu sayede Afrika Birliği Kurucu Anlaşması ile insani müdahale ilk defa bir uluslararası hukuk belgesinde izin verilen bir kural haline gelmiş ve normatif güç kazanmıştır.

Sudanlı diplomat Francis Deng, devletlerin halklarını koruma sorumluluğunu ihlal ettiği ya da kendi egemenliğini yerine getiremediği zamanlarda, uluslararası toplumun insan hakları için harekete geçmesinin meşruluğunu hatırlatmıştır. 1996’da, Afrika Birliği Örgütü Genel Sekreteri Salim Ahmet Salim, devletlerin yöneticilerinin ulusal ve uluslararası sorumluluklarını netleştirmenin gerekliliğini ifade etmiştir. Bunun için de egemenlik tanımlarının yeniden yapılması gerektiğini belirtmiştir. (Adebajo ve Landsberg, 2001; Acharya, 2013, s. 475) Deng’e göre halklarına karşı temel görevlerini yerine getir(e)meyen, halkına barınma ve yiyecek sağla(ya)mayan ve işkence veya başka türlü şiddet uygulayan yönetimler, bu güvenliği sağlama görevini onlara veren egemenliğe karşı gelmiş olur. Bu devletler, artık egemenliğin arkasına sığınamaz ve zarar

verdiği halklara uluslararası koruma veya yardım yapılmasından kaçamaz. (Deng, 1995, s. 214) Afrikalı ilk BM Genel Sekreteri olan Boutros Boutros-Ghali, Balkanlardaki ve Afrika’da özellikle Somali, Liberya ve Burundi’ye yapılması gereken insani müdahaleleri savunanlardandır. Halefi ve yine bir Afrikalı, Ganalı BM Genel Sekreteri Annan, çok daha sert ve güçlü bir şekilde, devletlerin insanlar için var olduğunu hatırlatarak egemenliğin altına sığınamayacaklarını hatırlatmıştır. (Adebajo ve Lansberg, 2001; Annan, 1999a)

1998’deki OAU zirvesinde Mandela, Afrika’nın “*tiranlığın kökünü kazımak için müdahale etme hakkı ve görevine sahip*” olduğunu ifade etmiştir. Konuşmasının devamında Mandela bir devletin, sınırları içinde insanlar zulüm gördüğünde egemenlik kavramını öne sürerek bunun arkasına saklanamayacağını belirtmiş ve Mandela Doktrini’ni oluşturmuştur. OAU liderleri de, özellikle anayasal olmayan hükümet değişikliklerine, diğer bir deyişle darbelere, karşı demokrasinin ve kurumların sağlamlaşması gerektiğini savunmuşlardır. Böylece 1999’da, darbecilerin önce uyarılacağı ancak bu uyarılara uymamaları durumunda örgütten atılacaklarını ilan etmişlerdir. 2000ler ile birlikte sorumluluk olarak egemenlik anlayışı daha güçlenmiş⁶⁶ ve kutsal kabul edilen egemenliğin aşınarak halklarına karşı sorumlulukları olan yönetimler anlayışı kabul görür hale gelmiştir. (Adebajo ve Rashid, 2004, s. 123-5)

Latin Amerika devletleri ABD’nin müdahale ihtimaline karşı egemenlikten ödün verilmemesi gerektiğini her fırsatta vurgulamıştır. Özellikle ABD’nin müdahale karşıtı görünen ancak kendisinin Amerika kıtasındaki müdahalelerini engellemeyen Monroe Doktrini’ne karşı bir tutum almışlardır. Latin Amerika devletleri, kesin ve net olarak “müdahale etmeme” ilkesine sıkı sıkıya bağlı kalmışlardır. Arjantin’de Calvo ve Drago doktrinleri ile dış güçlerin Arjantin’deki vatandaşlarını koruma gerekçelerinin kılıf olduğu ve müdahale haklarının olmadığı vurgulanmıştır. (Acharya, 2011, s. 114)

Orta Doğu’daki pan-Arabizmde, özellikle Mısır devlet başkanı Nasır’ın katı müdahale etmeme ilkesine bağlılık etkisini göstermiştir. Afrika genelinde ise özellikle

⁶⁶ OAU, egemenliğin sorumluluk olarak kabul edilmemesi ve demokratik gerilemeleri nedeniyle, darbe sonrası askeri yönetime sahip olan Fildişi Sahili ve Komor Adaları’nı 2000’deki OAU zirvesine katılmaktan men etmiştir.

bağımsızlık sonrası Gana'nın ilk devlet başkanı Nkrumah'ın "Afrika sorunlarına Afrikalı çözümler" bulacak bir bölge düzeni kurulmuştur. (Acharya, 2011, s. 115)

20. yüzyılın son kısmında devletlerin kendi halklarına şiddet uyguladığı veya şiddeti engelleyemediği durumların sayısı artmıştır. Bu durum, ülke içinde çok sayıda kişinin yerlerinden edilmesine (internally displaced persons/IDPs) neden olmuş ve bölge ülkelerini de etkileyen güvenlik ve barış sorunu yaratmıştır. Böylece devletlerin kendi halklarını koruma sorumluluğunu yerine getirmemesi, yaşanan krizleri çok daha fazla uluslararası hale getirmiştir. Devletlerin uluslararası barışa ve güvenliğe çok yönlü tehdit oluşturan kasıtlı eylemleri veya başarısızlıkları nedeniyle halkların acı çekmesinin veya yerlerinden edilmesinin önüne geçmek için Francis Deng vd. (1996, s. xvii-xviii), devletlere egemenliğin getirdiği sorumlulukları hatırlatmıştır. Deng vd. egemenliğin geleneksel tanımının devletin dokunulmazlığının yanı sıra hükümet olarak görevlerini yerine getirmeyi de içerdiğine dikkat çekmiş ve egemenliğin gerekli koşulu olarak devletin sağlaması gereken korumayı yeniden gündeme getirmişlerdir.

Devletin egemenliğini sorumlu şekilde yerine getirmesi ile uluslararası açıdan egemenlik birleştirilmiş olur. Böylece egemenlik, devlet yardımı ihtiyacı duyduğunda da paylaşılmış olur. Devletler egemenliğin gerekliliğini yerine getiremiyorsa, uluslararası toplumdan yardım almalıdır. Devletin yardıma ihtiyacı olduğunda yardım etme sorumluluğu öncelikle bölgesel seviyede sağlanmalıdır. Bu yardım yeterli olmadığında ise uluslararası toplumun devreye girmesi gerekir. Böylece devletlerin sorumluluk olarak egemenliğini yerine getiremediği durumlarda uluslararası toplumun müdahalesi, bir ahlaki zorunluluk haline gelerek egemenlik de ortak bir sorumluluk haline gelir. (Deng, 1996, s. xx, xxiii) Devletin kendi halkına karşı olan sorumluluğu da uluslararası topluma karşı olan yardım isteme sorumluluğu da egemenliğin bir parçasıdır. Bu sayede devlet, egemenliğini de kaybetmeden, uluslararası toplumdaki yerini korumuş olur. (Deng, 1996, s. 1; Bellamy ve Drummond, 2011, s. 182) Üstelik egemenlik, en başından beri yalnızca güç değil sorumluluğu da içerir. (Annan, 2013, s. 118)

Sudanlı diplomat ve eski BM Soykırımları Önleme Özel Danışmanı Francis Deng egemenlik olarak sorumluluk dışında; Amerikalı insan hakları savunucusu ve ABD'nin BM temsilcilerinden Roberta Cohen ile birlikte, sorumlu egemenlik doktrinini oluşturmuştur. Sorumlu egemenlik doktrini, devletin sorumluluğunu yerine

getirmediginde egemenligini kaybedeceğine işaret emiştir. ICISS’in Koruma Sorumluluğu Raporu’nda da sorumluluk olarak egemenlik ve sorumlu egemenlik, Koruma Sorumluluğunun temelleri olarak belirtilmiştir. (Axworthy, 2003, s. 414; Acharya, 2013, s. 473) Koruma Sorumluluğu, egemenliğin karşısında değil, bir müttefiki olarak tanımlanır. BM Genel Sekreteri Ban Ki-Moon bunu açıklarken, Koruma Sorumluluğunun insani müdahale düşüncesinden değil, “sorumluluk olarak egemenlik” kavramından çıkarıldığına vurgu yapmıştir. (A/63/677, 2009) ICISS eş başkanı Mohammed Sahnoun, Koruma Sorumluluğunu “insan haklarına Afrika’nın katkısı” olarak ifade etmiştir. Bunun nedeni olarak Sahnoun, toplu vahşetlere kayıtsız kalmama normunun ilk defa Afrika Birliği tarafından kabul edilmesi, sorumluluk olarak egemenlik kavramının Sudanlı bir diplomat tarafından ortaya çıkarılmasını göstermiştir. Ayrıca başka bir nedeni de, Afrika devletlerinin devletlerin halklarına karşı sorumluluklarını uzun zamandır kendi yasalarında bulundurması olarak açıklamıştır. (Sahnoun, 2009)

ICISS eşbaşkanlığından önce Sahnoun, Afrika Birliği Örgütü ve daha sonra Arap Devletleri Birliği’nde de Genel Sekreter Yardımcılığı ve 1992’de BM Genel Sekreteri’nin Somali Özel Danışmanlığı yapmıştir. Bu nedenle Koruma Sorumluluğu için yaptığı Afrika vurgusu da önemli hale gelir. Öte yandan Sahnoun’un kendi bağlamı düşünüldüğünde kurduğu bu ilişkiyi önemli kabul etse de Acharya, Koruma Sorumluluğunun Haklı Savaş’a dayanması nedeniyle kaynaklarının Batılı olduğuna dikkat çekmiştir. (Acharya, 2013, s. 474, 476)

Koruma Sorumluluğu normunun egemenlik normlarından kaynaklanan ilk versiyonu olan ICISS’in raporu, Annan’ın 1999’daki BM Genel Kurulu’ndaki çağrısı sonrası ortaya çıkmıştır. Annan, Genel Kurul’daki devletlere ve uluslararası topluma egemenliğin insanları kırımdan korumaya engel olmaması için bir çözüm bulunması konusunda siyasi bir konuşma yapmıştir. Annan’ın çağrısı karşılığını, Kanada Dışışleri Bakanı Lloyd Axworthy ile bulmuş ve onun girişimi ile ICISS kurulmuştur.

ICISS’in oluşturduğu Koruma Sorumluluğu Raporu, ayrıca üyelerinin bağlamı nedeniyle de önemlidir. On iki kişilik Komisyon’un eş başkanları Avustralya’dan Gareth Evans ve Cezayir’den Mohammed Sahnoun’dur. Komisyonun güney yarım küreden gelen üyeleri Güney Afrika’dan Cyril Rmaphosa, Filipinler’den Fidel Ramos, Guatemala’dan Eduardo Stein ve Hindistan’dan Ramesh Thakur’dur. Kuzey yarım

küreden ise Rusya'dan Vladimir Lukin, Kanada'dan Gis  l   C  t  -Harper ve Michael Ignatieff, ABD'den Lee Hamilton, Almanya'dan Klaus Naumann ve İsviçre'den Cornelio Sommaruga Komisyon'un üyeleridir. (ICISS, 2001a; 2001b) yelere bakıldığında kuzey-güney veya doğu-batı ayrımı yapmadan, farklı co  rafiyalardan temsilcilerin dahil edilmesine dikkat edildiği görülür. Ancak devlet egemenliğini kutsal ve dokunulmaz tanımıyla kabul eden devletlerden olan ve stelik BMGK daimi yesi olan Çin'den bir üyenin olmaması, kapsayıcı bağlamı olma şansı olan Komisyon için bir eksiklik olarak kabul edilebilir.

Komisyon ve danışma kurulunun 2001’de Londra’da yaptığı görüşmede, Kanada’dan Axworthy, Arap Birliği Genel Sekreteri Amre Moussa, Birleşik Krallık eski Dışişleri Bakanı Robin Cook, Meksika eski Dışişleri Bakanı Rosario Green, Şili eski

Dışışleri Bakanı Juan Gabriek Valdés, Arjantin ve Yunanistan'dan Dışışleri Bakanlığı temsilcileri, MacArthur Derneği Başkanı Jonahtan Fanton ve British Kolombiya Üniversitesi Liu Merkezi Kurucu Başkanı Ivan Head tartışmalara katılmıştır. Komisyon, kendi toplantılarının yanı sıra, oluşturulacak olgunun evrensel olabilmesi için daha fazla bağlam ve menzilden görüş alabilmek adına 11 bölgesel görüşme ve ulusal danışma toplantıları yapmıştır. Ottawa-Kanada'da başlayan görüşmeler, Cenevre-İsviçre, Londra-İngiltere, Maputo-Mozambik, Washington-ABD, Santiago-Şili, Kahire-Mısır, Paris-Fransa, Yeni Delhi-Hindistan, Pekin-Çin ve St Petersburg-Rusya'da devam etmiştir. Bu görüşmelerde ulusal ve bölgesel yetkililer, sivil toplum ve devlet-dışı örgütlerden, üniversiteler ve düşünce kuruluşlarından temsilciler ile görüşülmüştür. (ICISS, 2001a, s. 77-79; ICISS, 2001b, s. 341-9)

3.3. Koruma Sorumluluğunun Norm Girişimcilerinin Söylem Analizi

Koruma Sorumluluğunun norm girişimcileri, ortaya çıkması için çalışmaların başlamasından itibaren normun tanımlanması, tanıtılması, geliştirilmesi, dönüşmesi ve kabul görmesi için çalışmalar yapan farklı kategorilerden aktörlerdir. Kofi Annan'ın 1999'daki çağrısından sonra harekete geçen Kanada Dışışleri Bakanı Lloyd Axworthy birey olarak, Kanada da devlet olarak Koruma Sorumluluğu için norm girişimcidir. Koruma Sorumluluğunu ortaya çıkaran ICISS'in eş başkanları Avustralyalı devlet insanı ve akademisyen Gareth Evans ile Sudanlı diplomat Mohammed Sahnoun, norm girişimcilerdendir. Hint akademisyen Ramesh Thakur da, Koruma Sorumluluğunun norm girişimciliğini yapan ICISS üyelerindendir. Koruma Sorumluluğunun BM'deki statüsünün geliştirilmesi ve devletlerce kabulünün artması için kurulan BMGS Koruma Sorumluluğu Özel Danışmanlığı görevine ilk gelen Edward Luck'ın norm girişimciliği, resmi bir BM pozisyonudur. Ayrıca devletin çıkarları ile uyuşmadığını dile getirerek, sınırsız olduğu için özünün yanlış olduğunu ve düzeltilemeyeceğini savunan ABD eski Ulusal Güvenlik Danışmanı ve Büyükelçisi John Bolton ise norm karşıtlarındandır. Öte yandan, insani krizlerin hemen hepsinde uluslararası toplumun koruma sorumluluğunu hatırlatarak Koruma Sorumluluğunun gelişmesi için çaba gösteren ve veto etmeme davranış kodu tasarısının sponsoru olarak Fransa⁶⁸, devlet bazında norm girişimcidir.

⁶⁸ Fransa, 2008'de Myanmar'daki Nergis Kasırgası için uluslararası topluma BM'nin Koruma Sorumluluğunu aktive etmesi konusunda çağrı yapmıştır. Ancak Koruma Sorumluluğu uluslararası toplumda

Koruma Sorumluluğunu DZSB'deki haliyle kabul etse de, egemenlik normlarının hakim olduğu normatif çevrenin değişmesine karşı çıkan Çin ve Rusya, norm karşıt girişimcileridir.

Koruma Sorumluluğunun norm girişimcileri arasında devlet-dışı örgütler ve bilgi toplulukları da bulunmaktadır. Koruma Sorumluluğunun devlet-dışı örgütler arasındaki en önemli norm girişimcisi, Koruma Sorumluluğu Küresel Merkezi (Global Center for Responsibility to Protect/GCR2P)'dir. 2008'de insan hakları konusunda önemli bireyler ve devlet-dışı örgütlerin desteğiyle kurulan GCR2P'nin New York ve Cenevre'de merkezleri bulunmaktadır. GCR2P, BM'de gayri resmi toplantılar düzenlediği gibi, dünya çapındaki devlet-dışı örgütleri destekleyen ve bazıları için sekreteryaya görevi de gören bir ağıdır. GCR2P'nin sekreteryalığı yaptığı örgütlerden biri, 2009'da 9 devlet-dışı örgütün kurduğu başka bir oluşum olan Koruma Sorumluluğu Uluslararası Koalisyonu (International Coalition for the Responsibility to Protect/ICRtoP)'dur. GCR2P ayrıca Danimarka ve Gana ile birlikte başlattığı Koruma Sorumluluğu Odak Noktaları girişiminin de sekreteryalığını üstlenmektedir. Girişimde 61 devletin ve ayrıca AB ile Amerikan Devletleri Örgütü'nün (Organization of American States/OAS) Koruma Sorumluluğu Odak Noktaları bulunmaktadır. (GCR2P, 2020; Yakut, 2017, s. 333) Yine GCR2P'nin sekreteryalığını yaptığı bir diğer oluşum, BM'deki daimi temsilcilerin katıldığı, gayri resmi hükümetler arası bir platform olarak kurulan Koruma Sorumluluğu Dostları Grubu'dur (Group of Friends of the R2P). Grupta bu çalışmanın yazıldığı tarih itibariyle 56 temsilci bulunmaktadır.

Hükümet-dışı örgütlerin yanı sıra, Koruma Sorumluluğunun gelişmesi ve vahşet suçlarının önlenmesi içi oluşmuş düşünce kuruluşları da bilgi toplulukları olarak norm girişimcidir. Bunların ilki 2008'de Queensland Üniversitesi'ne bağlı kurulan Koruma Sorumluluğu Asya-Pasifik Merkezi (Asia Pacific Centre for the Responsibility to Protect/APR2P)'dir. Bir diğeri ise Leeds Üniversitesi'nde kurulan Koruma Sorumluluğu Avrupa Merkezi (ECR2P)'dir. Merkezlerin dışında ayrıca akademik derneklerin Koruma Sorumluluğu odaklı çalışma grupları olup bu gruplar düzenli olarak bilimsel etkinlik

askeri müdahale ile eşdeğer görüldüğü ve Fransa'nın müdahacilik konusundaki geçmişi temiz olmadığı için Fransa'nın bu çağrısı tepki ile karşılanmıştır. Tepkinin büyüklüğünü Luck, uluslararası toplumun henüz Koruma Sorumluluğunun bu taahhütlerini tartışacak seviyede olmamasıyla açıklamıştır. (Bellamy, 2008, s. 633-4)

düzenler. Koruma Sorumluluğu temalı bilimsel toplantılar ve konferanslar ile normun tartışılması, bilgi birikimi oluşması ve geliştirilmesi için çalışılır.

Koruma Sorumluluğunun evriminde birey olan norm girişimcilerin rolünü izleyen bu çalışmada norm girişimciler yalnızca Koruma Sorumluluğuna olumlu atıflar yapan ve norm için “iyi” kabul edilenler değil; norma karşı görünen ve söylemlerinde ihtilaf bulunduğu için norm girişimcilerin karşısında görülenler olarak da kabul edilmiştir. Seçilen norm girişimciler, birey olarak Koruma Sorumluluğunun norm girişimcisi kabul edilmiş ve söylemlerinin Koruma Sorumluluğuna etkileri araştırılmıştır. Söylemleri analiz edilen bireyler, norm dinamikleri rol yelpazesindeki iki uçtan ve yelpazenin ortalarında yer alabileceği öngörülenlerden seçilmiştir. Aynı zamanda eleştirel sosyal inşacılığın Batı merkezli analizi yerine Batılı olmayan temsilcilerin analizinin önemini vurgulaması nedeniyle, yelpazedeki farklı noktalardan seçilen bireyler, Batılı değil; Batılı olmayan ülkelerden seçilmiştir.

Rol yelpazesinin en olumlu ucunda yer aldığı öngörülen norm girişimci, söylemleri ilk incelenen, Koruma Sorumluluğunun ortaya çıkma sürecinde ilk çağırıcıyı yapmış ve en güçlü savunucularından olan merhum BM eski Genel Sekreteri Kofi Atta Annan’dır. Bu çalışmada, kaynakları ve bağlamı geniş olan Koruma Sorumluluğunun norm girişimcilerine bakılırken, eleştirel kabul edilen diğer coğrafyalardaki söylemlerin önemi kabul edilmiştir. Bu nedenle rol yelpazesinde, Annan’a göre en karşıt konumda yer aldığı öngörülen, en olumsuz bireysel norm girişimcilerden Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov seçilmiştir. İki karşıt konumdaki norm girişimciden sonra ise rol yelpazesinde karşıt kutuba daha yakın olabilecek ancak yelpazenin ortalarında öngörülen Brezilya eski Dışişleri Bakanı Antonio de Aguiar Patriota incelenmiştir. Norm girişimcilerin söylemlerinin incelenmesi ile norm dinamikleri rol yelpazesindeki yerleri de belirlenerek hangi norm girişimci tipinde oldukları ortaya çıkarılmıştır.

Söylem-tarihsel eleştirel analiz yapılırken seçilen norm girişimcilerin her söylemi için tek tek temalar oluşturulmamış ve söylemler iki okumada incelenmiştir. İlk okumada bu çalışmanın araştırma sorularına cevap verebilecek belirlenmiştir. Temalar, her bir girişimci için ayrı ayrı oluşturulmuş ve Nvivo’da kod haline getirilmiştir. İkinci okumada, norm girişimcilerin söylemlerinde bu temaları ne sıklıkla kullandığı ve temaların

metinlerarası ilişkileri saptanmıştır. Temaların metinlerarasılığının ortaya çıkarılması için birbirleri ile ilişkilerine dair şu sorular sorulmuştur:

- Egemenlik, Koruma Sorumluluğunun karşısında mı konumlandırılmıştır?
- Koruma Sorumluluğu BM Şartı'na girebilir mi?

Ardından bu temalara sorulan sorulara, yükleme ve usamlama stratejilerine göre *topos*larla nasıl cevap verildiği ortaya çıkarılmıştır. Daha sonra bu temalara sorulan sorulara verdikleri cevaplar ve tespit edilen söylem stratejileri, tüm norm girişimciler için birlikte değerlendirilmiştir. Bunların yanı sıra norm girişimcilerin sıklıkla kullandığı diğer temalar da tespit edilmiştir.

3.3.1. Siyasi Bir Lider – Norm Girişimci: Kofi Atta Annan

1938'de Batı Afrika'da, İngiltere kolonisi Gana'nın Kumasi şehrinde doğan Kofi Atta Annan, çocukluğunu ve erken dönem gençliğini Gana'nın bağımsızlık sürecini yaşayarak geçirmiştir. 1957'de bağımsızlığını kazanan Gana'da üniversite eğitimi tamamlarken aktivist bir yapıya sahip olan Annan, 1961'de Afrika'dan çıkarak ABD'de Macalester College'de eğitime devam etmiştir. 1980'e kadar Cenevre ve ABD'deki eğitim sürecinin yanı sıra BM kuruluşlarında ve başka uluslararası örgütlerde çalışmış; sonrasında tekrar BM'de çalışmaya başlamıştır. BM Genel Sekreteri Boutros Boutros Ghali'nin döneminde, 1993-1996 yılları arasında Barış Koruma Operasyonlarından Sorumlu Genel Sekreter Yardımcılığı yapmıştır. Annan, bu görevi üstlendiği dönemde zulmün ve kayıpların engellenemediği Somali, Ruanda ve Bosna operasyonlarının pişmanlığını hissederek benzer bir insani başarısızlığın yaşanmaması için uğraşmıştır. 1997'de ise Annan, Boutros Ghali'nin yerine BM Genel Sekreteri olarak seçilmiştir. Afrika kıtasından çıkan ikinci Genel Sekreter olmasından daha önemlisi, BM personeli arasından seçilen ilk Genel Sekreter olmasıdır. 2006'da Genel Sekreterlik'inin ikinci dönemi de bittikten sonra vakıflar ve diğer sivil toplum örgütleri için çalışmaya devam etmiştir. 2012'de Birleşmiş Milletler ve Arap Devletleri Ligi Ortak Suriye Özel Temsilcisi olarak atansa da, BMGK üyelerinin siyasi irade göstermemesi⁶⁹ nedeniyle bu

⁶⁹ Kofi Annan, Suriye Özel Temsilciliği görevi kapsamında 6 noktalı bir barış planı oluşturmuştur. Bu plan, BMGK daimi üyeleri tarafından Cenevre'deki görüşmelerde kabul edilmiştir. Ancak plan, uygulamaya geçmemiştir. Annan, Cenevre'deki siyasi iradenin alınan kararların uygulanmasında yer almadığı ve BMGK üyelerinin çözüm konusunda kendisi kadar ciddi olmadığı düşüncesiyle, görevi bırakmıştır. (Yale University, 2013)

görevde yalnızca 6 ay kalmıştır. Diplomatik kariyeri sonrasında 2018’de vefatına kadar; Elders, Kofi Annan Vakfı, Global Center for Pluralism ve Alliance for a Green Revolution in Africa (AGRA) gibi çeşitli kuruluşlar ve devletlerarası örgütler için çalışmalarına devam etmiştir. (Annan, 2012; UN Press, 2002)

Küresel bir siyasi lider olarak Annan, 1999’da BM Genel Kurulu’nda yaptığı çağrı ile Koruma Sorumluluğunun ortaya çıkarılmasını sağlamıştır. Normun oluşması sonrasında ise desteği ve gelişmesi için çalışmaları nedeniyle Koruma Sorumluluğunun ilk norm girişimcisidir. Bu çalışmada bu nedenle ilk olarak onun söylemleri incelenmiştir. Çalışma çerçevesinde 1998-2018 yılları arasında, BM’de yaptığı resmi konuşmaları, gayriresmi konuşmaları ve BM yazışmaları ile birlikte kendi yazmış olduğu konuşmaları/yazınları olmak üzere 215 konuşması ele alınmıştır. Resmi konuşma ve yazışmaların çoğunluğu Annan’ın BMGS olduğu yılları içine alacak şekilde 1998-2006 yıllarını kapsamıştır. Ayrıca Annan’ın üniversitelerde veya programlarda yaptığı konuşmalar, verdiği mülakatlar ve otobiyografik kitapları analiz edilmiştir.

Annan’ın konuşmalarında tema olarak 74 kod (Ek 1 – Annan Kod Kitabı) oluşturulmuştur. Yapılan söylem-tarihsel analiz için oluşturulan kodların birbirleri ile bağlantısı çözümlenmiştir. Bu kodların en çok kullanılanları, koruma sorumluluğu 26 konuşmada 33 referansla, devlet egemenliği 21 konuşmada 31 referansla, müdahale 15 konuşmada 30 referansla, genel anlamıyla insan hakları 21 kaynakta 25 referansla, BMGK yetkilendirmesi-onayı 17 konuşmada 22 referansla, güç kullanma 18 konuşmada 21 referansla, büyük çaplı ve sistematik insan hakları ihlalleri 16 konuşmada 21 referansla, tanımlanan dört büyük suç⁷⁰ 17 konuşmada 18 referansla, genel anlamıyla sorumluluk 17 konuşmada 17 referansla ve uluslararası toplumun sorumluluğu 12 konuşmada 17 referansla bulunmuştur.

Annan’ın konuşmalarındaki Koruma Sorumluluğu referansları 2005 Dünya Zirvesi Sonuç Bildirgesi’nde kabul edilmesi öncesi ve sonrası olarak ayrılmıştır. 2005 öncesindeki referanslar, Koruma Sorumluluğunun kabul edilebilmesi için yaptığı resmi konuşmalardadır. Bu konuşmalarda, Koruma Sorumluluğunun devletler tarafından kabul

⁷⁰ İnsanları Koruma Sorumluluğu, Dünya Zirvesi Sonuç Bildirgesi’nde soykırım, savaş suçları, etnik temizlik ve insanlığa karşı suçlara karşı olarak 2005’te tanımlanmıştır. Bu nedenle bu dört büyük suç atıfları 2005 sonrası konuşmalarda bulunmaktadır.

edilebilmesi için özellikle devletlerin başarısız veya uluslararası barış ve güvenliğe tehdit haline gelmiş olması üzerinde durmuştur. Egemenlik ile Koruma Sorumluluğu ilişkisine dair bu dönemdeki konuşmalarında Annan, devletin tehdit haline geldiği veya başarısız olduğu durumlarda uluslararası toplumun sorumluluğuna referans vermiştir. Bu konuda da, BMGK önderliğini vurgulamıştır. Bir yandan da uluslararası toplumu, devletlerin geleneksel egemenlik normlarına bağlılığı ve bunu BM Şartı üzerinden ifade etmelerinin üstünde tutmuştur. Annan bu dönemdeki konuşmalarında ICISS'in Koruma Sorumluluğu Raporuna dikkat çekmiş olmakla birlikte, Koruma Sorumluluğunun bu raporla kalmayacağını belirtmiştir. Bu nedenle de devletlerin bu raporu incelemelerini ve geliştirmelerini önermiştir. (UNSG Press Release, 2004)

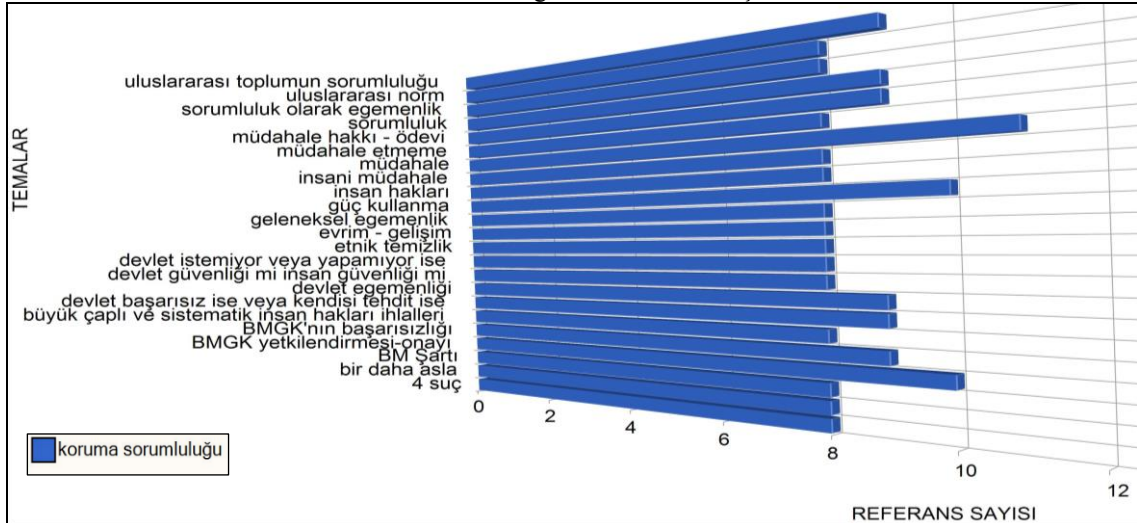
Egemenlik, Koruma Sorumluluğunun karşısında mı konumlanmıştır sorusuna cevap ararken, Annan'ın bu dönemdeki konuşmalarında devlet egemenliğini sıklıkla koruma sorumluluğu ile birlikte geçirdiği görülmektedir. Annan'ın söylemlerinde egemenlik ve Koruma Sorumluluğu olumlu bir *topos* olarak ortaya çıkmaktadır. Annan'ın 1999'da, *“devletler artık halklarının hizmetindeki araçlardır, bunun tam tersi değildir”* diyerek devlet egemenliğinin tanımının yeniden oluşturulduğunu ifade etmesi, egemenlik bakışının genişlemesini göstermektedir. (Annan, 1999a) Annan'ın Koruma Sorumluluğunu anlatırken, *“devletlerin egemenliği, halklarını koruma sorumluluğuna sahip olmaları olarak anlamaları gerektiğini”* vurgulaması da, egemenlik ve koruma sorumluluğunu birlikte ve olumlu kullanmasına örnektir. (Council on Foreign Relations, 2004) Müdahale etmeme ilkesinin büyük çaplı etnik temizlik, vahşet ve soykırım tehdidi olduğunda kötüye kullanılamayacağını belirten Annan, bu ilkeye sıkı sıkıya bağlılığın insan güvenliğine tehdit olduğu *toposunu* kullanmış olur. (Annan, 2004)

2001-2005 yılları arasında koruma sorumluluğu temasının bulunduğu konuşmalarında en çok müdahale, daha sonra güç kullanma ve BMGK yetkilendirmesi-onayı, uluslararası toplumun sorumluluğu, müdahale hakkı-ödevi, devlet egemenliği, devletin başarısız ve tehdit olması ve BMGK'nın başarısızlığına atıf bulunmuştur. (Tablo 1) Annan'ın bu dönemdeki konuşmaları, 1999'daki şu tetikleyici sorusunun devamı niteliğindedir: *“Ruanda bağlamında, soykırımı giden o karanlık günlerde, Tutsi nüfusunu korumak üzere harekete geçmeye hazır bir devletler koalisyonu olsaydı, ancak BMGK onayı hemen çıkmıyorsa, bu koalisyon kenara çekilip dehşetin oluşmasına izin mi*

vermeliydi?” (Annan, 1999b) Sonrasındaki konuşmalarında Annan, devletin başarısız veya kendisinin tehdit olması durumunda uluslararası toplumun ne yapması gerektiği sorusunu tekrar tekrar sormuştur. Cevabı vermek için de devletlerin egemenliği kendi vatandaşlarını korumak olarak görmeleri gerektiğini hatırlatmıştır. Annan, devletin bunu yapamıyor hale gelmesi durumunda uluslararası toplumun nasıl, hangi şartlarda ve kimin yetkisi ile devreye girebileceğine dair bir çerçevenin gerekliliğini belirtmiştir. (Council on Foreign Relations, 2004) Koruma Sorumluluğunun henüz kabul edilmediği bu dönemde devletlerin tepkisini çekmemek için Annan, devlet egemenliğini sıkça söylemlerine katmıştır. Ayrıca müdahale hakkı-ödevini tartışması ve bir yandan da BMGK onayını vurgulamasıyla, büyük çaplı ve sistematik insan hakları ihlalleri yaşandığında uluslararası toplumun veya BMGK’nın başarısız olmaması için ne yapılması gerektiği sorusunu tekrarlamıştır. Annan’ın söylemlerinden ICISS raporunun oluşturduğu Koruma Sorumluluğuna sorumluluk olarak egemenlik teması ile birlikte kullanarak olumlu anlam yüklediği belirlenmiştir.

Annan, ihtiyaç duyulan çerçevenin Koruma Sorumluluğu olduğunu ve bunun da uluslararası toplumun sorumluluğu olduğunu vurgulamıştır. Bu sorumluluğun “müdahale etmeme”nin arkasına saklanamayacak kadar önemli olduğunu altını çizmiştir. Annan’ın söylemlerinde, uluslararası toplumun da sorumluluğu olan insanları korumaya karşı müdahale etmeme ilkesine olumsuz anlam yüklendiğini tespit edilmiştir. Devlet egemenliği, Koruma Sorumluluğunun karşısında bir tehdit toposu olarak kullanılmamıştır.

Tablo 1 - 2001-2005 Koruma Sorumluluğu Referanslı Konuşmalar

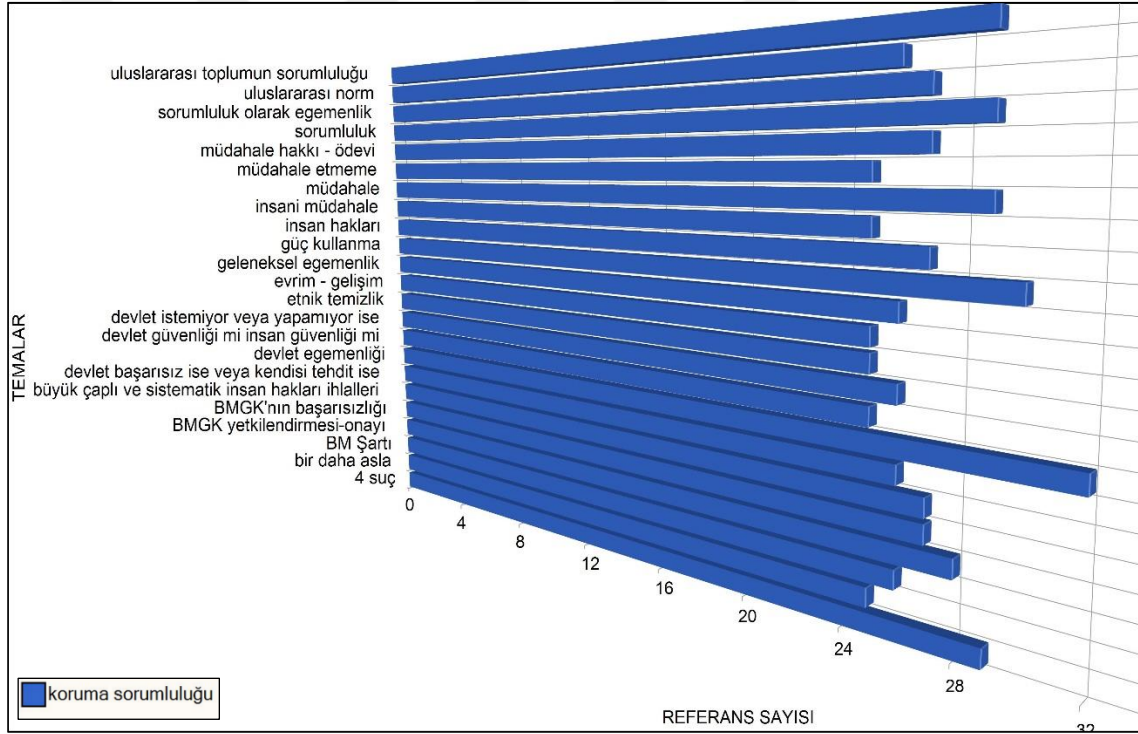

2005 Dünya Zirvesi Sonuç Bildirgesi'nde Koruma Sorumluluğunun Hukukun Üstünlüğü başlığı altında iki paragraf ile kabul edilmesinden ve kendisinin BMGS görevi bittikten sonraki konuşmalarında Annan, daha önce sorduğu sorulara cevap vermeye başlamıştır. Artık Koruma Sorumluluğunu açıklamak ve halkların zulüm gördüğü durumlarda kimin, nasıl, hangi şartlarda, ne yapabileceği sorularını sormak yerine; Koruma Sorumluluğunun bu sorulara verdiği cevaplara vurgu yapmıştır. Bu konuşmalarda artık olumsuz anlam yüklediği ve insan güvenliğine tehdit için suistimal ihtimali doğuran müdahale etmeme ilkesini de öne çıkarmamaya başlamıştır. DZSB'de devletlerin ve uluslararası toplumun insanları koruma sorumluluğu olduğu dört büyük suça sıklıkla atıf yapmıştır. (Tablo 2) Annan, Koruma Sorumluluğunu vurgularken bir yandan da devlet egemenliğini kullanmıştır. Bununla birlikte güç kullanma, daha sonra da uluslararası toplumun sorumluluğu ve daha genel anlamıyla sorumluluğa referanslı konuşmaları, uluslararası toplumun devletin özne olduğu kabul edilen uluslararası sistemdeki yerini güçlendiren ve ona olumlu anlam atfeden bir söylem oluşturmuştur. Bu dönemdeki koruma sorumluluğu referanslı konuşmalarında, uluslararası toplumun sorumluluğu ve dört suç temalarından sonra en sık geçen tema BMGK yetkilendirmesidir. Bu temalarda ise en çok büyük çaplı ve sistematik insan hakları ihlallerinin yaşandığı durumlarda BMGK'nın başarısız olmaması için devletlerin de egemenliği sorumluluk olarak kabul etmesi gerekliliği üzerinde durulmuştur. Annan'ın bu dönemdeki konuşmalarında, insani müdahale ve müdahalenin, devletler ve hatta kişiler için tehdit *toposu* olarak kullanıldığı tespit edilmiştir. Ayrıca koruma sorumluluğunun “saldırgan” olarak ifade ettiği “müdahale” terimini ortadan kaldırdığını ve uluslararası toplum için bir sorumluluk ortaya koyduğunu belirlemesiyle söylemlerinde müdahale ile koruma sorumluluğunun farklılığını da netleştirmiştir. Annan'ın söylemlerinde Koruma Sorumluluğunun insani müdahaleden daha da farklılaşacağına vurgu yapılmıştır. Annan, pek çok kişinin⁷¹ insani müdahale ile Koruma Sorumluluğunu aynı gördüğünü ve her ikisinde güçlü devletler için bir araç/bahane olarak kullanılacak kavramlar olduğunu düşündüğünü kabul etmiştir. Üstelik kendisinin de, Koruma Sorumluluğu yerine zaman zaman insani müdahale kavramını kullanması ve daha sonra düzeltmesi; var olan

⁷¹ Annan konuşmalarında çoğunlukla Cezayir devlet başkanı Abdülaziz Buteflika'yı örnek göstermiştir. Bknz. One Young World, 2012, dk. 12.40.

söylemsel düzlemin etkisini de göstermiştir. (Geneva Graduate Institute, 2013) İnsani müdahale ile Koruma Sorumluluğunu farklılaştırmaya çalışırken temel ayrımı, güç kullanma ve devletin başarısız olması atıfları ile yapmıştır. İnsani müdahalenin silahlı müdahale olduğu ancak Koruma Sorumluluğunun sorumluluk anlayışının güç kullanmayı sadece içerdiğine ve pek çok başka araca sahip olduğuna söylemlerinde yer vermiştir. Güç kullanmanın en zor ve en son kullanılabilen, zaten en son kullanılması da gereken bir araç olması, Annan'ın Koruma Sorumluluğu için temel referans noktalarından biri olmuştur. (Speeches, 2012; 2015) Böylece Annan, Koruma Sorumluluğuna insanların güvenliği açısından olumlu anlam yüklemiştir. Öte yandan güç kullanmayı insani güvenliğe karşı bir tehdit *topos* olarak kullanmıştır.

Tablo 2 - 2006-2018 Koruma Sorumluluğu Referanslı Konuşmalar

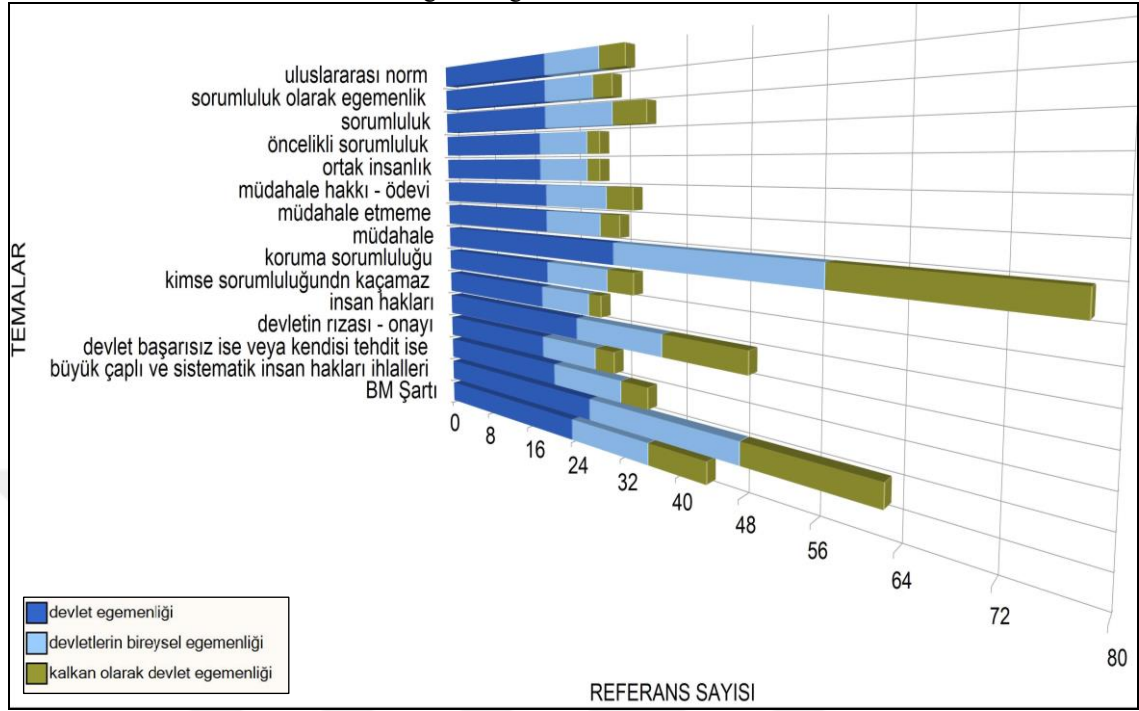

Annan'ın konuşmalarında ikinci sıklıktaki tema olan devlet egemenliği referanslarına bakıldığında 1998'den itibaren devlet egemenliğinin ihtiyacı olan insanlara yapılacak yardımların önüne geçmemesine dair söylemleri olduğu görülmüştür. (Tablo 3) 2000'deki Milenyum Zirvesi'ndeki "*İnsani müdahale gerçekten de egemenliğe karşı kabul edilemez bir saldırıysa, bir Ruanda'ya, bir Srebrenitsa'ya, ortak insanlığımızın her ilkesini çiğneyen ağır ve sistematik insan hakları ihlallerine nasıl karşılık vermeliyiz?*" sorusu, bunun en önemli örneklerindendir. (UNGA, 2000) Annan, uluslararası toplumun,

özellikle devlet-dışı örgütlerin, zor durumdaki insanlara yardım ve müdahale etme ödevinin olduğunu hatırlatmıştır. Ancak devletlerin de sınırları ve egemenliklerini bunu engellemek için kullanamayacağına vurgu yapmıştır. Bosna ve Ruanda'yı hatırlatan Annan, her aktörün yapabileceğini yapması gerektiğini söylemiştir. 1998'deki konuşmasında, devlet egemenliğinin, daha önce engellenemeyen insanlık trajedilerinin önüne geçmeye devam etmesi durumunda, Kosova'da da aynı şeyin olacağından endişesini dile getirmiştir. Daha sonra bunun gerçekleştiği 1999'daki NATO'nun Kosova müdahalesi sonrasında BM Genel Kurulu'ndaki konuşmasında tüm devletlere ve aynı zamanda uluslararası topluma çağrı yapmıştır. Katliamdan ve zulümden insanları korumak için müdahale etme ihtimalinin devletlerin egemenliği ile çatışmaması için nasıl şartlar olması gerektiği sorusunu soran Annan, insanlık için bunun cevabının verilmesi çağrısında bulunmuştur. Devletlerin bireysel egemenliği veya egemenliğin kalkan olarak kullanılmasını söylemlerinde sıklıkla gündeme getirmiştir. Annan, söylemlerinde aynı zamanda büyük çaplı ve sistematik insan hakları ihlallerine ve müdahalelere vurgu yapmıştır. Büyük çaplı ve sistematik insan hakları ihlallerinde devletlerin egemenliğinin kalkan olarak kullanılamayacağı ve müdahale edilmesi gereken durumların önüne geçemeyeceği vurgusu olan söylemlerinde Annan, devletlerin ve uluslararası toplumun insan hakları konusunda da sorumlulukları olduğunu ve BM Şartı'nda bunun yerinin olduğunu hatırlatmıştır. Annan, *“Şart, halkların egemenliğini korur. Hiçbir zaman hükümetlerin insan haklarını ve insan onurunu ayaklar altına alması için bir izin anlamına gelmemiştir”* diyerek, bunu söylemlerinde vurgulamıştır. (Annan, 1998)

Devlet egemenliğinden bahsederken kalkan olarak egemenlik temasını sıkça kullanması ile Annan, devlet egemenliğinin olumlu anlamı ile kalkan olmasının olumsuz anlamını birlikte ortaya koymuştur. Müdahalenin dikkatle ele alınması gereken bir konu olduğunu da dile getiren Annan, *“hiçbir yasal ilke, egemenlik dahi, insanlığa karşı suçlara kalkan olamaz”* diyerek, egemenliğin kalkan olarak kullanılmasının tehdit ettiğinin insanlık olduğunu hatırlatmıştır. (UNGA, 2000) Müdahaleden bahsettiği konuşmalarında egemenliğin kalkan olarak kullanılması, devlet egemenliğinin kendisine tehdit *toposu* olarak kullanılmıştır. Egemenliğin kalkan olarak kullanılması, Annan'ın konuşmalarında olumsuz anlamlı ve özellikle insan hakları ihlallerinin olduğu durumlar için insan haklarına ve ortak insanlığa tehdit olarak konumlanmıştır.

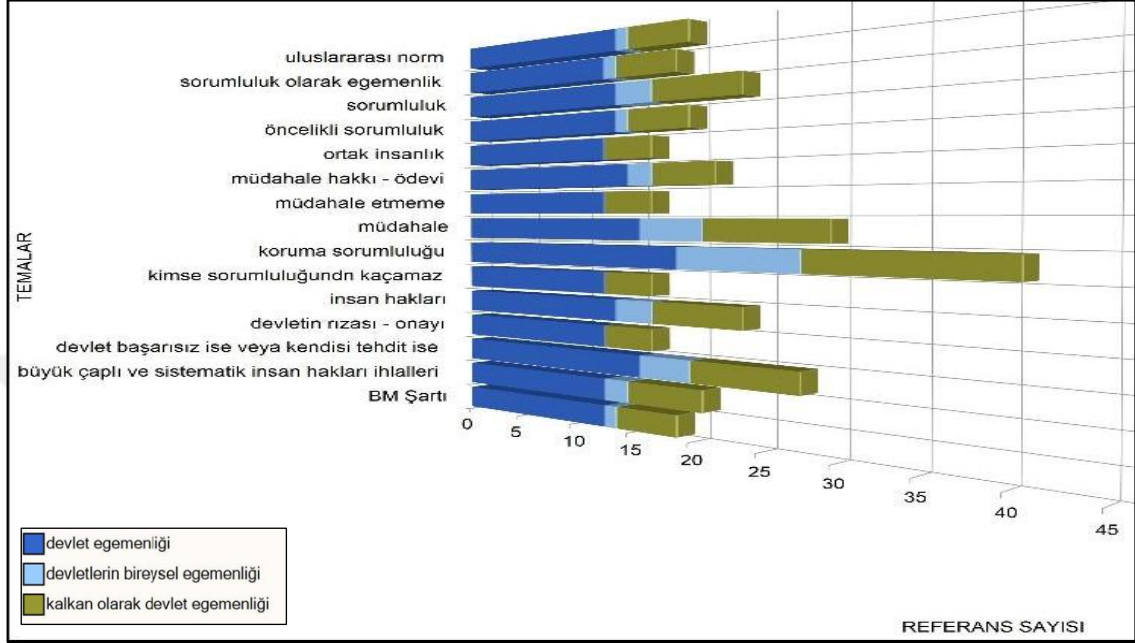
Tablo 3 - 1998-2005 Devlet Egemenliği Referansları

2005 sonrasındaki ve egemenliği çok sık kullandığı konuşmalarında Annan, egemenliğin artık geleneksel anlamıyla kabul edilmediğine ve bir sorumluluk olduğuna vurgu yapmıştır. Eski egemenlik anlayışının, ya da egemenlik kavramının geliştiğine vurgu yapan Annan konuşmalarında, yalnızca toprak bütünlüğüne değil insan yaşamını korumaya odaklı olan bir devlet egemenliğinin varlığını savunmuştur. Devletlerin, kendi halklarına zulmetmeleri durumunda sınırlarının arkasına saklanma zamanının dolduğuna vurgu yapmış, 21. yüzyıl gerekliliklerine uygun kurallar ve normların olduğunu hatırlatmıştır. 2009'daki bir konuşmasında, konuşmasının iki ayrı yerinde aynı cümleleri tekrarlaması, egemenliğin değişimine yaptığı vurgudan kaynaklanmıştır: “Paylaşılan egemenlik, vazgeçilen egemenlik değildir. Adil, etkili ve kalıcı çözümler bulmak istiyorsak, yeni yüzyıldaki kolektif çıkar aynı zamanda ulusal bir çıkardır.” (Speeches, 2009a) 2006 sonrasındaki, devlet egemenliği temalı konuşmalarında en çok kullandığı Koruma Sorumluluğu teması olmuştur. Koruma Sorumluluğuna da devlet egemenliği kadar olumlu anlam yüklenmesi, devletlerin egemenliği sorumluluk olarak görmesi gerekliliği üzerinden oluşturulmuştur. (Tablo 4) Vestfalyan egemenliğin evriminden memnuniyetini dile getirirken Annan'ın, “egemenlik, artık sadece devletlerin ayrıcalığı

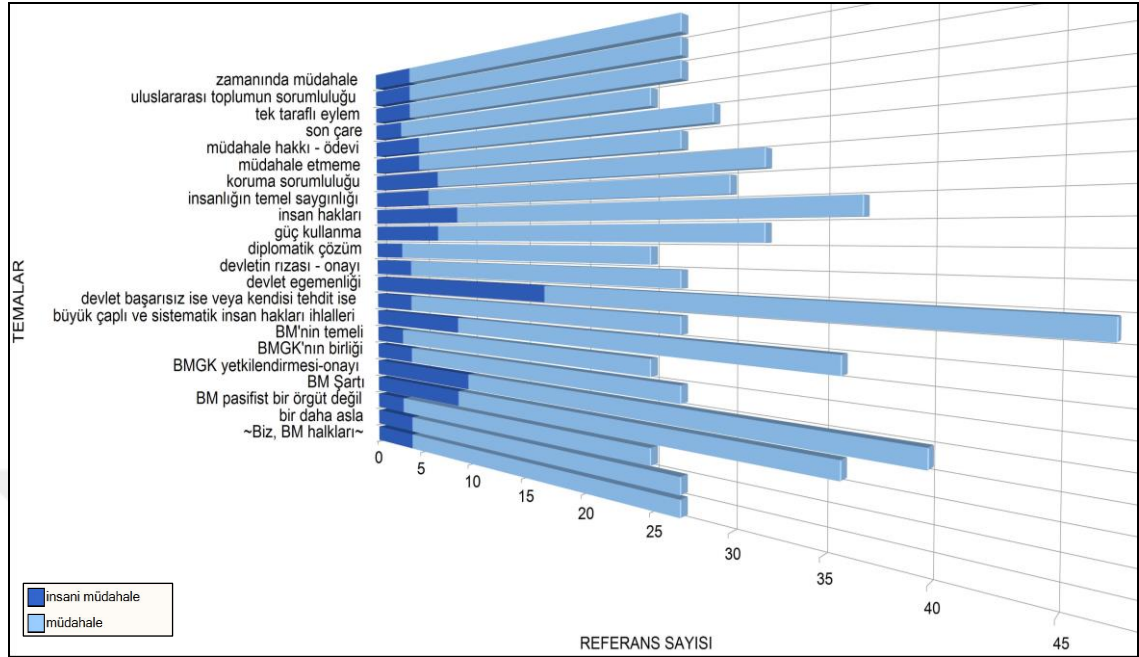
değil, halklarını koruma sorumluluğudur” diyerek koruma sorumluluğuna atıf yapması en çok karşılaşılan örneklerden olmuştur. (Speeches, 2009b)

Tablo 4 - 2006-2018 Devlet Egemenliği Referansları

Annan'ın konuşmalarında en sık geçen üçüncü tema olan müdahaleye bakıldığında, 2005 öncesinde en çok devlet egemenliği temasıyla birlikte geçtiği tespit edilmiştir. (Tablo 5) Söylemlerde alumlu anlam yüklenmiş olan devlet egemenliğinin karşısında ve müdahale, ona tehdit *topos*u haline gelmiştir. Annan müdahaleyi güç kullanma ve BM'nin temeli temalarını da sıklıkla kullanarak Koruma Sorumluluğu çerçevesinde tartışmıştır. Devlet egemenliğine tehdit kabul edilen tek taraflı eylemin karşısına, uluslararası toplumun sorumluluğu olan insanlığın temel saygınlığını ve Koruma Sorumluluğunu konumlandırmıştır. Uluslararası toplumun “bir daha asla” dediği insan hakları ihlalleri için diplomatik çözümler bulunması gerektiği ve ancak son çare olarak güç kullanacak ise bunun da ancak BMGK yetkilendirmesi ile olacağını belirtmiştir. Öte yandan Annan, BMGK'da yetkilendirme kararının alınması için gereken birliğin zor olduğuna dikkat çekmiştir. Annan'ın özellikle hatırlattığı ise, BM Şartı müdahale etmeme ilkesini tanımlamış olsa da, Şart'ın “Biz, BM devletleri” değil de, “Biz, BM halkları” ile başladığı olmuştur.

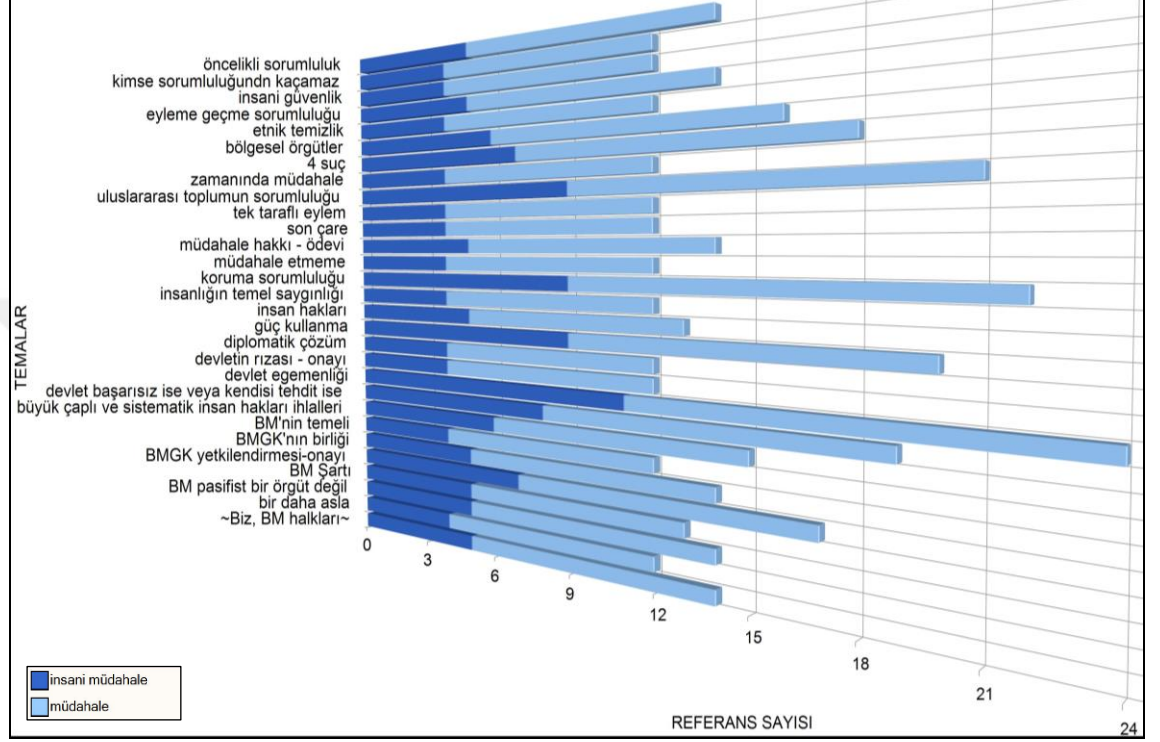
Tablo 5 - 1998-2005 Müdahale Referansları

Koruma Sorumluluğunun DZSB’de kabul edilmesinden sonraki konuşmalarında Annan, müdahale ile birlikte en çok devlet egemenliği ve Koruma Sorumluluğunu söylemine katmıştır. (Tablo 6) Müdahalenin, istenmeyen bir kelime olduğunun farkında olduğunu ve devlet egemenliğine zarar verecek şekilde algılandığını belirten Annan, Doğu Timor veya Ruanda örneklerini vererek, ne yapılacağı sorusuna Koruma Sorumluluğu ile çözüm bulunmuş olduğunu ortaya koymuştur. Müdahalenin yalnızca güç kullanma olmadığını ama “müdahale” teriminin silahlı müdahale olarak anlaşıldığı için değişmesi gerekliliğini ifade etmiştir. Bu durumun Koruma Sorumluluğu ile çözüldüğünü belirten Annan, Koruma Sorumluluğunun içerdiği araçların da yalnızca silahlı müdahaleden ibaret olmadığını hatırlatmıştır. Müdahale ve uluslararası toplumun sorumluluğu temalarını birlikte kullandığında Annan, bu sorumluluk kapsamında uluslararası toplumun son çare olarak silahlı müdahaleye başvurması gerektiği ve aynı zamanda müdahalenin de yalnızca “askeri” algılanmaması gerektiğini belirtmiştir. Annan’a göre, artık “*geleneksel BM müdahaleciği anlayışının ötesine*” geçilmelidir. (Annan, 2013, s. 85) Annan, uluslararası toplumun sorumluluğu olan insanların korunmasının, insani, sağlık, siyasi veya askeri müdahaleler ile olabildiğinin altını çizmiştir. Bunun da Koruma Sorumluluğu çerçevesinde toplandığını vurgulayan Annan, müdahalenin devlet egemenliğine tehdit *toposu* oluşturmasını dönüştürmüş olur.

Müdahalenin koruma sorumluluğunun çerçevesinde, uluslararası toplumun sorumluluğunda olan halkları koruma için bir araç olduğunu ve olumlu anlam yüklendiğinde devlet egemenliğine tehdit oluşturmadığını ortaya koymuş olur.

Tablo 6 - 2006-2018 Müdahale Referansları

Annan'ın söylemleri bir bütün olarak düşünüldüğünde en çok kullanılan koruma sorumluluğu, devlet egemenliği ve müdahale temalarının; devletlerin ve hatta insanların gözünde birbirlerine karşıt kabul edildiği ortaya konmuş ve Annan'ın bunların konumlarına dair bakış açısı görülmüştür. Özellikle Koruma Sorumluluğunun 2005'te kabul edilmesinden önceki söylemlerinde, müdahale etmeme ilkesi insan güvenliğine tehdit *toposu* halinde kullanılmıştır. Devlet egemenliği ve koruma sorumluluğunun ikisine de olumlu anlam yüklediğini belirlenen Annan'ın söylemlerinde; egemenliğin kalkan olarak kullanılmasının insan haklarına tehdit *toposu* ve bunun da, doğası gereği egemenliğe tehdit *toposu* olduğu belirlenmiştir. 2005 sonrası söylemlerinde ise, egemenliğe tehdit olarak müdahalenin değil, egemenliğin kalkan olarak kullanılmasının gösterildiği tespit edilmiştir. Ayrıca bu dönemdeki söylemlerde, egemenliğin de koruma sorumluluğunun da olumlu anlamlar yüklenerek kullanılması ile egemenlik ve koruma sorumluluğunun ilişkisi birliktelik olarak ortaya çıkmıştır. "Biz, BM halkları" temasının sıkça tekrarlanması ile BM Şartı'nın insanları koruma sorumluluğu getirdiği hatırlatılmış

ve Koruma Sorumluluğunun BM Şartı'nın karşısında değil, kapsamında yer aldığı belirlenmiştir.

Bütün bunlar birlikte değerlendirildiğinde, Annan'ın söylemlerinde egemenliği, Koruma Sorumluluğunun karşıtı olarak konumlandırmadığı ortaya çıkmaktadır. Bu soruya verilen cevap için Annan'ın konuşmalarında her ikisine de olumlu anlamlar yüklemiş olduğu görülmektedir. Koruma Sorumluluğu BM Şartı'na girebilir mi, sorusuna bakıldığında; Koruma Sorumluluğunun BM Şartı'na uygun şekilde, insan haklarının korunması için gerekli bir *topos* olduğu ve insan hakları ihlallerinde egemenliğin kalkan olarak kullanılmasının BM Şartı'na tehdit *toposu* olduğu anlaşılmaktadır.

Koruma Sorumluluğunun ilk norm girişimcisi kabul edilen Annan'ın, Somali, Ruanda ve Bosna'da yaşananların önlenememesinden aldığı ders aldığı ve pişman olduğu söylemlerinde “bir daha asla” tekrarlarında bu örnekleri ayrıntılı açıklamasından anlaşılmaktadır. Bir daha benzer katliam veya soykırımların gerçekleşmemesi için egemenliğin insanlığın önünde durduğu normatif yapıdan memnuniyetsizliğini dile getirmiş egemenlik normlarının statükosunun değişmesi gerektiğini savunmuştur. Bloomfield'in statükoya bakış açısı üzerinden tanımladığı norm dinamikleri rol yelpazesinden değerlendirildiğinde Annan, saf norm girişimcidir. Geleneksel egemenlik normlarının hakim olduğu normatif yapıdaki devlet tekeli kırarak bunun adaletsizliğini savunmuştur. Annan, devletlerin insani kısımların yaşandığı durumlarda siyasi iradeye sahip olmamasını eleştirmiştir. Böylece bir BM Genel Sekreteri için ilk defa siyasi bir duruş sergilemiş ve var olan normatif yapının değişmesi için meydan okumuştur. Annan'ın norm girişimciliği bu nedenle Wunderlich'in devrimci norm girişimcilik olarak da adlandırılabilir.

3.3.2. Devlet İnsanı – Karşıt Girişimci: Sergey Viktoroviç Lavrov

Soğuk Savaş'ın ilk yıllarında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)'nin başkenti Moskova'da doğan Sergey Viktoroviç Lavrov; Uluslararası İlişkiler eğitimini tamamladıktan sonra 1972'de Sri Lanka'da Sovyetler Birliği elçiliğinde çalışmaya başlamıştır. 1976-1981 yılları arasında Dışişleri Bakanlığı'na girerek Uluslararası Ekonomik İlişkiler Dairesi'nde çalışmıştır. 1981-88 yılları arasında SSCB'nin BM Misyonu'nda kıdemli danışman olarak görev almıştır. 1988'de Dışişleri Bakanlığı Uluslararası Ekonomik İlişkiler Dairesi Başkan Yardımcısı, 1990'da ise Dışişleri

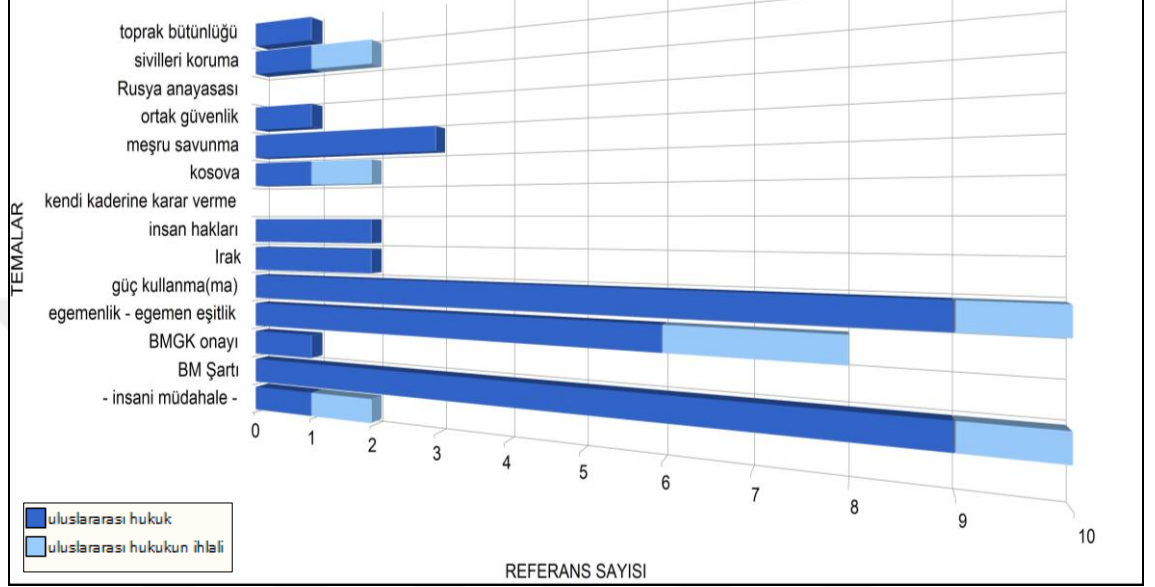
Bakanlığı Küresel Problemler ve Uluslararası Teşkilatlar Dairesi Başkanı olarak görev yapmıştır. 1992-1994'te Dışışleri Bakan Yardımcılığı yapmasının ardından BM'de diplomatik görev alarak 1994'ten 2004'e kadar 10 yıl boyunca Rusya BM Daimi Temsilciliği yapmıştır. BM'deki 10 yıl süren görevinin ardından ise 2004'ten beri Dışışleri Bakanlığı yapmaktadır. (Arieff, 2022; Lavrov – The Russian Government)

Bu çalışmada Lavrov'un uzun diplomatik hayatının 1998-2018 yılları arasında BM'de yaptığı resmi konuşmalar, resmi konuşmalar sonrasında verdiği demeçler, ortak demeçler ve konferans gibi etkinliklerde yapmış olduğu 201 konuşma ele alınmıştır. Lavrov'un konuşmalarında tema olarak 83 kod (EK 2 – Lavrov Kod Kitabı) ortaya çıkmıştır ve kodların birbirleriyle bağlantısı çözümlenmiştir. Bu kodların en çok kullanılanları, uluslararası hukuk/insancıl hukuk 86 konuşmada 135 referansla, egemenlik ve/veya egemen eşitlik 65 konuşmada 77 referansla, BM Şartı 48 konuşmada 54 referansla, içişlerine karışma(ma) 42 konuşmada 54 referansla, güç kullanma(ma) 43 konuşmada 52 referansla, uluslararası toplum 33 konuşmada 38 referansla bulunmuştur. Bu çalışmanın araştırma sorusunun öznesi olan koruma sorumluluğu ise en çok kullanılan kodlar arasında 14. sırada yer alarak 8 konuşmada 18 referansla kullanılmıştır.

Lavrov'un söylemlerinin temel teması olarak ortaya çıkan uluslararası hukuk (veya uluslararası insancıl hukuk) referansları incelenirken, Koruma Sorumluluğunun devletler açısından kabul gördüğü tarih olan 2005 öncesi ve BM Dünya Zirvesi Sonuç Bildirgesi sonrası ayrı ele alınmıştır. Uluslararası hukuk temasındaki konuşmalarında Lavrov, en çok güç kullanma(ma) ve BM Şartı'nı kullanmıştır. Güç kullanmama ilkesini uluslararası hukuk ve BM Şartı çerçevesinde sürekli vurgulamış olan Lavrov, daha sonra da egemenlik – egemen eşitlik referanslarını uluslararası hukuk ile birlikte kullanmıştır. (Tablo 7) Egemenliği ve özellikle de egemen eşitliği, uluslararası hukukun uyulması gereken kuralı olarak gördüğü anlaşılan Lavrov, egemenliğe ve tüm devletlerin egemen eşitliğine yüklediği olumlu anlamın çerçevesini uluslararası hukuk ile oluşturmuştur. Uluslararası hukukun güç kullanma yasağı ilkesini de uyulması gereken ve uyulmadığında uluslararası hukukun ihlali olarak söylemlerinde kullanmıştır. Lavrov'un söylemlerinde güç kullanma, uluslararası hukuka, BM Şartı'na ve aynı zamanda egemen eşitliğe karşı bir tehdit *topos*u olarak ortaya çıkmıştır. Lavrov BM Şartı'nın ve uluslararası hukukun izin verdiği tek güç kullanımı olan BMGK onayı ile meşru savunmayı da sıklıkla

vurgulamıştır. Böylece aynı zamanda egemenliğe tehdit *toposu* haline de getirdiği güç kullanmanın karşısında, BMGK onayını uluslararası hukuku ihlal etmeyecek bir korunma *toposu* olarak konumlandırmış olur.

Tablo 7 - 1998-2005 Uluslararası Hukuk Referansları

Lavrov'un 2005'te, Koruma Sorumluluğunun DZSB'de BM üyeleri tarafından kabul edilmesinden sonraki uluslararası hukuk temalı konuşmalarında, öncelikle BM Şartı, sonra egemen eşitlik veya egemenlik, sonrasında iç işlerine karışmama ve daha sonra da BM Güvenlik Konseyi onayı referansları bulunmuştur. 2005 öncesindeki söylemlerinde kendi kaderine karar verme ve Rusya anayasası referansları bulunmamasına rağmen, 2005 sonrasındaki söylemlerinde uluslararası hukuka ve Rusya anayasasına birlikte atıflar yapılmıştır. (Tablo 8) Lavrov'un bu atıflara ihtiyacı olduğu için başvurmuş olabileceği de düşünülebilecek bir nedendir. Lavrov Rusya'nın 2008'de, Gürcistan'ın yaptığı insan hakları ve uluslararası insancıl hukuk ihlalleri nedeniyle ve Osetyalıların da kendi kaderlerine karar verebilmeleri için barışı sağlama sorumluluğu ile hareket ettiğini savunurken, uluslararası insancıl hukuku kullanmıştır. Lavrov Rusya'nın resmi BM toplantılarında gündeme getirilen koruma sorumluluğunu, zaten kendi anayasasında da olduğu için Güney Osetya'da Gürcistan yönetimi tarafından zulüm gören Rus vatandaşlarının güvenliğini sağlamak için yerine getirdiğini savunmuştur. Bir yandan da bu güç kullanmanın BM Şartı'ndaki meşru savunma hakkına uyduğunu belirterek uluslararası hukuku ihlal etmediğini dile getirmiştir. (Council on Foreign Relations, 2008;

BBC News 2014; BBC Interview, 2008) Lavrov Koruma Sorumluluğunu, uluslararası hukuka ve kendi anayasasına birlikte atıfta bulunarak kendi vatandaşlarını korumak olarak kullanmıştır. Lavrov Gürcistan'daki Rus askeri varlığını açıklarken şöyle demiştir:

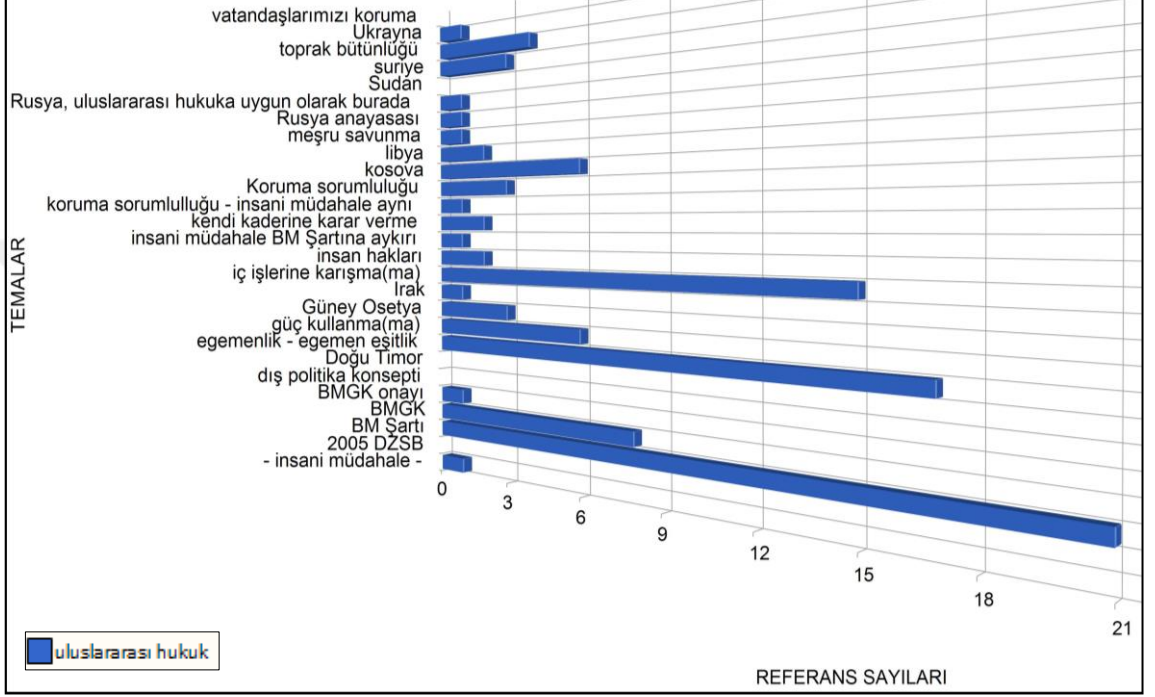
“Koruma sorumluluğuyla ilgili tüm bu konuşmalar sadece laf olarak kalacaksa, insan güvenliğiyle ilgili tüm bu konuşmalar yalnızca Birleşmiş Milletlerde ve başka yerlerde acınası bir tartışma başlatmak için kullanılacaksa, biz bunun yanlış olduğuna inanıyoruz. Bu yüzden insan güvenliği düsturunu uyguladık ve koruma sorumluluğunu yerine getirdik ve bunu Şart'ın 51. maddesine sıkı sıkıya uyarak yaptık.” (Council on Foreign Relations, 2008)

Koruma Sorumluluğunu Gürcistan ile ilgili söylemlerinde benzer şekilde, uluslararası arenalarda tekrarlanan bir tartışma olarak dile getirmiştir. Böylece gündemde olması istenen bir terimi kullandığını göstermiş ve Koruma Sorumluluğu destekçileri açısından en azından değerlendirilebilecek bir söylemde bulunmuştur. Ancak kendi vatandaşlarını korumak anlamında, diğer bir deyişle doğru olmayan şekilde kullanması, Rusya'nın koruma sorumluluğunu yerine getirmesi anlamına gelmediği için normun kullanımdaki anlamını değiştirmiş olur. Ayrıca normu söylemlerinde kullanması, Rusya'nın Gürcistan'daki askeri varlığının açıkladığı diğer nedenlerin kabul edilmesini sağlamak için bir araç olarak da görülebilir. Yine de söyleminde kullanması ve bunu da Koruma Sorumluluğu gündemine atıfta yapması ile Lavrov'un norma karşıtlığını reforme ettiği söylenebilir. Ancak diğer yandan söylemlerin kullanıldığı mecranın BM görüşmeleri olmaması ise bu güç kullanmanın Koruma Sorumluluğundaki resmi tartışmalarda kullanılmamasını sağlamıştır. Böylece söylemini de norma karşı pozisyonunu da resmileştirmemiştir. Yine de Koruma Sorumluluğunu ilk defa uluslararası hukuk açısından olumlu anlam yükleyerek kullanmış olduğunu söylemek de yanlış olmaz.

Diğer yandan Lavrov'un bu dönemdeki konuşmalarında egemen eşitlik, iç işlerine karışmamanın da sıkça kullanılmış olması, uluslararası hukukun öneminin vurgulandığı söylemlerinde yerini almıştır. Özellikle Kosova ve Libya müdahalelerine dair, Koruma Sorumluluğu uluslararası hukukun karşısında, bir tehdit olarak konumlandırıldığı görüşmüştür. Ancak söylemlerde Rusya'nın 2008'de Güney Osetya'daki askeri varlığı,

Rusya anayasasındaki kendi vatandaşlarını koruma hakkı ile açıklanmıştır. Lavrov bu varlığın Afrika gibi uzak bir coğrafyada olmadığına altı çizmiştir. (BBC Interview, 2008) Kosova ve Libya’da askeri varlığı olan NATO için ise bu şekilde bir hukuki dayanağın olmadığını hatırlatmıştır.

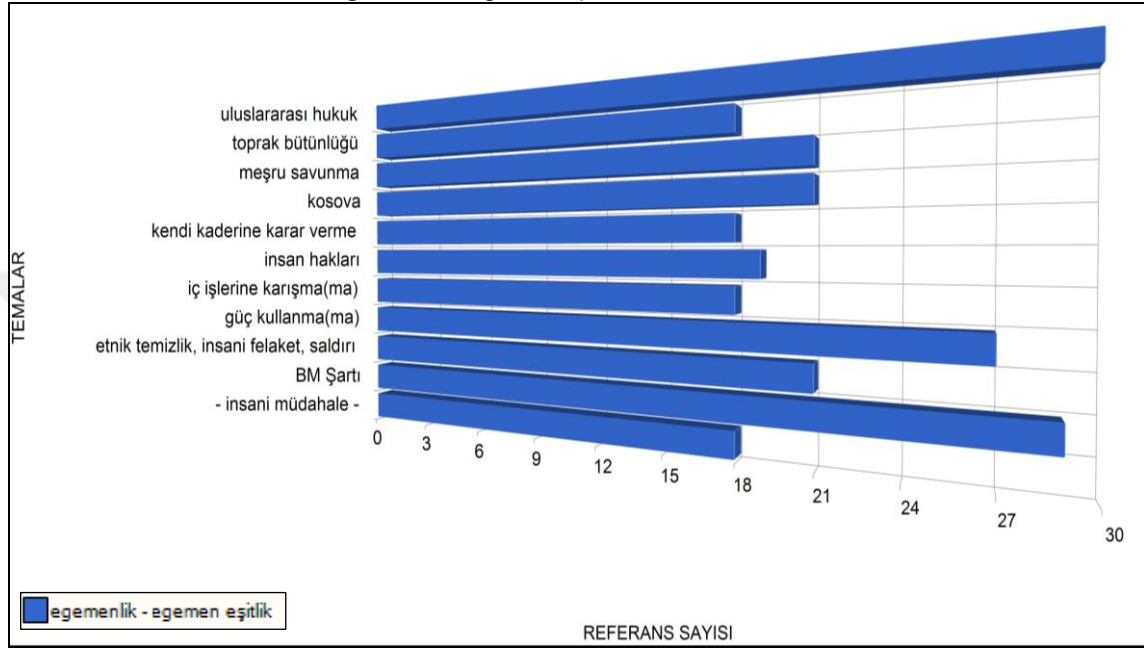
Tablo 8 - 2006-2018 Uluslararası Hukuk Referansları

Lavrov’un söylemlerindeki ikinci en çok kullanılan tema olan egemenlik veya egemen eşitlik de 2005 öncesi ve sonrası incelenmiştir. Lavrov’un egemenliği veya egemen eşitliği en fazla uluslararası hukuk ile birlikte kullandığı görülmüştür. (Tablo 9) Egemenliği, uluslararası hukuk ve BM Şartı’nda yer alan temel *topos* olarak betimlediği tespit edilmiştir. Egemenlik ile birlikte bir diğer önemli *topos* ise birlikte kullandığı güç kullanmama ve iç işlerine karışmama olmuştur. Lavrov etnik temizlik, insani felaket ve saldırı durumlarında güç kullanmanın ve sözde insani müdahalenin, uluslararası hukukun ve egemen devletlerin eşitliğinin karşısında olduğunu sıkça vurgulamıştır. Söylemlerinde bunlar BM Şartı’na tehdit *toposu* halini almıştır. Lavrov, “kısıtlı egemenlik” kavramının uluslararası hukuku ve egemen eşitliği değersizleştirme ihtimali üzerinde durmuştur. Bunu da 1999’da şu şekilde dile getirmiştir: “*BM Şartı’nın gereklilikleri ve BMGK’yi atlatmak için bir yeşil ışık olan ‘kısıtlı egemenlik’ ve ‘insani müdahale’ doktrinlerini savunanların uluslararası hukuku, isteğe bağlı ve o an için uygunsuz görüldüğünde*

kenara bırakılabilir gördüğü izlenimi ortaya çıkıyor”. (A/54/PV.54, 1999, s. 11) Lavrov, en çok Kosova’daki “sözde insani müdahale”nin, tüm kuralların karşısında yer aldığını gösterdiğinden bahsederek; ona olumsuz anlam yüklemiş olur.

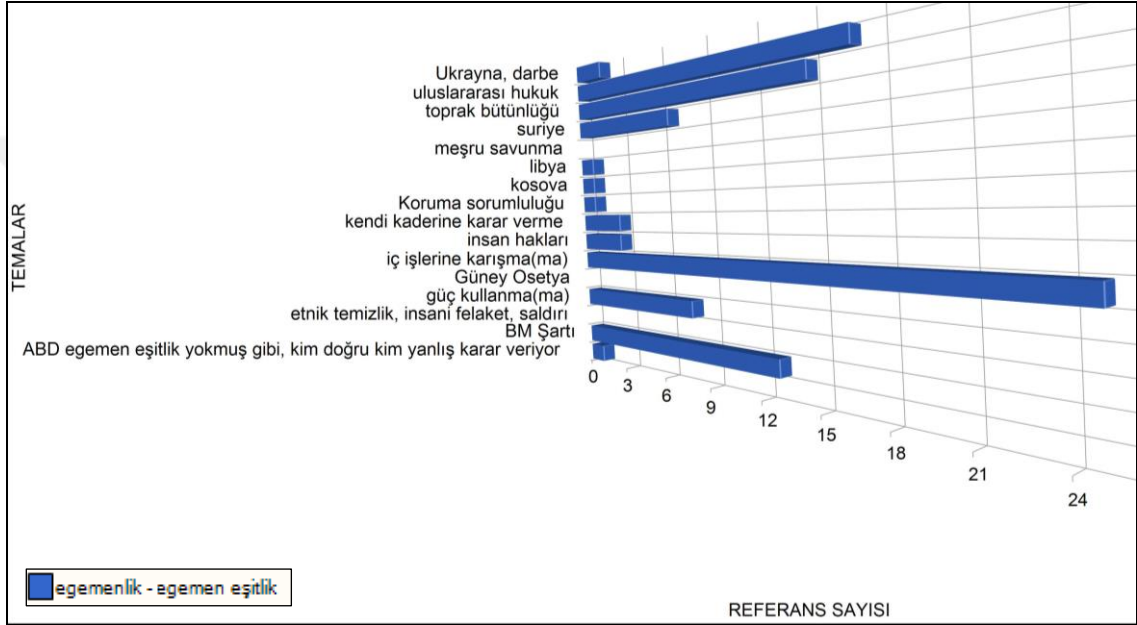
Tablo 9 - 1998-2005 Egemenlik - Egemen Eşitlik Referansları

2005 sonrasında Lavrov’un egemenlik veya egemen eşitlik temalı referanslarına bakıldığında ise en fazla iç işlerine karışmamayı söylemlerine kattığı görülmüştür. (Tablo 10) Bunu uluslararası hukuk ve BM Şartı’na atıflarının ve daha sonra da toprak bütünlüğünün takip etmiştir. Lavrov’un koruma sorumluluğunu çok az kullanılmış olması, onu egemenliğin karşısında olumsuz olarak konumlandığının bir göstergesi olarak görülebilir. Özellikle ABD liderliğindeki Batı’nın kendisini, tüm ülkelerin demokrasi ve hukukunun savunucusu olarak görmesini eleştiren Lavrov, bu tutumun hem uluslararası hukuka, hem BM Şartı’na hem de egemen eşitliğe zarar veren en temel problem olduğunu dile getirmiştir. (A/69/PV.15, 2014) Lavrov “*Batı’nın Priştina’nın tek taraflı Kosova bağımsızlığı ilanını tanıması*”nın da üzerinde durmuş ve Kosova’ya yapılan NATO müdahalesini “Sırbistan’ın bombalanması” olarak ifade etmiştir. (Filatov, 2012) Lavrov, Kosova ve Libya atıflarında, BMGK’nın sırasıyla atlatıldığı ve manipüle edildiğini ifade etmiştir. Bunun bağımsız devletlerin egemen eşitliğinin ve toprak bütünlüğünün bozulmasına neden olduğunu savunmuş ve uluslararası sistemin kaosa sürüklenmesi ihtimali doğurduğunu belirtmiştir. Her iki örneğin de BM ilkeleri ile çelişki

yarattığı için BM'ye zarar verdiğini belirten Lavrov, egemenliğe verilen zararın Ukrayna'daki darbe gibi sonuçları olmasının da etkisini uluslararası barış ve güvenliği bozması olarak ifade etmiştir. (MFA Russian Federation, 2015) Olumsuz atıf yaptığı örneklerin, başka olumsuz örnekleri getirmesi ile egemenliğin karşısında konumlandığı müdahalenin uluslararası hukuka ve uluslararası barış ve güvenliğe tehdit *toposu* olarak kullanması da kaçınılmaz olmuştur.

Tablo 10 - 2006-2018 Egemenlik - Egemen Eşitlik Referansları

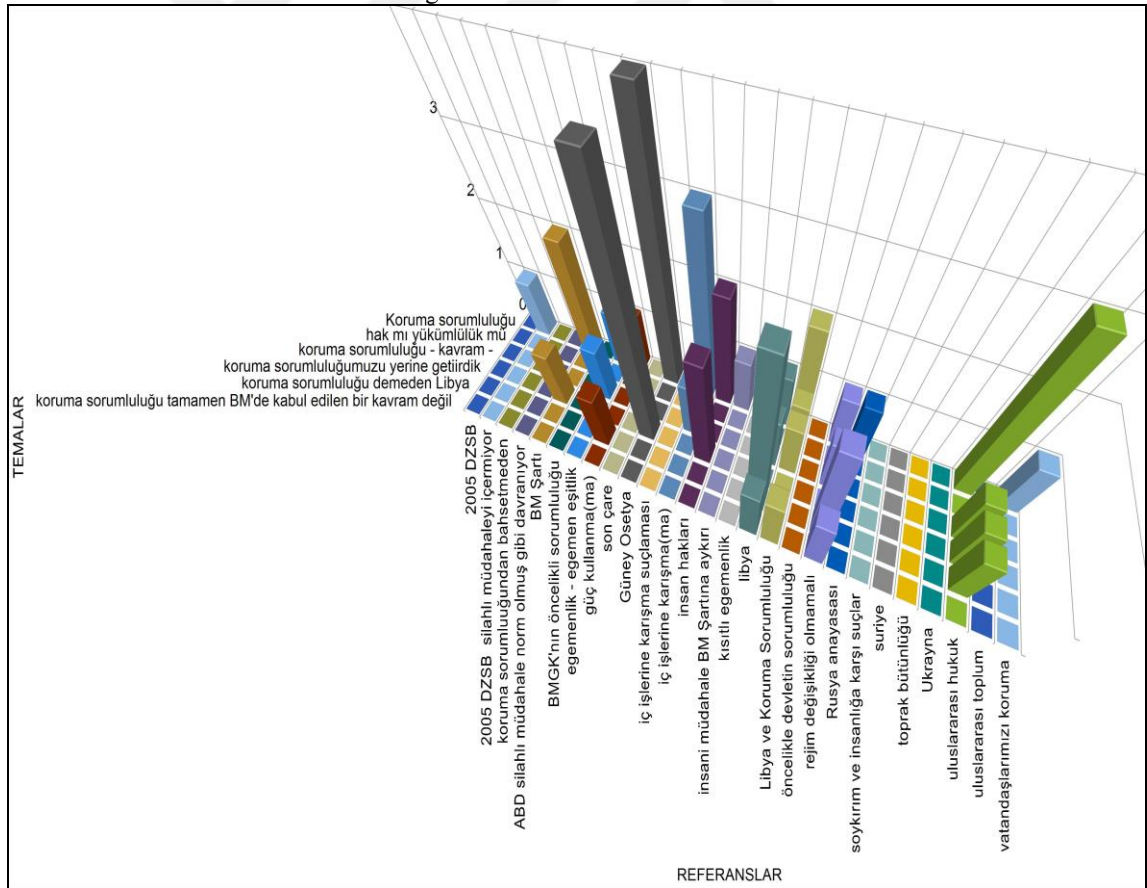
Lavrov'un söylemlerinde en çok kullanılan üçüncü tema olan BM Şartı, genellikle uluslararası hukuk teması ile birlikte kullanılarak incelenmiştir. Lavrov'un söylemlerin kullanım sıklığı sıralamasında 18. sıradaki koruma sorumluluğu da, bu çalışmanın analiz nesnesi olması nedeniyle incelenmiştir. Koruma Sorumluluğu normu karşısı kabul edilen Lavrov'un BM tarafından kabul edilmeden önce Koruma Sorumluluğuna dair söylemleri olmaması normal olsa da; DZSB sonrasındaki konuşmalarında Koruma Sorumluluğuna atıflarının çok az olduğunu tespit edilmiştir. 2005'teki resmi BM konuşmalarında Koruma Sorumluluğunu kullanmamış; BM Şartı'na, egemen eşitliğe ve kolektif sorumluluğa vurgu yapmıştır. Güç kullanmaya dair "*kriterleri üzerine uzlaşıldığında, ... kriterler otomatik olarak uygulanamaz. BMGK, Şart'ta da belirtildiği gibi, her olay için ayrıca onay vermelidir.*" ifadesini kullanmıştır. (A/60/PV.12, 2005, s. 11) Bu tartışmada Koruma Sorumluluğunu hiç kullanmayarak onun belirlenmiş veya kabul edilmiş olmadığı düşüncesine sahip olduğunu ortaya koymuştur. (Tablo 11) BMGK'nın öncelikli

sorumluluğunun uluslararası barışı ve güvenliği sağlamak olduğunu hatırlatan Lavrov, 2005 DZSB’de yer alan haliyle dahi Koruma Sorumluluğunu söylemine katmamıştır. (A/60/PV.12, 2005; Lavrov, 2005) Ancak daha sonra 2008’de Rusya’nın Gürcistan topraklarına asker göndermesini açıklarken; Güney Osetya ve Abhazya’nın bağımsızlığını tanıdığını daha önce deklare etmiş Rusya’nın, burada yeni bir kanlı savaş çıkmasına engel olmak ve kendi vatandaşlarının yaşamını kurtarmak için girdiğini anlatmıştır. Hem BM’deki konuşmasında hem de daha sonraki konuşmalarında, Rusya’nın buradaki varlığının kendi vatandaşlarını koruma sorumluluğundan ileri geldiğini ve bunun hem BM Şartı madde 51’e, hem de uluslararası hukuka uygun olduğunu söylemiştir. (A/63/PV.14, 2008; Council of Foreign Affairs, 2008; BBC Interview 2008) Lavrov Koruma Sorumluluğunu, yalnızca Gürcistan’daki vatandaşlarını koruma sorumluluğu olarak ifade ederek, normun anlamını yanlış kullanmış ve başka hiçbir söyleminde yer vermemiştir.

2011’de 1973 sayılı BMGK kararının alınmasında veto hakkını kullanmayarak çekimser kalan Rusya Dışişleri Bakanı, “*koruma sorumluluğunun tamamen kabul edilmiş bir BM kavramı olmadığı*”nı dile getirmiştir. Ayrıca NATO’nun Libya müdahalesi sonrasında Koruma Sorumluluğunu söyleminde olumsuz göstermiştir. (Lavrov, 2011) Rejimin değiştirilmesi ve Kaddafi’nin öldürülmesi sonrasında ise Libya örneğini egemenlik karşıtı, BM Şartı’nı ihlal eden, rejim değişikliğine neden olan uygulamaları yapan NATO’nun ve Batı’nın tek taraflı eylemlerinden olarak ifade etmiştir. Söylemlerinde Libya’dan bahsederken “*çözüm için temel olan uluslararası hukuk, NATO’nun bombalamalarıyla mahvolmuş ve Güvenlik Konseyi kararı ağır bir şekilde ihlal edilmiş*”diyerek Koruma Sorumluluğunu geçirmemiştir. (ISPI, 2018) Bir yandan da söylemlerinde Libya’da ABD’nin kendi normlarını yaratmış gibi davranmasını eleştirmiş, Koruma Sorumluluğunu da NATO’nun ve ABD’nin bir aracı olarak gördüğünü göstermiştir. Libya’ya dair söylemlerinde Lavrov, Koruma Sorumluluğuna atıf yapmadan güç kullanma veya askeri müdahaleye atıf yapmış ve Koruma Sorumluluğunu, uluslararası hukuka aykırı ve tehdit oluşturan bir *topos* halinde kullanmıştır. Söylemlerinde çok az referans vermesinin yanı sıra; bu az referanslarında da Koruma Sorumluluğu için BM Şartı’na ve uluslararası hukuka aykırı olduğunu ve insani müdahaleden farklı olmadığını ifade etmiştir. (Interview with Sergey Lavrov,

2013) Koruma Sorumluluğu için “sözde” ifadelerini de kullanan Lavrov, uluslararası hukuka aykırı bu kavramın kabul ettirilmeye çalışıldığını ancak Rusya’nın bunu kabul etmeyeceğini ve uluslararası hukuktan sapmayacağını ısrarla belirtmiştir. (MFA Russia, 2017) Koruma Sorumluluğu ile ilgili temalarda atıflara bakıldığında, Güney Osetya’daki askeri varlığı ile ilgili atıf yapıldığı görülmüştür. Lavrov, Güney Osetya için Rusya’nın “*kendi vatandaşlarını koruma sorumluluğunu yerine getirdiğini*” söyleyerek normu söyleminde doğru anlamında olmasa da kullanmıştır. Bu şekilde normun kullanımdaki anlamını değiştirmiştir. Ancak daha sonraki konuşmalarında Koruma Sorumluluğunu uluslararası hukukun ve BM Şartı’nın karşısında konumlandırmıştır. Koruma Sorumluluğunu, rejim değişikliğine olanak sağlayan ve egemenliğin düşmanı *toposu* haline getiren Lavrov, söylemlerinde iç işlerine karışmak ile aynı kabul ederek norma olumsuz anlam yüklemiştir.

Tablo 11 - Koruma Sorumluluğu Referansları

Lavrov normu kullanabileceği söylemlerinde, Koruma Sorumluluğuna atıf yapmamış; yaptığı ise onu BM’de tamamen kabul edilmemiş bir “kavram” olarak

vurgulamıştır. Rusya'nın Güney Osetya'da yaptığıının, uluslararası toplum tarafından tartışılan ve sürekli olarak BM gündemine getirilmeye çalışılan Koruma Sorumluluğunu yerine getirmek olduğunu savunarak Lavrov yalnızca normu yanlış şekilde kullanmakla kalmamıştır. Aynı zamanda Koruma Sorumluluğu destekçilerinin itirazının da önüne geçmek istemiştir. Ancak yalnızca Koruma Sorumluluğu normunu değil, aynı zamanda Rusya'nın kendi vatandaşlarını koruma sorumluluğunun Rusya anayasasından kaynaklandığını ve BM Şartı madde 51'e de uygun olduğunu dile getirmiştir. Böylece Rusya'nın davranışını yalnızca koruma sorumluluğuna dayandırarak norma güç kazandıracak bir söylemden kaçınmıştır. Bir yandan da dayanak olarak Rusya anayasası ve BM Şartı'nın önemini vurgulamıştır. Yine de, başka dayanaklar ile birlikte de olsa, Koruma Sorumluluğu normunu Gürcistan'daki askeri varlığını meşrulaştırmak için kullanmıştır.

Gürcistan dışında, Ukrayna'da Rus askeri varlığına dair ise Lavrov farklı bir söylem kullanmıştır. Rus devlet temsilcileri, 2014'te Ukrayna'da darbe yapıldığı ve darbelerin devlet egemenliği ve hukukun üstünlüğüne aykırı olduğunu hatırlatmışlardır. Ayrıca Ukrayna'nın Kırım halkına uyguladığı toplu vahşeti sebep göstermiş ve Rusya'nın Kırım'ı ilhak etmesinin nedeni olarak vatandaşlarını koruma sorumluluğunu ileri sürmüşlerdir. Aslında Rusya, vatandaşlarını koruma sorumluluğunu yine Rusya anayasasından ileri gelen bir sorumluluk olarak ilan etmiştir. (Snetkov ve Lanteigne, 2014, s. 124) Burada dikkat edilmesi gereken nokta ise diğer Rus temsilcilerin açıklamalarında bulunan ve Lavrov'un 2008'deki Gürcistan için söylemlerinde kullandığı bu sorumluluk atfının; Lavrov'un söylemlerinde Kırım için bulunmamasıdır. Lavrov, resmi konuşmalarında veya mülakatlarında Koruma Sorumluluğundan bahsetmeyerek Kırım konusunda normu göz ardı etmiştir. Bunun nedeni olarak Gürcistan için Koruma Sorumluluğunu doğru olmayan şekilde de olsa kullanması ile Koruma Sorumluluğuna geçerlilik katmış ve norm girişimcilere, doğru kullanımının açıklanması için fırsat yaratmış olması düşünülebilir. Gürcistan için Koruma Sorumluluğunun, Rus yetkililer ve Lavrov tarafından yanlış kullanılması⁷², norm girişimcilerin normu açıklaması için zemin

⁷² Rusya'nın devlet olarak açıklamalarının bu şekilde olması, özellikle Eski Sovyet coğrafyasında kullandığı iddia edilen kasıtlı olarak normu yanlış kullanma olarak ifade edilir. Buna bir ülkenin düşmanlara saldırmak için hukuku kullanması, *lawfare*, adı verilir. (Voyger, 2018)

hazırlamıştır. (Badescu ve Weiss, 2010) Aynı zamanda Legro'nun ifade ettiği gibi normun yanlış şekilde dahi söyleme girmiş olması, normun geçerliliğini de ortaya koymuştur. Diğer yandan Koruma Sorumluluğunu kullanırken, gündeme getirilmeye çalışıldığını hatırlatması da, normun tartışılabilceği zemini sağlamlaştırmıştır. (Legro, 1997; Negrón-Gonzales ve Contarino, 2014, s. 259)

BM'deki gayri resmi Koruma Sorumluluğu diyalogları toplantılarında Rusya temsilcileri, Koruma Sorumluluğunu 2005 DZSB'deki kadarıyla kabul etmiş ve kavramın gelişimine ve içeriğine dair uzlaşmış içerikler olmadığı üzerinde durmuştur. Ayrıca Koruma Sorumluluğu yerine Brezilya'nın koruma öncelikli sorumluluk kavramının konuşulabileceğine de dikkat çekmişlerdir. Ancak Lavrov'un söylemlerinde bu tespit edilmemiştir. Dağı'nın (2020, s. 382-3) belirttiği gibi Rusya'nın Koruma Sorumluluğuna direnç göstermesi, normu Batı'nın dayattığı bir kavram olarak görmek şeklinde ortaya çıkan stratejik kültürünün bir parçasıdır. Lavrov'un da bu stratejik kültüre uygun olarak söylemlerinde yer vermeden normu bu şekilde yok sayması şaşırtıcı değildir.

Koruma Sorumluluğunun karşıtı olan Lavrov'un çıkarına uygun olduğunda normu yanlış bir şekilde kullanmış olması, normun suistimali endişelerini gün yüzüne çıkarmışsa da, normun zayıflamasına neden olması beklentisi gerçekleşmemiştir. Lavrov normu anlamını değiştirerek kullanmış ve aslında böylece norma ihtilafını göstermiştir. İhtilafın varlığı normun gelişimi için önemli olduğu için de normun yeniden ortaya çıkarılması için zemin hazırlamıştır. Sonrasında da Lavrov, norma geçerlilik kazandıracak ya da ihtilafa cevap verme ihtimali oluşturacak bir söylemde bulunmamıştır. Bu nedenle Kırım konusunda normu gündeme getirmemeyi tercih ettiği ve karşıt olduğu için söylemlerinde atıf yapmadığı da düşünülebilir. Lavrov benzer bir durumun içinde kalmamış ve normu neredeyse yok saymıştır.

Norm girişimciliği açısından bakıldığında, Lavrov'un norm karşıtlığı ortaya çıkmaktadır. Söylemlerinde yanlış kullanması ya da hiç kullanmaması, normun gerilediği görüntüsüne yol açmışsa da, tartışılmasına ve geçerli görülmesine de imkan sağlaması, norm evrimindeki ileri ve geri yönlü hareketin bir parçasıdır. Bu bağlamda Lavrov için Wunderlich'in normatif yapıya bakış açısından yola çıkılarak, gerektiğinde değişmesini kabul edebildiği normatif yapının genellikle değişmesini istemeyen ve hatta orijinaline dönmek isteyen gerileyici norm girişimci denebilir. Söylemlerinden, SSCB sınırlarındaki

hâkimiyetin düşünüldüğü ve devlet egemenliğinin de gelenekselliğini koruduğu normatif yapıya geri dönmek istediği anlaşılmaktadır. Bloomfield'ın rol yelpazesine göre ise Lavrov, Rusya'nın devlet olarak olduğu gibi, (Bloomfield, 2016, s. 328) saf ve statükocu bir norm karşıt girişimcidir.

3.3.3. Güneyden bir Diplomat – Arabulucu Girişimci: Antonio de Aguiar Patriota

1954 Rio de Janeiro doğumlu Antonio de Aguiar Patriota, diplomasi kariyerine 1979'da başkent Brazil'deki BM Ofislerinde başlamıştır. 1994'te Brezilya'nın New York'taki BM Misyonu'nda diplomatlığı başlayana kadar Dışişleri Bakanlığı'nın farklı birimlerinde görev almıştır. Patriota, 1999 ile 2003 yılları arasında Cenevre'deki Brezilya BM Temsilciliği'nde bakanlık yapmış ve 2007'ye kadar ise Brezilya'daki diplomatik hayatına devam etmiştir. 2007'de Brezilya'nın ABD Büyükelçisi olarak görevine başladıktan sonra, 2011 ile 2013 yılları arasında Brezilya Dışişleri Bakanlığı yapmıştır. Koruma Sorumluluğu yerine “koruma öncelikli sorumluluk” kavramını BM'ye sunduğu ve savunduğu sırada dışişleri bakanı olan Patriota, 2016'ya kadar yeniden BM Daimi Temsilciliği yapmıştır. Ardından üç yıl süren Roma büyükelçiliğinin sonrasında 2019'dan beri Kahire büyükelçiliği yapmaktadır. (World Economic Forum; Patriota, 2017, s. 28)

2011'de Brezilya Devlet Başkanı Dilma Rousseff, BM Genel Kurulu'nda “koruma öncelikli sorumluluk” (Responsibility while Protecting / RwP)⁷³ kavramını ilk kez ortaya koymuştur. Devlet egemenliği ve egemen eşitlik ilkesini vurgulayan Brezilya, genellikle pasifist bir dış politika izlemiştir. Bu nedenle 2004'te ilk defa BM'nin 7. Bölüm müdahalesine Haiti'deki barış misyonu ile katılması, Brezilya için bir dönüm noktası kabul edilmiştir. (Noesselt, 2013, s. 711; Stuenkel ve Tourinho, 2014, s. 381) İkinci bir dönüm noktası olarak da, Arap Baharı sonrasında aktif bir dış politika duruşu sergilemiştir. Koruma Sorumluluğu tartışmalarında ise karşıt veya şüpheli olmuştur.⁷⁴

⁷³ Sivillerin korunması ilkesini merkeze alması nedeniyle bu kavrama (responsibility while protecting/RwP), “korurken sorumluluk” yerine “koruma öncelikli sorumluluk” çevirisi uygun bulunmuştur. Bu çeviri, Türkçe yazında ilk kez Sezai Çağlayan tarafından kullanılmıştır. (Çağlayan, 2018)

⁷⁴ Brezilya'da Dışişleri ve Savunma Bakanlığı yapmış Celso Amorim, Koruma Sorumluluğunun en açık karşıtlarından olmuştur. 2004'te, Koruma Sorumluluğunun “yeni kıyafetler içindeki müdahale hakkı” olduğunu söyleyen Amorim, küresel Kuzey-Güney ayrımı ile Koruma Sorumluluğunu küresel Kuzey'in bir başka komplosu olarak ifade etmiştir. (Stuenkel, 2012; Stuenkel ve Tourinho, s. 2014, s. 389)

Ancak Brezilya'nın tutumu Koruma Sorumluluğunun kendisine değil içeriğine karşı olmuştur. 2005 DZSB'deki içeriğin düzenlenmesi, Brezilya'nın ihtilafı pozisyonunu değiştirmeye başlamıştır. Arap Baharı sonrasında ise, öncesinde kesinlikle karşı çıktığı güç kullanmaya, 2011'de BMGK'nın 1973 sayılı Libya kararında karşı çıkmamıştır. İlk defa güç kullanma lehine bir karara dair tereddütü olmayan Brezilya, yine de bu kararda olumlu oy kullanmak yerine çekimser kalmıştır. Ancak bunun nedeni kararın kendisi değil; tartışılmadan eklenen “tüm gerekli yollar” ifadesi olmuştur. Bu ifadenin rejim değişikliği ihtimalini yaratması endişesi gerçeklik kazandığında, Dışişleri Bakanı Patriota, koruma öncelikli sorumluluk kavramının taslağını kendisi oluşturmuştur. (Stuenkel ve Tourinho, 2014, s. 389-394)

Patriota, Koruma Sorumluluğunun 2005 Dünya Zirvesi Sonuç Bildirgesi'nde kabul edildiği çerçeveye sadık kalmıştır. Bildirge'deki dört temel suçun var olduğu durumlarda uluslararası toplumun sorumluluğuna vurgu yaparken; üç temel sütunun sırayla dikkate alınması gerektiğini savunmuştur. (Conversations in Diplomacy: Antonio Patriota, 2014) Kofi Annan, Koruma Sorumluluğunun sütunlarının kronolojik sıralanmasını, 2009'daki Koruma Sorumluluğunun Uygulanması Raporundaki niyete ters düştüğünü belirterek eleştirmiştir. Sütunların kronolojik uygulanması durumunda harekete geçmede gecikme ve hatta eylemsizlik ihtimali düşünülmüştür. Bunun üzerine BM Brezilya Daimi Temsilcisi Maria Luisa Viotti BMGK'nın 1973 sayılı Libya kararı sonrasında, kronolojik değil mantık esasına göre uygulanması gerekliliğini belirtmiştir. (Serbin ve Serbin Pont, 2015, s. 173,174; Yakut, 2021, s. 133-135; Benner, 2013, s. 2. 7)

Koruma öncelikli sorumluluk ile devletin öncelikli sorumluluğu olan ve uluslararası toplumun da yardım edemediği dört temel suç durumunda devlet açıkça başarısız ise uluslararası toplumun dikkate alması gerekenler vurgulanmıştır. Koruma Sorumluluğunda sivillerin korunması, merkezi role sahiptir. Bunun sağlanması için Koruma Sorumluluğu gerçekleştirilirken son çare, orantılılık ve başarı olasılığı kriterleri dikkate alınmalıdır. Güç kullanma kararı almanın hem şekilsel ve hem de prosedürel detayları ise net olmalıdır. Koruma öncelikli sorumluluk, hem *jus ad bellum* hem de *jus in bello* açısından kriterler ile ilgilidir. BMGK'nın karar alırken izlemesi gereken uygunluk mekanizması geliştirilmelidir ki; olumsuz Libya örneğinin aksine, güç kullanan devletlerin sınırlılıkları önceden belirlenmiş olmalıdır. Bunlara ek olarak, insanlara daha

fazla zarar verme ihtimalinin hesaplanması önceliklidir. Ayrıca BMGK'nın hareket etme yetkisi vereceği aktörlerin hesap verebileceği prosedürler geliştirilmelidir. Patriota'nın bunun için belirlediği izleyici mekanizmalardan ilki, “günbatımı şartı” (sunset clause)dır. Günbatımı şartı, süre sınırı olan ve sürenin sonunda mutlaka yeniden BMGK kararı gerektiren yetkidir. Bir diğeri ise Koruma Sorumluluğunu yerine getirme yetkisi verilen aktörlerin sürekli raporlanması ve izlenmesi için bir uzmanlar heyeti oluşturulmasıdır. Böylece Koruma Sorumluluğu detaylandırılmış ve geliştirilmiş olur. (Gresse, Mattos ve Peters, 2017, s. 127-131; Yakut, 2021, s. 136; Çağlayan, 2018, s. 347) Önleyici mekanizmalarda da özellikle sosyoekonomik kalkınma ilkeleri vardır. Bu da, Brezilya'nın karşılaştırmalı üstünlüğünün olduğu kavramlarla Koruma Sorumluluğunu zenginleştirme çabası olarak kabul edilir. Ayrıca Koruma Sorumluluğunun ahlaki yapısına, *ethos* olarak “önleme”yi öncesini de açıklar. (Gresse, Mattos ve Peters, 2017, s. 126, 131)

Brezilya'nın koruma öncelikli sorumluluk kavramını oluşturmasıyla uluslararası politikadaki pozisyonu çeşitli şekillerde tanımlanmıştır. Kuzey ve Güney arasındaki köprü, dikkatli destekçi (cautious supporter) ile reddediciler (rejectionists) arasında güvenilir aracı (credible broker) (Gresse, Mattos ve Peters, 2017, s. 124-126), uzlaşıcı, arabulucu (Stuenkel ve Tourinho, 2014, s. 397) veya Batı ile geri kalanı arasındaki önemli arabulucu (Stuenkel, 2012) bunlardan bazılarıdır.

Patriota Koruma Sorumluluğu için bir norm girişimci kabul edilmiştir çünkü koruma öncelikli sorumluluk kavramının Koruma Sorumluluğu ile birlikte ilerlemesi gerektiğini ifade etmiştir. Ayrıca Koruma Sorumluluğunun ilerlemesini sağlayacağını düşündüğü kavramın oluşmasındaki öncül rolünün dışında, kavramın savunuculuğunu da devam ettirmiştir. Patriota'nın BM'deki resmi konuşmaları, röportaj ve demeçleri ile akademik makalelerinden oluşan 69 söylemi incelenmiş ve 45 kod oluşturulmuştur. (EK 3 – Patriota Kod Kitabı) Patriota'nın konuşmalarında yapılan analiz için oluşturulan kodların birbirleriyle bağlantısı çözümlenmiştir. Bu kodların en çok kullanılanları, uluslararası toplum 25 konuşmada 42 referansla, önleyici eylem-rejim 21 konuşmada 37 referansla, sivilleri koruma 14 konuşmada 35 referansla, insan hakları 23 konuşmada 32 referansla, güç kullanma 17 konuşmada 31 referansla ve koruma sorumluluğu 11

konuşmada 26 referansla, uluslararası hukuk 16 konuşmada 23 referansla ve koruma öncelikli sorumluluk 11 konuşmada 19 referansla tespit edilmiştir.

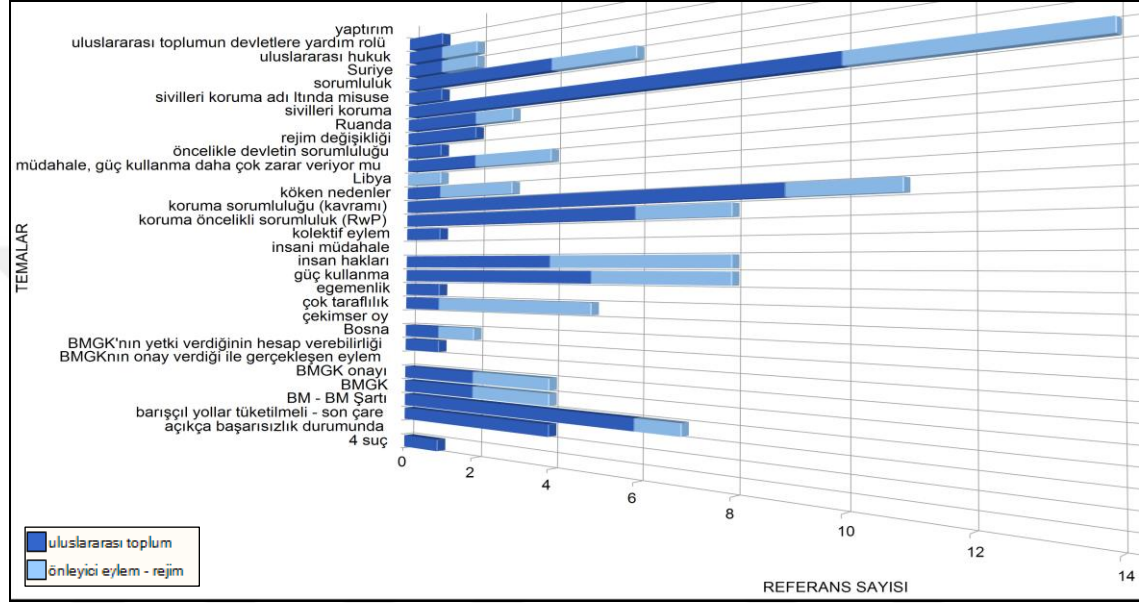
Patriota'nın konuşmaları 1998'den itibaren ve 2011'de Dışişleri Bakanlığı'na kadar BM'deki ilgili iki resmi konuşması incelenerek, söylemlerinin çoğunluğu 2011 sonrası ele alınmıştır. Söylemlerinde en çok kullandığı tema uluslararası toplumdur. Ardından önleyici eylem veya önleyici rejim, sivilleri koruma ve insan hakları temaları gelir. Patriota'nın tanıtımını yaparak yaymaya çalıştığı ve Koruma Sorumluluğunu tamamlayıcı olduğunu belirttiği koruma öncelikli sorumluluğun, "sivillere zarar gelmemesini" daha büyük bir sorumluluk olarak ortaya koymasına bakıldığında, söylemlerinde sivilleri koruma ve uluslararası toplumun ilk sıralarda olması da şaşırtıcı değildir. (Kenkel ve Stefan, 2016, s. 46)

Uluslararası toplum temasındaki söylemlerinde öncelikle sivilleri koruma, daha sonra da bunun sağlanması için Koruma Sorumluluğu, koruma öncelikli sorumluluk, bunların yapılacağı çerçeveler bütünü olan BM Şartı ve önleyici rejim ya da eylemlere atıf bulunmuştur. (Tablo 12) Patriota, uluslararası toplumun sorumluluğu üzerinde dururken, sivilleri koruma konusunda temel bir konuya dikkat çekmiştir. *"Kolektif hareket noktamız, doktorların çok iyi bildiği 'primum non nocere' ilkesine benzemelidir. Her şeyden önce, zarar verme - sivilleri korumakla görevli olanların sloganı bu olmalıdır."* Odağın sivillerin korunması olduğunu bu şekilde vurgulayan Patriota, uluslararası toplum için *"daha yüksek bir sorumluluk düzeyi benimsemelidir. Bir sivil kaybı, çok fazladır."* (Patriota, 2012) diyerek ona anlam yüklemiştir.

İkinci sıradaki tema önleyici eylem veya rejimde ise Patriota, insan hakları ve buna bağlı olarak sivilleri koruma üzerinde durmuştur. Uluslararası toplumun sivillerin korunması için önleyici rejimler oluşturması veya adımlar atması gerektiğine vurgu yapmıştır. Ayrıca insan haklarının da sivillerin de çok taraflı önleyici önlemler ile korunması gerektiğine sıkça atıf yapmıştır. 2014'te BMGK'daki konuşmasında BM Kültürel Haklar alanında eski Özel Rapörtörü Farida Shaheed, Nobel ödüllü Hint ekonomist Amartya Sen ve Lübnan asıllı Fransız yazar Amin Maalouf'tan alıntılar yaparak tarihten ders alınması gerektiğini ifade etmiştir. *"Büyüünün krizler açık çatışmalara dönüşmediği sürece, sivillerin korunması daha iyi sağlanacaktır"* diyen Patriota, önleyici eylemlerin önemini altını çizmiştir. (S/PV.7105, 2014, s. 28) Güç

kullanma ile ilgili ise sivillere daha fazla zarar vermeyeceğinin hesaplanarak ve BMGK onayı varsa yapılabileceğine dikkat çekmiştir. Böylece Patriota'nın önleyici eylem temalı söylemlerinde sivilleri ve insan haklarını korumanın uluslararası toplum için sorumluluk toposu olarak ve BMGK onayını da önlem toposu olarak kullandığı belirlenmiştir.

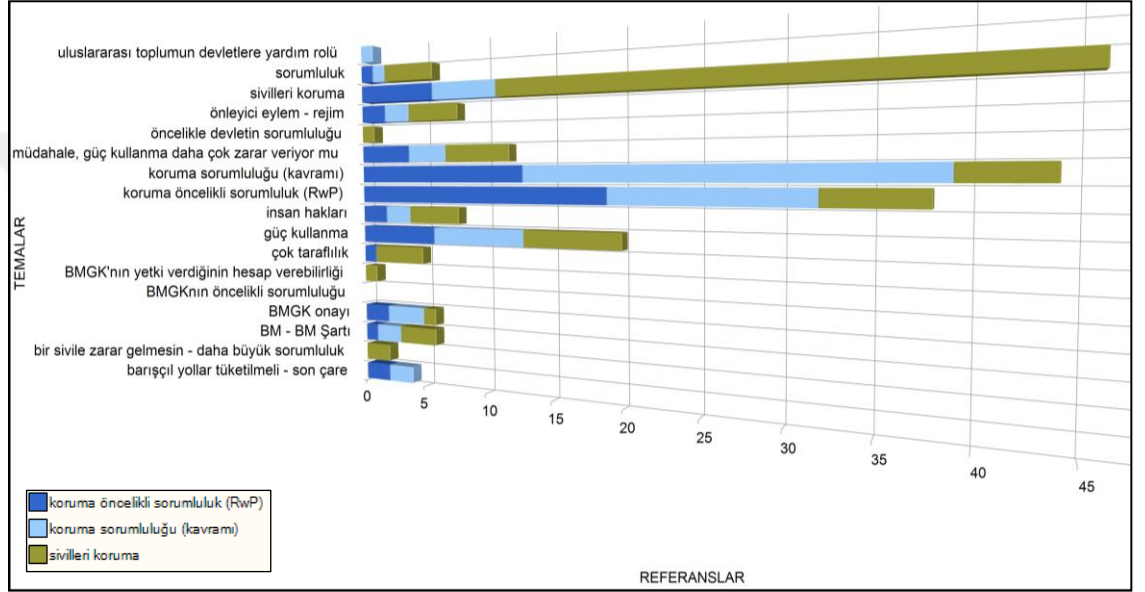
Tablo 12 - Uluslararası Toplum ve Önleyici Eylem Referansları

Patriota'nın Koruma Sorumluluğunun evrimine katkısı, koruma öncelikli sorumluluk ve dolayısıyla sivilleri koruma olduğu için bu temalardaki atıflar birlikte değerlendirilmiştir. (Tablo 13) 2011'de Brezilya Devlet Başkanı Dilma Rousseff'in BM Genel Kurulu'nda sunduğu "koruma öncelikli sorumluluk", Koruma Sorumluluğunun en önemli sorumluluğunun sivilleri korumaya odaklanması gerektiğini vurgulamaktadır. Koruma öncelikli sorumluluk kavram belgesinde DZSB'nin Koruma Sorumluluğunu materyal durumlar, süre ve prosedürel olarak sınırladığını ifade edilmiştir. Materyal durumlar tanımlanan dört suç; süreç de devletin açıkça başarısız olması ve tüm barışçıl yolların tüketilmesidir. Prosedürel sınırlama ise BM Şartı'na uygun olarak BMGK'nın kararıdır. Patriota da bu sınırları hatırlatmış ve Koruma Sorumluluğunda en çok dikkat edilmesi gerekenin sivillere zarar gelmeyecek şekilde korunmasının sağlanması olduğunu vurgulamıştır. Güç kullanımı ile sivillerin daha çok zarar görme ihtimali olduğunda güç kullanılmamasını ve bir sivile bile zarar vermeme ilkesinin her zaman hatırlanmasını öngören Patriota, önleyici eylemlerin önemini tekrarlamıştır. Aynı zamanda tüm barışçıl yolların tükenmiş olması durumunda güç kullanmaya son çare olarak başvurulmasına

özen gösterilmesi için de, BMGK'nın hangi aktörleri yetkilendirdiği ve bu aktörlerin hesap vermesi gerektiğinin öngörülmesinin gerekliliğine belirtmiştir. Patriota söylemlerinde, koruma öncelikli sorumluluğu Koruma Sorumluluğuna dair bir kavram olarak kullanmış ve tanıtmıştır. (S/PV.6583, 2011; Patriota, 2011; 2012; Asia Society, 2016; Conversations in Diplomacy: Antonio Patriota, 2014; Serbin ve Serbin Pont, 2015, s. 176-178)

Tablo 13 - Koruma Sorumluluğu, Koruma Öncelikli Sorumluluk ve Sivilleri Koruma Referansları

Patriota söylemlerinde koruma öncelikli sorumluluğu, Koruma Sorumluluğu normunun evrimi açısından önemli bir konuma taşımıştır. Koruma Sorumluluğunun 2011'de Libya'da rejim değişikliği ile sonuçlanan uygulamasının olumsuzluğunu, koruma öncelikli sorumluluk kavramının oluşması ile olumlu hale getirmiştir. Patriota söylemlerinde Koruma Sorumluluğu ile koruma öncelikli sorumluluk arasında hiyerarşi kurmuştur. Ancak BM Şartı veya egemenliği öncelenmemiş ve onları Koruma Sorumluluğu ile olumlu ya da olumsuz bir ilişkide değerlendirmemiştir. Aksine sivilleri korumayı önceleyerek, Koruma Sorumluluğunu yerine getirirken koruma öncelikli sorumluluk ile sivilleri koruma *toposu* oluşturmuştur.

Koruma öncelikli sorumluluk yeni bir norm tanıtımı yapmamış ancak Koruma Sorumluluğuna tamamlayıcı ilkeler oluşturmuştur. Bu ilkeleri en çok tartışan ve tanıtan Patriota, Dışişleri Bakanlığı'ndan ayrıldıktan sonra da koruma öncelikli sorumluluktan bahsetmeye ve onun Koruma Sorumluluğu için önemini vurgulamaya devam etmiştir.

Koruma Sorumluluğuna İlişkin Gayri Resmi İnteraktif Diyaloglardaki konuşmalarında “*Koruma Sorumluluğunun orijinal önleyici ahlakını, ethosunu, uygulamaya koymanın tam zamanı*” olduğunu ifade etmiştir. Koruma Sorumluluğunun “*uygulamasına ilişkin boşlukları koruma öncelikli sorumluluk kavramının doldurduğunu*” belirten Patriota, sütunların mantıksal sıralama ile düşünüldüğünde, tepkiden önce önlemenin çalışılması gerekliliği üzerinde durmuştur. (Patriota, 2015; 2016) Böylece Patriota’nın Koruma Sorumluluğu için birey olarak norm girişimci rolü devam etmiştir. Ancak kavramın kendisinden sonra resmi konuşmalarda geçmemesi, devletinden kurumsal desteğin bulunmadığının⁷⁵ göstergesi olmuştur. (Stuenkel, 2016, s. 628-9; Çağlayan, 2018, s. 353)

Koruma Sorumluluğunun norm evrimi açısından Antonio de Aguiar Patriota’nın norm girişimciliğinin normun kullanımdaki anlamına eleştiriler ve ayrıca çözümler ve adaptasyonlar sunması Koruma Sorumluluğunun ileri doğru evrimi için önemlidir. Patriota, kendisini Koruma Sorumluluğunun savunucuları veya karşıtlarından farklı bir noktada tanımlamış ve her ikisi de olmadığını ifade etmiştir. Koruma Sorumluluğunun içinde bulunduğu normatif yapıyı değerlendirerek, eksik ve zayıf yönlerini adapte etmeye çalışmıştır. Bu sayede norm karşıtlarının eleştirilerini eritebilecek önlemleri normun anlamına dahil etmiştir. Bu nedenle Patriota, Wunderlich’in normatif yapıdaki değişiklik tipolojisine göre Koruma Sorumluluğu için reformcu norm girişimcidir.

Bloomfield, norma ihtilaf ve direnç açısından ve statüko düzleminden baktığı norm dinamikleri rol yelpazesinde, Brezilya’yı rekabetçi girişimci olarak nitelendirilmiştir. Bunun nedeni Brezilya’nın koruma öncelikli sorumluluğu ortaya çıkararak norm girişimciye yakın olması ancak tepkilerden sonra geri çekilmesidir. (Bloomfield, 2016, s. 329) Ancak Patriota, kendisini statükoculara da statükoyu değiştirmek isteyenlere de eşit uzaklıkta tanımlamıştır. Ayrıca Brezilya devlet olarak

⁷⁵ Koruma öncelikli sorumluluğun Brezilya’nın devlet politikası olarak devam etmemesi için bazı sebepler öne sürülmektedir. Bunlardan ilki, Patriota ile ilişkisi halihazırda iyi olmayan devlet başkanı Rousseff’in bu konuda teşvik edici olmaması ve kavram konusunda söylemlerin azalmasını istemesi olarak gösterilir. İkinci neden olarak ise Brezilya Dışişleri Bakanlığı’nın (Itamaraty) koruma öncelikli sorumluluğu geliştirecek kurumsal kapasiteye sahip olmaması ifade edilir. Bir diğer neden ise koruma öncelikli sorumluluğun küresel bir etkisinin olacağının aslında hesaba katılmamış olmasıdır. Kavramın Çin ve Rusya gibi devletler tarafından örnek gösterilmesi, Brezilya’nın savunucu bir pozisyonda olmasını gerektirmiş olsa da, kavramın detaylandırılması ve ilerletilmesi riskli görülmüştür. (Stuenkel ve Tourinho, 2014, s. 393) Bu nedenlerle Brezilya’nın devlet olarak kendi oluşturduğu kavrama resmi desteği ve tanıtımı azalmıştır. Böylece kavram bireyler temelinde kalmıştır.

norm girişimciliğini devam ettirmemiş olsa da, Patriota'nın söylemlerinde norm yer bulmaya devam etmiştir. Bu çalışmada da bu nedenle devletin bakış açısı ile aynı değerlendirilmemiştir. Üstelik Koruma Sorumluluğunun evriminde, normun kullanımdaki anlamına önemli bir anlam katkısı yaratan koruma öncelikli sorumluluk, Koruma Sorumluluğu savunucuları açısından karışıklık yaratmamaktadır. Öte yandan koruma öncelikli sorumluluğu da kabul etmeyen statükocu norm karşıt girişimcileri, yine de koruma öncelikli sorumluluğa Koruma Sorumluluğundan daha çok atıf yaparak gelişmenin bu kavram üzerinden devam etmesini istemektedir. Bu sayede Patriota'nın söylemlerinin de her iki norm girişimci tipi için benzer olumlu etkiyi yarattığı düşünülebilir. Böylece söylemlerinin eleştirel analizine göre, Patriota'ya Koruma Sorumluluğu için arabulucu girişimci ismi verilebilir. Söylemlerinde gelişime yönelik *toposlar* kullanması, Koruma Sorumluluğunun normatif yapısına karşı çıkmayıp içselleştirme ve uygulamadaki hatalar ile zayıflıklara normatif eklemeler yapması ve bir yandan da karşıt girişimcilerin normun karşısında konumlandırarak sıkı sıkıya savunduğu egemenliği söylemlerine almaması, arabulucu bir girişimcilik yaptığını gösterir.

SONUÇ

Çağdaş uluslararası ilişkiler, dar tanımlanmış Makyavelci bir "güç politikaları" dünyasından çok daha fazlasıdır, aynı zamanda geniş tanımlanmış Kantçı bir "insan topluluğu"ndan da uzaktır.

Robert Jackson

Bu çalışma, Koruma Sorumluluğunun ihtilaflı norm dolaşımı analiz çerçevesini takip ederek Koruma Sorumluluğunun norm evriminde norm girişimcilerinin söylemlerinin rolünü söylem analizi ile ortaya koymaya çalışmıştır. Bu bağlamda Koruma Sorumluluğunun ihtilaflı norm dolaşımında öncelikle ihtilaflı kaynaklar ve bağlamları incelenmiş; sonrasında ise norm girişimlerin söylemleri analiz edilmiştir. Koruma Sorumluluğunun bu çalışmada dayandırıldığı kaynaklar; antik düşünürlerin ve uluslararası hukukun yaratıcılarının ortaya çıkardığı ve biçimlendirdiği Haklı Savaş Doktrini, özellikle 1980lerden sonra tartışmalı hale gelen insani müdahale ve devletlerin oluşturduğu kabul edilen uluslararası sistemin en yüksek mertebeye konan metanormu olan egemenliktir. Zamansal ve coğrafi bağlamları birlikte değerlendirildiğinde öncelikle Batı merkezli görülen bu kaynakların, özellikle egemenlik olarak sorumluluk anlayışının tartışılmaya başlamasıyla daha da yayılmış olduğunu söylemek yanlış olmaz.

Koruma Sorumluluğunu ortaya çıkaran ICISS raporundaki askeri müdahale için oluşturulmuş kriterlere bakıldığında Haklı Savaş'ı temel aldığı anlaşılmaktadır. Haklı Savaş, aynı zamanda normun düşünsel kökeni ve teorik tartışmalarının başlangıç noktasıdır. Haklı Savaş, aslında Hristiyan Roma İmparatorluğu'nun savaşı meşrulaştırabilmek için Kilise'den destek aramasıyla oluşmuş bir öğretilerdir. İmparatorluğun geniş topraklarının farklı bölgelerinden çıkan din bilimcilerin ya da din insanların öğretilerinin yayılması ve birbirlerini etkilemesi ile Haklı Savaş'ın kriterleri ortaya çıkmıştır. Trier'de doğmuş Milano Piskoposu Aziz Ambrosius'tan, Hippolu Aziz Agustinus'a, onun etkisindeki Sevilalı İsidor Hispalensis'ten, Sicilyalı Thomas Aquinas'a kadar din bilimciler, savaşın hangi koşullarda haklı olduğunu ve kime karşı uygulanabileceğini tartışmış ve ileride hukukçuların takip edebilecekleri bir rehber oluşturmuştur. Bu dönemde, çoğunlukla din farklılığından yola çıkılmış ve farklı dinden olanlar veya barbarları cezalandırmak, haklı kabul edilmiştir. Hristiyanlar kendilerine yapılan yanlışları haklı savaş sebebi sayarken, savaşın amacının da yalnızca bu hataların

tazmini olup olmadığını belirlemeye çalışmışlardır. Diğer yandan örneğin yapılan yanlışın kasıtlı olup olmadığının önemi konusunda Aziz Agustinus ile Aziz Aquinas farklı düşmüşlerdir.

Din bilimcilerin savaşın haklılığına dair öğretileri, hukukçu İspanyol Francisco de Vitoria, Segovya piskoposu İspanyol Diego Covaruvias, din bilimci İspanyol Francisco Suarez ve Anvers doğumlu Balthazar de Ayala gibi isimler tarafından din ve hukuk birleştirilerek geliştirilmiştir. İtalyan hukukçu Alberico Gentili ve Hollandalı hukukçu Hugo Grotius ile bu öğretiler uluslararası hukukun bir parçası olmaya doğru evrilmiştir. Anılan düşünür ve din bilimcileri hep Avrupa kökenli olsa da; o dönemde savaştıkları düşmanı hangi kimlikle kabul ettiklerine bağlı olarak haklı savaş açabilecekleri düşmanlar farklılaşmıştır. Örneğin İspanyol Ayala kâfirlere karşı savaşı haklı bulmuştur. Ancak Vitoria ve Gentili, kâfirlere karşı savaşın yalnızca devlete zarar vermeleri durumunda haklı olabileceğini belirtmiştir. Yine Gentili, Türkleri ve İspanyolları doğal düşman olarak betimlemiş ve onlara karşı savaşın her zaman haklı olduğunu ve hatta onlar hata yapmadan önce devlete zarar vermelerini engellemek için bile savaş açılabileceğini savunmuştur.

Müslümanların Dar-ul Harbı, yani Müslüman olmayanların ülkesine Müslümanlığı getirmek için cihadı ise Müslümanların haklı savaşı kabul edilir. Bu sayede Dar-ul Harp da, Hristiyanların Haklı Savaşı ile birlikte, Koruma Sorumluluğunun bir diğer kaynağı olan insani müdahale tartışmalarının erken dönemlerdeki odak noktasıdır. İnsani müdahalenin en çok tartışılan boyutları ise insan haklarını korumak için askeri güç kullanmanın gerekliliği, yasallığı ve meşruiyetine dairdir. Bunun karşıtlarının öncelikli savunusu insani amaçlı müdahalelerin, BM yasal rejiminde güç kullanma yasağına istisna oluşturmayacağıdır. Bu tartışmada iki taraf vardır: uluslararası hukukta insani müdahalenin net kriterler ile kodifikasyonunu isteyen sınırlayıcılar ve bu kodifikasyonda yer almadığı halde insanların ihtiyaç duyduğu durumlarda müdahale edilmesinin kodifike hukuka daha çok zarar vereceğini belirten sınırlama karşıtları. Bu taraflar, insani müdahaleyi hukuk, tarih ve siyaset açısından tartışarak Koruma Sorumluluğuna dönüştüren teorik ve pratik arka planı sağlamış olur.

19. yüzyılda Avrupa devletlerinin özellikle Müslüman ve kendilerinden kabul etmedikleri Osmanlı'ya karşı verdikleri savaşların insaniliği ve haklılığı tartışılmıştır.

Avrupalıların kendi içinde, örneğin Hollanda'dan bağımsız olma savaşı veren Belçika'ya yardım etmesi de, yine insanlık ve haklılık açısından tartışmalı kabul edilmiştir. Bunun yanı sıra Avrupalı devletlerin de ABD'nin de Batılı olmayan Afrika, Küba veya Filipinler'e medeniyet getirme iddiasıyla yaptıkları müdahaleler de insani müdahalenin coğrafya tanımaksızın ihtilafa neden olan nedenlerini ve amaçlarını tartışmalı kılmıştır.

20. yüzyılda Hitler'in Çekoslovakya'ya saldırı için kullandığı tezlerin insani müdahale ile ilişkilendirilmesinin yarattığı ihtilaf, II. Dünya Savaşı sonrasındaki müdahalelerin yapısıyla perçinlenmiştir. Belçika'nın eski sömürgesi Kongo'ya, ABD'nin ise Vietnam'a ve Dominik Cumhuriyeti'ne müdahaleleri insani gerekçelere dayandırılabilir; müdahale için müdahale edilen devletin rızası olmasının insani müdahale açısından bir kriter olup olmaması gerekliliği tartışılmıştır. Öte yandan yalnızca Batılı devletlerin kendilerinden farklı tanımladıkları devletlere açtıkları savaşlar tartışılmamıştır. Hindistan'ın Pakistan'a, Endonezya'nın Doğu Timor'a, Güney Afrika'nın Angola'ya ya da Vietnam'ın Kamboçya'ya müdahaleleri de insani müdahale tartışmalarında önemli yer edinmiştir. Bu ülkeler, müdahale nedenlerini insani gerekçelere dayandırsalar da; BM'de insani müdahale yerine meşru savunmayı dile getirmişlerdir. Bunun nedeni ise insani müdahale ifadesinin reddedilmesi ihtimalini göz önüne almış olmaları olarak düşünülmüştür.

İnsani müdahale örnekleri incelendiğinde, ihtilafı olan noktanın güç kullanmanın insani boyutunun olduğu ortaya çıkmıştır. İnsani müdahale karşıtları, insani müdahalenin Batılı güçlü devletlerin, zayıf ve Batılı olmayan devletlere karşı güç kullanabilmesi için bir manipülasyon aracı olduğunu savunmuştur. Batılı olmayan devletlerin de insani gerekçeleri kullandığı müdahalelerin olması ve bu müdahalelerde gerçekten insani gerekçelerin de bulunması ise insani müdahalenin Batılı-Batılı olmayan veya güçlü-zayıf arasındaki bir araçtan ibaret olmadığını göstermiştir. Ancak Somali için başarısız, Ruanda için Somali nedeniyle gerçekleşmeyen ve soykırıma engel olmayan müdahalesizlik, Bosna için geç ve Kosova için de hukuken ve erkenliği tartışmalı gerçekleşen insani müdahaleler, Koruma Sorumluluğunun ortaya çıkmasını sağlayan en temel etkenler olmuşlardır.

Bu çalışmada Koruma Sorumluluğuna ilişkin norm girişimcilerin söylemleri analiz edildiğinde; Annan'ın söylemlerinde en çok kullanılan temalar sırasıyla Koruma

Sorumluluğu, devlet egemenliği ve müdahaledir. Lavrov'un söylemlerinde ise en çok atıf yapılan temanın uluslararası hukuk veya uluslararası insancıl hukuk olduğu görülmektedir. Annan'da olduğu gibi Lavrov'un da ikinci sıklıktaki teması egemenlik olsa da; Annan'dan farklı olarak Lavrov'un söylemlerinde egemen eşitlik ağırlıklıdır. Lavrov'un üçüncü sıklıkta kullandığı tema ise BM Şartı'dır. Bu çalışmanın analiz nesnesi olan Koruma Sorumluluğu ise Lavrov için 18. temadır. Üstelik Lavrov'un yalnızca Güney Osetya'daki Rus askeri varlığını meşrulaştırmak için Koruma Sorumluluğuna olumlu kabul edilecek atıf yaparken genel anlamda bahsini geçirmemiş olması; Koruma Sorumluluğunu, egemenliğin de BM Şartı'nın da karşısında konumlandığına göstergesidir. Kendisini Koruma Sorumluluğunun sıkı savunucularından ya da sıkı karşıtlarından ayrı tanımlayan Patriota'nın ise Koruma Sorumluluğu ile egemenlik ikilemine değinmediği görülür. (Conversations in Diplomacy: Antonio Patriota, 2014) Söylemlerinde egemenliğin tema olarak oluşmamasının sebebi de, Koruma Sorumluluğunun tamamlayıcısı olan koruma öncelikli sorumluluğun siviller için var oluşudur. Bu nedenle Patriota'nın söylemleri, analiz edilen diğer iki norm girişimciden farklıdır. Patriota'da, Koruma Sorumluluğunun saf norm girişimcisi Annan'ın 2005'e kadar tartışma yaratmamak için normun egemenliği besleyici yanından ve 2005 sonrasında kabul edilmesi için ise normun gücünden ve gelişiminden bahseden istikrarlı olumlaması bulunmaz. Aynı şekilde Patriota'nın söylemlerinden, norm karşıt girişimcisi Lavrov'un önce Koruma Sorumluluğunu kendi devletinin eylemlerinin meşruiyeti için söylemine katıp daha sonra egemenliğin karşısında konumlandırması, ardından da söylemlerinden çıkararak egemenliğe tehdit *topos*u haline getirmesi ve normu gözardı etmesi gibi bir sonuç da çıkarılamaz.

Bunlar birlikte değerlendirildiğinde Kofi Annan'ın saf norm girişimci veya devrimci norm girişimci olarak Koruma Sorumluluğunun ileri hareketine katkı sağladığı değerlendirilmiştir. Onun norm dinamikleri rol yelpazesindeki kutupsal karşıtı olan saf (statükocu) norm karşıt girişimci veya gerileyici norm girişimci Sergey Lavrov'un ise Koruma Sorumluluğunun evrimindeki geri hareketine katkı sağladığı değerlendirilmiştir. Antonio de Aguiar Patriota'nın ise kendisini savunucu veya karşıtlardan tanımlamayıp arabulucu girişimci olarak normun kullanımdaki anlamını

detaylandırması ve yeni ihtilafları da beraberinde getirmesi ile ileri yönlü hareketine katkı sağladığı belirlenmiştir.

Söylem-tarihsel analiz yapılırken Batılı olmayan norm girişimcilerden seçilen 3 tip norm girişimcinin söylemlerinde ortaya çıkan temalar arasında her üç girişimcide ortak olan temalar şunlar olmuştur: insan hakları, koruma sorumluluğu, Libya, öncelikle devletin koruma sorumluluğu, egemenlik veya devlet egemenliği, tek taraflı eylem ve yaptırım. (EK 4 – Üç Norm Girişimci Kod Kitabı) Bu temalar arasında üçünde de benzer sıklıkta kullanılan tema, yalnızca insan hakları olmuştur. Üç norm girişimci de söylemlerinde insan haklarının önemini vurguladığı ve insan hakları ihlallerine karşı çıktığı için bu sonuca ulaşılması normal kabul edilmiştir. Koruma Sorumluluğunu kavram olarak kullanma sıklıkları sırasıyla Patriota, Annan ve Lavrov olarak belirlenmiştir. Annan, Koruma Sorumluluğuna norm dese de, kabul edilmesini sağlamak amacıyla kavram terimini de kullanması nedeniyle kavram ifadesi ikinci sırada çıkmıştır. Koruma sorumluluğunu kavram olarak kabul eden ettiği için ise en sık Patriota’da kavram olarak kullanılmıştır. Lavrov ise zaten az kullandığı Koruma Sorumluluğu temasını söylemlerinde yalnızca tırnak içinde veya sözde ifadesiyle birlikte bir kavram olarak geçirmiştir. Lavrov’un en sık kullandığı temalardan olan egemenliği (ve egemen eşitlik), Annan’ın da önemli derecede kullandığı ancak Patriota’nın çok az kullanarak söylemlerinde Koruma Sorumluluğu ve egemenlik arasındaki ilişki kurmadığı değerlendirilmiştir. Üç norm girişimcide de var olan öncelikle devletin koruma sorumluluğunun, benzer sıklıkta kullanıldığı tespit edilmiştir. Tek taraflı eylem, her üç girişimci için de olumsuz bir yükleme ile söylemlerde görülmüş olsa da, bunu en çok kullananların sırasıyla Lavrov, Annan ve Patriota olduğu belirlenmiştir. Yine yaptırım teması da en çok Lavrov tarafından kullanılmış olup Annan ve Patriota’da nadiren kullanıldığı görülmüştür. Güç kullanmayı uluslararası hukuka tehdit *topos*u haline getiren Lavrov, bu temayı en çok kullanan norm girişimci olmuştur. Annan ve Patriota’nın ise benzer sıklıkta kullandığı temanın güç kullanmanın kriterleri olduğu belirlenmiştir.

Çalışmanın bu temalara sorduğu iki temel soruya verilen cevaplar ise üç norm girişimci için şu şekilde ortaya çıkmıştır. “Egemenlik, Koruma Sorumluluğunun karşısında mı konumlanmıştır?” sorusuna saf norm girişimci Kofi Annan’ın söylemlerinde ağırlıklı olarak yükleme stratejisi ile cevap verildiği görülmüştür.

Annan'ın egemenlik ve Koruma Sorumluluğu arasında hiyerarşik ilişki kurmadığı ve her ikisinin de olumlu biraradalığını gösterdiğine ulaşılmıştır. Saf norm karşıt girişimcisi Sergey Lavrov'un ise yükleme stratejisi ile egemenliği en önemli pozisyonda tuttuğu; Koruma Sorumluluğunu da egemenliğe ve özellikle de egemen eşitliğe tehdit *toposu* olarak kullandığı tespit edilmiştir. Bu bağlamda Lavrov'un söylemlerinde Koruma Sorumluluğu ile egemenlik bir arada bulunamaz derecede karşıtlık ortaya çıktığı sonucuna varılmıştır. Arabulucu girişimci Patriota'nın söylemlerinde ise diğer iki norm girişimciden farklı olarak bu sorunun bileşenlerinden biri olan egemenlik teması tespit edilmemiştir. Bu bağlamda Patriota'nın söylemlerindeki temalarla bu soruya cevap verilemediği görülmüştür.

Temalara sorulan “Koruma Sorumluluğu BM Şartı'na girebilir mi?” sorusuna Annan'ın söylemlerinin, Koruma Sorumluluğu ve BM Şartı'nın her ikisine de olumlu anlam yükleyerek yükleme stratejisi ile cevap verdiği ortaya çıkmıştır. Söylemler, BM Şartı'nın “Biz, BM halkları” ile başlamasının Koruma Sorumluluğunun BM Şartı'nın parçası olması için gerekli zemini hazırladığını göstermiştir. Lavrov'un söylemlerinde ise usamlama stratejisinin ağır bastığı görülmüş ve Koruma Sorumluluğu BM Şartı'na aykırılık *toposu* olarak ortaya çıkmıştır. Lavrov'un söylemlerindeki temalar, Koruma Sorumluluğunu Şart'ın ihlali olarak gördüğü ve dolayısıyla Şart'a girmesinin mümkün olamayacağını göstermiştir. Patriota'nın temalarındaki sivilleri koruma ve Koruma Sorumluluğuna tamamlayıcı ilke olan koruma öncelikli sorumluluk, Koruma Sorumluluğunun BM Şartı karşısındaki konumunu güçlendirerek, koruma öncelikli sorumluluk ile birlikte gelişirse BM Şartı'na girebileceğini ortaya koymuştur.

Koruma Sorumluluğunun ihtilaflı norm dolaşımının ve norm girişimcilerin söylemlerinin analiz edilmesi ile norm girişimcilerin norm evrimindeki rolü bu çalışmanın konusudur. Çalışmanın teorik amacı norm girişimcilerin normatif değişimlere etkisini ortaya koymaktır. Bunun için çalışma boyunca, norm girişimcilerin ve karşısında konumlandırılan normu reddedenler ya da norm karşıt girişimcilerinin norm üzerindeki etkisinin nasıl olduğu sorusuna cevap aranmıştır. Çalışmanın ampirik amacı olan Koruma Sorumluluğunun norm evriminin izini sürmek ve norm girişimcilerin bu süreçteki rolünü açıklamak için ise egemenlik normlarıyla aynı normatif çevrede var olmalarının Koruma Sorumluluğu normu için ne kadar tehdit oluşturduğu ve Batılı olmayan Brezilya ve

Rusya'dan norm girişimcilerin olmasının Koruma Sorumluluğu normuna etkisinin nasıl olduğu soruları sorulmuştur. Yapılan söylem analizi ile birlikte, Lavrov'un söylemleri düşünüldüğünde norm karşıt girişimcilerin normun gelişiminde geriletici etkileri olduğu görülmüştür. Ancak bunun normun gerilemesi değil gelişim göstermesi ve ihtilaflara çözümler bulunarak devam etmesi adına önemli olduğu da, Patriota'nın söylemleri ile ortaya çıkarılmıştır. Bu bağlamda Koruma Sorumluluğu için Annan ve Lavrov'un farklı tiplerde de olsa norm girişimci olması ve Patriota'nın da normun gelişiminin bir parçası olması; farklı tip norm girişimcilerin bir arada bulunmasının norm evrimini devam ettirdiğini göstermiştir. Koruma Sorumluluğunun, kaynağı olsa da karşısında konumlandırılan egemenlik normlarına tehdit *toposu* olarak söylemlerine katan Lavrov dışında, Annan ve Patriota'nın söylemlerine bakıldığında norm, bir arada bulunduğu egemenlik normlarına tehdit oluşturmadığı ortaya çıkarılmıştır. Böylece Batılı olmayan norm girişimcilerin norma katkısının olduğu ve norm evrimindeki geri ve ileri yönlü hareketi sağladığı da belirlenmiştir.

Bütün bunlar birlikte değerlendirildiğinde, Annan, Lavrov ve Patriota'nın birlikte ele alınması, Koruma Sorumluluğunun ihtilaflı kaynak ve bağlamının da katkısıyla; norm girişimci ve norm karşıt girişimcinin karşılıklı söylemlerinin Koruma Sorumluluğunun evrimindeki rolünün normun normatif değişiminde bireylerin rolünü arttırdığı görülmektedir. Ancak bu rolün tek başına normatif değişimi sağladığı sonucuna varılmamaktadır. Lavrov'un söylemlerinin devletin stratejik kültürü ile uyumlu olması, norm girişimcilerin birey de olsa devlet bakış açısından tamamen uzaklaşmayabildiğini de göstermektedir. Bu çalışma da bununla birlikte uluslararası ilişkilerde birey analiz birimi olmaya başlasa da; devletin etkisinin hala varlığını sürdürdüğü sonucuna varmaktadır. Ancak bireylerin gücünün arttığını söylemek yine de yanlış olmaz. Sonuç olarak bu çalışmaya göre, Annan ve Lavrov'un birbirlerinin kutupsal karşıtı olan norm girişimciler olması, normun kendi kaynakları ve bağlamında doğal olarak ihtilaf barındırması, kullanımdaki anlamının farklılaşması ve hatta Patriota tarafından farklılaştırılmaya çalışılması normun evrimine engel değil etkidir.

KAYNAKLAR

- Abiew, F.K. (1999). *The Evolution of the Doctrine and Practice of Humanitarian Intervention*. The Hague: Kluwer Law International.
- Acharya, A. (2002). Redifining Dilemmas of Humanitarian Intervention. *Australian Journal of International Affairs*, 56(3), 373-381.
- Acharya, A. (2004). How Ideas Spread: Whose Norms Matter? Norm Localization and Institutional Change in Asian Regionalism. *International Organization*, 58(2), 239-275.
- Acharya, A. (2009). *Whose Ideas Matter?: Agency and Power in Asian Regionalism*. NY: Cornell University Press.
- Acharya, A. (2011). Norm Subsidiarity and Regional Orders: Sovereignty, Regionalism, and Rule-Making in the Third World. *International Studies Quarterly*, 55(1), 95-123.
- Acharya, A. (2013). The R2P and Norm Diffusion: Towards A Framework of Norm Circulation, *Global Responsibility to Protect*, 5(4), 466-479.
- Acharya, A. (2014). Who Are the Norm Makers? The Asian-African Conference in Bandung and the Evolution of Norms. *Global Governance*, 20(3), 405-417.
- Acharya, A. (2015). The Responsibility to Protect and a theory of norm circulation. In R. Thakur & W. Maley (Eds.) *Theorising the Responsibility to Protect* (pp. 59-78). Cambridge: Cambridge University Press.
- Acharya, A. (2018). *Constructing Global Order, Agency and Change in World Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Adebajo, A. & Landsberg, C. (2001). The Heirs of Nkrumah: Africa's New Interventionists. *Pugwash Occasional Papers*, 2(1), https://pugwashconferences.files.wordpress.com/2018/02/200101_como_opapers_adebajo-lansberg_africa.pdf (Erişim: 05.12.2020)
- Adebajo, A. & Rashid, I. (Eds.). (2004). *West Africa's Security Challenges: Building Peace in a Troubled Region*. Boulder: Lynne Rienner Pub.
- Adler, E. & Haas, P. (1992). Conclusion: Epistemic Communities, World Order, and the Creation of a Reflective Research Program. *International Organization*, 46(1), 367-390.

- Annan, K.A. (1998, June 26). Secretary-General Reflects On 'Intervention' in Thirty-Fifth Annual Ditchley Foundation Lecture. *Press Release SG/SM/6613*. <https://www.un.org/press/en/1998/19980626.sgsm6613.html> (Erişim: 27.04.2019)
- Annan, K.A. (1999a, September 18). Two Concepts of Sovereignty. *The Economist*, 352. <https://www.economist.com/international/1999/09/16/two-concepts-of-sovereignty> (Erişim: 20.01.2015)
- Annan, K.A. (1999b, September 20). Secretary-General Presents His Annual Report to General Assembly. *Press Release*. SG/SM/7136. <https://press.un.org/en/1999/19990920.sgsm7136.html> (Erişim: 02.03.2018).
- Annan, K.A. (2004). Courage to fulfil our responsibilities. <https://www.un.org/sg/en/content/sg/articles/2004-12-02/courage-fulfil-our-responsibilities> (Erişim: 22.03.2017)
- Annan, K.A. (2013). *Interventions, A Life in War and Peace*. (with Nader Mousavizadeh). Londra: Allan Lane.
- Arieff, I. (2022, Mayıs 23). What Russia's Lavrov Left Behind: Those Golden UN Years. *PassBlue*. <https://www.passblue.com/2022/05/23/what-russias-lavrov-left-behind-those-golden-un-years/> (Erişim: 04.07.2022)
- Aquinas, T. *Summa of Theology III*. içinde Clark, M.T. (1999). *An Aquinas reader: Selections from the Writings of Thomas Aquinas, Edited with an introduction by Mary T. Clark*. New York: Fordham University Press.
- Arbour, L. (2008). The Responsibility to Protect as a Duty of Care in International Law and Practice. *Review of International Studies*, 34(3), 445–458.
- Arend, A.C. (1999). *Legal Rules and International Society*. NY: Oxford University Press.
- Arend, A.C.& Beck, R.J. (1993). *International Law and the Use of Force: Beyond the U.N. Charter. Paradigm*. London: Routledge.
- Asia Society. (2016, Eylül 30). The UN Security Council and Military Interventions (Complete). <https://www.youtube.com/watch?v=KkROteEkPNE> (Erişim: 02.08.2022)
- Atkins, E.M. & Dodara, R.J. (Eds.) (2004). *Augustine: Political Writings*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Axelrod, R. (1986). An Evolutionary Approach to Norms. *American Political Science Review*, 80(4), 1095–1111.
- Aydın-Düzgit, S. (2014). Critical discourse analysis in analysing European Union foreign policy: Prospects and challenges. *Cooperation and Conflict*, 49(3), 354–367. <https://doi.org/10.1177/0010836713494999>
- Aydın-Düzgit, S. & Rumelili, B. (2019). Discourse Analysis: Strengths and Shortcomings. *All Azimuth: A Journal of Foreign Policy and Peace*, 8(2), 285-305. <https://doi.org/10.20991/allazimuth.477300>
- Aydın-Düzgit, S. & Rumelili, B. (2022). Söylem Analizi: Avantaj ve Dezavantajlar. In E. Aydınllı (Der.) *Uluslararası İlişkilerde Metodoloji*. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Augsburg Barış. (1555). https://ghdi.ghi-dc.org/sub_document.cfm?document_id=4386 (Erişim: 25.06.2016).
- Axworthy, L. (2003). *Navigating a New World: Canada's Global Future*. Toronto: Knopf Canada.
- Baldwin, D.A. (1971). The Power of Positive Sanctions. *World Politics*, 24, 19-38.
- Bannon, A.L. (2006). The Responsibility to Protect: The U.N. World Summit and the Question of Unilateralism. *The Yale Law Journal*, 115(5), 1157–1165.
- Barnett, M.N. (1997). The UN Security Council, indifference, and genocide in Rwanda. *Cultural Anthropology*, 12(4), 551–578.
- Bayıllıoğlu, U. (2016). *İnsani Müdahale Çıkmazından Çıkış Arayışı: Koruma Sorumluluğu – Libya ve Suriye Örnek(siz)leriyle*. Ankara: Turhan.
- BBC Interview. (2008, Ağustos 9). Interview by Minister of Foreign Affairs of the Russian Federation Sergey Lavrov to BBC. Moscow.
- BBC News. (2014, Nisan 23). Ukraine crisis: Russia 'to respond if its interests' attacked. <https://www.bbc.com/news/world-europe-27124453> (Erişim: 29.04.2020)
- Becker, G. (1996). *Accounting for Tastes*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Becker, H. (1963). *Outsiders: Studies in the Sociology of Deviance*. New York: Free Press.
- Bellamy, A.J. (2005). Responsibility to Protect or Trojan Horse? The Crisis in Darfur and Humanitarian Intervention after Iraq. *Ethics and International Affairs*, 19(2), 31-54.

- Bellamy, A.J. (2006). Whither the Responsibility to Protect? Humanitarian Intervention and the 2005 World Summit. *Ethics & International Affairs*, 20(2), 143-169.
- Bellamy, A.J. (2008). The Responsibility to Protect and the problem of military intervention. *International Affairs*, 84(4), 615-639.
- Bellamy, A.J. (2011). *Global Politics and the Responsibility to Protect, From Words to Deeds*. NY: Routledge.
- Bellamy, A.J. & Drummond, C. (2011). The responsibility to protect in Southeast Asia: between non-interference and sovereignty as responsibility. *The Pacific Review*, 24(2), 179-200.
- Belloni, R. (2009). Bosnia: Dayton is Dead! Long Live Dayton! *Nationalism and Ethnic Politics*, 15(3-4), 355–375.
- Benner, T. (2013). Brazil as a norm entrepreneur: the “Responsibility While Protecting” initiative. *Global Public Policy Institute Working Paper*. https://www.gppi.net/media/Benner_2013_Working-Paper_Brazil-RWP.pdf (Erişim: 01.07.2020)
- Bennett, A. (2010). Process Tracing and Causal Inference. In Henry E. Brady & David Collier (Eds.) *Rethinking Social Inquiry: Diverse Tools, Shared Standards* (pp. 207-220). Maryland: Rowman & Littlefield Publishers.
- Bernstein, S. (2000). Ideas, Social Structure and the Compromise of Liberal Environmentalism. *European Journal of International Relations*, 6(4), 464–512.
- Björkdahl, A. (2002a). From Idea to Norm: Promoting Conflict Prevention. Department of Political Science, Lund University.
- Björkdahl, A. (2002b). Norms in International Relations: Some Conceptual and Methodological Reflections. *Cambridge Review of International Affairs*, 15(1). 9-23
- Bideleux, R. & Jeffries, I. (2007). *The Balkans: A Post-Communist History*. NY: Routledge.
- Bob, C. (2012). *Global Right Wing and the Clash of World Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bloomfield, A. (2016). Norm Antipreneurs and theorising resistance to the normative change. *Review of International Studies*, 42(2), 310-333.

- Bloomfield A. (2017). Resisting the responsibility to protect. In Alan Bloomfield & Shirley V. Scott (Eds). *Norm antipreneurs and the politics of resistance to global normative change*. (pp. 20-38). London: Routledge.
- Bloomfield A. & Scott S.V. (2017a). *Norm antipreneurs and the politics of resistance to global normative change*. London: Routledge.
- Bloomfield A. & Scott S.V. (2017b). Norm antipreneurs in world politics. In Alan Bloomfield & Shirley V. Scott (Eds). *Norm antipreneurs and the politics of resistance to global normative change*. (pp. 1-20). London: Routledge.
- Booth, K. (2000). The Kosovo tragedy: Epilogue to another ‘low and dishonest decade’. *Politikon*, 27(1). 5-18.
- Bratberg, Ø. (2011). Ideas, tradition and norm entrepreneurs: retracing guiding principles of foreign policy in Blair and Chirac’s speeches on Iraq. *Review of International Studies*, 37(1), 327–348.
- Brockmeier, S. & Kurtz, G. & Junk, J. (2014). Emerging norm and rhetorical tool: Europe and a responsibility to protect. *Conflict, Security & Development*, 14(4), 429-460.
- Brownlie, I. (2002). “International Law and the Use of Force by States” Revisited. *Chinese Journal of International Law*, 1(1), 1–19.
- Carnegie Endowment, I.P. & Butler, N.M. (2013). *The Crisis in Czechoslovakia, April 24 to October 13, 1938: International Conciliation, No. 344, November, 1938*. Literary Licensing, LLC.
- Carnegie Council for Ethics in International Affairs. (2011). *Ignatieff: Sovereignty vs. Human Rights*. Youtube. <https://www.youtube.com/watch?app=desktop&v=1KrWfbcdOp0> (Erişim: 10.02.2020).
- Campbell-Verduyn, M. (2017). Additional Categories of Agency: ‘Creative Resistors’ to Normative Change in Post-Crisis Global Financial Governance. In Alan Bloomfield & Shirley Scott (Eds.) *Norm Antipreneurs and the Politics of Resistance to Global Normative Change* (pp. 140-158). New York: Routledge.
- Carta, C. (2014). Use of metaphors and international discourse: The EU as an Idiot power, a deceptive Pangloss and a Don Juan in his infancy. *Cooperation and Conflict*, 49(3), 334–353.

- Centre for International Policy Studies uOttawa. (2011). *Kofi Annan: The Responsibility to Protect 10 Years On: Reflections on Its Past, Present and Future*. Youtube: <https://www.youtube.com/watch?v=ohzVUuUsn3g&t=3176s>
- Chandler, D. (2004). The responsibility to protect? Imposing the ‘Liberal Peace’. *International Peacekeeping*, 11(1), 59-81.
- Chopra, J. & Weiss, T. (1992). Sovereignty Is No Longer Sacrosanct: Codifying Humanitarian Intervention. *Ethics & International Affairs*, 6, 95-117.
- Checkel, J. (1998). The constructivist turn in international relations theory. *World Politics*, 50(2), 324–348.
- Checkel, J. (1999). Norms, institution, and national identity in contemporary Europe. *International Studies Quarterly*, 43(1), 83–114.
- Checkel, J. (2008). Process Tracing. In A. Klotz & D. Prakash (Eds.), *Qualitative Methods in International Relations: A Pluralist Guide* (pp. 114-127), New York: Palgrave Macmillan.
- Checkel, J. (17.01.2012). Norm entrepreneurship—Theoretical and methodological challenges. Memo prepared for a workshop on “The Evolution of International Norms and ‘Norm Entrepreneurship’: The Council of Europe in Comparative Perspective. Oxford: Wolfson College, Oxford University <http://podcasts.ox.ac.uk/norm-entrepreneurship-theoretical-and-methodological-challenges> (Erişim: 15.10.2019).
- Chesterman, S. (2002). “*Responsibility to Protect*” Discussed at New York Seminar. New York: International Peace Academy. https://www.ipinst.org/wp-content/uploads/publications/undip_ipa.pdf (Erişim: 04.04.2021).
- Christiansen, T., Jorgensen, K.E. & Wiener, A. (1999). The Social Construction of Europe. *Journal of European Public Policy*. 6(4), 528-44.
- Clarke, W. & Herbst, J. (1996). Somalia and the Future of Humanitarian Intervention. *Foreign Affairs*, 75(2), 70–85.
- Coleman, J.S. (1987). Norms as Social Capital. In G. Radnitzky and P. Bernholz (Eds.) *Economic Imperialism: The Economic Method Applied Outside the Field of Economics* (pp. 133-153). New York: Paragon.

- Conversations in Diplomacy: Antonio Patriota. (2014, Ekim 11). *Belfer Center*. <https://www.belfercenter.org/publication/conversations-diplomacy-antonio-patriota> (Erişim: 05.03.2022).
- Council on Foreign Relations. (2004, Mart 16) Secretary General's Q&A at the Council on Foreign Relations.
- Council on Foreign Relations. (2008, Eylöl 24). A Conversation with Sergey Lavrov. <https://www.cfr.org/event/conversation-sergey-lavrov> (Erişim: 20.07.2021).
- Cox, R. (1981). Social Forces, States and World Orders: Beyond International Relations Theory. *Millenium Journal of International Studies*, 10(2), 126-155.
- Cox, R. (1992.). Towards a Post-Hegemonic Conceptualization of World Order: Reflections on the Relevancy of Ibn Khaldun. in J. N. Rosenau and E.-O. Czempiel (eds), *Governance Without Government: Order and Change in World Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Crenshaw, M. (2000). The Psychology of Terrorism: An Agenda for the 21st Century. *Political Psychology*, 21(2), 405-420.
- Creswell, J.W. (2014). *Araştırma Deseni – Nitel, Nicel ve Karma Yöntem Yaklaşımları*. (Selçuk B. Demir vd. çev.). Ankara: Eğiten.
- Crotty, M. (1998). *The Foundations of Social Research: Meaning and Perspective in the Research Process*. California: Sage.
- Çağlayan, S. (2018). Koruma Sorumluluğunun Bir Eleştirisi: “Koruma Öncelikli Sorumluluk”. *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi* , (12) , 335-360.
- Daalder, I. & Steinberg, J. (2004, Aralık 4). Preventive War, a Useful Tool. *LA Times*. <https://www.latimes.com/archives/la-xpm-2005-dec-04-op-preemptivewar4-story.html> (Erişim: 10.06.2020)
- Dağı, D. (2020). The Russian Stand on the Responsibility to Protect: Does Strategic Culture Matter? *Journal of Asian Security and International Affairs*, 7(3), 370–386.
- Deng, F.M. (1995). State Collapse: The Humanitarian Challenge to the United Nations. in I. William Zartman (Ed.). *Collapsed States: The Disintegration and Restoration of Legitimate Authority* (207-220). Boulder: Lynne Rienner.

- Deng, F.M & Kimaro, S. & Lyons, T. & Rotchild, D. & Zartman, I.W. (Eds.). (1996). *Sovereignty as Responsibility, Conflict Management in Africa*. Washington: The Brookings Institution.
- Deveci, B. & Deveci, B. (2018). ‘Örnek Olay’ Çalışmasına İlişkin Teorik Bir Değerlendirme. *Social Sciences Studies Journal*, 4(13), 126-135.
- Devetak, R. (2005). Critical Theory. in Scott Burchill vd. (Eds.) *Theories of International Relations*. (pp. 137-160). New York: Palgrave.
- Dorr, N. (2008). The Responsibility to Protect: An Emerging Norm? *Irish Studies in International Affairs*, 19, 189–207.
- Dowden, R. (1994, Mayıs 06). Sweet sour stench of death fills Rwanda: Richard Dowden in Rusumo finds only flies, goats and chickens remain in villages emptied of all humanity by weeks of devastating tribal bloodshed. *Independent*. <https://www.independent.co.uk/news/world/sweet-sour-stench-of-death-fills-rwanda-richard-dowden-in-rusumo-finds-only-flies-goats-and-chickens-remain-in-villages-emptied-of-all-humanity-by-weeks-of-devastating-tribal-bloodshed-1434162.html> (Erişim: 02.04.2020).
- Dyson, R.W. (Ed.) (2012). *Aquinas: Political Writings*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ereker, F. (2010). Dış Politika ve Kimlik: İnşacı Perspektiften Türk Dış Politikasının Analizi. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi: Ankara.
- Erkiner, H.H. (2012). Grotius Öncesinde İlk Modern Uluslararası Hukuk Düşüncesinin Oluştugu Tarihsel Koşullar ve Erken Klâsik Dönemdeki Öğreti. *Marmara Üniversitesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 18(1), 51-146.
- Evans, G. & Sahnoun, M. (2002). The Responsibility to Protect. *Foreign Affairs*, 81(6), 99-110.
- Evans, G. (2004). When is it Right to Fight? *Survival*, 46(3), 59-81.
- Evans, G. (2006). From Humanitarian Intervention to the Responsibility to Protect. *Wisconsin International Law Journal*, 24(3), 703-722.
- Evans, G. (2020). The Dream and the Reality, *Global Responsibility to Protect*, 12(4), 363-365.

- Fairclough, N.L. (1995). *Critical Discourse Analysis: The Critical Study of Language*. London, New York: Longman.
- Fairclough, N.L. (2003). *Analysing Discourse: Textual Analysis for Social Research*. London: Routledge.
- Fairclough, N.L. & Wodak, R. (1997). Critical Discourse Analysis. in T. A. van Dijk (Ed.), *Discourse Studies. A Multidisciplinary Introduction, Vol. 2. Discourse as Social Interaction* (pp. 258–84). London: Sage.
- Feinstein, L. & Slaughter, A. (2004). A Duty to Prevent. *Foreign Affairs*, 83(1), 136-150.
- Finnemore, M. (1996a). *National Interests in International Society*. Ithaca; London: Cornell University Press.
- Finnemore, M. (1996b). Constructing Norms of Humanitarian Intervention. in Peter Katzenstein (Ed.) *The Culture of National Security. Norms and Identity in World Politics* (pp. 153-185). New York: Columbia University Press.
- Finnemore, M. & Sikkink, K. (1998). International Norm Dynamics and Political Change. *International Organization*, 52(4), 887-917.
- Finnemore, M. & Sikkink, K. (2001). Taking Stock: The Constructivist Research Program in International Relations and Comparative Politics. *American Review of Political Science*, 4(1), 391-416.
- Florini, A. (1996). The Evolution of International Norms. *International Studies Quarterly*, 40(4), 363-389.
- Fierke, K.M. & Jorgensen, K.E. (2001). Introduction. in Karin M. Fierke and Knud E. Jorgensen (Eds.) *Constructing International Relations, the next generation* (pp. 3-12). New York: Routledge.
- Fierke, K.M. (2002). Links Across the Abyss: Language and Logic in International Relations. *International Studies Quarterly*, 46(3), 331–354.
- Filatov, S. (2012, Eylül 13). Russian diplomacy and challenges of the 21st century. *Exclusive interview of the Minister of Foreign Affairs of the Russian Federation Sergey Lavrov to the International Affairs magazine*. <https://interaffairs.ru/news/show/8760> (Erişim: 02.10.2022)

- Fixdal, M. & Smith, D. (1998). Humanitarian Intervention and Just War. *Mershon International Studies Review*, 42(2), 283-312.
- Franck, T.M. & Rodley, N.S. (1973). After Bangladesh: The Law of Humanitarian Intervention by Military Force. *American Journal of International Law*, 67, 275 - 305.
- Franck, T.M. (2003). Interpretation and change in the law of humanitarian intervention. In J.L. Holzgrefe & R.O. Keohane, (Ed.) *Humanitarian Intervention, Ethical, Legal, and Political Dilemmas*. (pp. 15-52). New York: Cambridge University Press.
- Frost, M. (1996). *International Relations – A Constitutive Theory*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Fung, C.J. (2019). China and Intervention at the UN Security Council: Reconciling Status. Oxford: Oxford University Press.
- GCR2P. (2020). Members of the Global Network of R2P Focal Points. <https://www.globalr2p.org/resources/members-of-the-global-network-of-r2p-focal-points/> (Erişim: 20.08.2022)
- GCR2P. (2021a). The Responsibility to Protect: A Background Briefing. <https://www.globalr2p.org/publications/the-responsibility-to-protect-a-background-briefing/> (Erişim: 20.12.2021)
- GCR2P. (2021b). UN General Assembly Debate on the Responsibility to Protect, 2021. <https://www.globalr2p.org/resources/unga-r2p-debate-2021/> (20.09.2021)
- GCR2P. (2022a). Political Declaration on Suspension of Veto Powers in Cases of Mass Atrocities. <https://www.globalr2p.org/resources/political-declaration-on-suspension-of-veto-powers-in-cases-of-mass-atrocities/> (Erişim: 20.08.2022)
- GCR2P. (2022b). UN Security Council Resolutions and Presidential Statements Referencing R2P. <https://www.globalr2p.org/resources/un-security-council-resolutions-and-presidential-statements-referencing-r2p/> (Erişim. 25.08.2022)
- GCR2P. (2022c). UN General Assembly Resolutions Referencing R2P. <https://www.globalr2p.org/resources/un-general-assembly-resolutions-referencing-r2p-2/> (Erişim. 25.08.2022)

- GCR2P. (2022d). UN Human Rights Council Resolutions Referencing R2P. <https://www.globalr2p.org/resources/un-human-rights-council-resolutions-referencing-r2p/> (Erişim. 25.08.2022)
- Geneva Graduate Institute. (2013). Conversation with Kofi Annan. *Youtube*. https://www.youtube.com/watch?v=lOkVOD8Oc_A&t=29s (Erişim: 20.04.2021)
- Georgakopoulou, A. & Goutsos, D. (1997). *Discourse Analysis: An Introduction*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- George, A.L. & Bennett, A. (2004). Case studies and theory development in the social sciences. Cambridge, MA: MIT Press.
- German Federal Ministry of Defence. (2006). *White Paper 2006 on German Security Policy and the Future of the Bundeswehr*. Bonn: BMVg. [https://issat.dcaf.ch/content/download/17423/203638/version/2/file/Germany White Paper 2006.pdf](https://issat.dcaf.ch/content/download/17423/203638/version/2/file/Germany%20White%20Paper%202006.pdf) (Erişim: 29.04.2022)
- Giddens, A. (1979). *Central Problems in Social Theory. Contemporary Social Theory*. Palgrave, London.
- Gionet, M. (2010, Haziran 10). Canada's role in the conceptual impetus of R2P and current contributions. *Rabble*. <https://rabble.ca/general/canadas-role-conceptual-impetus-r2p-current-contributions/> (Erişim : 25.04.2021)
- Goertz, G. & Diehl, P.F. (1992). Toward a Theory of International Norms: Some Conceptual and Measurement Issues. *Journal of Conflict Resolution*, 36(4), 634–664.
- Goodman, R. (2006). Humanitarian Intervention and Pretexts for War. *The American Journal of International Law*, 100(1), 107–141.
- Gordon, K. (2008). The Origins of Westphalian Society. *Western Oregon University Seminar*.
- Gözen Ercan, P. (2016). Uluslararası Müdahale. Ş. Kardaş ve A. Balcı (Eds.) *Uluslararası İlişkilere Giriş* (pp. 477-486). İstanbul: Küre.
- Great Britain Foreign and Commonwealth Office. British and Foreign State Papers v 14. 1826/1827. (1828). <https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=mdp.39015035798480&view=1up&seq=3&skin=2021> (Erişim: 27.06.2021)

- Gresse, E.G. & Mattos, F.P. & Peters, D. (2017). A Brazilian Perspective on Development and R2P: Analysing the Linkages between Domestic and Foreign Policies under Lula da Silva and Dilma Rouseff. In Daniel Peters, Dan Krause (Eds.) *Southern Democracies and the Responsibility to Protect*, (pp. 101-148). Baden-Baden: Nomos.
- Grotius, H. (1625/2011). *Savaş ve Barış Hukuku*. (Seha Meray, çev.). İstanbul: Sav Yayınları.
- Gurowitz, A. (1999). Mobilising International Norms: Domestic Actors, Immigrants and the Japanese State. *World Politics*, 51(3), 413-445.
- Günal, A. (2014). Sırbistan Cumhuriyeti. In Nazif Mandacı ve Murat Necip Arman (Ed.) *Çağdaş Balkan Siyaseti – Devletler, Halklar, Parçalanma ve Bütünleşme*, (2. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Hall, R.B. (1997). Moral Authority as a Power Resource. *International Organization*, 51(4), 591-622.
- Hamilton, R.J. (2006). The Responsibility to Protect: From Document to Doctrine, But What of Implementation? *Harvard Human Rights Journal*, 19, 289-297.
- Hammarskjöld, D. (1960). *Introduction to the 1959-1960 Annual Report of the United Nations*. New York: United Nations.
- Haas, P.M. (1992). Introduction: Epistemic Communities and International Policy Coordination, *International Organization*, 46(1), 1-35.
- Haas, R. (1994). Military Force: A Users' Guide. <https://foreignpolicy.com/1994/10/16/military-force-a-users-guide/> (Erişim: 18.03.2022)
- Hehir, J.B. (1992). Just War Theory In A Post-Cold War World. *The Journal of Religious Ethics*, 20(2), 237–257.
- Henkin, L. (1979). *How Nations Behave*, (2nd ed.), New York: Columbia University Press.
- Hirshman, A. (1991). *The Rhetoric of Reaction: Perversity, Futility, Jeopardy*. Cambridge: Belknap Press of Harvard University Press.
- Hobbes, T. (1651/1991). *Leviathan*, (R. Tuck, ed.). Cambridge: Cambridge University Press.
- Hobbes, T. (1651/2005). *Leviathan*, (S. Lim, çev.). İstanbul: YKY.

- Hoffmann, M. (2009). Is Constructivist Ethics an Oxymoron? *International Studies Review*, 11(2), 231-252.
- Hoffmann, M. (2010). Norms and social constructivism in international relations. In R. Denemark, (Ed.) *The international studies encyclopedia* (pp. 5410–5426). Oxford: Blackwell Publishing.
- Holzgrefe, J.L. (2003). The humanitarian intervention debate. In J.L. Holzgrefe & R.O. Keohane, (Ed.) *Humanitarian Intervention, Ethical, Legal, and Political Dilemmas*. (pp. 15-52). New York: Cambridge University Press.
- Holzscheiter, A. (2014). Between Communicative Interaction and Structures of Signification: Discourse Theory and Analysis in International Relations. *International Studies Perspectives*, 15(2), 142-162.
- Hopf, T.G. (2004). Discourse and Content Analysis: Some Fundamental Incompatibilities. *Qualitative Methods* 2, 31-33.
- Horkheimer, M. (1992). *Critical Theory: Selected Essays*. New York: Continuum Press.
- Hultman, L. (2013). UN peace operations and protection of civilians: Cheap talk or norm implementation? *Journal of Peace Research*, 50(1), 59–73.
- Huntington, S. (1973). Transnational Organizations in World Politics. *World Politics* 25(3), 334-368.
- ICISS. (2001a). The Responsibility to Protect. *Report of the International Commission on Intervention and State Sovereignty*. Ottawa: International Development Research Centre.
- ICISS. (2001b). The Responsibility to Protect: Research, Bibliography, Background. *Supplementary Volume to the Report of the International Commission on Intervention and State Sovereignty. Supplementary Volume to the Report of the International Commission on Intervention and State Sovereignty*. Ottawa: International Development Research Centre.
- Interis, M. (2011). On Norms: A Typology with Discussion. *American Journal of Economics and Sociology*, 70(2), 424-438.
- Interview with Sergei Lavrov. (2013, Eylül 13). *International Affairs*. Moscow. <http://interaffairs.ru/read.php?item=8760> (Erişim: 20.06.2022)

- ISPI. (2018, Kasım 23). Special Dialogue with Sergey Lavrov. *MED2018*.
- Jackson-Preece, J. (17.01.2012). Where do norms come from? Memo prepared for a workshop on “The Evolution of International Norms and ‘Norm Entrepreneurship’: The Council of Europe in Comparative Perspective. Oxford: Wolfson College, Oxford University <http://podcasts.ox.ac.uk/where-do-norms-come> (Erişim: 03.01.2020)
- Jepperson, R.L., Wendt, A. & Katzenstein, P. (1996). Norms, Identity and Culture in National Security. In Peter Katzenstein (Ed.) *The Culture of National Security. Norms and Identity in World Politics* (pp. 33-78). New York: Columbia University Press
- Judah, T. (2000). *Kosovo: War and Revenge*. London: Yale University Press.
- Judah, T. (2008). *Kosovo: What Everyone Needs to Know*, NY: Oxford University Press.
- Jung, H. (2019). The Evolution of Social Constructivism in Political Science: Past to Present. *SAGE Open*.
- Kaldor, M. (1999). *New and Old Wars: Organized Violence in a Global Era*. Cambridge: Polity Press.
- Karaduman, S. & Batu N.M. (2011). Televizyon Haberlerinde Terörizm Olgusunun TRT’nin Haber Söylemi Bağlamında İncelenmesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 0(25), 359 - 374.
- Katzenstein, P. (Ed.). (1996). *The Culture of National Security. Norms and Identity in World Politics*. New York: Columbia University Press.
- Keck, M.E., & Sikkink, K. (1998). *Activist Beyond Borders: Advocacy Networks in International Politics*. Ithaca, London: Cornell University Press.
- Kellogg-Briand Paktı. (1928). https://avalon.law.yale.edu/20th_century/kbpact.asp (Erişim: 15.02.2012)
- Keohane, R. O. (1988). International Institutions: Two Approaches. *International Studies Quarterly*, 32(4), 379-396.
- Kingdon, J. W.(1995). *Agendas, Alternatives and Public Policies*, 2nd ed. New York: Longman.
- Klotz, A. (1995). *Norms in International Relations: The Struggle against Apartheid*. Ithaca; London: Cornell University Press.

- Kowert, P. & Legro, J. (1996). Norms, Identity and Their Limits. in Peter Katzenstein (ed.) *The Culture of National Security. Norms and Identity in World Politics* (pp. 451-497). New York: Columbia University Press.
- Kratochwil, F. & Ruggie, J. (1986). International Organization: A State of the Art on an Art of the State. *International Organization*, 40(3), 753-775.
- Kratochwil, F. (1989). *Norms, Rules and Decision: On the Conditions of Practical and Legal Reasoning in International Relations and Domestic Affairs*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kratochwil, F. (2001a). Constructivism and the Practices of (International) Politics: The Case for an Interdisciplinary Approach, Mimeo.
- Kratochwil, F. (2001b). Constructivism as an Approach to Interdisciplinary Studies. in Karin M. Fierke and Knud E. Jorgensen (eds.) *Constructing International Relations, the next generation* (pp. 13-35). New York: Routledge.
- Krasner, S.D. (1982). Structural Causes and Regime Consequences: Regimes as Intervening Variables. *International Organization*, 36(2), 185-205.
- Krasner, S. (1993). Westphalia and all that. in Judith Goldstein and Robert O. Keohane (eds.) *Ideas and Foreign Policy. Beliefs Institution and Political Change* (pp. 235-264). Ithaca: Cornell University.
- Krasner, S. D. (1999). *Sovereignty: Organized Hypocrisy*. New Jersey: Princeton.
- Krasner, S.D. (Ed.) (2001). *Problematic Sovereignty: Contested Rules and Political Possibilities*. New York: Columbia University Press.
- Kenkel, K.M. & Stefan, C.G. (2016). Brazil and the Responsibility While Protecting Initiative: Norms and the Timing of Diplomatic Support. *Global Governance*, 22(1), 41–58.
- Kuperman, A.J. (2008). The Moral Hazard of Humanitarian Intervention: Lessons from the Balkans. *International Studies Quarterly*. 52(1). 49-80.
- Kurki, M. & Wight, C. (2013) International Relations and Social Science. In Tim Dunne, Milla Kurki and Steve Smith (eds.) *International Relations Theories: Discipline and Diversity* (3rd ed.) (pp. 14-35). Oxford: Oxford University Press.

- Kurubaş, E. (2014). Dünya Politikasının Dönüşümü ve Uluslararası İlişkiler Çağı: İlk Çağlardan 20. Yüzyıla. In Ali Balcı ve Şaban Kardaş (Ed.), *Uluslararası İlişkilere Giriş*, İstanbul: Küre Yayınları.
- Kübler, D. (2001). On the Regulation of Social Norms. *Journal of Law Economics & Organization*, 17(2), 449-476.
- Küçük, M. (2014). Uluslararası İlişkilerde Sosyal İnşacılık. in Ramazan Gözen (der.) *Uluslararası İlişkiler Teorileri* (ss. 325-375). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Lapid, Y. (1989). The Third Debate: On the Prospects of International Theory in a Post-Positivist Era. *International Studies Quarterly*, 33(3), 235-254.
- Lavrov, S.V. The Russian Government. <http://government.ru/en/gov/persons/15/events/> (Erişim: 04.07.2022)
- Lavrov, S.V. (2005). The Foreign Policy Outcomes of 2005: Reflections and Conclusions. *Diplomatic Yearbook 2005*.
- Lavrov, S.V. (2011). International Relations in a Zone of Turbulence – Where are the Standing Points? *Diplomatic Yearbook 2011*.
- Lempert, R. (1972). Norm-Making in Social Exchange: A Contract Law Model. *Law & Society Review*, 7(1), 1-32.
- Legro, J. (1997). Which Norms Matter? Revisiting the ‘Failure’ of Institutionalism. *International Organization*, 51(1), 31-63.
- Lewis, A. (2003). The challenge of global justice now. *Dædalus*, 13(1). <https://www.amacad.org/publication/challenge-global-justice-now> (Erişim: 25.05.2022)
- Lillich, R.B. (1970). Forcible Self-Help Under International Law. *International Law Studies*, 62, 129-138.
- Locarno Paktı. (1925). https://avalon.law.yale.edu/20th_century/locarno_001.asp (Erişim: 23.08.2017)
- Locher, B. (2002). *Trafficking in Women in the European Union: A Norm-based Constructivist Approach* (yayımlanmamış doktora tezi). University of Bremen, Bremen, Almanya. ’den akt. Wiener, 2007b.
- Luban, D. (1980). Just War and Human Rights. *Philosophy & Public Affairs*, 9(2), 160–181.
- Maas, P. (1996). *Love Thy Neighbor: A Story of War*. New York: Alfred A. Knopf.

- Macfarlane, S.N. & Thielking, C.J. & Weiss, T.G. (2004). The Responsibility to Protect: Is Anyone Interested in Humanitarian Intervention? *Third World Quarterly*, 25(5), 977-992.
- Madokoro, D. (2019). International commissions as norm entrepreneurs: Creating the normative idea of the responsibility to protect. *Review of International Studies*, 45(1), 100-119.
- Malcolm, N. (1994). *Bosnia: A Short History*. London: Macmillan.F
- March, J. & Olsen, J. (1998). The Institutional Dynamics of International Political Orders. *International Organization*, 52(4), 943-969.
- Melvern, L. (2000). *A People Betrayed: The Role of the West in Rwanda's Genocide*. London: Zed Books.
- MFA Russian Federation. (2015, Şubat 23). Foreign Minister Sergey Lavrov's address at the Security Council open debate on "Maintaining International Peace and Security: reflect on history, reaffirm the strong commitment to the purpose and the principles of the Charter of the United Nations," New York. https://mid.ru/en/foreign_policy/en/foreign_policy/un/1583643/ (Erişim: 03.02.2022).
- MFA Russian Federation. (2017, Mart 23). Foreign Minister Sergey Lavrov's remarks and answers to questions during a lecture for senior officers of the Military Academy of the General Staff. Moscow. https://mid.ru/en/foreign_policy/en/foreign_policy/un/1544212/ (Erişim: 04.03.2022).
- Mill, J.S. (1859). A Few Words on Non-intervention. *Fraiser's Magazine* (Foreign Policy Perspectives, (8)). <https://silo.tips/download/a-few-words-on-non-intervention> (Erişim: 02.04.2017)
- Miller, R.B. (1991). *Interpretations of Conflict: Ethics, Pacifism, and the Just-War Tradition*. Chicago: University of Chicago Press.
- Milletler Cemiyeti Misakı. (1920). http://avalon.law.yale.edu/20th_century/leagcov.asp#art15 (Erişim: 12.10.2015)
- Montesquieu, B. (1748/2001). *The Spirit of Laws*. (Tomas Nugent, çev.). Ontario: Batosche Books.
- Müller, H. (2002). Security Cooperation. In Walter Carlsnaes (Ed.), *Handbook of International Relations*, London: SAGE.

- Müller, H. (2013). Introduction. in Harald Müller & Carmen Wunderlich (Eds.), *Norm dynamics in multilateral arms control: Interests, conflicts, and justice*, Athens: University of Georgia Press.
- Müller, H. & Wunderlich, C. (2018). Not lost in contestation: How norm entrepreneurs frame norm development in the nuclear nonproliferation regime. *Contemporary Security Policy*, 39(3), 341-366.
- Nadelmann, E. A. (1990). Global Prohibition Regimes: The Evolution of Norms in International Society. *International Organization*, 44(4), 479-526.
- Navon, E. (2001). The 'Third Debate' Revisited. *Review of International Studies*, 27(4), 611-625.
- Negrón-Gonzales, M. & Contarino, M. (2014). Local Norms Matter: Understanding National Responses to the Responsibility to Protect. *Global Governance*, 20(2), 255–76.
- Olson, M. (1965). *The Logic of Collective Action*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- One Young World. (2012, Ekim 23). Kofi Annan at One Young World 2012, speech followed by Q&A. <https://www.youtube.com/watch?v=f67KY6-KI0Q> (Erişim: 02.08.2021).
- Onuf, N.G. (1989). *The World of Our Making; Rules and Rule in Social Theory and International Relations*. Columbia: Columbia University of South Carolina Press.
- Onuf, N.G. (1998/2015). Constructivism, A User's Manual. in Vendulka Kubalkova & Nicholas G. Onuf & Paul Kowert (Eds.), *International Relations in A Constructed World*, (58-78). New York: Routledge.
- Onuf, N.G. (2001). The Politics of Constructivism. in Karin M. Fierke & Knud Erik Jorgensen (Eds.) *Constructing International Relations: The Next Generation: The Next Generation* (1st ed.). (pp.236-255). New York: Routledge.
- Ögün, B. (2013). *Soğuk Savaş Sonrası Türk Dış Politikasında Söylem ve Eylem: Türkiye-AB İlişkileri* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Pace, W.R. & Deller, N. (2005). Preventing Future Genocides: An International Responsibility to Protect. *World Order*, 36(4), 15-32.
- Paltridge, B. (2012). *Discourse Analysis: An Introduction*. London: Bloomsbury Academic.

- Parekh, B. (1997). Rethinking Humanitarian Intervention. *International Political Science Review / Revue Internationale de Science Politique*, 18(1), 49–69.
- Patriota, A.A. (2011). Direitos humanos e ação diplomática. *Folha de S.Paulo*. <https://www1.folha.uol.com.br/fsp/opiniao/fz0109201107.htm> (Erişim: 20.05.2020)
- Patriota, A.A. (2012, Şubat 21). Statement by Minister Antonio de Aguiar Patriota in a debate on “Responsibility While Protecting” at the United Nations. New York. <https://www.gov.br/mre/en/contact-us/press-area/press-releases/statement-by-minister-antonio-de-aguiar-patriota-in-a-debate-on-responsibility-while-protecting-at-the-united-nations-new-york-february-21-2012> (Erişim: 20.05.2022)
- Patriota, A.A. (2015, Eylül 8). Statement by H.E. Ambassador Antonio de Aguiar Patriota in General Assembly Informal Interactive Dialogue on the Report Secretary-General on a vital and enduring commitment: implementing the Responsibility to Protect "Mobilizing collective action: the next decade of the responsibility to protect". New York. <https://www.globalr2p.org/wp-content/uploads/2020/01/2015-IID-Brazil.pdf> (Erişim: 20.07.2020)
- Patriota, A.A. (2016, Eylül 6). Statement by H.E. Ambassador Antonio de Aguiar Patriota in General Assembly Informal Interactive Dialogue on the Responsibility to Protect Secretary-General Report "Mobilizing collective action: the next decade of the responsibility to protect". New York. <https://www.globalr2p.org/wp-content/uploads/2019/08/2016-IID-Brazil.pdf> (Erişim: 20.07.2020)
- Patriota, A.A. (2017). Is the World Ready for Cooperative Multipolarity? *Rising Powers Quarterly*, 2(2), 15-29.
- Platon. (2007). *Devlet*. (Hüseyin Demirhan, çev.). İstanbul: Palme Yayıncılık.
- Peak, T., Laderman, C. & Jacob, C. (2022). Intervention and the Responsibility to Protect: Past, Present, and Futures. *Global Responsibility to Protect*, 14(3), 261-268.
- Piiparinen, T. (2012a). McDonaldisation of Sovereignty: A Foucauldian Analysis of Responsibility to Protect. *Global Society*, 26(4), 473-493.
- Piiparinen, T. (2012b). Sovereignty-building: three images of positive sovereignty projected through Responsibility to Protect. *Global Change, Peace & Security*, 24(3), 405-424.

- Poggi, G. (2007). *Devlet, Doğası, Gelişimi ve Geleceği*. (Aysun Babacan, çev.). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Posner, E.A. (1996). Law, Economics and Inefficient Norms. *University of Pennsylvania Law Review*, 144(5), 1697-1744.
- Posner, R. (1997). Social norms and the law: An economic approach. *The American Economic Review*, 87(2), 365–369.
- Posner, R. (1998). The problematics of moral and legal theory. *Harvard Law Review*, 111(7), 1637–1717.
- Pouliot, V. (2004). The essence of constructivism. *Journal of International Relations and Development*, 7, 319–336.
- Power, S. (1999). To Suffer by Comparison? *Daedalus*, 128(2), 31–66.
- Pozen, D. (2008). We are all entrepreneurs now. *Wake Forest Law Review*, 43(2), 283–340.
- Prantl, J. & Nakano, R. (2011). Global Norm Diffusion in East Asia: How China and Japan Implement the Responsibility to Protect. *International Relations*, 25(2), 204–223.
- Price, R. (1995). A Genealogy of the Chemical Weapons Taboo. *International Organization*, 49(1), 73-103.
- Price, R. & Tannenwald, N. (1996). Norms and Deterrence: the Nuclear and Chemical Weapons Taboos. In Peter Katzenstein (ed.) *The Culture of National Security. Norms and Identity in World Politics* (pp. 114-152). New York: Columbia University Press.
- Price, R. & Reus-Smit, C. (1998). Dangerous Liaisons?: Critical International Theory and Constructivism. *European Journal of International Relations*, 4(3), 259–294. <https://doi.org/10.1177/1354066198004003001>.
- Price, R. (2008). Moral Limit and Possibility in World Politics. *International Organization*, 62(2), 191–220.
- Purvis, T. & Hunt, A. (1993). Discourse, Ideology, Discourse, Ideology, Discourse, Ideology... *The British Journal of Sociology*, 44(3), 473–499.
- Puschkarsky, T. (2009). *Norm Entrepreneurs in International Politics – A Case Study of Global Footprint Network and the Norm of Sustainability*. (Yayımlanmamış tez). Heidelberg Üniversitesi Siyaset Bilimi Enstitüsü, Heidelberg, Almanya.

- Quinton-Brown, P. (2013). Mapping Dissent: The Responsibility to Protect and Its State Critics. *Global Responsibility to Protect*, 5(3), 260-282.
- Ramet, S.P. (2002). *Balkan Babel: The Disintegration of Yugoslavia From the Death of Tito to the Fall of Milosevic*. Colorado: West View Press.
- Raymond, G.A. (1997). Neutrality Norms and the Balance of Power. *Cooperation and Conflict*, 32(2), 123–46.
- Reçber, S. (2016). *İnsancıl Müdahale ve Koruma Sorumluluğu*. İstanbul: On İki Levha.
- Reisman, W.M. (1999). Kosovo's Antinomies. *The American Journal of International Law*, 93(4), 860–862.
- Risse-Kappen, T. (1995). Democratic peace – warlike democracies? A social constructivist interpretation of the liberal argument. *European Journal of International Relations*, 1(4), 489–515, in Thomas Risse-Kappen (recol). 2016. Domestic politics and norm diffusion in international relations: ideas do not float freely. New York: Routledge.
- Risse, T. & Sikkink, K. (1999). The socialization of international human rights norms into domestic practices: Introduction. In T. Risse, S. Ropp, & K. Sikkink (Eds.), *The Power of Human Rights: International Norms and Domestic Change* (pp. 1-38.). Cambridge: Cambridge University Press.
- Roach, S.C. (2013). Critical Theory. in Tim Dunne & Milla Kurki & Steve Smith (eds.) *International Relations Theories: Discipline and Diversity* (3rd ed.) (pp. 171-186). Oxford: Oxford University Press.
- Ruggie, J. (1982). International Regimes, Transactions, and Change: Embedded Liberalism in the Postwar Economic Order. *International Organization*, 36(2), 379-415.
- Ruggie, J. (1998). What Makes the World Hang Together? Neo-Utilitarianism and the Social Constructivist Challenge. *International Organization*, 52(4), 855-885.
- Rushton, S. (2008). The UN Secretary-General and Norm Entrepreneurship: Boutros Boutros-Ghali and Democracy Promotion. *Global Governance*, 14(1), 95–110
- Sahnoun, M. (2009). Africa: Uphold Continent's Contribution to Human Rights, Urges Top Diplomat'. *allAfrica.com*, <http://allafrica.com/stories/200907210549.html?viewall;1> (Erişim: 14.12.2021)

- Sayılan, F. (2009). Yetişkin Okuma Yazma Öğretimi Ve Temel Eğitim Programı Ve Ders Kitapları: Eleştirel Söylem Analizi. *Eğitim Bilim Toplum Dergisi*, 7(26)'den akt.
- Ögün, B. (2013). *Soğuk Savaş Sonrası Türk Dış Politikasında Söylem ve Eylem: Türkiye-AB İlişkileri* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Scott, S.V. (2017). Resisting the norm of climate security. In Alan Bloomfield & Shirley V. Scott (Eds). *Norm antipreneurs and the politics of resistance to global normative change*. (pp. 20-38). London: Routledge.
- Serbin, A. & Serbin Pont, A. (2015). Brazil's Responsibility while Protecting: A failed attempt of Global South norm innovation? *Pensamiento Propio*, 41.
- Singh, A.I. (2005). UN at 60. New Stragies a must for collectiveness. *Tribune India*. www.tribuneindia.com/2005/20050930/edit.htm#4 (Erişim: 29.03.2021)
- Snetkov, A. & Lanteigne. (2014). 'The Loud Dissenter and its Cautious Partner' – Russia, China, global governance and humanitarian intervention. *International Relations of the Asia-Pacific*, Volume 15, Issue 1, January 2015, Pages 113–146
- Sofaer, A.D. & Heller, T.C. (2001). Sovereignty: The Practitioners' Perspective. in Stephen D. Krasner (Ed.), *Problematic Sovereignty: Contested Rules and Political Possibilities* (pp. 24-52) New York: Columbia University Press.
- Sözen, E. (1999). *Söylem: Belirsizlik, Mübadele, Bilgi/Güç ve Refleksivite*. İstanbul, Paradigma.
- Speeches. (2009a, Ekim 14). Speech to the Swedish Parliamentary Ombudsman Conference, 'Sovereignty – The State and the Individual'. kofiannanfoundation.org/speeches/speech-to-the-swedish-parliamentary-ombudsman-conference-sovereigntythe-state-and-the-individual/.
- Speeches. (2009b, Aralık 12). Kofi Annan's remarks on accepting the Peace of Westphalia Prize. <https://www.kofiannanfoundation.org/speeches/kofi-annans-remarks-on-accepting-the-peace-of-westphalia-prize-2/>.
- Speeches. (2012, Nisan 24). Prevention, promotion and protection: our shared responsibility kofiannanfoundation.org/speeches/prevention-promotion-and-protection-our-shared-responsibility.
- Speeches. (2015, Haziran 6). The World is Spinning Out of Control. kofiannanfoundation.org/speeches/the-world-is-spinning-out-of-control-2844.

- Stuenkel, O. (2012, Kasım 30). Is R2P a Western idea? <https://www.oliverstuenkel.com/2012/11/30/is-r2p-a-western-idea/> (Erişim: 10.12.2021)
- Stuenkel, O. & Tourinho, M. (2014). Regulating Intervention: Brazil and the Responsibility to Protect. *Conflict, Security and Development*, 14(4), 379-402.
- Stuenkel, O. (2016). Responsibility while Protecting. in A J. Bellamy & T. Dunne, (Eds) *The Oxford Handbook of the Responsibility to Protect*. (pp. 620-637) New York: Oxford University Press.
- Süleyman, A.A.E. (1985). *İslam'ın Uluslararası İlişkiler Kuramı*. (F. Kuru, çev.). İstanbul: İnsan Yayınları.
- Şahin, B. & Yıldız, M. (2009). Ulusaşırı Yandaşlık Ağbağları Perspektifinden Türkiye'de Demokratikleşme, İnsan Hakları ve Sivil Toplum Kuruluşları. *Uluslararası İlişkiler*, 6(21), 41-65.
- Thakur, R. (1994). From Peacekeeping to Peace Enforcement: The UN Operation in Somalia. *The Journal of Modern African Studies*, 32(3), 387-410.
- Thakur, R. (2002). Outlook: Intervention, Sovereignty and the Responsibility to Protect: Experiences from ICISS. *Security Dialogue*, 33(3), 323-340.
- Thakur, R. (2005). A Shared Responsibility for a More Secure World. *Global Governance*, 11(3), 281-289.
- Thomson, J.E. (1993). Norms in International Relations: A Conceptual Analysis. *International Journal of Group Tensions*, 23(1), 67-83.
- Tosun, F. (2009). Uluslararası Hukuk'ta "kuvvet Kullanma ve Karışma" Kavramlarının Değişen Anlamı. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 5(9), 89-118.
- Tunkin, G.I. (1974). *Theory of International Law*. (William E. Butler, çev.) Massachusetts: Harvard University Press.
- Ullmann-Margalit, E. (1977). *The Emergence of Norms*. Oxford: Oxford University Press.
- United Nations. (1969). Vienna Convention on the Law of Treaties. *Treaty Series*, 1155.
- UN Doc. S/6060. (24 Kasım 1964). *Letter Dated 24 November 1964 From The Permanent Representative of Belgium Addressed to the President of the Security Council*.

- UNGA. (21 Aralık 1965). *Declaration on the Inadmissibility of Intervention in the Domestic Affairs of States and the Protection of their Independence and Sovereignty*. A/RES/2131(XX), 20th session.
- UNGA. (24 Ekim 1970). *Devletler Arasında Birleşmiş Milletler Şartı'na Uygun Şekilde Dostane Münasebetler Kurma ve İşbirliği Yapmaya Dair Milletlerarası Hukuk İlkeleri Hakkında Bildirge*. A/RES/2625(XXV), 25th session.
- UNGA. (14 Aralık 1974). *Definition of Agression*. A/Res/3314(XXIX), 29th session.
- UNGA. (18 Kasım 1987). *Declaration on the Enhancement of the Effectiveness of the Principle of Refraining from the Threat or Use of Force in International Relations*. A/RES/42/22, 42nd session.
- UNGA. (17 Kasım 1999). A/54/PV.54.
- UNGA. (27 Mart 2000). *We the Peoples: the role of the United Nations in the twenty-first century – Report of the Secretary General*. A/54/2000.
- UNGA. (2 Aralık 2004). *The Secretary-General's High-level Panel Report on Threats, Challenges and Change, A more secure world: our shared responsibility*. A/59/565.
- UNGA. (26 Mayıs 2005). *In Larger Freedom: towards development, security and human rights for all*. A/59/2005.
- UNGA. (18 Eylül 2005). A/60/PV.12.
- UNGA. (24 Ekim 2005). *World Summit Outcome*. A/RES/60/1.
- UNGA. (4 Mart 2008). *UN Human Resources Structures Must be Adpated to Meet Growing Demands of Peacekeeping, Other Field Operations*. GA/AB/3837. Fifth Committee, 28th Meeting.
- UNGA. (27 Eylül 2008). A/63/PV.14.
- UNGA. (12 Ocak 2009). *Implementing the Responsibility to Protect, Report of the Secretary General*. A/63/677.
- UNGA. (14 Eylül 2009). A/RES/63/308.
- UNGA. (27 Eylül 2014). A/69/PV.15.
- UNGA. (18 Temmuz 2018). A/RES/72/262 C.
- UN Library. (18 Mayıs 2021). *The responsibility to protect and the prevention of genocide, war crimes, ethnic cleansing and crimes against humanity*. <https://digitallibrary.un.org/record/3926467> (Erişim: 23.07.2021)

- UN Press. (2002). Kofi A. Annan, United Nations Secretary-General. <https://press.un.org/en/2002/sg2031.rev6.doc.htm> (Erişim: 20.04.2021)
- UNSC Press Release. (26 Mart 1999). SC/6659.
- UNSC Resolution. (3 Aralık 1992). S/RES/794.
- UNSC Resolution. (26 Mart 1993). S/RES/814.
- UNSC Resolution. (23 Eylöl 1998). S/RES/1203.
- UNSC Resolution. (10 Haziran 1999). S/RES/1244.
- UNSC Resolution. (27 Ocak 2006). S/RES/1653.
- UNSC Resolution. (28 Nisan 2006). S/RES/1674.
- UNSC. (15 Mayıs 1948). S/PV.292.
- UNSC. (30 Mayıs 1995). *Report of the Secretary-General Pursuant to Security Council Resolutions 982 (1995) and 987 (1995)*. S/1995/444.
- UNSC. (9 Aralık 2005). S/PV.5319 (Resumption 1).
- UNSC. (7 Aralık 2007). *Letter dated 31 August from the Secretary-General addressed to the President of the Security Council*. S/2007/721.
- UNSC. (13 Temmuz 2011). S/PV.6583.
- UNSC. (29 Ocak 2014). S/PV.7105.
- UNSG Press Release. (7 Nisan 2004). SG/SM/9197 AFR/893 HR/CN/1077.
- UN Peacekeeping. <https://peacekeeping.un.org/en/troop-and-police-contributors> (Erişim: 06.08.2022).
- Uzun, E. & Uzun, E. (2009). Uluslararası Hukukun Temelleri ve Fransisco de Vitoria. *Uluslararası Hukuk ve Politika*, 5(18), 39-60.
- Van der Molen, G.H.J. (1937). *Alberico Gentili and the development of international law: his life, work and times*. (Doktora Tezi). Vrije Universiteit Amsterdam, Amsterdam, Hollanda.
- Van Dijk, T. (2001). Critical Discourse Analysis. in D. Schiffrin, D. Tannen & H. E. Hamilton, (Eds.) *The Handbook of Discourse Analysis*. (pp. 352–371). Malden, Massachusetts, USA: Blackwell Publishers Ltd.
- Väyrynen, R. (1996). *The Age of Humanitarian Emergencies*. Helsinki: UNU/WIDER.
- Vestfalya Barış. (1648). https://germanhistorydocs.ghi-dc.org/docpage.cfm?docpage_id=4540 (Erişim: 25.04.2016).

- Vitoria, F. (1917). *Francisci de Victoria De Indis et De ivre belli relectiones*. (E. Nys, ed., J.P. Bate (çev.), J.G. Simon, & H.F. Wright). Washington: The Carnegie Institution.
- Vitoria, F. (2017). *Dersler. Yeni keşfedilen yerliler üzerine, İspanyolların barbarlara savaş açma hakkı üzerine, sivil iktidar üzerine, Tommaso d'Aquino üzerine*. (A. Dokuzlu, C. Muratoğlu, M. Sağıroğlu, çev.). Ankara: Dost.
- Voyger, M. (2018). Russian Lawfare – Russia's Weaponisation Of International And Domestic Law: Implications For The Region And Policy Recommendations. *Journal on Baltic Security*, 4(2), 1-8.
- Von Clausewitz, (1832/2007). *On War*. C., Howard, M., Paret, P., & Heuser, B. (transl.) NY: Oxford University Press.
- Von Elbe, J. (1939). The Evolution of the Concept of the Just War in International Law. *The American Journal of International Law*, 33(4), 665–688.
- Voss, T. (2001). Game-Theoretical Perspectives on the Emergence of Social Norms. In M. Hechter & K. Opp, (Eds.) *Social Norms*. (pp. 105-136). New York: Russell Sage Foundation.
- Waever, O. (1996/2008). The rise and fall of the inter-paradigm debate. in S. Smith, K. Booth & M. Zalewski, (Eds.) *International theory: positivism and beyond*. (10th ed.) (pp. 149-185). Cambridge: Cambridge University Press.
- Walzer, M. (2017). *Haklı Savaş – Haksız Savaş, Tarihten Örneklerle Desteklenmiş Ahlaki bir Tez*. (Mehmet Doğan, çev.). İstanbul: Alfa.
- Weiss, T.G. (2001). Researching Humanitarian Intervention: Some Lessons. *Journal of Peace Research*, 38(4), 419–428.
- Wendt, A. (1987). The Agent-Structure Problem in International Relations Theory. *International Organization*, 41(3), 335-370.
- Wendt, A. (1992). Anarchy is what States Make of it: The Social Construction of Power Politics. *International Organization*, 46(2), 391-425.
- Wendt, A. (1999). *Social Theory of International Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Welsh, J. & Thielking, C.J. & Macfarlane, S.N. (2002). The Responsibility to Protect. *International Journal: Canada's Journal of Global Policy Analysis*, 57(4), 489–512.

- Welsh, J. (2004). (Eds.) *Humanitarian Intervention and International Relations*. NY: Oxford University Press.
- Wheeler, N.J. (2003). *Saving Strangers, Humanitarian Intervention in International Society*. Oxford: Oxford University Press.
- White, G. (2014). Morality versus legality: When is war justified? *Times Law Awards: Winners*. <https://www.oelaw.co.uk/times-law-awards/winners> (Erişim: 23.05.2022).
- Widmaier, W.W. & Glanville, K. (2015). The benefits of norm ambiguity: constructing the responsibility to protect across Rwanda, Iraq and Libya. *Contemporary Politics*, 21(4), 367-383.
- Wiener, A. (2007a). Contested Meanings of Norms: A Research Framework. *Comparative European Politics*, 5, 1–17.
- Wiener, A. (2007b). The Dual Quality of Norms and Governance beyond the State: Sociological and Normative Approaches to ‘Interaction’. *Critical Review of International Social and Political Philosophy*, 10(1), 47-69.
- Wiener, A. (2014). A Theory of Contestation. *Springerbriefs in Political Science*. Berlin: Springer.
- Wiener, A. (2017). A Theory of Contestation — A Concise Summary of Its Argument and Concepts. *Polity*, 49(1), 109-125.
- Wiener, A. (2020). Norm(ative) Change in International Relations: A Conceptual Framework. *KFG Working Paper Series*, 44, Berlin Potsdam Research Group “The International Rule of Law – Rise or Decline?”, Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=3638205>
- Wigell, M. (2013). The Åland Example as Norm Entrepreneurship. *International Journal on Minority and Group Rights*, 20(1), 67–84.
- Wittgenstein, L. (1958). *Philosophical Investigations*. Oxford: Basil Blackwell.
- Wodak, R. (2001). The Discourse-Historical Approach in R. Wodak & M. Meyer, (Eds.), *Methods of Critical Discourse Analysis*. (pp. 63-94). London: Thousand Oaks.
- World Economic Forum. *Antonio de Aguiar Patriota* <https://www.weforum.org/people/antonio-de-aguiar-patriota> (Erişim: 20.06.2022).
- Wunderlich, C. (2014). A ‘Rogue’ Gone Norm Entrepreneurial? Iran within the Nuclear Nonproliferation Regime. In W. Wagner & W. Werner & M. Onderco (Eds.),

Deviance in International Relations, 'Rogue States' and International Security. (pp. 83-104). London: Palgrave Macmillan.

- Wunderlich, C. (2019). *Rogue States as Norm Entrepreneurs, Black Sheep or Sheep in Wolves' Clothing?* Springer Nature. (Ebook-ISBN: 978-3-030-27990-5).
- Xypolia, I. (2022). From the White Man's Burden to the Responsible Saviour: Justifying Humanitarian Intervention in Libya, *Middle East Critique*, 31(1), 1-19.
- Yakut, S. (2021). Uluslararası Hukukta İnsani Müdahale ve Koruma Sorumluluğu: Meşruiyet Sorunu Bağlamında bir Değerlendirme. Konya: Atlas Akademi.
- Yale University. (2013, Şubat 7). *Former U.N. Secretary-General Kofi Annan speaks at Jackson Institute Town Hall Meeting.* Youtube. <https://www.youtube.com/watch?v=wSZ1t2CYsSs> (Erişim: 20.04.2021).
- Yalvaç, F. (1997). Uluslararası İlişkiler Kuramında Yapısalcı Yaklaşımlar. Atila Eralp (der.), *Devlet, Sistem ve Kimlik: Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar*. (ss. 131-184) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yalvaç, F. (2014). Uluslararası İlişkilerde Teori Kavramı ve Temel Teorik Tartışmalar. in Ramazan Gözen (der.) *Uluslararası İlişkiler Teorileri*. (ss. 31-65). İstanbul: İletişim Yayınları.
- YILC. (1996). Vol II.
- Yin, R.K. (1984). *Case Study Research. Design and Methods*. London: Sage.
- Yin, R.K. (2009). *Case Study Research: Design and Methods*. California: Sage.
- Yurdusev, A.N. (2004). Uluslararası İlişkiler Öncesi. (Atila Eralp, der.). *Devlet, Sistem ve Kimlik: Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Zehfuss, M. (2001). Constructivism in International Relations: Wendt, Onuf and Kratochwill. in Karin M. Fierke & Knud Erik Jorgensen (Eds.) *Constructing International Relations: The Next Generation: The Next Generation* (1st ed.). (pp. 54-74). New York: Routledge.

EKLER

EK 1 – Annan Kod Kİtabı

KODLAR	KAYNAK	REFERANS
Koruma Sorumluluğu	26	33
devlet egemenliği	21	31
müdahale	15	30
insan hakları	21	25
BMGK yetkilendirmesi-onayı	17	22
büyük çaplı ve sistematik insan hakları ihlalleri	16	21
güç kullanma	18	21
4 suç	17	18
sorumluluk	17	17
uluslararası toplumun sorumluluğu	12	17
devlet başarısız ise veya kendisi tehdit ise	12	14
öncelikli sorumluluk	11	13
etnik temizlik	11	11
~Biz, BM halkları~	9	10
BM Şartı	8	10
insani müdahale	9	10
açıkça başarısız olan devlet	2	2
devlet istemiyor veya yapamıyor ise	5	5
3 temelli model	9	9
devletlerin bireysel egemenliği	6	8
kalkan olarak devlet egemenliği	11	13
BMGK'nın başarısızlığı	8	9
çatışma engelleme	7	9
önleyici eylem	8	8
insanlığın temel saygınlığı	6	7
bir daha asla	5	5
eyleme geçme sorumluluğu	3	5
hepimiz aynı gemideyiz	5	5
insani güvenlik	5	5
müdahale hakkı - ödevi	4	5
paylaşılan değerler	4	5
BMGK'nın birliği	4	4
bölgesel örgütler	2	4
Batılı insan hakları	1	1

High Level Panel	4	4
Kuran, İncil..	3	4
bir tema olarak insani müdahale	1	1
meşru	3	4
zamanında müdahale	4	4
BM'nin temeli	3	3
Koruma Sorumluluğu ilkesi	5	5
Koruma Sorumluluğu kavramı	6	7
Koruma Sorumluluğu normu	4	4
evrim - gelişim	3	3
geleneksel egemenlik	3	3
önleme sorumluluğu	3	3
paylaşılan sorumluluk	3	3
ruanda soykırımı - önlemede başarısız	3	3
sonrası	3	3
sorumluluk olarak egemenlik	3	3
BMGK'nın rolü	1	2
tek taraflı eylem	3	3
önleyememe	1	1
uluslararası norm	3	3
yeniden inşa sorumluluğu	2	3
BMGS - günah keçisi	2	2
çatışma nedenleri	2	2
devletin rızası - onayı	2	2
müdahale etmeme	2	2
ortak insanlık	2	2
oybirliğiyle	1	2
son çare	1	2
sürdürülebilir kalkınma	2	2
tek çözüm herkese uyar	2	2
BM pasifist bir örgüt değil	1	1
devlet güvenliği mi insan güvenliği mi	1	1
diplomatik çözüm	1	1
gelişmekte olan	3	3
oluşmakta olan	1	1
harekete geçme yetkisi	1	1
kimse sorumluluğundan kaçamaz	1	1
sözde insani müdahale	1	1
yaptırım	1	1

EK 2 – Lavrov Kod Kitabı

KODLAR	KAYNAK	REFERANS
uluslararası hukuk	86	135
uluslararası hukukun ihlali	12	15
uluslararası hukukun tüm normlarının ihlali	3	3
egemenlik - egemen eşitlik	65	77
BM Şartı	48	61
iç işlerine karışma(ma)	42	54
güç kullanma(ma)	43	52
uluslararası toplum adına güç kullanma	2	2
son çare	1	1
uluslararası toplum	33	38
uluslararası toplumun ortak eylem stratejisi	3	3
BMGK	34	35
kosova	27	33
tek taraflı hareket	26	29
toprak bütünlüğü	20	24
insan hakları	11	20
insan hakları ihlalleri	5	5
insan hakları vesile olmamalı	4	4
Avrupalı insan hakları	2	2
suriye	17	19
BMGK'nın öncelikli sorumluluğu	17	18
Koruma Sorumluluğu	8	18
Koruma Sorumluluğumuzu yerine getirdik	4	5
Koruma Sorumluluğu - kavram -	2	2
hak mı yükümlülük mü	1	1
Irak	16	18
libya	15	16
dış politika konsepti	13	15
Güney Osetya	10	14

ortak sorumluluk	12	13
HLP	9	12
yaptırım	10	11
meşru savunma	8	10
BMGK onayı	9	10
rejim değişikliği olmamalı	10	10
askeri müdahale	8	10
Ukrayna	8	10
Ukrayna, darbe	7	8
devletin rızası - onayı	9	9
sivilleri koruma	6	8
kendi kaderine karar verme	6	7
çok taraflılık	6	6
ortak güvenlik	4	4
insanlık	4	4
etnik temizlik, insani felaket, saldırı	4	4
saldırgan	4	4
vatandaşlarımızı koruma	2	4
Doğu Timor	2	3
öncelikle devletin sorumluluğu	3	3
Koruma Sorumluluğu demeden Libya	3	3
soykırım ve insanlığa karşı suçlar	3	3
iç savaş - silahlı çatışma	2	3
Rusya anayasası	3	3
- insani müdahale -	2	2
kısıtlı egemenlik	2	2
case by case	2	2
Sudan	2	2
ABD tek taraflı güç kullanma	1	2
ABD silahlı müdahale norm olmuş gibi davranıyor	1	2

bölgesel	2	2
erken uyarı ve önleyici diplomasi	2	2
Libya ve Koruma Sorumluluğu	2	2
önce standart, sonra status	2	2
gerçekleşmesi yakın tehdit	2	2
2005 DZSB	2	2
Koruma Sorumluluğundan bahsetmeden	1	1
2005 DZSB silahlı müdahaleyi içermiyor	1	1
BM reformu - BMGK genişletme	1	1
ortak değerleri, en temel insan haklarını savunduk	1	1
Rusya, uluslararası hukuka uygun olarak burada	1	1
insani güvenlik	1	1
ABD egemen eşitlik yokmuş gibi, kim doğru kim yanlış karar veriyor	1	1
sözde insani müdahale	1	1
farklılık - çeşitlilik	1	1
insani müdahale BM Şartına aykırı	1	1
Koruma Sorumluluğu - insani müdahale aynı	1	1
normatif ilkeler oluşturma	1	1
insan hakları ihlali ile suçlamak	1	1
iç işlerine karışma suçlaması	1	1
Koruma Sorumluluğu tamamen BM'de kabul edilen bir kavram değil	1	1
herkese farklı insan hakları standartları	1	1
Rusya dahil olmadan	1	1

EK 3 – Patriota Kod Kitabı

KOD	KAYNAK	REFERANS
uluslararası toplum	25	42
önleyici eylem - rejim	21	37
sivilleri koruma	14	35
insan hakları	23	32
güç kullanma	17	31
Koruma Sorumluluğu (kavramı)	11	26
uluslararası hukuk	16	23
çok taraflılık	17	19
koruma öncelikli sorumluluk (RwP)	11	19
BM - BM Şartı	10	14
sorumluluk	13	14
BMGK onayı	11	13
müdahale, güç kullanma daha çok zarar veriyor mu	10	10
Libya	7	9
Suriye	5	8
BMGK	6	7
öncelikle devletin sorumluluğu	6	6
barışçıl yollar tüketilmeli - son çare	5	5
Bosna	4	5
Ruanda	5	5
4 suç	3	4
BMGK'nın yetki verdiğinin hesap verebilirliği	4	4
köken nedenler	3	4
bir sivile zarar gelmesin - daha büyük sorumluluk	3	3
BMGK'nın öncelikli sorumluluğu	3	3
rejim değişikliği	3	3
BMGK onayı ve bazen UNGA 377	1	2
egemenlik	2	2
kolektif eylem	2	2
sivilleri koruma adı altında kötüye kullanma	2	2
tek taraflı eylemin kötü sonuçları	1	2
uluslararası toplumun devletlere yardım rolü	2	2
- Biz, BM halkları -	1	1
1973 sayılı karar	1	1

açıkça başarısızlık durumunda	1	1
BMGKnın onay verdiği ile gerçekleşen eylem	1	1
çekimser oy	1	1
evrensel, seçici olmadan	1	1
insani müdahale	1	1
DZSB'de 3 sınırlama - materyal, zamansal, prosedürel	1	1
Koruma Sorumluluğumuz deyip sonra iltica istediklerinde görmeden gelemeyzi	1	1
uluslararası güvenlik ve sivilleri koruma ilişkisi	1	1
Sudan Operasyonu RwP örneği	1	1
Ukrayna	1	1
yaptırım	1	1

TEŞEKKÜR

Uzun süren doktora tez çalışmam boyunca karşılaşılan zorluklar ve kararsızlıkların giderilmesinde yardımlarını ve desteklerini esirgemeyen ve bu çalışmanın tamamlanmasında benimle birlikte emek harcayanlara teşekkür etmek istiyorum.

Öncelikle tezin araştırma ve bitmeyen yazım sürecince, tüm sabrı ve iyi niyetiyle tecrübelerini ve bilgilerini paylaşan, her adımda değerlendirmelerini ve yönlendirmelerini esirgemeyen; ve akademik çalışmalarım konusunda yol göstermesinin yanında, her zaman desteğini hissettiğim, yüksek lisans ve doktorada tez danışmanlığımı yapan sevgili hocam Doç. Dr. Altuğ GÜNAL'a sonsuz teşekkür ederim.

Tezin iskeletinin oturmasındaki kafa karışıklığının giderilmesi başta olmak üzere, sorularıyla ve yönlendirmeleriyle bakış açımı her zaman genişleterek, daima yapıcı eleştirileriyle çalışmamın derinleşmesini sağlayan ve tüm zamanlama sıkıntılarına rağmen her zaman destek olan tez izleme komitesindeki hocalarım Dr. Öğretim Üyesi Mustafa Küçük'e ve Doç. Dr. Sevilay Aksoy'a teşekkür ederim.

Tez çalışmasının tüm uzatmalarına rağmen bitmesine, çoğunlukla zamanlarından çalarak yaptığım çalışmalarına gösterdikleri sabır ve özen için sevgili aileme teşekkür ederim. Hayatım boyunca eğitimci yönlerini sonsuz sevgi ve sabırlarıyla harmanlayarak, bana her zaman doğru yolu gösteren ve yaptığım yanlışlarda anlayışlarını esirgemeyen; yazdıklarını okuyarak okunduğumu hissettiren sevgili anne ve babama sonsuz teşekkürlerimi sunmak istiyorum. Tezin bitmesine dair inancını hiç kaybetmeyen ve çalışmalarımda bana her zaman örnek oluşturan, hayatımın her döneminde yanımda olan sevgili ablam Dr. Sibel Acar'a ayrıca sonsuz sabrı için teşekkür ederim. Tüm çalışmam boyunca, durduğum her anda beni destekleyen ve teşvik eden, bu sürecin uzunluğuna rağmen asla inancını kaybetmeden bana her zaman destek olan ve tez yazım sürecinin neredeyse benden çok ceremesini çeken sevgili eşim Dr. Görkem Aybars Balcı'ya, yapamadıklarımız ve bundan asla şikayetçi olmadan sabırla beklediği için sonsuz teşekkür ederim.

ÖZGEÇMİŞ

Zeynep Selin Balcı, ilköğretimini TED Karabük Koleji’nde ve ortaöğretimini Karabük 75. Yıl Anadolu Lisesi’nde tamamladı. Lisans derecesini 2011 yılında İzmir Ekonomi Üniversitesi Uluslararası İlişkiler ve Avrupa Birliği bölümünden, yüksek lisans derecesini 2015 yılında Ege Üniversitesi Uluslararası İlişkiler bölümünden aldı. Yüksek lisans eğitiminin bir kısmı ve doktora eğitimi süresince Ege Üniversitesi Uluslararası İlişkiler bölümünde araştırma görevlisi olarak çalıştı.

Çalışma alanları arasında sosyal inşacılık kuramı, Koruma Sorumluluğu, Güney Kafkasya politikaları bulunur. 2019’da Routledge’tan Sabrina P. Ramet editörlüğünde çıkan “Orthodox Churches and Politics in Southeastern Europe” kitabında “the Orthodox Church of Greece” ve 2020’de Nobel yayınevinden Uğur Burç Yıldız editörlüğünde çıkan “Avrupa Birliği Ülkelerinde Ayrılıkçı Hareketler: Katalonya, Bask Bölgesi, Kuzey İrlanda, İskoçya, Flaman Bölgesi ve Kuzey İtalya” kitabında “Belçika’da Flaman Ayrılıkçılık Hareketi” bölümlerinin ortak yazarıdır. 2021’de Yetkin yayınevinden Zerrin Savaşan ve Hakan Ünay editörlüğünde çıkan “Uluslararası Çevre Hukuku ve Politikaları: Dünden Bugüne ve Geleceğe” kitabında “Devlet Dışı Aktörlerin Uluslararası Çevre Hukukuna Katkısı ve İlişkisel Sorumluluk” bölümünün yazarı ve 2022’de E-International Relations yayınevinden çıkan “Global Politics in a Post-Truth Age” kitabının editörlerindendir. İnsani müdahale, koruma sorumluluğu, uzay hukuku alanlarında bilimsel makaleleri bulunmaktadır.